

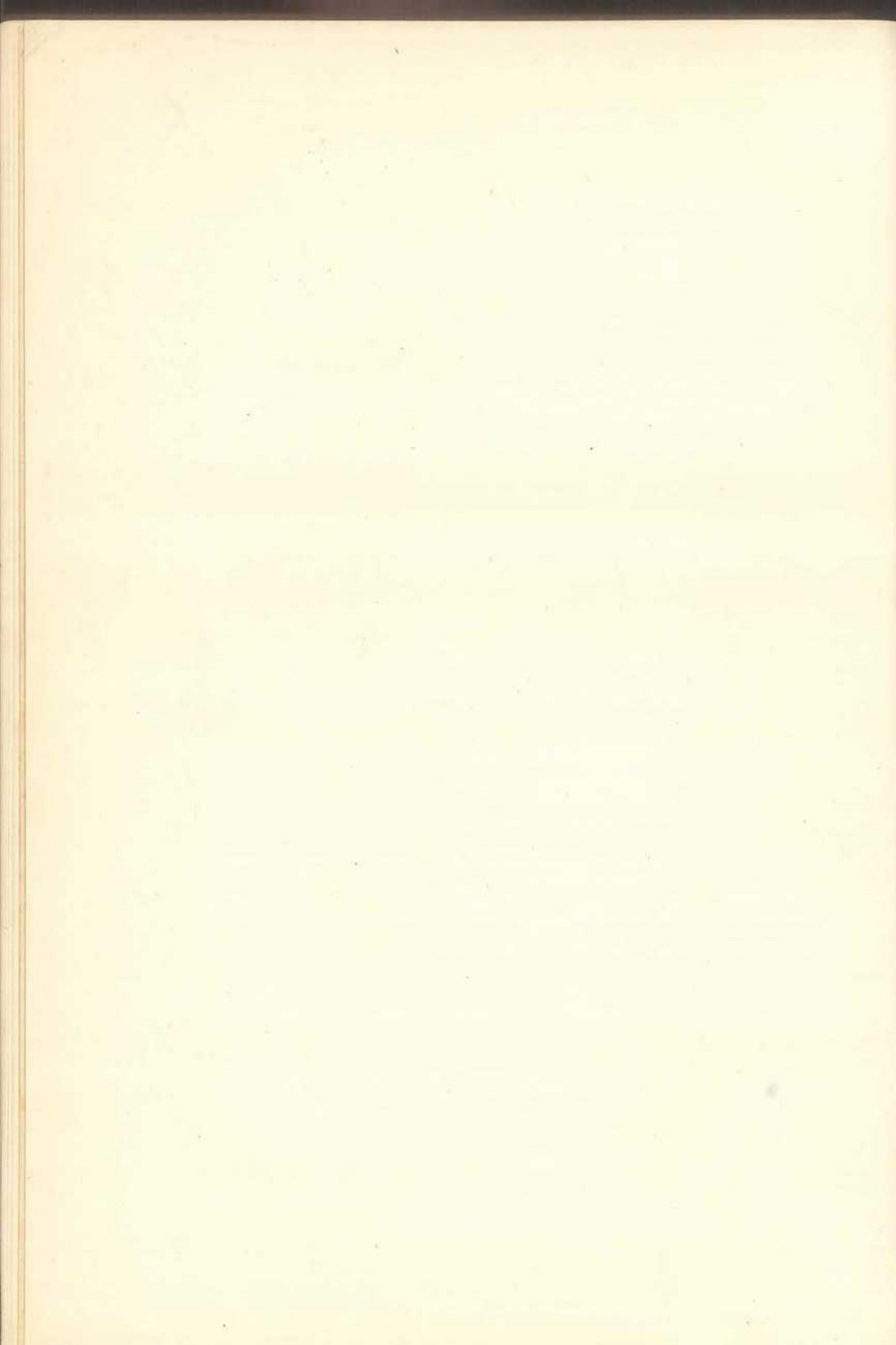
Др. МИХОВИЛ ТОМАНДЛ

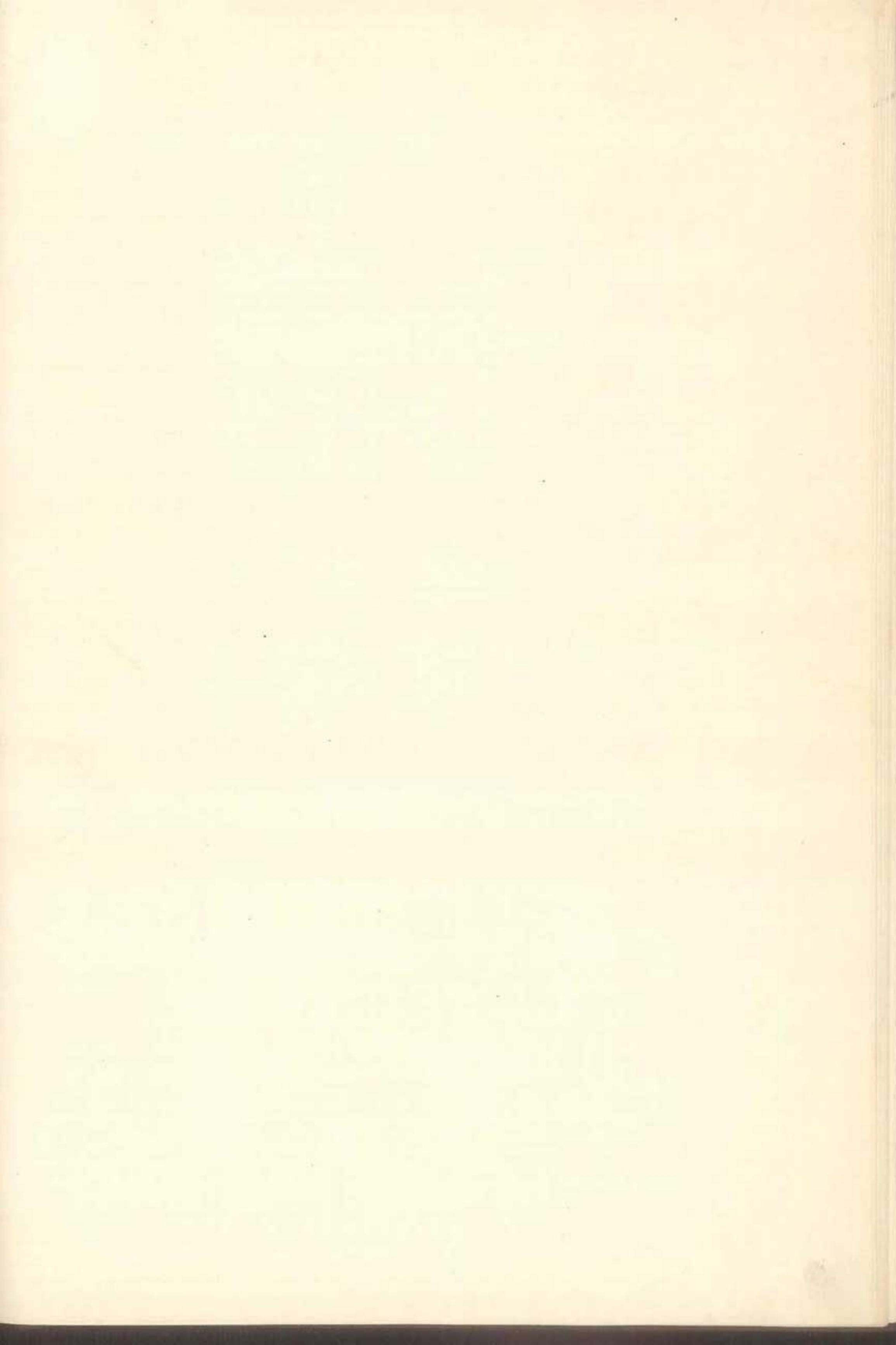
СРПСКО ПОЗОРИШТЕ
У ВОЈВОДИНИ

II

(1868—1919)

МАТИЦА СРПСКА

МАТИЦА СРПСКА

ПОСЕБНА ИЗДАЊА НАУЧНОГ ОДЕЉЕЊА

СЕКЦИЈА ЗА ИСТОРИЈУ

КЊИГА 2

Д-Р МИХОВИЛ ТОМАНДЛ

СРПСКО ПОЗОРИШТЕ
У ВОЈВОДИНИ

II

(1868—1919)

МАТИЦА СРПСКА

2348

Уредник

Бранислав Ј. Вранешевић

ДК 792(091)

1954

Српска народна штампарија „Пролетер“ — Стари Бечеј

VII. СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ У НОВОМ САДУ

2. БРЗ ОПРАВАК И ПЛОДАН РАД СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА*

Српско народно позориште брзо је надокнадило губитак који је настao иступањем његових глумца. Већ после четири месеца оно је имало 22 члана (14 мушких и 8 женских). Дружину су сачињавали ови глумци и глумице: Димитрије Ружић, Лаза Телечки, Павле Маринковић, Никола Недељковић, Никола Зорић, Фотије Иличић, Ђорђе Соколовић, Петар Брани, Марко Суботић, Манојло Хрваћанин-Србендић, Ђорђе Песковић, Бранко Стефановић-Варади, Коста Хаџић-Баба, Анђелић, Драгиња Ружић, Марија Недељковић, Јелена Маринковић, Софија Максимовић, Јелена Поповић, Ленка Хаџић, Катица и Милица Савић. Начелник др Суботић набавио је у Пешти шпанску, старонемачку и рококо гардеробу, као и нове декорације за позорницу, и то две краљевске дворане, шуму, башту, тамницу, шатор и друго.

За време свог пегомесечног боравка у Новом Саду, (16/IX 1868 до 1/III 1869), дружина је приказала ове новитетe: драму Потурица, од Ивана Кукуљевића-Сакцинског (21/X 1868); драму Роман сиромашног младића, од Октава Фејеа, у преводу с немачког Светозара Савковића (26/X) која се дуго одржала на позорници; лакрдију После пијанке, у преради с немачког Лазе Телечког (28/X); драму Бранивој кнез захумски, од др-а Михајла Полита-Десанчића; шаљиво позориште Женски рат, од Е. Скриба и Легувеа, у преводу с немачког Л. Телечког (12/XI), које је приказивано све до 1903; драму Јованка што плаче и Јованка што се смеје, од Диманоара и Керамијона, у преводу др-а Ђорђа Максимовића, (25/XI); шаљиви једночин Колера и женска ћуда, од Пајоша Кевира у преради Мите Поповића (27/XI); драму Краљица девојка, од Жана Бајара, у преводу с француског Стојана Новаковића (5/XII); шаљиви једночин Кобно име, у преради Косте Руварца (11/XII); овај се више није појавио на репертоару; драму Гвоздена образина, од Арнуга и Фурнијеа, у преводу с немачког Александра В. Поповића (19/XII); позоришну игру Саћурица и шубара, од Илије Округића (12/I 1869), која је, према оцени непознатог критичара у Застави, на премијери лоше изведена, али ју је на репризи публика бурно поздравила и отада је стално била на репертоару; слику из српске прошлости Сан на јави, од др-а Ј. Суботића (14/I); шаљиву игру Дипломата од Скриба и Делавиња, с француског, од непознатог преводиоца (16/I); трагедију Максим Црнојевић, од др-а Лазе Костића (30/I), о којој за премијеру немамо никакву оцену; шаљиву игру Укроћена горопад, од Шекспира, у преводу с немачког Милана Костића (5/II); шаљиви једночин Ђушка пошто пото, од Диманоара, у преради Ђорђа Рајковића (11/II); Млетачки трговац, од Шекспира, у преводу Јована Петровића (13/II); драма Нелска кула, од Гајара, у преводу с немачког Ђорђа Јеремина (17/II); шаљиву игру Поштеници, од Т. Барижера и Е. Капандија, у преводу с немачког Јована Хаџића (21/II) и историску шалу Чаша воде, од Скриба, у преводу Владислава Вежића (25/II), чиме је и та подужа зимска сезона била завршена.

* Одељак I. Оснивање и делатност Јована Ђорђевића објављен је у првој књизи.

Овај петомесечни боравак дружиње у Новом Саду био је од велике користи и за њу саму и за Позориште. Дружиња је, попуњена новим снагама, а под управом Антонија Хацића, вредно учила нове комаде и редовно давала претставе, док се Позоришни одбор стварао о материјалном обезбеђењу и стварним потребама. Већ после три месеца дружиња је одиграла око 40 комада, међу којима је било и десет новонаучених драма, а Одбор је набавио богата одела и нове кулисе које би пристајале и европским позорницама, — „ал”, писао је Лаза Костић, потсекајући на отпадништво новосадских глумаца и упоређујући га са стањем после оне кризе у Позоришту — за то је време и отпало и неколико живи кулиса у виду они чланова дружиње што одоше у Београд са својим старим управитељем, оцем српског позоришта, да помогну Београђанима како да забораве у песничким синевним трагедијама на скорашињу незаборављену трагедију на јави, да забораве на ту трагедију и да не мисле на њене — трагичне последице. У томе су већ тако успели, да смо чак и ми заборавили на њи; а уверени смо да ће се они тамо радовати као и ми, видећи по томе колико се остале задруге пасти да нам накнади губитак и да докаже основаност изреке негдашњег свог оца управитеља, како се кошница српске Талије тако наплодила да може пуштати већ и ројеве. И збиља, челице као да су се већ упутиле да накнаде сав мед што однесе радња одлетела роја; а кад би се баш и нашло по декоји трут, има и за тога лека, ту је материца, ил’ управо — њен секретар, привремени управитељ, најжешћи трутогонја, који неће пустити ни једног товара меда у златно саће, докле га он сам не пречисти.¹

После свршене сезоне напустио је Позориште Фотије Иличић, отишао је за учитеља у Соко-Бању. Био је из Српског Чанада, одакле потичу многи српски глумци онога времена. Иако се није дуго задржавао у овом позоришту, сматрамо да га је потребно истаћи, јер је са својом целом породицом остао веран позоришним даскама. Напустивши после годину дана учитељску службу, он је образовао своју путујућу позоришну дружињу с којом је давао претставе по Босни и Херцеговини, Војводини, Хрватској и Славонији, и то с лепим успехом. Своју глумачку каријеру отпочео је у Кнежевићевој дружињи, 1. јануара 1862, у Старом Бечеју, а био је ангажован и у другим путујућим позоришним дружињама које су тада крстариле по Војводини. Његова дружиња била је на гласу и лепо је била дочекивана у свима местима где је давала претставе. Иличић је један од оних труdbеника који су, кроз невоље и патње путујућих позоришта, много допринели упознавању позоришне уметности у ширим народним слојевима.

Из Новог Сада дружиња је отишла у Панчево (1/III-1/V), где је дала око 40 претстава. Под утицјима позоришне делатности дружиње, ондашњи трговац и родољуб Стеван Врањешевић расписао је награду од 100 форината за оригиналну драму или шаљиву игру из народног живота, а 50 форината за превод каквог боељег конверзационог комада или шаљиве игре, најмање у три чина. То је била прва расписана награда која је потекла из грађанских редова. После Панчева, дружиња је наставила с гостовањима у Вршцу (1/V-1/VI, 14), Белој Цркви (2/VI-2/VII, 10), Земуну (3/VII-10/VIII, 14), Сремској Митровици (13/VIII-15/IX, 19), а одатле се вратила на полугодишњи боравак у Нови Сад (16/IX 1869-10/III 1870).

Док је дружиња боравила у Земуну, одржана је — 30. јула — у Новом Саду годишња скупштина Друштва. Том је приликом начелник др Суботић известио да се на позив који је упутила управа омладинским друштвима и војвођанским родољубима да Позориште материјално помогну одазвало са свих страна и с великим одушевљењем, тако да се позоришна имовина повећала за 7.709.98 форината, што је далеко надмашило тражену субвенцију од Угарског сабора. Што се тиче кризе изазване одласком половине глумаца, а

¹ Л. Костић, Српско народно позориште и Лепа Јелена, два нова сада у Новом Саду, Застава 101, 19 XII 1869.

и самог управника у Београд, она је срећно пре-
брођена. Позориште је добило нову гардеробу
и нове декорације, а управи је успело да из
Загребачког казалишта ангажује Адама Мандровића и глумицу Вајзову,
која је играла у Вршцу, Белој Цркви и Земуну.
У свом извештају Суботић је још констатовао
да Одбор није од Београдског позоришта до-
био никакав одговор на
питање које се тиче од-
ласка оне половине чла-
нова. Исто тако није га
добио ни на његов пред-
лог да ниједан одбор не
ангажује чланове док се
још налазе у другој дру-
жини, и да ниједан одбор
не прими пёнуду ма ко-
јег новог члана без прет-
ходног одобрења и изве-
штаја другог одбора, ако
је глумац пре тога био
члан једног или другог
позоришта.

Привремени управ-
ник Антоније Хаџић из-
вестио је да је Позори-
ште, упркос кобних
прилика које су на-
стале одласком глумаца,
ипак напредовало и да се
ни у чему није показао
неки застој. Дружина је
за пет месеци научила 20
нових комада, а што пре
није учинила готово ни
за пет година. У изво-
ђењу поједињих комада показала је леп успех, што доказују признања са
свих страна. Сем комада чији је садржај из народне историје (Максим
Црнојевић, Бранивој кнез захумски, Саћурица и шубара
итд.), дружина је представљала с лакоћом и окретношћу и стране конверза-
ционе драме вишег реда, као што су Чаша воде, Женски рат и друге,
а огледала је своју снагу и у приказивању класичних комада, као што су
Млетачки трговац и Укроћена горопад од Шекспира. „Ово се
тим већим поносом може споменути што је наша позорница прва позорница
српска, на којој су представљани ови комади највећег песника драматичног
и то с таким успехом да можемо с њиме потпуно задовољни бити.“²

Сл. 1 — Димитрије Ружић, велики глумац
наше романтичарске епохе

² Застава 92 и 93, 1869.

Своје претставе отпочела је друžина 16 октобра Скрибовом комедијом *Чаша воде*, којом је завршила прошлу сезону. Током те дуге зимске сезоне друžina је приказала 67 комада, од којих су били ови новитети: шаљива игра Виконт Леторијер од Бајара и Диманоара, у преводу Спире Димитровића-Которанина (25/X), у којој су, према рецензији у *Матици*, глумачки венац однели Ружић и Ружићка; позоришна игра Фабричар од Девријена по Сувестру, у преводу с немачког Јована Стефановића-Виловског (7/XI), која се није одржала на репертоару; шаљива игра Тражи се васпитач од Декурсена и Цемса, у преводу с немачког Манојла Хрваћанина-Србендића (14/XI); драма Јелисавета кнегиња црногорска од Ђуре Јакшића (18/XI); драма Магелона од Јосифа Колара, у преводу с чешког Аугуста Шеное (28/XI); комедија *Шаљива игра* (En Lustspiel) од Родриха Бенедикса, у преради Владана Арсенијевића (4/XII); шаљиви једночин Осма тачка од Миржера, у преводу Јована Хаџића (10/XII); шаљива игра Рукавица и лепеза од Бајара и Соважа, у преводу Филипа Оберкнежевића (17/XII); шаљиви једночин Телеграм од Густава Пф. Моравског, у преводу с чешког Саве Рајковића (19/XII); драма Бодин од Јована Суботића (28/XIII), која је имала само још репризу у Новом Саду; шаљива игра из свакидашњег живота Уњкава комедија или кицош Мата, балави Ђура и дрљави Стева од И. Округића (6/I 1870), слаб комад, који се није одржао на репертоару; шаљива игра Паришки кочијаш од непознатог писца, у преводу с немачког М. Хрваћанина-Србендића (9/I); слика Крест и круна или Крунисање Стевана Немање, краља српског од Ј. Суботића (14/I); шаљива игра Несуђеница или Шта говори свет од Серета, у преводу с немачког Оберкнежевића (19/I); шаљива игра Надриадвокат (*Der Winkelschreiber*) од А. Винтерфелда, у преради Александра Сандића (4/II); драма Народ и великаши са дра-а Владана Ђорђевића (8/II); шала у једном чину Савет гратис од Чарлса Денса, у преводу с енглеског непознатог преводиоца (12/II); шаљива игра Пишчева кубура или слава простог народа од И. Округића (22/II), која није доживела репризу; лакрија с песмама Да је мени леђи па үмрети од непознатог писца, у преради Саве Рајковића (5/III); шаљиви једночин Мило за драго од Рожера, у преради Косте Трифковића (5/III); шала Посланички аташе од Х. Мејака, у преводу с немачког М. Хрваћанина-Србендића (8/III) и драма Емилија Галоти (*Emilia Galotti*) од Г. Е. Лесинга, у преводу Владана Арсенијевића (10/III).

У тој радној години ушли су у друžину нове чланице, Драга Новићева и десетогодишња Емилија Поповићева, а новембра месеца Катица Лугумерски, али су је све три брзо напустиле. Прва је сасвим напустила позорницу, док се друга посветила глуми и постигла лепу глумачку каријеру.³

После свршене сезоне у Новом Саду друžina је отишла на гостовање у Сомбор (11/III-30/IV, 37), Сремске Карловце (1/V-30/VI, 25), Вуковар (1/VII-5/VIII, 20) и Земун (6/VIII-23/VIII, 19), одакле се вратила на тронедељни боравак у Нови Сад (24/VIII-13/IX), и приказала за то време само један комад, јер је, како Грчић наводи, непрестана киша ометала давање претстава на отвореној арени. Затим је друžina отишла у Сремску Митровицу (14/IX-14/X, 18), а одатле у Панчево, и ту је остала више од пет месеци, тј. од 15 октобра 1870 до 25 марта 1871. Кроз то време приказала је 85 комада,

³ Поповићева се родила у Великом Бечкереку 2 Јуна 1859. У Српско народно позориште је ступила 1 маја 1869, и остала до новембра те године, играјући дечје улоге. Затим је била у друžини Лазе Поповића (1869—1874) и Ђорђа Пелеша (1875—78), те је онда прешла у Народно позориште у Београду. Играва је љубавне женске типове, отмене даме и старије жене с врло добрым успехом. Умрла је у Београду 1917. — Катица Лугумерски (26 октобра 1855, Земун), ступила је као 15-годишња девојчица, новембра 1870, у Српско народно позориште, напустила га већ 10 августа 1871, кад је прешла у Народно позориште у Београду. После је, 1875/6 провела 11 месеци у друžини Ђорђа Пелеша, па се онда поново вратила у Београдско народно позориште. Била је добра драмска глумица истичући се у многим улогама у комадима домаћег и страног репертоара.

од којих и ове новитете: Француско-пруски рат од К. Трифковића; трагедију Гроф Есекс од Јосипа Фрајденрајха, у преводу Д. Јоксића; Границари од Јосипа Фрајденрајха, с музиком од Аксентија Максимовића (14/XI); шаљиви једночин Глумица од Марка Фурнијеа, у преводу с немачког М. Хрваћанина-Србендића (24/XI); шаљиви једночин Партија пикета од Фурнијеа и Мајера, у преводу Оберкнешевића; драму Разбојници од Фридриха Шилера, у преводу Живка А. Шокорца и Михајла В. Вујића; шаљиви једночин Польубац (31/XII)⁴ и Две кћери на јадају у преради с италијанског Н. С. Ђурковића (8/I 1871); шаљиву актовку Глуви слуга у преради по немачком С. Рајковића; трагедију Моника од Ј. Колара, у преводу с чешког С. Рајковића; шаљиву игру Цар Петар Велики као лађар у преводу с француског, по Мелвилу, Мерлу и Боаријеу, Миљутину И. Стојановића; слику из живота Младост Доситеја Обрадовића од К. Трифковића; шаљиви једночин Љубавно писмо од Ј. Т. Виљемса, у преводу непознатог преводиоца; трагедију Марија Стјуартова од Фридриха Шилера, у преводу Сп. Димитровића-Которанина (6/III); драму Париска сиротиња од Евгена Ниса и Едварда Брисбара, у преводу М. И. Стојановића; шаљиви једночин Честитам од К. Трифковића; шалу с певањем Нашла врећа закрпу (*La poudre aux yeux*) од Лабиша и Мартена, с немачког посрбије Л. Телечки; шаљиву актовку Женске сузе (*Wenn Frauen weinen*) од А. Винтерфелда, у преради С. Рајковића; шаљиви једночин Љубав није шала, по туђој мисли од А. Хаџића, и драмолет На Бадњи дан од К. Трифковића.

О питању субвенције за Српско народно позориште било је говора и на седници Српског народног црквеног сabora 22 јула 1871. Том је приликом др Суботић, после другог читања годишњег буџета, предложио да се Позоришту у току три године даје припомоћ по 3.000 форината из просветног народног фонда. На тај предлог поднео је др Л. Костић свој исправак којим је тражио да се уместо из наведеног фонда даје та припомоћ из прихода српских народних фондова и црквених народних добара, уколико би та свата преостала после подмирења предвиђених потреба за цркве и школе. О том Костићевом предлогу развила се подужа дискусија, у којој су га неки говорници потпомогли, док су други пристајали уз Суботићев предлог, противећи се да се та припомоћ да из тзв. клерикалног фонда, како је то Костић предлагао. Само су двојица били против оба предлога, тражећи да се најпре обезбеде школе, а онда да се да припомоћ Позоришту. Пошто је и сам Суботић усвојио Костићев исправак, прешло се на гласање, те је Сабор већином гласова примио у целини Костићев предлог.⁴ Међутим, угарска влада није одобрila ту саборску одлуку с мотивацијом да се приходи српских народних фондова и црквених добара не могу употребити за Позориште него само за цркве и школе.

Овде се поново сусрећемо с непријатељским држављем мађарских власти према Српском народном позоришту. Одбивши 1868 тражену субвенцију у Угарском сабору, оне сад нису одобриле ни закључак Српског народног црквеног сабора. Из тога се види колико им је било зазорно то српско позориште. Знајући колики је његов значај за одржавање националне свести и неговање народне културе, оне су свим средствима настојале да му отежају, па чак и онемогуће опстанак. Али ни то одбијање није онемогућило даљи рад и развитак Позоришта. Средина у којој је, и за коју је, то позориште основано била је задојена јаким и непоколебљивим српским националним духом и сматрала је Позориште својим „мезимчетом“, пригрливши га с највећом љубављу. Та српска средина била је тада национално јединствена и чврста, политички окупљена и збијена у Српској народној слободоумној странци, коју је предводио Светозар Милетић, и леп број народних првака. Странка се борила против свих наслатаја мађарских хегемониста и пролазила

⁴ Застава 90, 4 VIII 1871.

кроз тешке фазе борби с надмоћнијим непријатељем. Војвођански Срби за Милегићеве ере једнодушно су се одупирали свима насиљима мађарских власти и стога она претставља значајну епоху културно-политичке борбе српског народа у Војводини.

Ма колико се очекивало да ће се материјално стање поправити, нарочито после оног прилива добровољних прилога 1869, добивених после позива на народ, ипак су се наде изјаловиле и управа је поново била приморана да захвати у позоришни фонд. Он је 1869/70 износио 62.529,99 фор., а 1870/71 свега 57.562,11 фор., дакле за 4.967,88 форината мање. Те године износио је приход од 190 претстава 18.314,89 фор., а расход 27.732,25 фор., тако се показао дефицит од 9.417,36 фор., што је била врло велика свота. На главној скупштини, одржаној 5/15 августа 1871, начелник Суботић изнео је

узроке тог дефицита. Томе је, према Суботићу, највише допринело кишовито време, што је знатно утицало и на народни приход. Допринос од ковчежића био је јако подбацио, јер је једва прикупљена једна трећина према прошлогодишњој своти. Према списку исплаћених камата од обећаних прилога било је 74 дужника са укупним потраживањем од 2.860,70 форината. Али поред свега тога, Суботић је био мишљења да ће крњење фонда бити све мање, јер ће се настојати да се камате од прилога „до крајцаре“ үберу и да се с дужницима поступи строже но дотада. Уједно је закључено да се ради појачања позоришног фонда үпути позив свима српским православним црквеним општинама у целој Аустро-Угарској Монархији..

Тугаљив је био и извештај који је на тој скупштини поднео привремени управник Хаџић, а тицао се глумаца. „Кад је управа — рекао је он — примила на себе бригу да се стара о позоришту, нашла је у већине глумаца

Сл. 2 — Др Јован Суботић

неприродни говор и неприродно кретање на позорници. Тако рећи сваки је глумац играо на своју руку, сваки се глумац само о томе старао да се допадне светини, иако је то често ишло на рачун карактера којег је приказивао. Свако је дувао у рог онако јако како је само могао, а мало му је стало било до тога што је одатле постала така халабука да је вређала свако уво, које тражи складности, а не само незгласице.“ Осим тога је оснивање Позоришта у Београду штетило и отежавало рад Српском народном позоришту, јер се показало да је глумцима више стало до плате неголи до уметности, те се нису трудили да своје улоге протумаче онако како треба и како су их писци замишљали, већ су приказивали саме себе, или, тако да у најбољем случају „употребе неке глумачке мајсторије, којима тек замазују очи пукој светини“.

На овој скупштини тражио је Ђакон и професор Рајић да се приказују само они комади који буде свест и родољубље или развијају укус и шире морал у народу, а да се избегавају они из којих избија покварени западњачки дух, чему се придрžио и др Стеван Павловић, с напоменом да је наш народ још сувише млад да му се могу приказивати страсти поквареног света.

После трогодиšњег начелништва др Јован Суботић поднео је на тој скупштини оставку, а на његовој место по други пут изабран Стеван Брановачки, тадањи новосадски градоначелник. Суботић је за време свог начелништва стекао много заслуга за Српско народно позориште. Од дана свог избора па све до одласка с начелничког положаја, он је претурио многе кризе и тешкоће које су тада постојале у Позоришту, и само се његовој үмешности, заузимању, истрајности и непоколебљивости има захвалити што је оно навршило први децениј свога постојања. Као драмски писац он је дотада, после Стерије, дао за српску позорницу највише оригиналних дела, писаних у народном духу и добро приманих у српској публици.

Од свих начелника Друштва за Српско народно позориште Суботић се највише разумевао у позоришној уметности. Путујући много по иностранству био је у могућности да упозна добра позоришта и глумце светског гласа. Осим тога, пре свог доласка у Нови Сад, Суботић је био четири године претседник Казалишног одбора у Загребу, где је с глумцем, редитељем и књижевником Јосипом Фрајденрајхом водио Хрватско казалиште.

У Новом Саду Суботић је, поред своје начелничке дужности, био и редитељ и настојао је да глумце одвикне од шаблонског приказивања улога и да у режију комада унесе своја искуства која је стекао у Загребу. Под Ђорђевићем, како он сам наводи, глумци су „научили добро меморирати своје улоге и добро се владати у животу“. После Ђорђевићевог одласка у Београд, управу и режију водио је Хаџић, али ни он, као ни Ђорђевић, „нису праву театралну рутину познавали ни имали“. Ни један ни други нису водили бригу о груписању глумаца на позорници. Цар Лазар ишао је „по шумама и путовима у царској багреници и са скриптом у руци“. Престо је стајао у средини позорнице, што је ометало слободно кретање глумаца. Одело није одговарало личностима које су приказиване. Мимика глумаца састојала се, углавном, у ходу корак напред или корак натраг, остале кретње надокнађивање су рукама, „које су се окретале као крила на ветрењачи“, док се мимика на лицу испољавала сабирањем коже међу очима и стискањем уста.

Да би све те недостатке уклонио, Суботић је предузео да унесе нови дух у глумачку дружину, да режија одговара комадима према замисли њихових писаца, једном речју, да Позориште доведе до потребног нивоа, да буде савремено и добро. Глумци су примали његова упутства с пуно воље и разумевања и тиме се сами усавршавали. Да би глумци у појединим комадима могли да наступе у одговарајућим костимима, Суботић је купио, од Једног провинцијског директора у Пешти, оригиналну енглеску, немачку и шпанску гардеробу од сомота и свиле, док је код чуvenог тадањег декоративног сликарa Лемана поручио за позорницу неколико кулиса и кортина, те је све то за јевтин новац донео у Нови Сад. Плод свега тога био је да се публика, кад је гледала Суботићевог Немању с новим декорацијама, међусобно дошаптавала: „Та то је хофбина!“ А још више се одушевљавала кад је глумце и глумице видела у новим и одговарајућим костимима. Суботић је увео и једну новину од велике користи за васпитање глумаца. Он је издејствовао да Друштво пошаље неколико глумаца у Беч, да на тамошњим позорницама упознају до које се висине развила позоришна уметност. Стога је Суботић с правом смео да у својој аутобиографији истакне ту своју позоришну делатност: „За време моје управе одвркне Народно позориште по добро. Ја мислим да ће то радо признати сваки, ком је ствар позната. Нећу ја овим да уградим заслугу и славу никоме. Али онај који успех по појави суди, мора признати да је Позориште великим кораком одскочило од места, на ком сам га примио. Сасвим је наравно да су овом припомогли и други. Нећу да одречем заслуге које А. Хаџићу припадају по оном што је он радио и изводио; али дух и живот друштва, целокупни успех тога, не може ни мени нико одрећи, јер је то спадало у моју задаћу, у моје пословање, у моју радњу.“⁵

⁵ О свему наведеном види поближе: Живот др-а Јована Суботића IV, 183-6.

3. НАПОРИ ОКО ОДРЖАВАЊА СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

После свршене дуге сезоне у Панчеву, дружина је наставила с гостовањима у Белој Цркви (26/III-30/IV, 19) и Вршцу, где је остала до јесени, и приказала као новитет комедију Школски надзорник и Љубавно писмо од К. Трифковића. У Вршцу је дружина изгубила Пају Маринковића, који је онде умро 4 септембра, у 39-тој години живота.⁶

Те године отишли су из дружине Лаза Лугумерски, Лаза Телечки и Софија Максимовић, а као нови чланови придошли су Никола Рашић, Андрија Лукић, Лења Маринковић, Босилька Хаџић, Мојица Хрваћанин-Станчић и Душан Степић. Капелник Аксентије Максимовић отишао је на усавршавање студија у Праг, а заменио га је Алојзије Милчински.

После Вршка дружина је продужила с давањем претстава у Великој Кикинди, а затим је отишла у Нови Сад (8/I-2/V 1872), где је у новоотвореној згради приказала 37 комада, од којих је било само девет новитета: повест у алегорији Демон од др-а Милана Јовановића-Морског (15/I); шаљиви једночин Мила (Echsle Gastrolle des Fräuleins Veilchenduft oder Theatralische Studien) од Гернер, у превади К. Трифковића (27/I), у којој се, према Грчићу, истакла Драгиња Ружић, доживевши том приликом „прави оркан аплауз“; лакрија Артаксеркес, посрబљена по немачком од С. Рајковића, с музиком од Алојза Милчинског; позоришна игра Маријана од Денерија, у превади М. Хрваћанина-Србендића; лакрија с певањем Күхна капица др-а Фауста (Dr. Fausl's Hauskäppchen oder Die Herberge im Walde) од Фридриха Хопа, у превади Адама Мандровића, и с музиком Даворина Јенка; позоришни комад Мати и син од Шарлоте Бирх-Пфајфер, у преводу непознатог преводиоца, у којем су се, према Лази Костићу, истакли Јелена Маринковић и Петар Брани; шаљиви једночин Избирачица од К. Трифковића и Локот, по енглеском комаду The Padlock, од Жијена (9/IV), с Племенчићем као гостом, и шаљива игра Мамица од Еде Сиглигетија у превади А. Хаџића (9/IV). Овде треба још додати да су у овој сезони гостовали на новосадској позорници Тоша Јовановић и његова жена Јулка, затим Јосип Племенчић и Адам Мандровић из Београда и Васа Марковић из Загреба.

Споменули смо да је дружина отпочела с давањем претстава у новоотвореној позоришној згради, и то комадом Демон, од дра Јовановића-Морског. Дружина је дотада лаги приказивала претставе у аренама гостионице, у којима су позорнице биле подигнуте сасвим примитивно. Седишта за публику била су у башти, те је стога невреме често ометало претставе. Одмах после оснивања Позоришта, Управни одбор Читаонице затражио је од новосадског магистрата да му да земљиште за позоришну зграду. Маги-

⁶ Маринковић је рођен у Панчеву 17 септембра 1832. Ту је био члан Дилетантског друштва и из онога је ступио у Српско народно позориште 1863. Као глумац истакао се у тумачењу улога добројудних људи, у чему, како вели Хаџић, „нити је имао такмаца међу српским глумцима нити ће му се који разви наћи“. Поред тога је врло савесно и вљано вођио рачунске и економске послове дружине, што је Управни одбор и записнички констатовао. Његове су значајне улоге биле: Букало у Старом баци, Мишел Переи у истоименом комаду, Пјер у Париском кочи-Јашу, капелан у комаду Госпође и хусари, а био је и одлични приказиваč српских краљева и војвода, у чему га је помагао Јасан глас, леп српски језик и витак стас.

страт је изишао усјерет, али то није одобрило Земаљско најесништво у Будиму. После је молба поновљена, и на њу је, почетком октобра 1869, дошло решење мађарске владе којим и ту молбу одбија. На то је управа позоришта одговорила приметном иронијом и то тако што је 17. октобра ставила на репертоар трагедију Ђура Ј Бранковић, од мађарског писца Карла Оберника, која је одиграна пред „ужасно“ празном кућом, јер је и публика схватила ту иронију и демонстративно изостала од претставе.⁷ Видјени да од мађарске владе неће добити земљиште за позоришну зграду, Управни одбор купио је 1872 за 20.000 форинста, уз помоћ родељуба Данила Манојловића, зграду за Позориште и у њој отпочео с давањем претстава. То је био велик догађај. „Ни међава, ни вејавица, која није дала отворити ока, није могла уздржати света да не дође и да не види свога позоришта које већ од две године није видео. Одушевљење, које је том приликом овладало светом, не да се описати“.⁸

Али поред куповине зграде, Управни одбор бележи и још два значајна успеха: покретање листа Позориште и издавање Зборника позоришних дела. Позориште је покренуто да се путем њега скрене публици већа пажња према самом позоришту, те да се сваки давани комад про-критикује и да се оцени игра глумаца. Лист је, под редакцијом Антонија Хаџића почeo излазити пред сам крај 1871 — први број је изишао 26. децембра. Затим је (сем у 1880 и 1883) у већем или мањем обиму бројева излазио све до 1908. Те је године изишао само један број. За време бављења дружине у Новом Саду лист је излазио сваки дан, те је, уз одговарајућу садржину, доносио на последњој страни објаву комада који се давао, што је замењивало позоришну објаву. После одласка дружине излазио је једанпут месечно, али у двоструком обиму. Тада је лист, кроз дуги период свога опстанка, окупио око себе добре сараднике, рецензенте и критичаре; прикупио је обилну грађу за историју српског позоришта; доносио је извештаје о раду и стању Српског народног позоришта, као и расправе о позоришној уметности, биографије и некрологе глумаца, обрачуне месних позоришних одбора о даваним претставама, а објављивао је и позоришне комаде. Стога га је Јован Грчић с правом назвао ризницом „у коју се стало скупљати морално благо, у овом случају готово скupoценије од материјалнога“.⁹ Зборник позоришних дела, који је излазио повремено у свескама, доносио је позоришне комаде. Тиме се хтело да се популарише домаћа и страна драмска

Сл. 3 — Пађа Марићевић

⁷ Матица 31, 10 XI 1869.

⁸ Ј. Грчић, Српско народно позориште, 21.

⁹ Исто.

књижевност. У свему је изшло око 40 свезака. Прве године, тј. 1872, изашле су четири свеске: Шаран, Краљева сеја, Школски надзорник, Честитам и Француско-пруски рат.

Завршивши своју дугу зимско-пролећну сезону у Новом Саду, друžina је отишла у Вуковар на 14 претстава, и ту јој се придружио и играо као гост Лаза Телечки, који је дошао са својом женом Аном. Она је ту први пут ступила на позорницу у Бенедиксовом шаљивом једночину Пркос, и показала је добар успех. У Вуковару су још гостовали Милка Гргурова, као и А. Мандровић, из Београда, који је с Телечким и његовом женом гостовао и у Винковцима. Одавде је друžina продужила у Руму (7/VIII-4/IX, 17), где је дала две претставе у војничком логору код Јрига, којима је присуствовало 5—6.000 гледалаца — војника и народа из околине. Из Руме је друžina преšla у Сремску Митровицу (4/IX-3/X, 19), затим је отишла на седмонедељно гостовање у Панчево (4/X-25/XI) и дала 27 претстава а приказано је и ових осам новитета: шаљива актовка с певањем Муж у кlopци од Леополда Стаплоа, у преводу Милана Јоксића и са музиком А. Милчинског (7/X); шаљива игра Да се мењамо од Н. Фурнијеа и Мајера, у преводу Ј. Ђорђевића (17/X); шаљиви једночин У петак од Зигмунда Шлезингера, у преводу М. Хрваћанина-Србендића (24/X); позоришна игра Ловудска сиротица од Шарлоте Бирх-Пфајфер, у преводу А. Мандровића; шаљиви једночин Шоља теја од Нитера и Дерлеја, у преводу, по Дросту, Гиге Гершића (2/XI); лакридија Ни бригеша од Гернера и Белијеа, у преради К. Трифковића (16/XI); драма Јелва, руска сиротица од Скриба, Девилнева, и Двержеа, у преводу Васе Живковића, с музиком Ивана Зајца (19/XI) и шаљива игра Дона Дијана од Морета, у преводу, по преради Вестовој, Милорада П. Шапчанина. Из Панчева друžina се вратила у Нови Сад, где је презимила и остала све до 19 априла 1873.

Током 1872 друžina је, према извештају управе, поднетом на годишњој скупштини Друштва од 9/21 септембра, радила у тешким приликама које је изазвало стално невреме, те смрт или одлазак увежбаних глумца. Честе кише онемогућиле су давање претстава, нарочито на аренама, а рђава година нанела је Позориштуличну материјалну штету, чак и у местима у којима се дотле добро пролизило. Позив који је Управни одбор разаслао 1871 српским православним црквеним општинама у Аустро-Угарској за материјалну помоћ Позоришту најшао је на врло слаб одзив. Од свих општина — сем Далмације — тј. од њих 687, одазвало се свега 25, са укупном свотом од 1.987 форината. Стога је један анонимни писац у Застави, у свом чланку „Потпомозимо наше Народно позориште“, предложио да се о већим празницима носи у цркви посебан тас за Позориште.¹⁰

Сл. 4 — Катица Савић, прва креаторка Малчике у Избирачици

Те године умрла су два добра глумца: Бранко Стефановић-Варади, који се истакао у карактерним и интригантским улогама, и Коста Хаџић-Баба, један од оснивача Позоришта, који је претстављао слабије карактере и тумачио комичне улоге с великим успехом. Остао је веран Српском народном позоришту, иако је добијао позиве с разних страна и с бољим материјалним условима. Умро је у Руми. Велики губитак осетио се одласком Димитрија и Драгиње Ружић у Београд, а поред њих напустили су Позориште још Петар

¹⁰ Застава 110, 17 IX 1872.

Брани, Ђорђе Лесковић и Катица Савић, која се удала у Сремској Митровици. Она је одлично тумачила улоге трагичних љубавница, развила се толико да је, према речима А. Хаџића, „могла упоред стати уз праве глумце на целом словенском југу“, додавши „да права глумица не би смела сматрати позорницу као препоруку за добру удају“. Лесковић се истакао у споредним улогама и из Новог Сада је отишао у Загреб. Знатан губитак претрпело је Позориште одласком Петра Бранића, који је врло добро тумачио карактерне улоге и био добар декламатор и рецитатор.¹¹ Од других промена које су настале у друштвени током те године веља напоменути да се у њу вратио Лаза Телечки, а од нових чланова ступили су у друштву Александар Сајевић и његова жена Ивана, Ана Телечки, Јеврем Божовић, Васа Марковић, Пера Добриновић и Андрија Пешић.

У Новом Саду отпочело се са давањем претстава тек од 8. децембра 1872, и током те дуге сезоне (8/XII 1872-19/IV 1873) приказани су, између осталог, и ови новитети: Добросрећница од Ш. Бирх-Пфајфер (13/I 1873), којом се приликом нова чланица Ивана Сајевић (Херманса) истакла својом природном живахношћу и дражесном наивношћу, а поред ње и Јелена Маринковић (Војводкиња) за коју критичар вели да се дотле у Позоришту није видела тако фина и достојанствена глума;¹² алегорија Маркова сабља од Ј. Ђорђевића и А. Хаџића, с музиком од Д. Јенка (14/I), која је изведена врло добро, тако да је одушев-

Сл. 5 — Пера Добриновић као Луда у Шекспировом Краљу Лиру

Сл. 5 — Пера Добриновић као Луда у Шекспировом Краљу Лиру

¹¹ Рођен је у Дебелом Брду крај Бунића у Хрватској, 9. септембра 1840. У Загребу је свршио гимназију и наставио са студирањем правних наука, али их није завршио. По наговору тадањих управљача Хрватског казалишта, Брани се посветио позоришној уметности, штавише, добио је и стипендију за глумачке студије у Бечу. Први пут је ступио на позорницу 12. јануара 1864 у Загребу као Мортимер у Шилеровој трагедији Марија Стјуарт, и то с великим успехом. Затим је отишао на даље глумачко образовање у Грац, одакле се после годину дана поново вратио у Загреб. Због неких несугласица које су настале између њега и казалишне управе по питању хонорара за превод једне оперете, он 1869 напусти Загреб и дође у Нови Сад, где је одмах био ангажован код Српског народног позоришта, код кога је провео пуне три године. Из Новог Сада отишао је за редитеља Хрватског казалишта, али је ту дужност вршио само годину дана и заменио је учитељском службом, коју је упражњавао више од десет година. Од 1885 поново га видимо на хрватској позорници, на којој је остао до смрти. Поред глумовања, Брани је превео неколико драма, опера и оперета које су приказиване у Хрватском казалишту. У последњим годинама свога живота Брани се јако одао пији и изгубио памћење. Умро је у Загребу (N. Andrić, Spomen-knjiga Hrvatskog zem. kazališta pri otvaranju nove kazališne zgrade, 62c.).

¹² Све критике и рецензије које отсада будемо доносили уз поједине комаде узете су из Позоришта.

љена публика изазвала на позорницу Хаџића и машинисту Бунића; шала у једном чину Гушче јабуковачко од Жана Бајара, у преради Ј. Борђевића (19/I), коју су глумци добро приказали; шаљиви једночин Сланик од К. А. Гернера, у преради Сп. Димитровића-Которанина (26/I), комад с много техничких недостатака, које ни глумци нису могли савладати, те је због тога оставио хладан утисак на публику; шаљива игра Сеоска простота (*Die Einfall vom Lande*) од К. Тенфера, у преводу Сп. Димитровића-Которанина (13/II), лош комад, али су глумци, нарочито нови члан Александар Сајевић и Ђорђе Пелеш, као гост, умели да побуде пажњу публике; шаљиви једночин Он је излечен, по француском од Ф. Тица, у преради Ј. Ђорђевића (19/II); шаљива игра Љубав их мори од Бенедикса (3/III); шаљиви једночин Без женидбе од Јохана Хајнриха Миранија (14/III), у коме је главну улогу, Аделу, тумачила Сајевићка с врло добрым успехом, тако да је за њу критичар рекао да је у њој свака кап крви „глумица“; шаљива позоришна игра Нервозни од Викторијана Сардуа (25/III), у којој су се особито истакли Марко Суботић као нервозни Март и Никола Недељковић у комичној улози поштанског службеника; шаљиви једночин Френолог од Гезе Зичија, у преводу А. Сандића (11/IV), чије извођење критичар означава као најбоље у тој сезони, трагедија Краљ Лир од Шекспира, чији је први чин превео Л. Костић, прву половину трећег чина А. Хаџић, а остало Ј. Д. Стефановић (15/IV), али о тој претстави не нађојмо ни критике ни рецензије.

У овој сезони покушале су своју срећу на позоришним даскама, како Грчић наводи, „три младе и лепушкасте Новосаткиње“, и то Мила Стевановићева, Милева Станишићева и Ј. Латинчићева, али су их убрзо напустиле. Исто је тако било и с Љубомиром Петровићем, који је добро тумачио комичне улоге из народног живота. Из дружине су иступили Никола Рашић, који је имао много талента за тумачење наших комичних улога и комичних карактера, и Ђорђе Соколовић, такође комичар.

У то време изгубило је Позориште два своја ваљана члана. 1 фебруара умро је у Прагу Аксентије Максимовић, а непуна три месеца доцније, 28 априла, и одлични глумац Лаза Телечки.¹³ Максимовић је, у пролеће 1865, ступио као капелник у Српско народно позориште у Новом Саду. У њему је радио све до 1871, а затим је, као питомац Српске певачке заједнице, отпослат у Праг да студира теорију музике на тамошњој Оргулској школи, где се после 16-месечног студија разболео и убрзо затим и умро. Максимовић има великих заслуга за развитак српске вокалне музике, јер је свој рад надовезао

¹³ Максимовић је рођен 13. фебруара 1844 (по ст.) у Долору. У свом родном месту похађао је српску и немачку основну школу, у Панчеву реалку, а три виша разреда гимназије свршио је у Сремским Карловцима. 1865 видимо га као студента технике у Бечу. Већ као ћак, он се бавио компоновањем, дириговањем и сликарством. Приликом прославе хиљадугодишњице браће Тирила и Методија (1863), он је дириговао гимназиским хором, па га је за осам дана научио потребним пијесмама. Због своје композиције Где је Српска Војводина?, он би истеран из гимназије. После повратка из Беча примио га је Јован Ђорђевић за капелника Српског народног позоришта, у коме је током свога рада компоновао следеће: Ој пусто море, Кад се дану више неће и Плачу и ридају за Костићевог „Максима Црнојевића“; Веле људи и Људски живот за „Добрилу и Миленку“, затим Млада Јелка за „Смрт кнеза Доброслава“, па Застава се опет вије и Покрај река вавилонских зн. „Српске Цвети“, све од Матије Бана; три дујета и један квартет за шаљиву игру „Пркос“ од Бенедикса; две песме за Доситејеву прославу; Док је нама Милоша Јулијака, за Суботићевог „Милоша Обилића“; Раздрагано срце за „Први растанак“ од Скриба; све песме у Округићевој „Сађурици и шубари“ и „Хуњаковој комедији“; све песме и маршеве за Суботићев комад „Сан и јава“; све песме и мелодраме за његову слику „Крст и круна“; Аој свете мио и премио за Хаџићев комад „Љубав није шала“; две песме за Сиглингијевог „Старог баку“, три песме за прерађени комад Да је мени леђи па умрети; Бербери су први људи за Трифковићеву шаљиву игру „Честитам“ и две песме за Фрајленрајхове „Границаре“. Сем тога Максимовић се бавио и црквеном музиком и писао музичка дела. Штампао је ове ствари; Изучавање виолине помоћу народних песама за постепено учење (1870); Правила у учењу нотног појања и свирања на виолини (1871); Мала букварска читанка за народ по природним педагошким законима, I део: вокалисање (1872); Буквар и читанка нотног певања за школе и Литургија за децу у два гласа (1872). Све преостале композиције откупило је Позориште 1890 од његове кћери Милке Марковиће (Д. Јанковић, Са гроба Аксентија Максимовића, Застава 12, 1887 и М. Томандл, Споменица Панчевачког српског црквеног певачког друштва 1838—1938, 179 с.)

на рад Кornелија Станковића, а много је допринео и успону Српског народног позоришта својим многим композицијама, које су све израђене у народном духу.

Лаза Телечки био је такође Банаћанин. Рођен је 23. јула 1839. у Куманима. Гимназију је учио у Сремским Карловцима и Винковцима, а затим је студирао технику у Будиму и Прагу, али је није довршио. Краће време био је писар у адвокатској канцеларији дрна Светозара Милетића у Новом Саду. Затим је ступио у Српско народно позориште, у којем је глумио до 1871., кад је отишао за судског писара у Вуковар. Ту се није дуго задржавао, него је отишао у Загреб ради глумачких студија, али се већ 1872. у Вуковару вратио у друžину. Дошавши с њом у Нови Сад, почeo је да поболева од туберкулозе и два месеца није наступао на позорници. Крајем јануара 1873. поново је ступио пред новосадску публику и играо је још неколико пута. Последњи пут је играо улогу Ноне Пурила у комаду Ни brigеша. Том су га приликом гледаоци бурно поздравили. Затим га је болест поново оборила у постельју, из које се више није придигао.

Телечки је био врло значајан глумачки таленат оног времена и снажан стуб Српског народног позоришта. „Он је био — како је рекао Хацић на годишњој скupштини 20. августа 1873. — за позоришну уметност одушевљен, свога позива свестан глумац. Он није на позорници ни једне речи изговорио тек онако у ветар; што год је рекао, рекао је тако природно и истинито да ниси могао ни приметити да је то тек научио. Долазило је као да му све што говори у онај мање ниче из главе и из срца. Говорио или не говорио, играо је непрекидно... Он није само стварао карактере, него их је индивидуалисао. Особито је био велик у приказивању слика и прилика из нашег народног живота. Тим приказима морао је свакога занети и задивити верношћу, истинитошћу и природношћу своје игре. Чича Панта, чича Мија, слепац Арс, пратљача, стари кованција, Грабић, Максим Црнојевић све су само неувели листићи на венцу његове неумитне уметничке славе.“ Писац некролога у Застави приказао га је као апостола уметности, духовитости, лепоте, добра укуса и родољубља, коме је позориште било срце и душа, његов пантеон и његова црква.¹⁴

Колико је Телечки волео позориште сведочи и ово неколико редака из његовог писма које је, поводом свог сукоба с Коларовићем и због личног неслагања с Ружићком, упутио Ђорђевићу, подносећи му оставку на чланство у друžини: „Ви знате, — пише Телечки — каква је светиња мени и Марин“

Сл. 6 — Аксентије Максимовић

¹⁴ Застава 50, 29 IV 1873.

ковићу наше позориште. Мене су више пута кући звали и ја бих могао код куће добру службу имати, али ја сам њиве понуде увек одбијао. С чега? Што гинем за позориштем".¹⁵ Видевши у Телечком даровитог и ваљаног глумца, њега је, у пролеће 1868, управа Позоришта послала у Беч на усавршавање. Тада је у Бургтеатру глумио чувени бечки глумац Јозеф Левински, који је толико одушевио Телечког да га је замолио да му буде учитељем. Левински му је одговорио нека и надаље продужи са својом природном игром, јер ће иначе постати „кописта“, а таквих има много у Немачкој.¹⁶

Поред свог замашног рада у Позоришту, у коме је неко време био и редитељ, Телечки се бавио и драмском књижевношћу. Од њега су остала два оригинална комада — шаљива игра Вешта слушкиња (1863) и драма Последња деспотица смедеревска (1867) — затим седам превода, десет посрбљавања и једна прерада, чиме је много допринео репертоару младог српског позоришта.

Телечки је сахрањен 29 априла уз големо учешће својих поштовалаца и новосадског грађанства. Срби занатлије (дружина се тада налазила у Белој Цркви) носили су његово тело све до гроба. Над гробом се с њим опростио

проф. Александар Сандић. Доцније је, песмом под насловом Спомен Лази Телечком, Илија Округић-Сремац, као чича Панта, оплакао његову смрт.

Своју годишњу скупштину Друштво је одржало 8 (20) августа. Присуствовало је 35 чланова. Скупштина је отпочела рад у тешкој атмосфери, јер је због слабог финансијског стања био у питању и сам опстанак Позоришта. Отварајући скупштину, начелник Брановачки одмах је указао на ту опасност и констатовао немар Срба у Угарској према Позоришту и то баш у тренутку „кад је позоришна дружина с тешком муком организована и све више напредује“. Ту „жалосну пресуду“ о његовој будућој судбини изрекао је тешка срца, обгазложивши је овим речима: „Али да ли немам право овако што слутити или боље рећи овакога чега бојати се? На то ме побуђује та околност што и они добротвори и родољуби, који су на потпомагање народног позоришта својевољно притицали, једни од више година са обећањем својих прилога, а опет други у прошастој години, на молбу и позив управног одбора да се у том погледу бар изјасне шта мисле и хоћеју, још се ни изјаснити нису хтели; а још мање су својевољно себи наложеној дужности стварно одговорили.“ Нових прилога готово није ни било, „па и ако који има, ти су тако незнатни да се с њима по потреби на крај изиђи не може“, јер позоришне су потребе сваки дан веће, а фонд је сваки дан мањи. Сем тога указао је Брановачки и на непријатељски став једне партије (подразумевајући ту Клерикалну странку) према Позоришту, која му „сваки значај у публици одриче, и цену му побија, комедијом га називајући и према теме се непријатељски држи, а друге опет иначе добровољне и на припомоћ склонене заносе и отуђују!“

Сл. 7 — Лаза Телечки

Износећи стање позоришног фонда Брановачки је отворено указао на велико његово крњење свотом од 19.633 форинта, што је настало због подмигивања дефицита и отплате дуга за купљену зграду, тако да је фонд од 43.270.23 форинта, колико је износио у прошлој години, спао на 23.637.23. То велико опадање фонда морало је изазвати забринутост и за даљи опстанак Позоришта, поготову кад је извор добровољних прихода пресахнуо, а и прираст чланова у тој години — свега 31 — био врло незнatan. Али по-

¹⁵ Писмо Л. Телечког Ј. Ђорђевићу из Осијека од 4 IV 1863, Матица српска (МС), писмо бр. 12.738.¹

¹⁶ Писмо Л. Телечког Ј. Ђорђевићу из Беча од 4 IV 1868, МС, писмо бр. 12.756.

ред свега тога Брановачки није очајавао. Баш због тог слабог стања позоришног фонда он налази да треба много родољубивог пожртвовања и да претстоји тешка борба у руковођењу пословима око одржања Позоришта, нарочито у погледу подмиривања разних потреба које оно буде захтевало и које ће се морати подмирити. Иако ће се позоришни фонд у непредвиђеним случајевима морати да крњи, ипак не треба клонути духом и губити наду у бољу будућност, а још мање очајавати и допустити да због тога Позориште престане с радом. На то се најмање смело помишљати тада када је Позориште имало своју зграду, репертоар, гардеробу с многим реквизитима и организовану друžину. „А друго — рекао је Брановачки — зар да тако мало наде положемо у српски народ, који, иако је у овој последњој години, шта ли, због свакоме познатих узрока, тј. невоље претрпљене од силних вода и киша, хрђавог рода и новчане кризе итд., престао био са својим прилозима онако као што смо се надали били, у помоћ притицати — и од сад, кад се времена на боље окрену, неће и опет пригрлити овај свој омиљени завод, и тај по свом могућству одржати и унапредити га!“ И да би то поткрепио чињеницама, он наводи да је Гедеон Дунђерски из Србобрана поклонио 1.000 форината, Данило Манојловић позајмио 5.000, а Терезија ј.д. Прокопчани, из Суботице, завештала 200 форината за подизање позоришне зграде, док је Марија Хариш рођ. Петровић у свом тестаменту оставила 200 форината за позоришни фонд. Брановачки је изразио наду да ће и Српски народни сабор донети одлуку о годишњој субвенцији од 3.000 форината и да ће српски родољуби временом притећи у помоћ својим прилозима и тиме установу спаси од пропasti.

Што се тиче прикупљања добровољних прилога путем ковчежића који су били разаслати у разна места, установило се да се у свему прикупило само 367.6 форината. Управни одбор писао је свима родољубима, задругама и општинама, код којих су се налазили ти ковчежићи, да прикупљени новац доставе и да се изјасне да ли желе да их и надаље држе, али је на 55 писама добио свега 9 одговора, из којих се разабрало да прилози слабо падају. Да би добровољни прилози били већи, скупштина је закључила да се поново ангажује бивши позоришни инкасант и агент Светозар Крестић и да се повозе да уз одређену месечну плату и одговарајући проценат скупља прилоге у народу.

У свом извештају о раду истакао је управник Хацић тешкоће с којима се Позориште борило током 1872/3 године. И поред елементарних кепона и финансиске стеге која је тада владала, ипак је материјални приход био већи од прошле године, те се стога надао да ће бити још и већи, ако прилике крену на боље. Топлим речима сетио се преминулих чланова Аксентија Максимовића и Лазе Телечког, а и одличне глумице Катице Савић, која је због удаје напустила Позориште. Управа се постарала да надокнади те губитке новим силама и у томе је успела. Постарала се и за подмладак и стручила се да омогући да се у њему развију све глумачке способности „да се научи ићи својим ногама, да прогледа својим очима, једном речју, стара се да га изобрази и да га дотера до добра глумца“. У томе је управа успела, јер је, како рече Хацић, у „позоришном врту однегован многи лепи цветак, који ће на дику и понос бити нашем позоришту, ако се узнесује и даље као што треба“.

Друžина је у тој години дала 178 претстава и приказала 228 комада. Научила је 18 нових комада, међу њима и Шекспирову трагедију Краљ Јир. У свима местима где је гостовала приредила је с певачким друштвима села и беседе у корист Позоришта, а у корист оболелог Телечког дала је једну ванредну претставу.¹⁷

¹⁷ Записник главне скупштине Друштва за Српско народно позориште од 8/20 VIII 1873. Јржавни архив АП Војводине у Новом Саду (ДА).

После Новог Сада дружина је гостовала у Белој Цркви, Вршцу и Панчеву, а онда се вратила у Нови Сад (24/XI 1873-19/IV 1874) да ту презими. Од новитета приказала је у тој сезони ове комаде: шаљиви једночин Љубавно писмо од Косте Трифковића (8/XII), први пут приказано у Вршцу августа 1871, изведенено је врло добро, јер су глумци научили своје улоге с великим марљивошћу (том је приликом Добриновић, као Јован, први пут ступио на новосадску позорницу); позоришну игру с певањем Циганин (A czigánpü) од Е. Сиглигетија, у преради Јустина М. Шимића и с музиком Милчинског (15/XII), оценио је К. Трифковић, а изведена је врло добро; лакр-

дију с певањем Ђаволски послови од Јаше Томића и Косте Формаћа, с музиком Милчинског; шаљиви једночин Крштено писмо (Der Taufscchein) од А. Б. Ифланда, у преради М. А. Симића (20/XII), за који је критичар тражио да га управа „пензионише“, подвлачећи да су Ружић и Ружићка (који су се тада већ вратили у дружину) „обое... добро, сувише добро посребрили немачке им улоге“; драму Дон Карлос од Шилера, непознатог преводиоца (30/XII), која је добро приказана с Ружићем у главној улози; позоришну игру Ноћ уочи Нове године од Бенедикса, у добром преводу Саве Петровића (31/XII), у којој су се истакли Ружић и Лекић толико да су своје улоге могли да тумаче и пред строжијом публиком но што је новосадска; драму Сеоска школа од Рикарда Кастелвекија, у преводу Панте Срећковића и А. М. Раде (7/I 1874), у којој се нарочито истакше Ленка Хацићева „која је овом приликом заиста била проникнута значајем своје улоге“, и Добриновић „који је и сад показао да уме мислити и да има непосредности између мисли и покрета“; Гренгоара (Gringoire) од Т. Банвила, у преводу Ј. Ђорђевића (10/I), — том претставом критичар Лаза Костић није био задовољан, па чак ни с Ружићем и Сајевићем (али се та драма дуго одржала на репертоару); шаљиву игру Присни пријатељ (Nos intimes) од Сардуа, у преводу И. Стојановића (24/I), која је изведена врло добро; Виљема Тела од Шилера, у преводу С. Димитровића-Которанина (2/II), у којој су своје улоге лепо и добро тумачили Ружић (Тел), Сајевићка (Берта), Ружићка (Хедвига),

Сл. 8 — Драгиња Ружић

Ђевића (10/I), — том претставом критичар Лаза Костић није био задовољан, па чак ни с Ружићем и Сајевићем (али се та драма дуго одржала на репертоару); шаљиву игру Присни пријатељ (Nos intimes) од Сардуа, у преводу И. Стојановића (24/I), која је изведена врло добро; Виљема Тела од Шилера, у преводу С. Димитровића-Которанина (2/II), у којој су своје улоге лепо и добро тумачили Ружић (Тел), Сајевићка (Берта), Ружићка (Хедвига),

Лукић (Атингхаузен), Недељковић (Руденс) и Зорић (Геслер); посрбљену позоришну игру Роб (A rab) од Сиглигетија (10/II), коју су сви глумци добро одиграли, нарочито Сајевићка, која је своју тужну улогу тумачила с много осећања; драму Живот је сан од Калдерона де ла Барка, у добром преводу с немачког А. Сандића (24/II), која је изведена „веома добро и округлно“, те је стога и критичар за сваког глумца имао понеку лепу реч; шаљиву игру Љубав их мори (Die Eifersüchtigen) од Бенедикса, од непознатог посрбљивача; једночин Ја вас љубим од Шарла Ига, у преводу с немачког непознатог преводиоца (6/III), за чије је добро извођење критичар одао заслужно признање свима глумцима; шаљиву игру Жене у уставном животу (Nők az alkotmányban) од Коломана Тота, у преводу Ј. М. Шимића (13/III), која је била изведена на потпуну задовољство публике; шаљиву игру Грабанцијаши од И. Округића-Сремца, с хоровима које је увежбао Ф. Петрик и с музиком Алфонза Цибуљке (1/IV) — глумци су одлично приказали комад и лепо певали, а и музика је у предигри била врло пријатна; историјску драму Сан и Јава од др-а М. Јовановића-Морског, чији је први део приказан 7, а други 8 априла; драма је изведена добро а истакли су се Сајевићка и Ружић; и, најзад, шаљиву игру Драгомир или Крст и некрст од Јосифа Вајлена, у добром преводу А. Сандића (19/IV), у којој се нарочито истакла у главној улози Сајевићка.

Из Новог Сада друžина је отишла у Суботицу (25/IV-12/VI), где је дала 28 претстава и припремила једно село с Певачким друштвом „Границаром“. Приликом боравка друžине у Суботици Буњевци су се лепо одазвали својом посетом, што се види и из једног написа у Суботичком гласнику. „Српско народно позориште, пише тај лист, прошасте недиље завршило је своје претставе са Саћурицом и шубаром опће обљубљеном шаљивом игром од И. Округића-Сремца. Позориште овде код нас проузроковало је ону последицу, коју смо ми баш и очекивали: моралну и добру материјалну последицу. Кров није вода! — то је наш буњевачки пук сјајно показао за време бављења Позоришта у Суботици. Похађо је позориште као цркву, дијопови народног духа сладост језика у срца наша уливају; није мислио, јер није чуо и знао да се народни осит тако очевидно у оне груди може упити, које груди са својом једнокрвном браћом заједно досад нису осићали за то, јер овај племенити осит није имо ко досада да покрене. Сад заједно осићамо. Заједно осићамо: како нам једна крвца грије наше прси, тако нас само једна просвита може просвите: народна просвита, коју достижемо онда када се просвiti једнокрвне браће придржимо. — А време је удесно било за Народно позориште. Баш у оно време посетило је нас, када почиње дух Буњеваца из дубока сна бuditи се, када почиње иза сна отвореним очима мотрити народног генија чији га је пољубац пробудио. Црква се у оно доба градила када је народ најпобожнији био. Дуго ћемо осићати мили звук оног гласа који нас је у ову цркву звао; глас дивног језика, који је из врлине народног живота толике красоте спиво.

„И због још једног узрока у добро време је дошло народно позориште у Суботицу. Дошло је у сно време када се душман крвавим рукама приближавао овом светом олтару народа словенског да га опогани, и пропанутим га навишићивати, јер га поганит покушавао. — Али попови позоришта показали су да не само овај просвитни стожер стоји на темељу добром, него да су и достојне слуге ове светиње. Дивило се њима све грађанство целе вароши, јер не само као глумци него и као људи показали су да су најсветије користи: народне просвите заступници.“¹⁸

Због успешног рада Српског народног позоришта почели су се Мађари прибојавати његове националне делатности, те су, баш поводом гостовања у Суботици, почели да на то реагују. Пештански лист Но писао је: „У доњим пределима даје претставе добро уређено Српско народно позориште и задо-

¹⁸ Позориште 46, 24 XI 1874.

бија тамо све више и више простора. То позориште, на жалост, посећује и сам мађарски свет који разуме нешто српски. То је пробудило пажњу наше интелигенције, која сада ради на томе да утврди мађарско позориште у доњим крајевима.“ Та се пажња састојала у томе да су се договорили да од Министарства унутрашњих дела затраже субвенцију од 10.000 форината за мађарско позориште у Суботици, „јер ће се само тако моћи остварити у школама почето помађаривање“.¹⁹

Из Суботице друžina је отишла на гостовање у Бају (15/VII-4/VIII, 12), Вуковар (7/VII-20/VIII, 23), Земун (25/VIII-4/X, 26) и Сремску Митровицу (5/X-13/XI), где је дала 24 претставе, од којих и једну свечану у славу 25-годишњице Змајевог песниковања. Том приликом приказан је — већ 57 пут — његов Шаран. О Змају је говорио А. Хаџић. Затим се Позориште вратило у Нови Сад.

Позориште је и те године преживљавало тешку материјалну кризу. Куповином позоришне зграде јако се задужило, а приход од претстава и добровољних прилога био је све мањи, док су расходи постали све већи. Према одлуци скупштине од 1873 Управни одбор обратио се позивом на прилагање, те је у ту сврху послао црквеним општинама 470 позива, повенцијама и родољубима 56?, а у Далмацију и Србију 31 позив, свега 1.063 позива, али је и овога пута одзив био слаб. Стога је Управни одбор свео број глумаца на 18, снизио плате за 5—6% и знатно смањио путне трошкове.

Да би се извукao из те материјалне незгоде и да би обезбедио Позоришту средства за опстанак, Хаџић је, — пошто је 10 јуна 1873 Београдско позориште било распуштено —, предложио да се оснује једно Позориште које би било састављено од најбољих београдских и новосадских чланова, што су прихватила оба позоришна одбора. Према том предлогу, требало је да друžina, наизменично по пола године, даје претставе у Београду и Новом Саду и да гостује по местима у Војводини, те би се тако трошкови поделили и избегао распад једног и другог позоришта. Приликом преговора с позоришном комисијом у Београду, Хаџић је тражио да у ту заједничку друžinu буду примљени сви чланови новосадског позоришта, а од београдског само известан број његових чланова. На ово су пристали сви сем Матије Бана, који је и писмено одвојио своје мишљење. Према његовом мишљењу састављањем такве друžine повећао би се број чланова, те би тада и трошкови били већи, а не би се ништа постигло ни у уметничком погледу, јер „новосадска друžina има само два до три способна глумаца“. У погледу давања претстава по Војводини он је сматрао да мађарска влада не би једном пансрском друžtvu из политичких разлога дозволила да их даје на њеној територији. А ако би та друžina зависила само од београдске публике, то би довело до банкротства. „Иначе да тога није, — тако је Бан завршио своје одвојено мишљење — ми, усвојивши предлог г. Хаџића, одузимљемо нашем позоришту карактер државне установе, с којом је везана и субвенција; понижавамо наше државно позориште до незнаности амбулантног позоришта, и могли би изазвати питање: може ли друžina београдског позоришта изван земље наше представљати? Кад све то урадимо, ко нам јамчи да нам народна скупштина неће одузети и саму субвенцију?“²⁰

Министар просвете Филип Христић усвојио је мишљење М. Бана, те је тиме одбачен Хаџићев предлог и о њему се није више дискутовало. Међутим, иако је Хаџић у питању уласка свих чланова новосадског позоришта у ту фузионирану друžinu био врло претенциозан, Баново је мишљење о броју способних глумаца у Новосадском позоришту било нетачно, јер су, после извршене редукције остали у њему најбољи чланови. Ту су били Ружићеви, Недељковићеви, Сајевићеви, Зорићеви, Храћани, Маринковићеве, Хаџићеве, Пера Добриновић, Марко Суботић, Андрија Лукић и Јеца Попови-

¹⁹ Позориште 46, 24 XI 1874.

²⁰ Ђ. Малетић, Грађа за историју Српског народног позоришта у Београду, 872c.

ћева. Исто је тако био неоправдан и Банов приговор да би се то позориште снизило „до незнатности амбулантног позоришта“, јер је баш у том погледу Српско народно позориште вршило просветитељску мисију ширећи националну свест и позоришну уметност у српском народу. Једини оправдани разлог који је, по речима начелника Брановачког, усвојио и Управни одбор новосадског позоришта био је тај да мађарска влада не би са симпатијом пратила кретање тако комбиноване позоришне дружине по Војводини и да би үбрзо забранила давање претстава на својој територији.

Да не би изгледало да Српско народно позориште после неуспешног покушаја да се образује заједничка дружина стоји пред распадом и да по своме квалитету не значи много, Хаџић је на главној скупштини 30. августа 1874. у свом извештају истакао да се оно, захваљујући љубави, пожртвовању, марљивом раду и добром путу којим се пошло, лепо развило, и да би се својом спремом и ваљаношћу могло да мери и са страним позориштима која су на гласу. Сав тај свој напредак захваљује Позориште чињеници што је његова управа үвек била поверена књижевницима који су стално тежили за нечим вишим и нису радили ни за плату ни награду, него су се само старали за напредак народа и үвек били вољни да за то поднесу жртве. Да би на Позориште привукао пажњу и имућнијих људи, Хаџић се том приликом дотакао и њиховог немара према тој народној културној установи. У многим другим народима позоришта су постала дарежљивошћ и старањем богаташа и великаша који су сматрали за част што су могли да буду мецене позоришне уметности, али Српско народно позориште није било такве среће. „Где су ти великаши — питао је Хаџић — које је заболела глава од тешке бриге за нашим позориштем? Где су ти богаташи, који би бар један мален део свога богатства жртвовали племенитој уметности драмској? О српском се народу вели да је сиромах, али тим већим поносом може погледати на своје позориште, које је само својим пожртвовањем, својим радом и својом рођеном муком створио и до сада одржао.“

На овој скупштини захвалио се Стеван Брановачки на положају начелника Друштва за Српско народно позориште, а на његово је место изабран др Михајло Полит-Десанчић. Брановачки је по занимању био адвокат. Родио се 1. јуна 1804. у Сенти, те је после свршених правних студија у Пожуну служио у дистриктској администрацији, док се, најзад, није посветио адвокатури. У два маха био је посланик на Угарском сабору у Пешти и на Српском народном црквеном сабору у Сремским Карловцима, а 1869. био је изабран за новосадског градоначелника. Приликом оснивања Српског народног позоришта Брановачки је изабран за његовог првог начелника, а после одласка дра Јована Суботића поново је изабран, и вршио је ту дужност од 1871. до 1874. Сем тога, он је од 1872—1880 био претседник Матице српске. Као начелник Друштва за Српско народно позориште Брановачки је, у току десет година свога начелништва, уложио много труда да Позориште стане на чврсте ноге и да као културно-просветна установа зрачи у српству. Сталожен и врло коректан, он никад није губио веру у успех Позоришта, него је у издржљивости и истрајности у раду налазио основ његовог опстанка. Умро је 8. фебруара 1880. у Новом Саду.

Од нових чланова током те године ступио је у дружину неки М. Недељковић, док је 23. септембра 1873. из ње иступио Душан Степић. Он је од 1. септембра 1871. био члан Српског народног позоришта и у њему се истакао приказивањем мањих комичних улога. Затим је отишао у Загреб, где је био глумац, хориста и инспицијент Хрватског казалишта, и у њему је био један од најбољих чланова оперског хора. Умро је у Загребу 11. новембра 1877., у 32 години живота.

Током зимске сезоне у Новом Саду (14/XI 1874 - 30/IV 1875) дружина је приказала 64 комада, од којих и ове новитете: шаљиву игру Три браће заповести (*Házasságj három parancs*) од Сиглигетија, у посрби Ј. М. Шимића и с музиком Славољуба Лжичара (24/XI), иначе слаб комад, у коме су

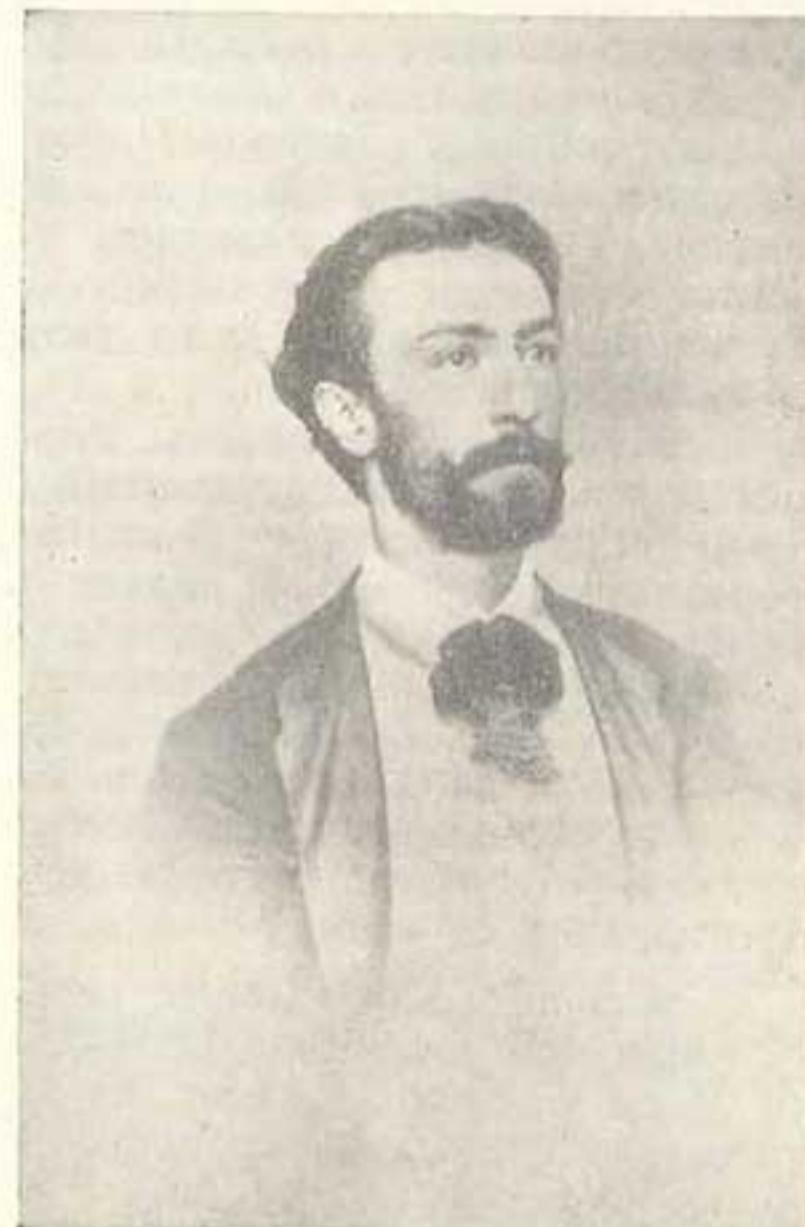
тумачи главних улога Ружић и Ружићка, Сајевић и Сајевићка својом добром и живом игром испунили празнине; позоришну игру Министар и свилар од Скриба, у преводу Ј. Ђорђевића (28/XI), у којој су женске улоге — Сајевићка, Ружићка и Ј. Маринковићева — однеле првенство на позорници; шаљиви једночин Један се мора оженити од Александра Вилхелма, у преводу М. Хрваћанина-Станчића (3/XII), који је изведен врло добро; историску драму Катарина Хајдардова или Круна и губилиште од Александра Диме-оца (8/XII), чије је извођење задовољило „изнад сваке мере“, а нарочито су се истакли Сајевићка, која је згнела публику својом игром, Недељковић, који је том приликом „надмашио самога себе“, а и Сајевић својим приказом љубоморна човека; позоришну игру Карташ од непознатог немачког писца и непознатог преводиоца (15/XII), чије је приказивање с Ружићем, као карташем, и Лукићем као бароном Беленом постигло добар успех; шаљиви једночин Шарлатанизам од Скриба, од непознатог преводиоца (18/XII), иначе слаб комад али су га глумци, нарочито Сајевић, тако добро приказали да се само њима „може приписати да тај комад није одмах потонуо у море позоришног заборава“; романтичну драму Звонар Богородичне цркве, коју је по Иговом роману *Notre Dame de Paris* прерадила Ш. Бирх-Пфајфер, а превео Ј. Ђорђевић (26 и 27/XII), приказана је према речима Лазе Костића тако да се „јако допала публици, и да је цела претстава у главном и појединце испала веома добро и складно на потпуно, очигледно задовољство наше позоришне публике која је више пута своје задовољство бурним тапшањем изјављивала и позориште напунила као ни једанпут до сада за целе ове позоришне сезоне“; драму Марија Тјудорова или Три дана живота једнокраљице од Виктора Ига, у преводу Антонија Зоричића (12/I 1875), чија претстава према оцени критичара „не би могла уопште издржати веома строго критичко мерило“; позоришну игру Кин од А. Диме-оца, у преводу Косте П. Христића (26/I), изведена је врло добро и том су се приликом нарочито истакли Ружић (Кин), Недељковић (Војвода галски), Лукић (лорд Кефелд), Добриновић (Пистол), В. Марковић (Мевин) и Вујић (Бардолф), док од глумица није ни једна занела публику својом игром; шаљиву игру Претендент и претор, коју је по Бајару написао В. Фридрих а превео Бранко Мушкицки (9/II), извели су је глумци добро, јер су Ружић, Сајевић и Ј. Маринковићка тачно обележили карактере које су приказивали; шаљиву игру Дипломате старе школе од Хуга Милера, у преводу Бр. Мушкицког (21/II), добро је изведена и у њој се највише истакла Ружићка својом живом и окретном игром и била је првакиња тога вечера; романтичну драму Звонар Павловске цркве у Лондону, коју је према француском прерадио Аугуст Хесе, превео Сп. Димитровић-Которанин (26/II), приказана је врло добро и складно; шаљиву игру Муж на селу од Бајара и Жила де Раји, у преводу Персида Пинтеровић (7/III), приказана је са сразмерним успехом и у њој су дошли до изражаваја Сајевићка, Маринковићка, Ружићка и Л. Хацићева, а и глумци су се, како вели критичар, „момачки држали“, у првом реду Ружић и Сајевић, а затим Марковић и Лукић; драму Госпођа од Сен-Тропеза од Ламбера (18/III), о којој Позориште није донело ни критику ни рецензију; шаљиве једночине Осам дана после венчања од Хилдебранта, у преводу Персида Пинтеровићеве, и Сви смо измирени од Велимира Ђорђевића (21/III); оба су била приказана врло добро и складно; шаљиву игру Тајни агент од Ф. В. Хаклендера, у преводу С. Петровића (3/IV), затим драму Српске цвети од М. Бана (16/IV), па Ромеа и Јулију од Шекспира, у преводу Л. Костића (19/IV), и историску драму Марина царица од С. Х. Мозентала, у преводу А. Сандића, али о свима овим претставама Позориште није донело никакве рецензије.

Тежак губитак претрпела је српска драмска књижевност, а с њоме и Српско народно позориште, смрћу младог, даровитог комедиографа Косте Трифковића, који је умро у току ове сезоне, 19 фебруара, у Новом Саду, у 32 години. Он је за свога живота предао Позоришту девет својих, које

оригиналних које прерађених, комада, а после његове смрти појавиле су се на позорници још две његове шале у једном чину: Пона вина и пола воде и Тера опозицију. Сем тога Трифковић се одужио Позоришту и као критичар, јер је неко време у свом листу доносио реферате о претставама. Управа позоришта штампала је у свом Зборнику позоришних дела његове комедије Школски надзорник, Честитам, Француско-пруски рат, Љубавно писмо, Тера опозицију, На Бадњи дан и Пона вина и пола воде, које су стално приказиване на српским позорницама. Да би сачувало успомену на Трифковића, Позориште је током дугог низа година давало претставе на дан годишњице његове смрти.

Ове сезоне напустили су Позориште двоје његових најбољих чланова, и то Марија и Никола Недељковић, из породичних разлога, и нису више никад ступили на позорницу. Недељковић је последњи пут изашао на позорницу 27. фебруара 1875, као мајор Фердинанд Валтер у Шилеровом комаду Сплетка и љубав. Истакао се у улогама љубавника, па и у комичним и карактерним улогама. Позориште није никад напуштао и никад се због њега није морао тражити заменик. Био је отмена држања и манира. Написао је две историске драме: Дејан, жупан требињски и Краљ Милутин, које су изашле у једној књизи у Новом Саду 1887. Умро је марта месеца 1907 у Кленку. Сем Недељковићевих напустили су те године Позориште још и Марко Суботић, који је отишао у Београд, затим Лена Маринковићева, која се удала, и Никола Пешић, који је такође отишао у Београд и није се никад више вратио у Нови Сад. Био је добар приказивач мањих карактерних и интригантских улога и комичних стараца. Као нови члан ступио је у друштину Паја Поповића, млађи брат Драгиње Ружићке.

У овој радној години Позориште је доспело у још већу материјалну кризу и показало велик дефицит. Економска снага народа била је исцрпена вишегодишњим узастопним неродицама, кризом у трgovини, у занатству, у привреди уопште, па великим државним и општинским порезима, верозаконским прирезима и другим наметима, што је све утицало на јавни живот. Да би се убрала већа свота, Управни одбор је закључио да поново затражи субвенцију од Српског народног црквеног сабора и да се одређена припомоћ од 3.000 форината годишње што пре исплати, а да се убудуће Позоришту обезбеди стална позоришна субвенција из прихода српских народних фондова. Начелник др Полит-Десанчић, како је то известио на годишњој скупштини 29. августа 1875, поднео је лично молбу Сабору и обраложио је „живим бојама“, и она је одмах упућена посебном одбору на решавање. Овај је молбу усвојио и предложио исплату, уколико то допусти просветни буџет. У погледу субвенције остављено је саборском одбору да поднесе предлог, али ту није било никаква изгледа на успех, јер је мађарска влада, у смислу рескрипта од 1868, стајала на становишту да су фондови одређени за друге просветне сврхе, а не и за Позориште.

Сл. 9 — Коста Трифковић

Немајући поуздане материјалне подршке, Одбор је нашао да дружина као таква не може више да постоји, те је тражио начин, како да се изиђе из те тешке ситуације. Одбор је сматрао: ако Српско народно позориште не може да постоји као просветни завод, онда је боље да се сасвим напусти, „неко да од просветног завода постане лакријашка компанија“. Помишљало се да се под контролом Одбора управа позоришне дружице повери једном од вештијих глумаца, да се њему да извесна субвенција, а остале трошкове да он прими на себе. Али то би било на штету бољих глумаца, јер би такав управник сву корист тражио за себе и дружина би онда стварно постала „лакријашка компанија“.

Помишљало се и на још већу штедњу, али и поред те штедње приход дружице није могао да покрије све трошкове. Она је те године имала прихода 17.584.94 форината, а расхода 27.173.65, дакле мањка око 10.000 форината, који се морао покрити субвенцијом из позоришног фонда, а за то није било доволно покрића. Стога је Одбор предложио скупштини да покуша да се обезбеди стална годишња потпора од 8—10.000 форината, што би требало прикупити извесним разрезом на црквене општине и поједина културна друштва с тим да се у одређеном року изјасне да ли могу свој прилог дати или не. Скупштина је то усвојила и потребна свота била је фиксирана на 8.000 форината.

У ту сврху упутио је Управни одбор писма родољубиве садржине српским општинама и дружинама да Позоришту „на неволи у помоћи будај“. Иако је српски народ — вели се у писму — проживео тешку и трагичну историју и прошао кроз велике муке, беду и невољу, ипак се подигао и отпочео да се културно развија. Оснивање Позоришта био је врло тежак посао. Свој рад је оно отпочело без субвенције и једва једвице је било трпљено. Али је основано на добром и чврстим темељима, с јаком вољом и пуним старањем да се одржи, и оно је временом уклонило све препреке које су му кочиле развитак. Захваљујући љубави, пожртвовању и марљивом раду, оно је у могућности да се умногоме „сме мерити и са страним позориштима, која су стекла себи гласа у свету“.

Али посао око даљег развијања Позоришта није још довршен. Треба да се истраје у раду око његовог одржавања, нарочито сада кад се „та школа која не да Србину да клоне духом; која му износи стару славу и величину предака његових, која Србина најбоље учи љубити свој поштени народ; која Србина, која човека учи, да се угледа у добро и да бежи од зла; та жива школа српска која иде од места до места, те учи народ свему што је родољубиво, лепо, узвишене, добро, истинито, племенито и поштено“ налази у великој материјалној невољи. Позориште није у могућности да се само издржава, јер му је фонд спао и јер су га они који су га потпомагали напустили због последњих шест неродних година, а од Сабора се не може очекивати обећана потпора. Њему је потребна годишња припомоћ од 8—10.000 форината, па ће, ако је не буде добио и обезбедио, морати обуставити свој рад. То би био страшан ударац од чије се ране не бисмо лако могли излечити, јер би, поред велике штете за народни језик, за књижевност и цео друштвени живот, затварање Позоришта служило противницима за доказ да је српски народ незрео за духовни живот, и не би било изгледа „да би се ико икад више усудио и мислити акамоли ради да га опет приведе у живот“.

Стога је, да се Позориште избави из те „вечите кубуре“ и да се „утврди за навек“, потребно да сваки од својих најмањих „тештих послостица“ ускрати себи бар једну за љубав Позоришта. Ако се само стоти део онога што се у народу у разним приликама обилно прелива и тиме узалудно расипа новац жртвује за Позориште, биће доволно за његов трајни опстанак.²¹ Али ни тај апел није изазвао онакав одзив какав се очекивало, те је Позориште и даље таворило.

²¹ Писмо бр. 4.137/1875 Управног одбора Друштва за Српско народно позориште,

Под управом Димитрија Ружића друžина је из Новог Сада отишла на гостовање у Велики Бечкерек (30/IV—15/VI, 21). Ту су мађарске и немачке новине похвално писале о претстави Ромеа и Јулије, а бечкеречке Српкиње даровале су Ружићу прстен од драгог камена. Из Великог Бечкерека друžina је преšla у оближње Меленце (15/VI—30/VI, 10), одатле продужила за Велику Кикинду (1/VII—15/VIII, 25), Темишвар и Чаково (15/VIII—30/VIII, 8), и добила затим, у септембру, једномесечни одмор.

После одмора друžina се састала у Вршцу (1/X—30/XI, 33), одакле је отишла у Панчево (1/XII 1875—20/III 1876, 39), а затим се вратила у Нови Сад (20/III—16/VI, 31), где су, између осталих, приказани и ови нови комади: позоришна игра *Воденичарева ћерка* (A molnár leányá) од Сиглигетија, у преради Ј. М. Шимића (21/III); позоришна игра *Стари каплар* од Карла Жујина и Рајнхарда (25/III), у којој је Ружић приказао „тешку и мучну насловну улогу“, а поред њега се истакла и Ружићка као Мина Рансбергова; драма *Црни доктор* од А. Бурџеа и Диманоара (28/III) приказана је на опште задовољство, а истакли су се сви носиоци главних улога; шаљиви једночин *Седи с миром* од Ф. Веја, у преводу Бранка Рајића (8/IV); шаљива актовка *Лекар*, по француском од Хесеа, у преводу Лазе Поповића (13/IV) приказана је врло добро; шаљива игра *Пружај се према губеру* од Станислава Богуславског (15/IV) приказана је одлично, у њој се најбоље истакао Сајевић као млад старац; шаљиви једночин *Глувак*, по Дефорту од Ф. Розена, у преводу С. Петровића (20/IV), изведен је врло добро, и Сајевићева комика, у сцени назови-глувака, натерала је на смех не само публику него и саме глумце; драма *Црногорци* од Стојана Новаковића (23/IV) приказана је врло добро и публика ју је одушевљено примила, јер су се глумци појавили на позорници у живописној црногорској ношњи, а и песме у комаду биле су добро изведене, тако да су некоје морале бити поновљене; шала у једном чину Тера опозицију, посмртно дело Косте Трифковића (28/IV), приказана је тако верно као да се све догађало у Новом Саду; шаљива игра *Ала с џемешни ти мужеви* од Ж. Фиса и Делакура, у преводу непознатог преводиоца (2/V), добро је приказана; шаљиви једночин *Пола вина и пола воде*, од К. Трифковића (9/V), приказан је с добрым успехом на ванредној претстави, уз коју је био и концерт; позоришна игра *Стриц* од саксонске принцезе Амалије, у преводу Ј. Ђорђевића (16/V), добро је приказана, и у њој су се истакли Ружић, Ружићка и Сајевићка; драма *У сну и на јави* (Црн као магарац), с прологом и епилогом, од Т. Бариеа и А. Жена, у преводу Бр. Рајића (30/V); шаљива игра *После венчања* од Бенедикса, у преводу Ф. Оберкнежевића (26/VI), приказана је добро, и шаљива игра *Ко много зна много и пати* од А. С. Грибоједова, у преводу А. Сандића (6/VI), коју су глумци извели врло добро и којом је завршена ова пролећна сезона у Новом Саду.

Позориште је у овој години примило за члана Светислава Динуловића, али се он у њему није дugo задржао, напустио га је још исте године. Динуловић је био врло маркантна позоришна фигура. Рођен је 7. августа 1855 у Београду и већ у својој 16 години играо је у Иличићевом путујућем позоришту. У Српско народно позориште ступио је 1876, али је после неколико месеци отишао у Загреб, а одатле у Београд. Два пута је образовао своје путујуће друžине које је водио кроз српске крајеве. У Београдском народном позоришту постао је редитељ, и у њему је 1896 прославио 25-огодишњицу, а 1910 и 40-огодишњицу свога глумачког рада. Због губљења вида напустио је позорницу и био је пензионисан. Као глумац није имао свој одређени правац, али се најбоље истакао у тумачењу комичних улога. „У својим златним годинама Динуловић је био комичар пун полета, фантазије, живе физиономије и геста, и срдачне веселости. Целестин у „Мамзел Нитуш“, Адам у „Птичару“, Максим у „Биди“, Вуле Пупавац, Сава Савић и стотине других улога, добили су неизгледиви печат његовог талента.“²²

²² Српски књижевни гласник IX, 2, 16 V 1923, 160.

Поред Динջловића изгубило је Позориште те године још два своја члана: Пају Поповића и Јелену Маринковићку. Првог је отргла смрт, а другу повукла жеља да се врати у приватни живот. Поповић се родио у Иванди, а после свршене препарандије постао је учитељ и служио је неко време у Делиграду, у Србији. Неодољива тежња за глумовањем нагнала га је да напусти своје учитељско место и да оде у глумце. Најпре је, 1872, био у позоришној дружини свога брата Лазе, а кад се она разишла, ступио је у дружину Ђорђа Пелеша, у којој је провео две године. Затим је, октобра 1875, постао члан Српског народног позоришта, у коме је остао све до смрти. Последњи је пут, 25 марта 1876, ступио на позорницу у Старом каплару, затим се разболео и више није глумио. Умро је 5 маја 1876 у Новом Саду. Поповић је био шести члан из породице свештеника Луке Поповића из Иванде који је радио у Српском народном позоришту.

Јелена Маринковић рођ. Николић рођена је у Темишвару 1838. У Српско народно позориште ступила је 1865. Када је Позориште, 1867, гостовало у Темишвару, она се удала за глумца Пају Маринковића, једног од његових првака. После његове смрти (1871) она је продужила са глумовањем све до 1876, а онда се, због слабог здравља и породичних прилика, повукла са позорнице. Затим је отишла у Беч где је изучила женски кројачки занат, те је 1879 отворила радњу у Кнез Михаиловој улици у Београду. Као глумица Маринковићка је имала нарочити дар за приказивање достојанствених улога, што су јој омогућавали њена појава, отмени манири, начин говора и укус у одевању. Приказала је до стотину и педесет улога, а играла је, и као кројачица, понекипут у Народном позоришту у Београду, увек са добрым успехом. Умрла је 30 јула 1902.

После свршене сезоне у Новом Саду дружина је отишла на гостовање у Румуј (16/VI—31/VII, 31), Вуковар (1/VIII—18/IX, 26), Винковце (18/IX—19/X, 20) и Сомбор (19/X 1876—16/III 1877, 78), одакле се вратила у Нови Сад (28/III—1/VII) и приказала у свему 34 комада. Од приказаних комада били су ови новитети: шаљива игра Младенци (Die Vermählten) од Адолфа Вилбрнта, у преводу Младена Бошњаковића (29/III), била је добро приказана; шаљива игра Девојачки завет од Александра Фредра, у преводу Јосипа Е. Томића (2/IV), приказана је врло добро и у њој су с великом успехом играли као гости Сава и Марија Рајковић; шаљива игра Последње љубавно писмо (Les pâtes de touche) од Сардуга, у преводу с немачког „Der letzte Brief“ од непознатог преводиоца (9/IV); глумци су је складно приказали; позоришна игра Роман сиромашне девојке од Жорж Сандове, у преводу непознатог преводиоца (16/IV); том су се приликом глумци натецали у игри, или, како их је оценио Грчић, „играли су у правом смислу те речи изврсно, па чак и слуге (Јуришић, Бошковић), што им само на похвалу служи“; шаљива игра Јединица од А. Фредра, у преводу С. Петровића (23/IV), приказана је са врло добрым успехом и на велико задовољство публике; шаљива игра Проводација од Јулија Розена, у преводу Адама Мандровића (30/IV), изведена је добро са Јецом Поповићевом и Иваном Сајевићком у главним улогама; шаљива игра Ултимо од Густава Мозера (7/V), у којој су главне улоге биле у рукама најбољих глумаца (Ружића, Рајковића, Зорића, Ружићке, Рајковићке, Ј. Поповићеве и Л. Хаџићеве), те је стога била једна од најбољих претстава у тој сезони; шаљиви једночин После иранке од Дикеа, у преводу М. Хрваћанина-Србендића (12/V), познат под насловом После поноћи, посрబљен у преради Лазе Телечког, први пут је приказан 21 априла 1864, иначе слаб комад с две особе, које су овом приликом приказали Рајковићеви и својом га добром игром спасли од пронастти; драма Дон Цезар од Базана од Диманоара (16/V), у којој је Сајевић бриљирао, док С. Рајковић и Ј. Поповићева „беху тог вечера на врхунцу комику“; шаљива игра Социјалне демократе од Косте Ристића (псеудоним Милана Савића), израђена по Гирнтовој новели Die

Sozialdemokraten (22/V). живо је примљена, и шаљива игра Е ј. људи што се не жените (O diese Mäppen) од Ј. Розена, у преради Бр. М. Јовановића-Муше (1/VI), била је добро изведена.

Током ове године напустили су Позориште Ивана и Александар Сајевић, Јеврем Божовић и машиниста Јосип Бунић, све врло дебри чланови друштине које је тешко било могућно заменити другима, нарочито Сајевићеве.²³ Као нови чланови ступили су у Позориште Сава и Марија Рајковић, Никола Рашић, Софија Максимовић и Сретен Бешковић, док су као гости наступали Лаза Лутумерски и Марко Суботић, оба из Београда, први као Клод Фроло у Звонару Богородичне цркве, а други као гроф Дарец у Париском кочијашу.

Ратови Србије и Црне Горе за ослобођење од турског господства, наишли су на одјек и у Војводини. Аустро-угарске власти настојаје су свима средствима да онемогуће указивање помоћи босанско-херцеговачким устаницима. То се осетило у политичким прогонима и репресалијама које су вршиле аустро-угарске власти над српским живљем. Ноћу, између 4 и 5 јула 1876 ухапшен је др Светозар Милетић, а затим и други угледни политичари и прваци тадање Српске народне слободоумне странке, као др Светислав Касапиновић, Стева Поповић-Вацки, др Лаза Костић, Михајло Вранешевић и други. Милетић и Касапиновић одведен су у Пешту, и први је осуђен на пет година робије, а други је, после одлежаних 11 месеци у истражном затвору, пуштен у слободу. То је јако утицало на духовно расположење Срба у Војводини, јер су у прогонима својих политичких првака осетили моћњу државних фактора и према народу уопште.

²³ Ивана Сајевић рођена је у Грацу 4 фебруара 1846. Већ у детињству је показивала свој глумачки дар, јер се најраније играла позоришта. У 16 години ступила је на позорницу у Загребу, под псеудонимом Сулин-Томашевић, у комаду „Какав отац такав син“, играјући наивку с врло добрым успехом. Затим је послата у Беч у глумачку школу, одакле се вратила као одлична глумица за салонску драму. У мају 1866 удаља се за глумца Александра Сајевића, с којим је глумила у Хрватском казалишту у Загребу до 1872, када су га обое напустили и прешли у Српско народно позориште у Новом Саду, у којем су остали до 1877. Ту је Сајевићка, по Хаџићевим речима, испољила ванредан дар и уметност у приказивању трагичних љубавница, нарочито као Софија у сну и на јави од др-а М. Јовановића-Морског, па као Јулија у Ромеу и Јулији, затим као Амалија у Разбојничима, као Лујза у Сплетци и љубави, као Есмералда у Звонару Богородичне цркве, итд. На новосадској позорници последњи пут је наступила 16 маја 1877 као Маритана у драми Дон Цезар од Базана. Она је до прославе своје 25-огодишњице (16-XI 1887) створила око 400 улога. Неко време глумила је и у Београду као гост и била би сместа ангажована, да се није морала вратити у Загреб. У старијим годинама Сајевићка је играла херојине, салонске даче и комичне старице Умрла је у Ловрани 5. јануара 1914. — Александар Сајевић рођен је у Сиску 3. јануара 1843. У Загребу је свршио вижу гимназију. Пре ступања на позорницу био је трговачки помоћник у Загребу. С Иваном, Сајевић је први пут ступио на загребачку позорницу 16. октобра 1865, у улози Јурчића у комаду „Зрински“ од Теодора Кернера. Убрзо се истакао као добар глумац, те је стога добијао прве улоге играјући драмске љубавнике, а пошто је био добар тенориста, играо је и у оперетама. Због дефекта у нози, до кога је дошло после једне болести, њему нису више даване љубавничке улоге, па је, увређен, напустио са женом Хрватско казалиште и прешао у Нови Сад, где је остао пет година. Затим се, после последњег наступа као Дон Цезар од Базана, поново вратио у Загреб и играо тада карактерно-комичне улоге. Ту је, 1890, прославио 25-огодишњицу свога глумовања, а годину дана доцније, 30. децембра 1891, умро је од капље на позорници као редитељ комада „Мајур сунцоврат“ од Мозентала. Током своје дугогодишње глумачке делатности, Сајевић је креирао око хиљаду улога са лепим успехом, приказивајући љубавнике у конверзационим шаљивим комадима, али најбоље су му полазиле за руком комичне карактерне улоге, у којима је испољио сва своја дар. — Божовић је рођен 14. јула 1848 у Мајдану, у Србији, те је у својој 22 години ступио у друштину Лазе Поповића у Темишвару. Затим је, 4. септембра 1872, прешао у Српско народно позориште, у коме је играо комичне и карактерне улоге. У пролеће 1877 напустио је Нови Сад и отишао у Београд, где је од 10. маја те године са успехом играо све до 1886, када је постао надзорник позорнице и ређе играо. Умро је 1919. — Јосип Бунић ступио је у Српско народно позориште 1872, али није дуго играо. Постао је позоришни машиниста, „стројилац“. Био је врло талентован мимичар, и пошто као такав није могао напредовати у Новом Саду, отишао је у Беч, где је тешком муком добио дозволу да може приказивати тзв. „мајмунске улоге“. С таквим ангажманом он би примљен у једно немачко позориште, с којим је пропутовао Аустрију и Немачку и стекао својом игром назив славног и чуvenог приказивача „мајмунских улога“. Играо је под именом John Jackson и нарочито се одликовао у комадима Доми, амерички мајмун, Мајмун и младожења од Нестроја, и у позоришној игри Немак и његов мајмун. Колико је дошао на глас као приказивач „мајмунских улога“ најбоље доказује чињеница да су за њега писани посебни комади (Позориште 21, 4 II 1879).

Сасвим је разумљиво што и Српско народно позориште није тада било поштеђено од прогона мађарских политичких власти. Јер док је дотада било дозвољено да се претставе дају у свима жупанијама за које је затрајена дозвола, сада се она морала тражити посебно за сваку жупанију, па ако је била издата, захтевало се да и начелник путује с дружином. Осим тога отежавало се са издавањем дозвола и на тај начин што или уопште нису даване или се забрањивало приказивање народних комада. Стога је број датих претстава, који се у ранијим годинама кретао између 166—190 годишње, спао 1876 године на 142, а 1877 на 124 претставе. При томе су мађарске власти буђно пазиле на рад Позоришта и његових чланова, те је стога Управни одбор издао Ружићу наредбу да избегава приказивање оних комада који би могли изазвати какве демонстрације, и да се глумци у том критичном времену клоне сваке дискусије о политичким питањима.

После сезоне у Новом Саду дружина је отишла на гостовање у Земун (5/VI-31/VII, 33), Велику Кикинду (3/VIII-30/IX, 33), Вршац (2/X 1877-31/I 1878, 68), Панчево (5/II-6/IV, 35), Белу Цркву (17/IV-31/V, 36), па се поново вратила у Земун (1/VI-30/VI, 16) где је распуштена на једномесечни одмор.

Те године киша је толико ометала рад да се по читаве недеље нису могле давати претставе, па је зато и приход био слабији, нарочито у Белој Цркви и Земуну. Али су зато Вршац, Велика Кикинда и Панчево много помогли и олакшали положај дружини, особито Вршац, где је дружина боравила четири месеца.

Као нови чланови ступили су у дружину Светозар Вујковић и Михајло Рајчевић. Они су сачињавали њен подмладак.

После распуста дружина се састала у Руми (1/VIII-5/IX, 18), одатле је наставила са гостовањем у Сремској Митровици (16/IX-31/X, 30) и Србобрану (1/XI-15/XII, 25), а тада се, после годину и по дана, вратила у Нови Сад.

Сезона у Новом Саду трајала је од 15 децембра 1878 до 26 априла 1879. За то време дружина је дала 55 претставе, од којих и ове новитете: шаљиву игру Варошани на селу (*Nos bons villageois*) од Сардуса, у посрби Бранка М. Јовановића-Муше (29/XII); шаљиву игру Весели двори (*Hôtel Godelot*) од Сардуса и Хенекена, од истог посрбљивача (4/I 1879), коју су глумци, упркос лоше посрбе, добро извели; шаљиви једночин Тврдо срце од Станислава Лесера, у преводу С. Петровића (11/I); шаљиву игру Цврчак у мравињаку (*La cigale entre les fourmis*) од Легувеа и Лабиша, у преводу Бр. М. Јовановића-Муше (18/I), комад без икаквог заплета, који су глумци одлично одиграли; шаљиву игру Последња воља од Косте Ристића (26/I), слаб првенац тога аутора, али су га глумци „из реда сви вешто играли“; позоришну игру Злочинчева марама (*A bełyár kendője*) од Пајша Абоњија, у посрби Ј. М. Шимића (28/I); глумци су је приказали одлично и нарочито су се истакли Рајковић, Максимовићка, Ружићка, Зорићева, Добриновић, Јеца Поповићева и Лукић; позоришну игру Наши робови од Сахер-Мазоха, у преводу С. Петровића (13/II), комад који је освојио публику и који су глумци, а нарочито Софија Максимовић, добро одиграли; шаљиви једночин Фрише фире од К. Ристића (24/II) одиграли су врло добро Ј. Поповићева, Л. Хацићева, Добриновић и мала Максимовићева, нарочито им је успело певање; драму Две сиротице од Џона Оксенфорда, у преводу С. Петровића (5/III), сензионалан комад коме је критичар одрекао право на драму, који је, мада доста скраћен, ипак био дуг, а у коме се истакао Васа Марковић; шаљиву игру Великоварошани (*Grossstädtisch*), од др-а Жана Баптисте Швајцера, у преводу П. Ј. Мостића (17/III), с Ружићем као књижаром, која је добро приказана; шаљиви једночин Наживио се од К. Ристића (24/III); глумци су га приказали са неједнаким успехом; шаљиву игру Дружина (*La camaraderie*) од Скриба, у преводу Драгутина П. Јовановића (8/IV); приказана је са похвалом и том је приликом Рајковић класично извео улогу Мармона; шаљиву игру Прилепчићко (*Epidemisch*) од Ж. Б. Швајцера, у преводу П. Ј. Мостића (18/IV); добро је

изведена, само је критичар опоменуо Љукића „да се окане убадиће неумесних уплетања“; шаљиву игру Драги јак (Der liebe Onkel), од Рудолфа Кнајзла, у преводу П. Ј. Мостића (22/IV) и шаљиву игру Милион (Le point de mire) од Лабиша и Делакура (23/IV); о тим комадима Позориште није донело никакву критику.

Приликом боравка дружине у Новом Саду приређена је свечана академија на дан четврте годишњице од смрти Косте Трифковића, а одржан је и концерт у корист породице преминулог Ђуре Јакшића.

Као што су мађарске политичке власти за време српских ратова ометале рад Позоришта, тако су мушкарци приликом окупације Босне и Херцеговине (1878), чиниле сметње, али су и те, као и многе друге, срећно биле уклоњене или избегнүте, тако да је Хаџић на главној скупштини Друштва 31. августа 1878. могао свој извештај завршити овим речима: „Као што се види, све је рађено да наш позоришни брод не потоне. Он се, као што видимо, хвала буди великом напору, упркос валима, ветровима и прудовима одржао, те поносито плови по узбурканом мору тешких неприлика и великих незгода, тражећи сигурна пристаништа. Не би ли била од бога грехота, а од целог изображеног света зазор и срамота, кад би допустили да нам тај наш брод на домаку пристаништа пропадне, код нас живих људи који се хвалимо да смо Срби, да смо људи, да смо народ!“

На тој скупштини поднео је др Михајло Полит-Десанчић оставку на начелнички положај, а на његово место је изабран др Стева Павловић.

Полит је, у току четири године свога начелниковања, имао да савлада не само материјалне тешкоће него да се бори и против насталаја мађарских власти, које су, искоришћујући ратне прилике на Балкану, на сваком кораку ометале рад. Као посланик на Угарском сабору Полит се својим говорима и интерпелацијама храбро залагао за решење Источног питања у корист потлачених балканских народа. Као начелник Српског народног позоришта Полит је био Мађарима трн у оку, те су зато — да им не би сметао у Сабору и да би онемогућили гостовање дружиње — и тражили да начелник прати дружињу на њеним путовањима. Због тога је отежано издавање дозвола и забрањивано приказивање народних комада. На рад Позоришта и његових чланова власти су гледале подозривим оком. Али, захваљујући мудрој Полит-

Сл. 10 — Пера Добриновић у улози Кир Јање

товој политици и добром држању члanova друžine, избегло се свима за-
кулсним махинацијама мађарских власти. Стога се позориште одржало и у
овим данима тешких политичких прилика.

Те године извршене су извесне промене у особљу. Из друžine су
иступили Светозар Вујковић, који је приказивао мање улоге различите
восте, и Михаило Рајчевић, тумач мањих карактерних улога, док су за нове
чланове примљени: Ђура Јовановић, Андрија Десимировић, Д. Ђирић и
Ђорђе Банковић.

Из Новог Сада друžina је отишла на гостовање у Стари Бечеј
(26/IV—26/VI, 33), затим у Сенту (27/VI—31/VII, 19), Велику Кикинду (1/VIII—
2/X, 31), Темишвар (3/X—22/X, 11) и Вршац (23/X 1879—2/I, 1880, 39), и
приказала као новитет шаљиву игру Путници од А. Винтерфелда, у
преводу С. Петровића (18/XII 1879).

Велики губитак претрпело је Позориште одласком Љубице и Николе
Зорића. Љубица се половином фебруара 1879 удала за новосадског трговца
Кузмана Дабижића, те је стога напустила Позориште. Имала је нарочити
таленат за живахно несташне улоге, а уз то је била добра певачица. Никола
Зорић један је од оснивача Српског народног позоришта. Испрва се одли-
ковао приказивањем народних јунака, а доцније се уживео у тумачење
комичних карактерних улога, у чему је достигао такву савршену уметност да
му је тешко било наћи равна. Значајније су му улоге биле: Црвенко у Старом
баци, Дон Клет у Леку од пунице, Ружић у Мамици, Поповић у
Француско-пруском рату, Карло XII у истоименом комаду, итд.

И поред свих тешкоћа и неприлика које је Позориште претурило у
последње три године, оно се и материјално одржало, те му чије било по-
требно да креши фонд. Редукцијом административног особља постигнута је
знатна уштеда. Место управника остало је непопуњено, јер су се на рас-
писани стечај пријавила само два компетента, али нису имали потребних
квалификација. Одбог би могла пристао на једног од њих, али ради уштеде
од 3.000 форината ангажовао је Димитрија Ружића да, поред релитељске
дужности, врши привремено и управничку, што је оч прихватио. Међутим,
из извештаја начелника др-а Павловића, поднетог на скупштини 12 јуна 1879,
види се да је претила опасност да установа обустави рад, те је, и поред
изјаве да не жели да утиче на евентуалну скупштинску одлуку у томе питању,
ипак тражио да се Позориште одржи, јер „грехота би било — рекао је он
— и ову по народ благодетну установу у понор пропasti бацити, ту уста-
нову, која по свима кутовима народа има приступа, па на забавни начин
у забиљи и шали учи народ бољем укусу, вештини, повесници и уопште му
у свакој врсти просвете свест развија“.

После Вршца, друžina је гостовала у Панчеву (9/I—13/III, 38), Реликом
Бечкереку (15/III—15/V, 32), Меленцима (5/V—15/VI, 15) и Тителу (15/VI—
30/VI, 9), а затим је отишла на јелномесечни одмор За време боравка у
Панчеву Ружић је за две претставе ангажовало Народно позориште у
Београду. Он је то прихватио под условом да и београдско позориште до-
пусти некима од својих првих снага да гостују у Панчеву, на што је оно
пристало. Ружић је на првој претстави играо у комадима Партија пикета
и Доктор Робен, а на другој у комаду Жене у уставном
животу. Поред Ружића играла је у Београду још и Милица Рајковићка у
комаду Наши робови. Из Београда је дошао у Панчево Тоша Јовано-
вић на две претставе. Играо је у Млетачком трговцу и у комаду
Лаворика и просјачки штап. Затим Милош Цветић, који је играо у
комаду Дон Цезар од Базана, те Љубица Коларовићка, која је насту-
пила у Париском колотеру, и Јулка Јовановићка у Две сиротице.

Према извештају др-а Павловића, поднетом на годишњој скупштини
Друштва 26 јуна 1880, Позориште је те године примило завештај пок. Стеве

Бадрљице из Сенте, јер мү је тада үмрла и његова жена Јулијана рођ. Мелесекова Завештај су сачињавали күха, магазин и 8 ланаца земље, у продајној вредности од 14.278 форината. Приход од те своте, 1.150 форината, имао је да се употреби само за позоришне сврхе.²⁴

Те су године иступили из дружиње Д. Ђирић, Реља Поповић, Андрија Десимировић, Ђура Јовановић и Софија Максимовић, ова због үдаје. Прва двојица иступили су почетком јуна месеца кад је дружиња боравила у Старом Бечеју, што је изазвало тешкоће у раду, али је Ружић ангажовао Јеврема Божовића, члана Београдског народног позоришта, који је тамо проводио отсуство, а раније био члан Српског народног позоришта. Одласком Софије Максимовићке није се могло приказивати 16 комада, те су се стога њене улоге морале поделити међу остале чланице. У дружињу су примљени Миша К. Димитријевић са женом Саветом, Миодраг Гавriloviћ, Алекса Рашић и К. Миловановић.

После ферија дружиња је наставила с гостовањем у Вуковару (1/VIII—15/IX, 29), Сремској Митровици (15/IX—31/X, 24), Винковцима (31/X—30/XI, 19), Сомбору (1/XII 1880—15/III 1881, 51), Суботици (15/III—15/V, 29), Сенти (15/V—15/VI, 18), Ади (15/VI—30/VI, 8), Земуну (1/VII—30/VIII, 33), Старој Пазови (1/IX—15/IX, 8), Руми (15/IX—15/X, 19), и Сремским Карловцима (15/X—9/XI, 12), одакле се 9 новембра, после две и по године, вратила у Нови Сад, баш на дан када је држана годишња скупштина Друштва.

Та је скупштина требало да буде одржана 9 јула 1881, али је одложена због недовољног броја присуних чланова. Начелник, др Павловић јадао се на тај нехат чланова, који Позориште радо називају својим мезимчетом, а овамо према њему не показују никакво интересовање. Што су раније чланови долазили на скупштину у малом броју, томе је био разлог што се свако бојао дефицита и то је слабило вољу за активно учешће у раду. Сада је, међутим, Позориште већ три године имало суфицит, те је чудновато да се чланови тако слабо одазивају и да показују неинтересовање за Позориште.

На тој скупштини дао је оставку начелник др Павловић, а на његово место изабран је др Лаза Станојевић. Павловић је био свестрано образован човек. Био је новинар, публициста, преводилац и књижевник. За Позориште је посребро шаљиву игру Нечиста соба од Бенедикса (1863). За Позориште се много старао, нарочито да га материјално обезбеди, и под његовим начелништвом оно није имало дефицита.

²⁴ Бадрљица је рођен у Сенти, где је учио српске и мађарске школе, а затим трговину у Суботици, одавши се доцније сасвим економији. 1849 био је изабран за општинског благајника, потом за сирочадског оца, а 1858 постао је општински кнез у Сенти, коју је дужност вршио пуне три године. По успостављању устава у Мађарској, Бадрљица је најпре биран, а доцније као вирилиста био постављен за претставника жупаније. Умро је 1 септембра 1876. У знак захвалности за учињени завештај, Позориште је дало да његов портрет изради сликар Аксентије Мародић.

4. ДВАДЕСЕТПЕТОГОДИШЊИЦА СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Са 1881 годином навршило се двадесет година од оснивања Српског народног позоришта и оче је, и поред свих тешкоћа и неприлика, успело да се одржи и да врши своју културно-просветну мисију. Оно се својим радом прочуло и ван граница Војводине, и оно ће, временом, све више добијати у угледу и постати важан фактор у неговању и ширењу српске позоришне уметности.

Те је године Словеначко драмско друштво у Јањици ступило у везу са Српским народним позориштем пославши му своју збирку позоришних дела под насловом *Словенска Талија*, и то у замену за комаде који су дотада били штампани у *Зборнику позоришних дела*. Уједно је Друштво дозволило Словенцима да могу српске позоришне комаде преводити на словеначки и да их могу приказивати сва њихова дилетантска друштва. Словенци су те године превели *Трифковићеву Избирачицу*, а идуће јодине његове шаљиве игре *Пола вина и пола воде* и *Честитам*, и штампали их у „*Словенској Талији*“.

Да би се материјално потпомогао мађарски глумац Бокор, дружина је за време свог бављења у Суботици, и уз Бокорово суделовање дала једну претставу у његову корист. Исто тако приредила је претставу и у корист подизања споменика мађарском писцу Коломану Тоту, чији је комад *Жене у уставном животу* приказивала од 1874.

За време свог бављења у Сомбору дружина је изгубила свога члана Саву Рајковића, који је умро 5. децембра 1880, у 32 години живота. Рајковић је рођен у Београду 12. јануара 1848. Ту је свршио гимназију и прешао на Велику школу. Две године провео је на Политехници у Цириху. Путовао је по Немачкој, Чешкој, Швајцарској и Јужној Француској. У Прагу је студирао филозофију, где је као присталица Младочешког покрета, упереног против немачке хегемоније, осуђен на 13 месеци затвора. У Српско народно позориште ступио је 8. септембра 1869, изишавши први пут на позорницу 8. децембра као Иван Црнојевић, а после као Лацио у *Старом баци*. Био је члан београдског (1871) и загребачког позоришта (1875), те се, 1876, поново вратио у новосадско. По природи је био бојажљив и није се уздао у себе, те је Хаџић имао с њим доста муке док га је наговорио да не клоне духом, јер је у њему осетио ванредан глумачки дар. Хаџић је чак с њим заједнички училе улоге. Пошто га је публика лепо дочекала и примила, Рајковић се охрабрио и смирио. Био је створен за приказивање старије господе и добројудних стараца, течâ, чикâ, тâјки и јакâ, те је био, како рече Хаџић, „прави Крез у бономији“. Уз то је имао снажан дар за здрав хumor, који се тако ретко налази у глумачким дружинама. Његове су значајније улоге биле: Шумбалински у *Јединици* и Радостин у *Девојачком завету*, Лебрехт, Шлегл у *Ултиму*, Мерсије у *Партији пикета* (од Фурнијеа и Мајера), Монтевијор у *Дон Цезару* од Базана, Квазимодо у *Звонару Богородичне цркве* и др.

Рајковић је радио и на књижевном пољу. Написао је неколико новела из српског народног живота, које су штампане у прашким часописима „Свѣ-

тогору" и „Kwětima".²⁵ За Српско народно позориште првео је с чешког шаљиви једночин Телеграм од Моравског (1869), Женске сузе од А. Винтерфелда, и трагедију Моника од Ј. Колара (1871), а посрбио је по немачким писцима три драме, и то: лакрдије Да је мени леђи па умрети (1870), Глүви слуга (1871) и Артаксерксес, које су све биле приказане у Српском народном позоришту. После Рајковићеве смрти приказана су још два његова превода: Очина маза од Адолфа Л'Аронжа (1881) и карактерна слика Окаљано поштење од Бормана Ригера (1882).

Крајем 1881 померио је памећу Васа Марковић (рођио се у Српском Чанаду 3. јула 1842). Од 1872 био је члан Српског народног позоришта. Иако је био одличан приказивач интригантских улога, нарочито у народним комадима, ипак га публика није волела. Због улоге Вука Бранковића на гостовањима у разним местима мештани га нису позивали у своје домове, гледајући у њему издајника. Стога је све слободно време проводио у гостионицама, дубоко замишљен пред својом чашом вина. Коначно је пао у дубоку меланхолију и Управа га је послала на лечење у Пешт. Своје последње дане провео је у Чанаду, примајући 10 форината месечно помоћи све до смрти, 22. септембра 1885. Умро је напрасно и у протоколу умрлих има забелешка „с ума сишавши српски народни глумац", како нам је то саопштио јереј Јован М. Драгојевић, парох у Чанаду.

У чланство дружине ступили су те године Илија Станојевић, Никола и Марија Јовановић, Никола Адамовић са женом и Реља Поповић.

У Новом Саду дружина је боравила од 9 новембра 1881 до 31. јануара 1882 и приказала 41 комад. међу њима и ове новитете: позоришну игру Лаворика и просјачки штап, са завршном игром Просјачки штап и лаворика (Lorbeerbaum und Bettelstab oder Drei Winter eines deutschen Dichters) од Холтаја, у преводу П. Ј. Мостића (15/XI), коју су глумци одиграли без замерке; шаљиву игру Језуита и његов питомац од А. Шрајбера (17/XI), врло добро приказану, у којој је Рајковићка играла мушки улогу (Шарла) с толиким успехом да је својом живахношћу и веселошћу очарала публику; шаљиви једночин Шумска ружа (Die Waldrose) од В. Милера, у посрби С. Димитровића-Которанина (24/XI), извели су глумци на задовољство публике; позоришну игру Марија и Магдалена од Павла Линдача, у преводу С. Петровића (28/XI), добро приказану, у којој су се истакли Лукић (Верен), Ружићка (Магдалена) и Хаџићка (Марија) која је у живим бојама приказала лице и напичје глумачког живота; трагедију Крвати престо~~од~~ Мите Поповића (29/XI), слаб комад, који су глумци одиграли с много напора и усиљености; шаљиву игру Путници од А. Винтерфелда, у преводу С. Петровића (3/XII), која није била добро приказана, а и шаптач је имао доста посла; слику из живота Очина маза од Адолфа Л'Аронжа, у преводу Саве Рајковића (6/XII), добро изведену, која се врло свидела гледаоцима; историску шаљиву игру Човек без предрасуда (Der Mann ohne Vorurteil) од Сахер-Мазоха (12/XII), приказану на задовољство публике; драму Бертрам морнар од Жозефа Бушардија (15/XII), која је добро изведена, иако су били заузети сви старији и бољи глумци; трагедију Цар Јован од Мите Поповића (26/XII); глумци су је добро извели и истакли су се Ружић (цар Јован) и Рајковићка (Илка); карактерну слику Окаљано поштење од Бормана Ригера, у преводу С. Рајковића (12/I 1882); глумци су је добро приказали а истакли су се Лукић, Ружићка, Л. Хаџићева, Ружић и Добриновић; шаљиву игру Рат у мирно доба (Krieg im Frieden) од Г. Мозера и Фр. Шентана, у преради Бр. М. Јовановића-Муше (17/I), која је била „мајсторски“ приказана, и трагедију Пера Сегединац од дра Лазе Костића (26/I), о којој је Миша Димитријевић написао врло опширну рецензију,²⁶ и похвалио игру у којој су се истакли Ружић (Пера Сегединац), Димитријевић

²⁵ Андреј сп. д. 79 с.

²⁶ Позориште 42, I-VI 1882.

(Милан Текелија), Лукић (Вићентије Јовановић), Добриновић (Јамбрековић и судија), Милосављевић (Ранко Текелија), Ружићка (Мара), Рајковићка (Јула) и Б. Хацићева (Љубица). Доцније су политичке власти забраниле приказивање тога комада у Новом Саду. Уз критику о Бушардијевој драми критичар је замерио управи што даје само стране комаде, док о српским не води рачуна. Поред тога замерио је и публици што слабо посећује Позориште, упркос томе што оно пуне две године није давало претставе у Новом Саду. Његов прекор о запостављању домаћих комада нашао је на разумевање позоришне управе, јер су после тога давани и комади српских писаца, као: Покондирена тиква, Кир Јања, Сађурица и шубара, Максим Црнојевић и други.

После те сезоне друžina је отишла на гостовање у Србобран (1/II—15/III, 24), Стари Бечеј (15/III—30/IV, 26), Жабаљ (1/V—24/V, 11), Велики Бечкерек (24/V—31/V, 2), Меленце (1/VI—30/VI, 17), Велику Кикинду (1/VII—15/IX, 39), Велики Бечкерек (15/IX—31/X, 25) и Панчево (1/XI 1882—16/I 1883, 39).

У 1882 години иступили су из друžine Никола Адамовић са женом, Н. Угричић, Мара Јовановића и Д. Адамовићева, који су били узети на пробу, али се нису могли одржати. За нове чланове примљени су Андра Милосављевић, Миливој Барбарић, Васа Поповић, Милош и Љубица Динић и Љубица Милићевић.

Те је године иступио из друžine Милорад Гавrilović (21/V 1861, Ваљево — 26/IV 1930, Београд) који је као почетник провео три године у овом позоришту. Из Новог Сада оташао је у Београд и у тамошњем позоришту радио све до смрти. Гавrilović је својом игром салонских јунака у конверзационим драмама дошао на глас и дуго је времена био првак драме у београдском позоришту. Из његове игре и држања избијала је отменост и достојанственост, и он је уживао највећи углед у београдским уметничким круговима. Током своје дугогодишње глумачке каријере Гавrilović је био редитељ и управник београдског Народног позоришта и дао је многобројне улоге од велике уметничке вредности.

На скупштини Друштва за Српско народно позориште, одржаној 21 јула 1883, известио је начелник др Станојевић да су Позоришту остављена два велика легата. Први је завештао пок. Ђена Брановачки, син ранијег начелника Стеве Брановачког, који је оставио 20 ланаца земље с тим да се не смеју продати, него да се има основати задужбина под именом „Задужбина Ђене Брановачког и жене му Иде поћ. Вујићеве“, чији се приход имао да употреби само у позоришне сврхе.²⁷ Други легат оставила је Јулијана Ковачић поћ. Смиљанова, из Мола, која је завештала 40 ланаца земље у Сенти, у вредности од преко 20.000 форината као „Завештај Јулијане Ковачић поћ. Смиљанове и мужа јој Јоце Ковачића“.

Осим ова три велика досада наведена завештања било је још и других повећих. Такво је било завештање Великокикиндског дистрикта од 23 јула 1864 у износу од 5.000 форината. Та је свота била одређена за зидање позоришне зграде и остављена је у неприкосновени фонд с тим да се Позоришту исплаћује камата од 8%. Само с тим завештајем Позориште није имало среће. Торонталска жупанија у Великом Бечкереку, на коју је прешао Дистрикт, исплатила је Позоришту целу своту, али ју је оно морало вратити, јер је имала да остане у неприкосновеном фонду све док се не отпочне зидати позоришна зграда. Своту од 2.500 форината завештао је Христифор Шифман, управник Накиног спахилука у Банатском Комлошу, с тим да се Позоришту

²⁷ Ђена Брановачки рођен је у Сенти 11 септембра 1841 и оженио се Идом Вујићевом 27 јуна 1869. Био је школован економ и познат као велика добричина и добар Србин. Умро је у Сенти, 23 августа 1882. Његова жена Ида родила се 30 децембра 1853 у Сенти, а умрла је 1 јуна 1882, три месеца пре свога мужа, са жељом да имање које је донела у мираз припадне Српском народном позоришту. Муж јој је жељи удовљено, оставивши у своме тестаменту ту земљу с тим да се њом управља као с посебном фондацијом под горњим именом. Та је заклада ступила у живот 1884.

исплаћује годишња камата. Марија Димитријевић рођ. Гавански завештала је 2.000 форината, Ђорђе К. Јовановић, трговац у Новом Саду, 1.000 круна, а Ђорђе Ф. Недељковић, такође новосадски трговац, оставил је Позоришту на руковање „Фундацију и припомоћ глумцима и глумицама“ од 10.000 круна, с тим да се чист приход има сваке године поделити на годишњој скупштини као награда заслужним и ваљаним глумцима и глумицама. Било је још много малих завештања оних који су се сетили Позоришта у својим тестаментима и тиме показали своју љубав према њему.

Промене у чланству биле су те године ове: иступили су Реља и Васа Поповић, Никола Јовановић, Бранко Рашић и Босилька Хаџићева, која се удала, док су као нови чланови придошли: Михаило Марковић, Никола Чавић, Јелена (Лена) Петровићева и М. Решина, који је убрзо иступио, а Марко Суботић се вратио из Београда. Реља Поповић умро је 6 јула 1885 као члан Народног позоришта у Београду. Био је добар приказивач карактерних улога.

У Новом Саду бавила се дружина од 15 јануара до 1 априла 1884, и приказала је 38 комада, међу којима су ови нови: позоришна игра с певањем Себоска Лола (*A falu rossza*) од Е. Тота, у преради Стевана Дескашева, с музиком Д. Јенка (22/I), приказана је врло добро и убраја се у комаде који су се највише одржали на српској позорници; шаљива игра Наше жене од Мозера и Шентана, у преводу Персида Пинтеровићеве (24/I), глумци су је одиграли добро, и у њој се нарочито истакла Јелисавета Добриновићка као Аделина; драма Сиротињски адвокат, од Пола Мориса (26/I), приказана је доста добро; историска трагедија Стеван, по следњи босански краљ од М. Поповића (30/I), коју критика као књижевно дело није добро примила, али је била добро приказана; драма Адријена Лекуврерова (*Adrienne Lecouvreur*) од Скриба и Легувеа (1/II), приказана је са успехом; шаљиви једночин Мати се мора удати од Марије Пинтерове, у преводу Ж. А. Радивојевића (9/II), слаб комад, али је извођење било добро; шаљива игра Библиотекар од Г. Мозера, у преводу Б. Галца (16/II), приказана је складно, улогу Мерсленда тумачио је млади Илија Станојевић, кога је критичар Милан Савић овако оценио: „Г. И. Станојевић влада већ добро мимиком, и ретко му се деси да му руке више кажу него уста; уз то му је глас пријатан, гибак и хармоничан, а нагласак свагда на свом месту. Од њега се може временом лепом успевању надати. Можда ни у каквом позиву и положају није у ља од већег замашаја, него у глумовању. Већ само то што се гдекоји одаје тој струци, инволира у себи велику наклоност и вољу према њој. У г. И. Станојевића види се то на први поглед. Али поред воље треба и труда, гвозденог труда, ако се хоће да напредује; а то се види код г. И. Станојевића. На равном нивоу с вољом и трудом стоји дар, право да кажем, и то се види у г. И. Станојевића. Само тако даље.“ Такође су били добро оцењени још и Барбарић (Хери Мерсленд) због своје окретности и брзине на позорници, Лукић (Мекдонелд) као већ опробана снага, па Димитријевић (Потер Мекдонелд) због своје лепе вештине, нарочито у мимици; Љ. Динићка, чија је улога Саре Гилднерове била ремек дело а приказивање мајсторско, Ј. Добриновићка (Диксенова), која је показала све своје глумачке способности, и Динић, вредан и даровит глумац, који је класично приказао Роберта. Остали новитети били су: шаљива игра Проводација од Милана Савића (25/II); јако је привукла новосадску публику и била је приказана тако добро као ретко која драма; позоришна игра Марки Вилмер од Жорж Сандове, у преводу непознатог преводиоца (3/III); слика из живота с певањем Удадба по морању од Косте Радуловића (8/III), коју су глумци приказали слабо; позоришна игра Фуршамболови (*Les Fourchambaults*) од Е. Ожјеа, у преводу Бр. Мушицког (13/III), одиграна је врло добро, и трагедија Лудвиг XI од Казимира Делавиња, у преводу Ј. Ђорђевића (27/III), у којој је Милош Цветић као гост тумачио насловну улогу с великим успехом. Као гост наступио је Цветић у још три комада, а током те сезоне гостовали су и Тоша Јовановић, Милка Гргурова и Марија Цветићка. Сем тога

Позориште је, 19 марта, приредило концерт у корист Новосадске српске женске добротворне задруге, на којем је приказана шаљива актовка *Две цедуље* (Die beiden Billets) од Антона Вала, у преради Ј. Грчића.

За нове чланове примљени су Светислав Ђурђевић, Љуба Стanoјevић, Зорка Ђуришићева, доцније Добриновићка и Тинка Брашован, која се удала за Андрију Лукића, а Бранко Рашић поново се вратио у дружину. Из ње су иступили Милица Рајковић, која је отишла у Загреб, затим Миливој Барбарић и Лена Петровић, која се удала за Милорада Гавриловића.²⁸

84

После сезоне у Новом Саду дружина је отишла на гостовање у Суботицу (1/IV—20/V, 28), Сенту (24/V—24/VI, 15) и Аду (24/VI—8/VII, 8), где се распустила на једномесечни одмор. После одмора састала се у Великој Кикнди (8/VIII—8/X, 33), затим је продужила у Вршац (8/X—31/XII, 49), Панчево (1/I—20/III 1885, 39), Сремску Митровицу (20/III—8/IV, 31) и Земун (9/V—30/VI, 28). Том су приликом приказана два комада у Београду, у којима су заједнички играли новосадски и београдски глумци. Приказана су позоришна игра *Робијашева кћерка*, у Београду приказивана као *Фабрицијусова кћерка* (Die Tochter des Herrn Fabricius) од А. Вилбранта, у преводу Ј. Грчића (10/VI), и Шекспиров Краљ Лир (12/VI). Пробе су вршене под Хаџићевим надзором, а од Новосађана су учествовали у претставама: Ружић, Добриновић, Димитријевић, Лукић и Добриновићка. Пошто се те године навршила 25-годишњица глумовања Димитрија Ружића, то се др Јован Суботић, приликом боравка дружине у Земуну, сетио тог првог и значајног глумачког јубилеја, те је на претстави од 3. јуна честитao Ружићу и предао му леп ловоров венац.

За време свог бављења у Панчеву дружина је приказала ове новитетe: шаљиву игру *Доктор Клаус* од Адолфа Л'Аронжа, у преводу С. Петровића; позоришну игру *Дебора* од С. Х. Мозентала, у преводу Н. В. Ђорђића; позоришну игру из народног живота с певањем *Наши сељани* од М. Поповића, с музиком од Јована Пачуа; позоришну игру *Господар ковница* (Le maître de forges) од Онеа, у преводу Милована Ђ. Глишића; шаљиви једночин Спрема се на бал од Ј. Ј. Станковског; драму *Стрелац* (Wildfeuer) од Фридриха Халма, у преводу Ј. Грчића, и четири чина из *Отела* у преводу Гиге Гершића и А. Хацића.

И ове године добило је Позориште леп легат. Оставио га је Ирижанин Гавра Јанковић, бивши градски сенатор и претседник Српске православне црквене општине у Араду, где је умро 18/30. јануара 1885. Својим тестаментом

²⁸ Петровићева је рођена у Панчеву 21 новембра 1864, а у Српско народно позориште ступила је почетком 1883, кад се налазило у Вршцу. Готово пуне две године после удаје за глумца Милорада Гавриловића није играла, а онда је, 1887 године, ступила у београдско Народно позориште. Била је врло талентована глумица и играла је наивке са особитим успехом. Нарочито се истакла као Пијада у Стеријиној сличици из живота Београд некад и сад. „Нико, на свим српским позорницама, — тако је писао београдски позоришни критичар, — није боље од гђе Гавриловићке претставио каћиперку, којој се Стерија ругао. Она је умела да својом игром вискре читаво једно време“ (Б. Стојковић, Историја српског позоришта, 110). — Барбарић је био Сремац. Рођен је у Нештину 2. октобра 1861. После смрти свог рано преминулог оца, који је био општински бележник, преселила му се мати с двоје деце у Београд, где је Барбарић као дечак од 14 година, а по препоруци књижевника Љубинка Петровића, добио место у хору у тамошњем позоришту (1875). Две године доцније, већ је играо Југовића у Цару Лазару од Матије Бана. Затим је неколико година провео у разним путујушим позоришним дружинама, док, 1881, није дошао у Нови Сад с дружином Фотија Иличића, која је приказивала Сеоског лолу, у коме је Барбарић играо и певао улогу Стеве Драгића. То даде повода те би ангажован код Српског народног позоришта, где је понајвише тумачио улоге љубавника. После Новог Сада, 1884, Барбарић је био у београдском Народном позоришту, затим члан Протићеве путујуће позоришне дружине, а неко време имао је и своју дружину с којом је давао претставе по Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини. Од 1892—95 био је поново члан Народног позоришта у Београду, а отада, па све до 1916, члан Хрватског казалишта у Загребу. Ту је 16. маја 1907 прославио 30-годишњицу свога глумачког рада. Умро је у Осијеку 26. марта 1925. Својим савесним и озбиљним радом Барбарић је створио врло лепе и многобројне улоге, те је као такав био један од вијених глумача, који је располагао богатим репертоаром (Позориште 5, 31 V 1907).

завештао је Позоришту своју двоспратну кућу у Араду и виноград у Ђороку, од скоро 5 јутара, све у вредности од 14.655 форината. с тим да се после смрти његовог нећака Ђорђа Лукића цела оставина има да претвори у новац и оснује задужбина под именом: „Фонд Гавре Јанковића, арадског грађанина, ради подмирења потреба Српског народног позоришта у Новом Саду“. Према његовој одредби приходи тог фонда смели су се трошити тек тада кад достигне своту од 50.000 форината и то само за намештај, повећање гардеробе и репертоара, за награде драмских писаца, помагање марљивих и болесних глумаца и глумица и др. Али ти приходи нипошто се нису смели употребити за зидање самог Позоришта „које народ сам мора подићи својим прилозима“. Дуго је требало док се Позориште могло да користи тим завештањем. Године 1892 продат је виноград у Ђороку за 1.820 форината а 1911 продата је и кућа у Араду за 28.081 круну и тек тада је за Позориште ступио на снагу Јанковићев фонд.

Током 1885 године Позориште је требало да посети Дубровник, јер је још у прошлој години закупништво тамошњег Бондина театра тражило да тамо дође и да прикаже 30 претстава. Управни одбор био је вольан да се одазове томе позиву, а и да том приликом дружина обиђе још неколико места у Далмацији. Али то се није могло остварити због велике даљине и великих материјалних изdataка.

На скупштини 29 јуна 1885 примљена су Правила за глумачки пензиони фонд. Темељ му је ударио Антоније Хаџић кад је 1872 поклонио 500 форината, који су му били одређени као награда за дотадање бесплатно вршење управничке дужности. После су дате две претставе за Пензиони фонд, и то једна у Вршцу (27/XII 1884) с чистим приходом од 115.40 форината, а друга у Панчеву (19/VI 1885) с приходом од 126 форината. Тако је тај фонд отпочео са 741.40 форинта, у који су доцније улазили годишњи прилози прорачуна, завештаја, претстава, од процената глумачких плата, казни и друго.

Према тим правилима имао је право на пензију сваки члан дружине који је најмање десет година непрестано глумовао у Српском народном позоришту и за то време редовно уплаћивао одређени проценат. Пензија је давана глумцима само у случају физичке или духовне неспособности, што је имала да утврди посебна комисија. После десет година службовања добијали су глумци 50%, после 15—35%, после 20—40%, 25—45%, а после 30 година — 50% од своје плате. После навршених 30 година службе могао је сваки да оде у пензију, али није морао, док га је Управни одбор могао да пензионише и против његове воље. Изузетно је могао Одбор да урачуна којем члану и оне године службе које је провео у београдском или загребачком позоришту, али је морао да докаже да је 10 година провео у Српском народном позоришту, уколико су тако, реципрочно, поступала и поменута позоришта. Пензија за месец у коме је глумац умро исплаћивана је његовим наследницима. Фонд се није смео ни крњити ни употребити у какве друге сврхе. Ако приход није достајао за пензионисане чланове, имале су да се дају ванредне претставе, док се не дође до потребне своте. Фонд је имао да ступи на снагу чим достигне висину од 10.000 форината. Године службе рачунале су се од дана уплаћивања процената у фонд, док се заслужним члановима према закључку Одбора могло урачунати и која од ранијих година.

Сем правила за пензиони фонд те је године израђена још и Уредба о позоришној управи. Уредбом је био утврђен однос између управника и деловође Позоришта и установљен њихов делокруг. По тој уредби био је за управника изабран Димитрије Ружић, а за деловођу Стеван Ј. Јефтић.

Месеца јула те године, приликом обнове уговора са члановима дружине у Земуну, шест чланова и то: Андрија Лукић са женом, Андра Милосављевић, Илија и Љуба Станојевић и Бранко Рашић нису хтели да потпишу уговоре с дотадањем платом, него су тражили повишицу. Пошто се није могло изићи у сукрет њиховом захтеву иступили су из дружине. Тај колективни

иступ довео је Позориште у врло тежак положај, и оно се неко време испа-
магало како је знало, а после је расписало стечај за глумце, и тако попуни-
мesta. Највећи се губитак осетио одласком младог и талентованог глума-
Илије Станојевића, који је, прешавши у Београд, убрзо постао првак драме
и постигао велике уметничке успехе.²⁹

За време боравка у Панчеву друžina је изгубила свог члана Марка С-
ботића, који је ту умро 20 фебруара 1885.³⁰

Као нови чланови ступили су у друžину Веља и Славка Миљковића,
Алекса и Зора Милојевић, Даница Николићева, Софија Вујићка пређе Мак-
мовића, Милка Максимовићева, М. Банић, Смиљка Бркићева, Коста Васиљ-
вић, Стеван Кестерчанек, неки Атанасијевић и сомборка Даринка Бандобра-
ска. Она је као 12-огодишња девојчица ушла у друžину Фотија Иличића,
затим је 1885 ступила у Српско народно позориште, у коме је са успехом
тумачила улоге наивних девојака. У Позоришту је остала годину дана, а онда
је на позив Хрватског казалишта, отишла у Загреб, где је први пут наступила
3. септембра 1886 у комедији Језуита и његов питомац. У Загребу је била
врло добро примљена и служила је хрватској Талији све до свог по-
зионисања, 1909.³¹

85 | Из Земуна друžina је отишла на гостовање у Румуј (1/VII—14/VIII, 2-
Вуковар (15/VIII—10/IX, 14), Осијек (10/IX—15/X, 17) и Сомбор (15/X—20/X,
34), те се вратила у Нови Сад, где је боравила од 20. децембра 1885 до
априла 1886 и приказала 60 комада, међу њима и ове новитете: трагедија
Градиња и син м у Немања од М. Поповића (30/I 1886), која није дожи-
вела репризу; позоришну игру Асунта Леонијева од А. Вилбранта,
преводу Ј. Гучића (6/II), којом критика није била задовољна, али су
глумци добро одиграли; комедију На добротворну цел од М. Савића
(20/II); у којој су се истакле младе глумице Милка Максимовићева (потоња
Марковићка) и Смиљка Бркићева; шаљиву игру Добре воље од истог
писца (6/III), која је остала неоцењена; шаљиву игру Очајани кнези
од Ј. Плеца, у преводу П. Пинтеровић (15/III), која је најшла на добар при-
јем и публике и критике и у којој се истакао Добриновић као чизмар Фри-
комедију Наследник од Емила Ожијеа и Жила Сандоа, у преводу М.

²⁹ Рођен је у Београду 7. августа 1859. Своју глумачку каријеру почeo је као глума-
чев певач у неком путујућем позоришту, у коме је остао све до 1879, када је ступио у београдско
Народно позориште и први пут се појавио на његовој позорници 20. августа исте године. После
десетогодишње каријере у београдском Народном позоришту, у којем је остао све до 1889. године, 1. септембра 1881, прешао је у Српско народно позориште, у коме је радио пуне четири
године, тј. до 30. јула 1885. Затим га поново видимо у београдском Народном позоришту, у коме
8. новембра 1886 ангажован за сталног члана, а 1904 постављен за редитеља. Станојевић је у то
свога педесетогодишњег глумачког рада створио безброј улога и нарочито се одликовао као комичар
и приказивач улога нашег националног репертоара. Поред глумовања, Станојевић се бавио и књи-
жевношћу, пишући подлистке и приче. Сам је написао Дорнолска посла (1909), а у заједници са
Јанком Веселиновићем народни комад Потера (1895). Умро је у Београду 8. августа 1912. године.
— Љуба Станојевић провео је у Српском народном позоришту само годину дана, а онда је поново
прешао у београдско Народно позориште, у коме је био ангажован још 1882 године. Био је врло
талентован драмски глумац, те је као такав стално тумачио улоге из страног репертоара.

³⁰ Рођен је у Панчеву 25. априла 1834. Основну школу и реалку учио је у Панчеву
затим је отишао у Пешту, где је похађао Хаплов виши трговачки завод. Као приватни службеник
радио је у једном контоару у Бечу, а после смрти свога оца (1854) водио је с братом очеву ради-
у Панчеву све до 1859. Пошто га трговина није занимала, напустио је радњу и отишао у глуму.
Најпре је био у Четићевој дружини (1862), затим од 1863—65 у београдском Народном позоришту,
кратко време у дружини Јована Поповића-Бечкеречанина, те у Загребу (1866), док 1867 није ступио
у Српско народно позориште, у коме је остао до 1874. После је прешао у београдско Народно по-
зионисање. За време Српско-турског рата (1876) био је војни комесар у чину почасног мајора. У Београду
је радио све до јуна 1882, те се онда, због неких несугласица са управом, поново вратио у Српско
народно позориште. Неко време имао је и своју путујућу дружину, али та није била дуга већ
као глумац био је нарочито вешт у приказивању интригантских и зликовачких улога. Сам по себи
Суботић је био врло образован човек, који је много читao књиге о позоришту и дела из глумач-
ке уметности. — Дана 16. јуна 1885 умрла је у Новом Саду Савета Димитријевић рођ. Рашић. Она
ступила у Српско народно позориште 1880. Добро је приказивала женске типове из нашег народног
живота, знала дословно све своје улоге, а уз то је била и добра певачица.

³¹ Андрић сп. д. 60.

Глишића (22/III), приказану с лепом игром Тоше Јовановића као госта, у којој су добро глумили своје улоге и његови партнери Светислав Ђурђевић (Франц), Алекса Милојевић (Бергхаузен), Коста Васиљевић (Готлиб), Ружићка (маркграфица Розенфелдова) и Милка Максимовићева (Доротеја); шаљиви једночин На позорници и у животу од Милана Шевића-Максимовића (27/III), слаб комад уз који се давао и једночин Преки лек од Милана Калића; шаљиву игру с певањем Четири милиона руబала од Стевана Ј. Јефтића (6/IV), и трагедију Фауст од Гетеа, у преводу Милана Савића (8/IV), чији је превод, према Бранку Јовановићу-Мушки, био веома лош, у њему „није очуван можда ни пети део оних лепота које налазимо у оригиналу“ тако да би било боље да је дело превео у прози, неголи у стиховима. (Даље је нашао да Позориште није имало потребну сценарију за тај комад, да је у том погледу храмало и да је једино добар утисак оставило што су нова одела нарочито прављена за ту претставу. Уз то сам комад није био добро спремљен, јер се изашло на позорницу после 5—6 проба, а осим Л. Хацићеве (Маргарете) ниједан други глумац није задовољио. Миљко“ вић (Фауст) требало је да дуже студира своју улогу, а и Мефисто (Ружић) могао је испasti нешто боље. „На смрт рањени Валентин (Добриновић) викао је читавих пет минута тако јако као чајџија на вашару“.³²

У тој новосадској сезони приказани су и неки стари комади у новој подели улога међу њима и Вампир и чизмар (2/III). Приликом те претставе дошло је до једне непријатне демонстрације и то због тога што је Управни одбор отказао Д. Бандобранској и М. Банићу, а њих је публика сматрала бољим глумцима од оних којима је управа попунила њихова места. Стога је на крају другог чина публика дуготрајним пљеском изазивала Бандобранску да изиђе на позорницу, али је редитељ уместо ње послao Добриновићку, која је такође играла у том комаду. Кад је публика поново тражила да се појави Бандобранска, тада је редитељ послao на позорницу и Добриновићку и њу. Међутим, тиме није била завршена та демонстрација. На тој претстави тумачио је улогу трговца Ставре глумац Банић. Због тога што му је било отказано, он је у своју улогу уметнуо следеће: „Осим тога окју да дајем на свето цркво 500 форинти, на овдашњо школо 500 форинти, на сиротињу 500 форинти, једну хиљаду форинти кје да дам на ново позориште што кје да се зида на Хан. А једну хиљаду форинти молим на г. спахија определи на што кје да иде. — А, не, или једно племенитије цел, ово 1.000 форинти кје да дајем на буџет Српско народно позориште да не мора отпуштати глумци“. Публика је на крају претставе, која се завршила колом, тражила да се појави Банић, али је редитељ поново одредио да се поново игра коло. Публика се на то узјогунала и поново изазивала Банића, на што је редитељ одговорио гашењем светла у дворани. Пошто је публика још увек упорно тражила Банића, то се најзад Банић појавио на позорници.

Као сваке године тако је и у тој сезони Позориште дало свечану претставу у помен Кости Трифковићу приказујући Честитам, Љубавио писмо и Француско-пруски рат. Том се приликом загребачки Вијенац похвалио изразио о пажњи Српског народног позоришта према свом преминулом комедиографу, у жељи да и Хрватско казалиште уведе тај леп обичај и да се „бар кад и кад подмлади успомена на три человека, заслужна за хрватско глумиште, а то су: Деметер, Фрајденрајх и Лисински“.³³

28 фебруара 1886 умро је у Земуну др Јован Суботић, други по реду начелник Српског народног позоришта. На погребу је учествовала делегација Позоришта, која је на самрти одар положила лаворов венац с траком и написом. У записнику Друштва изражена је „туга за губитком врлог и непрежаљеног покојника, велезаслужног књижевника и писца позоришних дела, који је преко педесет година неуморно радио за просвету и напредак народа српског.“

³² Застава 57, 1886.

³³ Позориште 45, 18 III 1886.

Из дружиње је смрт уграбила Андру Десимировића, Лазу Поповића млађег, а те је године умро и некадањи њен члан Лаза Лугумерски. Лугумерски је рођен у Сомбору 25 марта 1842 где је изучио основну школу, а пет разреда гимназије свршио је у Врбасу и Новом Саду. Затим је ступио као добровољац у Коронинијев пук и учествовао у аустријским ратовима 1864 и 1866 године. Кад је изашао из војске није хтео да се прими државне службе коју су му израдили његови родитељи, него је, без њихове дозволе, ступио у Позориште кад је оно гостовало у Вуковару 1867. Први пут је изашао на позорницу у улози Раде Неимара у Зидању Раванице. У Српском народном позоришту био је до 1871, а затим је ступио у Београдско позориште, у којем је остао све до смрти, 1 јуна 1886. Лугумерски је био одличан глумац који је све своје улоге темељно проучавао и увек их је тумачио с пуним одушевљењем.

Као нови члан ступио је те године у дружињу Сима Л. Лазић (3/I 1865, Босански Брод — 7/VI 1904, Рађић), али није дugo остао у њој. Отишао је у неку путујућу дружињу, а доцније се бавио новинарством и књижевним радом. Исти је случај и Јелене Ђорђевиће (17/IV 1868, Велики Бечкерек — 15/V 1928; Београд) која је у Српско народно позориште ступила 25 септембра 1886, а већ 15 марта 1887 прешла у београдско Народно позориште. Била је добра глумица и певачица, а играла је на београдској позорници све до свог пензионисања, 1926.

Значајна су гостовања Тоше Јовановића, тадањег редитеља Народног позоришта у Београду. Играо је лорда Бернарда Харлеја у Мелвиловој драми Ока је луда (15/III) и оцртао мајсторски прелазе од мирног става до лудила, затим Ђорђа Бранковића у Оберниковој драми (16/III), и то с великим виртуозношћу којом је само он располагао, песника Хајнриха у комаду Лаворика и просјачки штап (18/III), приказујући верно песника занешењака а затим правог просјака, те насловну улогу у Отелу (25/III).

Те године, 5 априла, прославили су Димитрије и Драгиња Ружић 25-то годишњицу свога глумачког рада. Тога дана била је свечана претстава, на којој је Ружић тумачио улогу Герика у комаду Доктор Робен а Ружићка Милу у истоименој шали К. Трифковића. Публика се лепо одазвала тој претстави.³⁴

Приликом те прославе донело је новосадско Позориште (бр. 54, од 5 априла 1886) врло леп приказ и њихове личности и њихове глуме. Писац види у њима два глумачка талента, који су у сваку, па и најмању улогу, уносили прави дух, тумачећи је с одушевљењем, а да се притом нису никад придржавали неког одређеног глумачког правца. Никад нису бирали улоге, нити су се обазирали на постигнуту славу, ни на завист и злобу која их је пратила због њихових успеха, живећи и радећи само за позориште. Они су кроз свих двадесет и пет година остали глумци „с поштеним, добрым срцем и бистром главом, а не глумци лакријаши, комедијаши.“ Они су најстрожије оцењивали сами себе и излазили су на позорницу с пуним поштовањем према публици, замиљајући увек „да ће сваки њихов глас и сваки покрет пратити оштро око Талмино и Герикове“. Њихова је игра била одмерена и природна, они су осећали у себи све што су приказивали и умели су да с мало речи кажу много. Приказ о њима завршава се овим речима: „Живахно и страсно, али опет племенито и уметнички одмерено; природно и истинито, а опет уметнички задахнуто; просто, па опет тако разнолико и занимљиво износе они слабости и махне, страсти и буре душе човечје пред наше очи, па нас потресају и очаравају уметношћу својом“.

После сезоне у Новом Саду дружиња је гостовала у Сремским Карловцима (10/IV—14/V, 17), Великом Бечкереку (14/V—15/VI, 19), Перлезу (15/VI—

³⁴ Управни одбор подарио им је два ловорова венца од сребра са натписом. Сем тога добили су слављеници многе лепе дарове од чланова у Новом Саду, од чланова београдског Народног позоришта, од Милорада П. Шапчанина, од Министарства просвете у Београду итд.

8/VII, 10), Меленцима (8/VII—8/VIII, 16), Великој Кикинди (8/VIII—14/X, 34), Панчеву (15/X—31/XII, 42), Србобрану (1/I—15/II 1887, 25) и Старом Бечеју (15/II—11/III, 16), те се онда вратила у Нови Сад. Ту је боравила од 15 марта до 15 априла и дала најпре четири новитета, а затим је на врло свечан начин прослављена 25-то годишњица опстанка и рада Српског народног позоришта. Од новитета приказани су: позоришна игра Све за сина (*Le fils de Giboyer*) од Ожјеа, у добром преводу М. Ђ. Глишића (21/III), драма Убица од Едуарда Плјвијеа, у преводу Драгутина Н. Јовановића (25/III), комад без праве драмске вредности, али су га глумци добро приказали; позоришна игра Завађена браћа (*Rantzaus*, Les Rantzaus) од Емила Еркмана и Александра Шатријана, у преводу М. П. Шапчанина (28/III), добро драмско дело, у коме су се на претстави истакли Лукић и Миљковић, и чаробна позоришна игра с певањем Распикун (*Der Verschwender*) од Ф. Рајмунда у преводу М. И. Стојановића (29/III), која је била добро изведена.

Прослава 25-то годишњице постојања и рада Српског народног позоришта изведена је у широком обиму и на најсвечанији начин. Трајала је шест дана: од 6 до 12 априла и обављена је у позоришној дворани која је била декорисана. Позорница је била украсена портретима првих српских драмских књижевника: Јоакима Вучића, Јована Ст. Поповића, дра Јована Суботића, Петра Петровића Његоша, Ђуре Јакшића и Косте Трифковића, а у зачељу према позорници биле су постављене слике Бранка Радичевића и Корнелија Станковића.

Прославу је отворио начелник др Лаза Станојевић поздравивши госте и изасланике, нарочито Јована Ђорђевића, као покретача и оца Српског народног позоришта, и Јосипа Кнајзла, као владиног повереника Хрватског народног казалишта у Загребу. Говор му је био кратак, и указао је, углавном

на она стремљења и напоре српског народа у Војводини да ту своју културну тековину задржи, истичући његово родољубље, дарежљивост и одушевљење за њен материјални опстанак. Истакао је и рад српских књижевника који су својим умним производима обогатили репертоар и тиме допринели да ојача српска књижевност, развије српски језик и подигне народни дух. „У низу од 25 година — рекао је Станојевић — доживило је и преживило је наше Позориште доста лепих и светлих ал' уједно доста мутних и сомнорних дана па ипак и у најнезгоднијем деску и у најсудбоноснијем часу није га пожртвовање, наклоност и љубав народна напустила, а камо ли — изневерила.“

После говора др-а Станојевића рецитовао је Димитрије Ружић Пролог од Милорада П. Шапчанина. У прологу је песник приказао стварање Српског народног позоришта, политичке и друштвене прилике у доба његова оснивања, и удео Српске читаонице у томе, одушевљење народа и омладине за Позориште, а нарочито заслуге Јована Ђорђевића за његово остварење.

Значајан је свечани говор који је одржао Антоније Хацић. У њему је он, у најглавнијим цртама, изнео развитак српског позоришта у Војводини уопште, а напосе оснивање, изграђивање и делатност Српског народног

Сл. 13 — Д-р Лаза Станојевић

риште, а нарочито заслуге Јована Ђорђевића за његово остварење.

позоришта. Јовану Ђорђевићу одао је Хаџић највеће признање за остварење ове установе: „Нов нараштај — рекао је он — не зна с каквим се незгодама борио Ј. Ђорђевић док је основао Народно позориште. Не зна, какве је грдне препреке морао уклонити с пута док га је повео стазом којом сада ходи; не зна колике је муке претрпео док је подигао наше Народно позориште, тај понос и украс нашем духовном животу, ту светлу круну за поноситу главу нашега народа. Ми, којима се дала прилика те смо загледали у светилиште његове труdbe и борбе; ми, који смо окусили и по коју горку кап што је канула из чаше коју су наточили мугри црни дани његове патње и муке; ми вља да се поклонимо горостасној снази његовој, коју је развио да створи и одржи наше Народно позориште; ми вља да се радујемо и веселимо што можемо приликом прославе 25-то годишњице нашег Народног позоришта у средини нашој поздравити творца и оца нашег Народног позоришта и од свег срца зажелети му да га Бог још дуго и дуго поживи на дику и понос народа српског!“

На индиректни начин приказао је Хаџић, као дугогодишњи управник, своје напоре око одржавања и изграђивања Српског народног позоришта. Упркос сталних материјалних неприлика у којима се оно налазило, он је сав свој рад управио на то да Позориште постане за цео народ школа морала и сваке врлине, да буде носилац народне мисли, просвете и образовања, прави будилац народне свести, народних осећања, верни чувар народног духа, светло огледало сјајне и тужне прошлости и срећни гласник будућности српскога народа. Његова су стремљења ишла за тим да развије позоришну уметност и оригиналну драмску књижевност, те да позоришној публици, приказивањем вљаних комада, пружи право уметничко уживање. Поред тога старао се да створи добар глумачки кадар да би, проучавањем народне драмске књижевности, глумци могли верно приказати народне типове и карактере, и упознати његове изражајне и мимичке особине. Трудио се да научи глумце да на позорници говоре и да се крећу природно, да се поједини не истичу на штету целине и, што је најглавније, опомињао их на то „да се родољубивим осећајем за Народно позориште и узвишеним одушевљењем за уметност племенито надмећу у вршењу одређеног им задатка, да се ману сваке себичности, па да у позоришту гледају само светињу позоришног завода и унапређење његове узвишене цели; да не буду прости комедија или пуке позоришне занатлије који само за новац раде, него за позоришну уметност одушевљени, о своме задатку свесни народни свештеници, који с покртвовањем раде на томе да се Народно позориште примакне мети својој, и да се уопште одржи на висини свога културнога задатка.“

После Хаџићева говора одиграна је шаљива игра Пријатељи од Лазе Лазаревића. Тиме је био завршен повијдан прославе.

Остали програм састојао се у давању свечаних претстава с делима домаћих писаца. Тако су другог дана прославе приказана шаљиве игре Избирачица од К. Трифковића и Преки лек од М. Калића; трећег дана приказана је драма Владислав, краљ бугарски од Ј. Ст. Поповића, а четвртог трагедија Максим Црнојевић од др-а Л. Костића. У Владиславу је тумачио насловну улогу, а у Максиму Црнојевићу Иву Црнојевића Адам Мандровић, тадањи равнатель Хрватског земаљског казалишта у Загребу. Петог дана приказани су поједини призори из ових комада: Сеоба Србаља од Ђ. Јакшића, Немања од др-а Ј. Суботића, Демон од др-а М. Јовановића, Краљ Вукашин од Драг. Ј. Илића, Цар Лазар од М. Бана, Ђурађ Бранковић од К. Оберника, Стеван, последњи краљ босански од М. Поповића, Претходница српске слободе или Српски хајдуци од Ђ. Малетића и Сабља Краљевића Марка од Ј. Ђорђевића и А. Хаџића. Улоге краља Вукашина, Ђурђа Бранковића и Милька Мрконића играо је Тоша Јовановић, тадањи редитељ Народног позоришта у Београду. Шестог дана одржана је беседа с игранком, уз суделовање велиокикиндског српског

певачког друштва „Гусле“, карловачког и новосадског Српског певачког друштва, затим Стевана Дескашева, члана Хрватске опере, и Михајла Марковића, члана београдског Народног позоришта. Тиме је завршена ова значајна прослава коју је као велики културни догађај, одушевљено поздравило војводајанско српство, поносно гледајући на ту своју тековину која је кроз четврт века часно и пожртвовано вршила своју велику културно-просветну мисију.

5. БОРБА ОКО ЗЕМЉИШТА ЗА ПОДИЗАЊЕ ПОЗОРИШНЕ ЗГРАДЕ

Одмах после прославе дружина је отишла на гостовање у Сремску Митровицу (15/IV—31/V, 25), Руму (4/VI—7/VII, 19), Ириг (7/VII—15/VII, 5), Земун (13/VII—31/VIII, 25), Вуковар (1/IX—5/X, 17), Паланку (6/X—20/X, 8), Илок (21/X—31/X, 7), одакле се вратила у Нови Сад где је од 1 новембра 1887 до 5 јануара 1888 приказала 35 комада, од којих су били новитети: историска шаљива игра Пит и Фокс од Рудолфа Готшала, у преводу Веље Мильковића (13/XI), с Ружићем и Мильковићем у насловним улогама; уз њих су се још истакли Добриновић, Лукић, Хаџићева и Максимовићева; шаљива игра Перишонов пут (Le voyage de M. Perichon) од Е. Лабиша (19/XI), у којој се одликовао Добриновић као комичар, а исто тако и Мильковић; драма Црна пега (A sötét pont) од Гергеља Чикија, у преводу Ј. Грчића (24/XI), играна први пут у Иригу 9/VII 1887; нарочито су се истакли Вујићка, Ружићка, Димитријевић и Лукић; слика из српског народног живота с певањем Каврга од Ј. Грчића, с музиком Милчинског (29/XI), слаб комад, за који је сам писац признао да је после претставе био од критике „тако поцепан“ да га је морао повући и прерадити;³⁵ шала у једном чину Поклон од К. Гернера, у преводу С. Петровића (5/XII), изведена је врло добро; драма Федора од Сарду, у преводу Ј. Мишкатовића (5/XII), комад с много позоришних ефеката, за који критичар вели да није драма него улога коју је писац написао за гласовиту француску глумицу Сару Бернар, али коју су и новосадски глумци Вујићка (Федора), Мильковић (Ипанов), Димитријевић (Де Сиреје) и Милојевићка (Олга Сухарев) одлично одиграли; једночин Милош у Латинима од М. П. Шапчанина (6/XII), даван као претстава за децу; шаљива игра Мехурић (Пружај се по губеру) (Buborékok) од Г. Чикија, у преводу Милана Јовановића (12/XII), коју су глумци одлично приказали; шаљива игра Мој цеп од Мите Калића (22/XII), комад с лаким драмским склопом, али су га глумци слабо извели; глума с певањем и играњем Пут око земље за осамдесет дана од А. Денерија и Жила Верна, у преводу Милера и Бадалића, с музиком од Супеа (25/XII), коју су глумци добро приказали; шаљиви једночин Свекрва од М. Калића (1/I 1888), приказиван с добрым успехом и, најзад, шаљива игра Марија, кћи пуковније (La fille du régiment) по Бајару и Сен Жоржу од Фридриха Блума, у преводу Сп. Димитровића-Которанина (6/I), која се дуго одржала на репертоару.

Током 1887/88 године били су у чланству Позоришта ове промене: иступили су Ленка Хаџићева, Смиљка Брикћева, Даница Николићева и Никола Врга, а ступили су Ђорђе Бакаловић са женом Саветом, Михаило Живковић, Тодор Илић и неки Исајловић, док су се Андрија Лукић са женом и Михаило Димитријевић поново вратили у дружину.

Почетком 1887 године умрла је у Загребу Марија Рајковић Димитријевић рођ. Дитмајер. Она је рођена у Загребу 20 јануара 1859. Већ у својој 14 години ступила је на позорницу у београдском Народном позоришту као вила у Распикући. 1876 удала се за глумца Саву Рајковића, с којим је

³⁵ Грчић сп. д. 34.

играла у загребачком казалишту, а 1876 ступила је у Српско народно позориште, и остала у њему све до 1884, те се онда поново вратила у Загреб. У Новом Саду најпре је играла наивне улоге, а затим се посветила драми и трагедији. Други пут се удала (1885) за глумца Мишу Димитријевића, с којим је наступила у загребачком казалишту. Умрла је у Загребу 20 јануара 1887 од назеба који је добила на позорници играјући у лакој хаљини у Пијетри од Мозентала.

Смрћу Мите Поповића, који је умро у Будимпешти 6 јуна 1888, изгубило је Позориште једног свог драмског писца који је обогатио његов репертоар с пет својих дела из српске прошлости и народног живота. Оно се том приликом сетило свог труђбеника, те је од својих скромних материјалних средстава одвојило 50 форината и послало их његовој удовици за погребне трошкове.

Из Новог Сада дружина је отишла у Сомбор (9 I—22/III 1888, 40), а одавде прешила у Суботицу (23/III—11/V, 24). Том приликом позвао је Хаџић тадањег највећег мађарског драмског писца Гергеља Чикија да присуствује претставама Српског народног позоришта.

Чики се одазвао томе позиву, те је првог дана Ускрса гледао Сиглигетијевог Циганина, а другог дана своју драму Црна пега. Чики је био врло задовољан овим претставама и није могао да се доволно нахвали добре игре глумаца, нарочито Драгиње Ружићке, која је улогу старе Кездијевице, тако добро тумачила да је „непосредношћу своје игре а особито оним изразом бола измамила сүзе у очима аутора тога комада“.

Из захвалности на пажњи коју му је указала управа Позоришта и у знак признања овој установи Чики је дозволио Хаџићу да преведе и прикаже сваки његов комад без претходног одобрења.

После Суботице наставила је дружина своје гостовање у Сенти (13/V—16/VI, 20), Старом Бечеју (17/VI—4/VII, 10), Турском Бечеју (5/VII—26/VII, 20), Великој Кикиндји (28/VII—13/IX, 26), Чакову (13/IX—3/X, 12), Вршцу (16/X—2/XII, 36) Белој Цркви (3/XII—31/XII, 17), где су као новитети приказани комади Каплар Симон (25/XII) и Вечерња забава (31/XII), оба од непознатих писаца. Из Беле Цркве дружина је продужила с гостовањем у Панчеву (4/I—14/III, 1889, 35), Ковину (15/III—19/IV, 18) и Сремској Митровици (19/IV—8/VI, 28).

У овој радној години дружина је научила само седам нових комада. Управник Ружић оправдао је то у свом извештају главној скупштини Друштва 29 јуна 1889 што је само за учење улога бивше чланице Ленке Хаџићеве требало више од годину дана и да је дружина морала да обиђе десет места, где су претставе углавном даване по кафанама, те су дворане цео дан биле заузете гостима, а власници их издавали само под условом да им рад не сме да застаје, па стога нису могле да се држе пробе.

За време бављења Позоришта у Старом Бечеју налазила се тамо и једна мађарска путујућа позоришна дружина којој је тако рђаво ишло да

Сл. 14 — Веља Мирковић

се није могла да макне из места. На молбу њеног управника помогли су јој чланови Српског народног позоришта учествовањем у једној претстави која је привукла доста публике.

После свршеног боравка у Сремској Митровици друžina је отишла на гостовање у Земун (9/VI—10/VII, 17), Стару Пазову (11/VII—31/VII, 11), Руму (1/VIII—7/IX, 18), Ириг (8/IX—20/IX, 9), Сомбор (21/IX—21/XI, 34), Србобран (22/XI 1889—9/I 1890, 26), одакле су се вратили у Нови Сад.

За време боравка друžine у Старој Пазови и Руми гостовала је Зорка Теодосијевићка, чланица београдског Народног позоришта, а Јосиф Це, тадањи хоровођа Земунског српског црквеног певачког друштва, пратио је певање друžine на неколико претстава у Земуну, што је исто чинио Антоније Освалд, хоровођа Српског певачког друштва у Старом Бечеју, и Мита Топаловић, хоровођа Панчевачког српског црквеног певачког друштва. Сви су они добровољно поучавали друžinu у певању.

У Новом Саду провела је друžina од 10 јануара до 6 априла 1890, и приказала 45 комада, у којима су и ови новитети: драма *Монтроз* од Хајнриха Лаубеа, у преводу Јосипа Еугена Томића (13/I), први пут приказана у Сомбору (1888), чије извођење није задовољило критичара; шаљива игра *Златан паук* од Франца Шентана, у преводу Јована Максимовића (16/I), први пут давана у Вршцу (1888), добра лакрија која је била лепо приказана и дуго се одржала на репертоару; позоришна игра *Штомфајеви* од Г. Чикића, у преводу М. А. Јовановића (20/I), први пут давана у Великој Кикинди (1888), складно је изведена; шаљива игра *Курјак и јагње* од А. Шрајбера, у преводу Ј. Максимовића (25/I), неестетични бурлеско-драстичан комад који није задовољио критичара, а глумци су га, нарочито Димитријевић и Миљковић, извели с претераним карикирањем улога; драма *Лионски улак* од Мороа, Сирдена и Делакура, у преводу М. И. Стојановића (27/I), сувеше драстичан и бруталан комад, у коме је Ружић одлично тумачио Лезирка-Дибоска; слика из народног живота с певањем *На мрзану кући* остаје од Ј. Грчића, први пут давана у Сенти, а раније приказана под насловом *Каврга*, и писац ју је због неуспеха на позорници морао да преради, али ни таква није нашла на добар пријем; шала *Љубав их измирила* од Мише К. Димитријевића (3/II), комад без драмског смисла, није се одржао на репертоару; слика из буњевачког живота *Буњевка* од Веље М. Миљковића, с музиком од Фрање Гала (4/II), први пут давана у Великој Кикинди (1888), критика ју је лепо примила, а глумци добро извели; шаљива игра *Огледало*, по шпанском од анонимног писца (15/II), први пут приказана у Земуну (1889) и последњи пут овом приликом у Новом Саду; шаљива игра *Свилени рубац* од Божидара Борђошког (17/II); иако ју је наградила Матица српска, није се одржала на репертоару због неприличних примеса, а и површинских и усиљених досетака; позоришна игра с певањем *Риђокоса* (*A vörös hajú*) од Шандора Лукачија (20/II), критика ју је примила добро, у њој се истакла Милка Марковићка у улози Кате Горопад; позоришна игра *Туђинка* од Александра Дименсина, у преводу Бр. М. Јовановића (24/II), давана је први пут у Панчеву (7/III 1889), критици је изгледала више драматизован роман него драма, није се одржала на репертоару; шаљиви једночин *Из захвалности* од Ежена Лабиша, у преводу М. Ђ. Глишића (27/II), даван први пут у Сремској Митровици (1888), био је добро приказан; шаљива игра *Задушни Филип* од Г. Чикића у преводу Ј. Грчића (9/III), давана први пут у Сомбору (1888), изведена добро с Добриновићем у насловној улози, а истакли су се још и Димитријевић и Илић; чаробна игра с певањем *Сељак као милионар* од Фердинанда Рајмунда, с музиком од Милекера (4/III) са здравим хумором и шареном сценаријом, била је добро приказана с Добриновићем у главној улози; комедија *Наш пријатељ Некљужев* од Александра Ивановића-Паљме, у преводу Славка С. Милетића (15/II), реалистички комад који се дуго одржао на позорници и у коме су се нарочито истакли Бакаловићка (Наташа), Димитријевић (Некљужев) и Лукић (Лапчев); комедија

Протекција од Бранислава Ђ. Нушкића (17/III), у којој су биле ангажоване прве глумачке снаге (Ружић, Ружићка, Добриновић, Добриновићка, Лукић, Лукићка, Димитријевић и Марковић), добро је изведена; позоришна игра с певањем Кобан спомен од М. К. Димитријевића (28/III), слаб комад, није се одржао на репертоару; и историска драма Вукашин од Драгутина Ј. Илијића (4/IV), давана је још и идуће године.

У овој радној години биле су ове промене у чланству дружине: иступили су Миша Димитријевић, Стеван Кестерчанек, Алекса и Зорка Милојевић,³⁶ а примљени су: Коста Делини, Јован Стојчевић, М. и Зора Марковић, Светислав Стефановић-Буџа, Даница Жанова, која се удала за Косту Васиљевића, Н. Ивковић и Д. Настасић. Ова двојица отпуштени су из дружине још исте године.

Дана 13 фебруара 1890 умрла је у Београду Љубица Коларовић рођ. Поповић.³⁷ Била је одлична глумица, а нарочито се истакла у тумачењу улога трагичних матера и у улогама које су захтевале достојанствено држање. Њене нарочите креације биле су: Леди Милфордова у Сплетки и љубави, Јелисавета у Марији Стјартовој, Неда у Краљевој сеји, Марија Терезија у Човеку без предрасуда, Вукосава у Боју на Косову, Амалија у Карташу, Марија Тјурдор и Лукреција Борџија у комадима истога имена.

Осетан губитак претрпело је Позориште одласком Мише Димитријевића. Он је изразити реалиста и нарочито вешт тумач разних карактера руске драме и класичних трагичних улога.³⁸

После завршене сезоне у Новом Саду друžina је отишла на гостовање у Сремске Карловце (6/IV—8/V, 17), Доњи Ковиљ (8/V—16/V, 4), Меленце (16/V—20/VI, 16), Мокрин (20/VI—10/VII, 12), Велику Кикинд (10/VII—10/IX, 27), Велики Бечкерек (10/IX—17/X, 20), Вршац (17/X 1890—1/I 1891, 45), Белу Цркву (2/I—5/II 20), Ковин (5/II—8/III, 19) Панчево (9/III—19/IV, 22), Сремску Митровицу (19/IV—12/VI, 33) и Руму (16/VI—23/VII, 20), где се

Сл. 13 — Љубица Коларовић

³⁶ Кестерчанек је био Хрват, рођен је у Загребу 1860. Ту је у новембру 1883 први пут ступио на позорницу у драми Звонар Богородичне цркве у интригантској улози Клода Фрола. Од 1885 до 1889 био је члан Српског народног позоришта, у коме је тумачио разне улоге, а затим се поново вратио у загребачко Хрватско казалиште.

³⁷ Рођена је 23 марта 1836 у Врањеву. Први пут је ступила на позорницу као чланица Српског народног позоришта у Новом Саду 1861. Већ следеће године, 6 маја, удала се за глумца Димитрија Коларовића у Суботици. У Позоришту је остала до 1863, одакле је прешла у загребачко Хрватско казалиште, у коме је радила до јуна 1864, вратила се онда поново у Нови Сад, где је глумила до септембра 1868, када је прешла у београдско Народно позориште. У Београду је остала до 1881, и поново отишла у Загреб. У мају 1882 видимо је опет у Београду, али је те године издадоше очи и она би пензионисана.

³⁸ Димитријевић је рођен у Шапцу 26 октобра 1854. Основну школу свршио је у свом родном месту, а четири разреда гимназије у Београду. Затим је почeo да учи молерски занат, али

разишила на једномесечни одмор. У Белој Цркви давана је премијера шале *Близанци* од непознатог писца, али се више није појавила на репертоару.

Иако је дружина била стално на гостовању и неуморно давала претставе, а Управни одбор трудио да среди финансиске прилике и обезбеди Позоришту опстанак, ипак су сва та настојања остала без успеха. Расходи су увек превазилазили приходе, те се морао крњити позоришни фонд. Да би се дошло до буџетске равнотеже, Управни одбор поново се обратио народу и упутио је 24. августа 1891. јавни позив за материјалну помоћ.

У том позиву Одбор констатује да у току прохујалих свих тридесет година Позориште није никада било у срећној прилици да је могло рећи да му је опстанак обезбеђен. „Тек што савладамо — вели се у том позиву — једне непогоде: одмах су поникле друге; тек што доскочишмо једним неприликама: одмах су навалиле друге, које су сваки час попретиле нашем Позоришту пропашћу.“ Сваке године појављивао се већи или мањи дефицит који није било могућно подмирити од камата фонда, а и прираст нових чланова био је из године у годину све мањи, док многи од старих чланова нису плаћали чланарину, тако да се она морала убирати и сулским путем. Српски народни црквени сабор није исплаћивао помоћ од 3.000 форината годишње, коју је одредио још 1871. Исто је тако било и с црквеним општинама. Управни одбор их је замолио да у своје годишње просветне буџете унесу извесну своту као помоћ позоришту, чиме се од 600 општина одазвало само 26, њихова је укупна помоћ износила око 2.000 форината годишње, али је и она у неким општинама временом сасвим изостала. У позоришним ковчежићима — који су били постављени по банкама, трговинама, кафанама и гостионицама, и у прво време доносили око 3.000 форината годишње, — последњих година једва се што нашло. Уз то је и куповина позоришне зграде јако пореметила финансиско стање установе. „Осим тога — каже се даље у том позиву — које са рђавих година, које са злосретне размирице која је наш народ до зла Бога поцепала, посета је изузетком некојих општина наших, од године до године све слабија.“

Та „злосретна размирица“ односи се на последице расцепа Милетићеве Српске народне слободоумне странке. До расцепа је дошло поводом стварања Кикиндског програма на скупштини српских нотабилитета, одржаној на Цвети 1884. Према том програму Срби у Угарској требало је да напусте државоправну опозицију коју су, од Бечкеречког програма (1869), водили против нагодбе, склопљене између Аустрије и Угарске 1867, и да прихвате постојеће стање. Тиме је и у редовима српске интелигенције и у народним масама дошло до политичког раздора и неслоге, јер огромна већина Милетићеве странке није хтела да напусти Бечкеречки програм. На место латада јединствене Српске народне слободоумне странке настале су 1887. две нове политичко-странице групације, и то Либерална и Радикална странка, које су дуги низ година водиле међусобно жестоку борбу, а то је веома јако утицало и на културно-просветни живот Срба у Угарској. Непрестане, жестоке и жучне страначко-политичке борбе пренеле су се и у црквене општине, српске

га није изучио. На позорницу је ступио већ у својој 19. години као дилетант у женским улогама, а годину дана послије постао је члан позоришне дружине на Убу, која је тада путовала по Банату. Затим је био члан Јовановићеве, Протићеве и Пелешове дружине, све док 1880. није ступио у Српско народно позориште и остао у њему пет година. Потом је био ангажован у Загребу, али се после две године вратио у Нови Сад и ту глумовао до 1890., одакле је, због интрига својих другова, отишао за редитеља у Протићеву дружину. 1892. поново је отишао у Загреб, тамо остао и 3. децембра 1900. прославио 25-огодишњицу као Фалстаф у Хенрику IV. Димитријевић је у драми заузимао одлично место, нарочито у приказивању комичних и карактерних улога. Главне су му улоге биле: Фалстаф у Хенрику IV, Кочкарев у Гогольевој Женилби, Кусовкин у Тургењевом На ту ћем хлебу, Грга у Фрајденрајховим Границарима, Јаго у Отелу и др. Димитријевић се бавио и књижевношћу и написао ове драме: Кобан спомен (наградила Матица српска), Љубав их измирила, Јадац, Домаћи пријатељ, драмски спев Сан Црногорке и приповетку Чика Јован, а у друштву с Андријом Фијаном написао је комедију У добар час, која је давана у Хрватском казалишту. Умро је у Загребу 17. јануара 1909.

читаонице, занатлиске задруге и певачка друштва, дакле баш у оне установе где су се Срби окупљали да се ситним радом боре за очување националне индивидуалности и културно-просветни напредак.

Те „злосретне размирице“ осетило је и Српско народно позориште. Политичка подвојеност захватила је позоришне одбore, те се чак и Позориште сматрало установом која нагиње либералима, поготову кад се Хаџић (1885) кандидовао у Панчеву за посланика на изборима за Угарски сабор и то као присталица Кикиндског програма. Стога су варошки радикали избегавали, па чак и бојкотовали претставе, стварајући своја дилетантска друштва која су тада ницала по свим већим местима.

Међутим, и трошкови око издржавања Позоришта бивали су из године у годину све већи, нешто због издатака на управу, нешто због повишења плате глумцима и због исплате тантијеме писцима и за преписе дела и улога, за откуп оригиналних или преведених дела, за оправку гардеробе и декорација, за набавку потребних реквизита итд. Пошто Позориште није никад дало толико прихода да би само могло да покрије своје расходе, стајно је таворило и често долазило у материјалне неприлике и тешкоће које су знатно ометале његов правilan рад. „Један од најглавнијих разлога тим непреkidним неприликама — вели се даље у том позиву — ваља тражити у томе што се није одмах у почетку, док је још прво одушевљење трајало у народу, набавила толика главница да би се од прихода те главнице могле подмирити све потребе позоришне.“ То је тачна констатација, јер је у доба оснивања Позоришта код свих Срба Војвођана постојало велико одушевљење за ту нову народну културно-просветну установу. Само је, нажалост, то одушевљење брзо престало, а водећи фактори нису умели да га искористе. Доцније се увидело да се у томе погрешило, те су управни одбори ангажовали агенте за скупљање прилога, дајући им чак и 10% од прикупљене своте.

Али и поред свих јадиковки у том позиву, српски се народ није ни издалека одазвао како се очекивало. Са прикупљањем прилога ишло је врло тешко и споро. За две године није се скучило ни 12.000 форинти. Од те своте дали су Панчевци 6.554.50 форината уз обавезу да је отплате у року од пет година, тј. по 1.310.90 форината годишње. Новосађани су прикупили 5.800 форината уз обавезу да пет година плаћају по 1.160 форината годишње. Остatak је отпао на црквене општине, културно-просветне установе и приватна лица.

Панчевци су редовно слали обећани принос, али Новосађани нису до краја истрајали. Штавише, њихов је принос из године у годину бивао све мањи, јер су обећани прилози врло слабо и тешко уплаћивани, тако да је много и отпало, „јер неки, који су обећали, па донекле и плаћали, баш неће даље да плаћају“.³⁹ Пошто се управни одбор преварио у нади и није добио што је очекивао, обратио се 1895 с молбом српским новчаним заводима за сталну помоћ да би и даље обезбедио опстанак Позоришта. Али се није испунила ни та нада, јер се од 44 позива, које је упутио директорима, и од 51 које је разаслао новчаним заводима, одазвало само 13 завода с укупним приносом од 659 форината, а та је свота била достављена као једнократни прилог без икакве обавезе за будућност, или је тај новац, као што је урадила већина завода, послан као дес чланарине која се према уставу није смела трошити.

Према Извештају о стању и радњи Српског народног позоришта за последњих петнаест година (1881/2—1895/6) број уписаних чланова од 1861—1896 показује ова статистика:

³⁹ Извештај о стању и радњи Српског народног позоришта за последњих 15 година (1881/2—1895/6), 9.

1861—19	1873— 6	1885— 3
1862—68	1874— —	1886— 4
1863—35	1875— 1	1887— 6
1864—16	1876— —	1888— 4
1865— 8	1877— —	1889— 6
1866—26	1878—16	1890— 6
1867—28	1879—19	1891— 9
1868— 6	1880— 1	1892—18
1869—23	1881— 9	1893—19
1870— 7	1882— 5	1894—17
1871— 2	1883— 7	1895— 7
1872—13	1884— 8	1896—12

Према томе, Друштво за Српско народно позориште бројало је 1896 свега 434 члана, уписаных из 72 црквене општине (према укупно 600), од којих је 64 припадало Карловачкој митрополији, док је 8 било ван те митрополије. Али и од тог броја општина било их је 5 чији су чланови помрли или су брисани из чланства, тако да је само 67 општина имало своје чланове, док остале 535 нису имале ни једног.

Прираст чланова за прошлих 35 година износио је нешто више од 12 годишње. Од наведена 434 члана умро је до 1896 131 члан, брисана су 3 члана, те је тако остало 300 члanova. У тај број улазе 54 разна правна тела: 1 мајсторски цех, 1 занатлиска задруга, 1 дилетантско друштво, 2 учена друштва, 2 дистрикта, 3 читаонице, 4 певачка друштва, 6 новчаних завода, 15 црквених општина и 19 политичких општина. Према томе, било је у свему 246 личних члanova.

Врло је занимљива чињеница да су позиви који су упућени имућним и богатим људима нашли на слаб или никакав одзив. Штавише, ти људи нису били ни чланови друштва. Исто тако ни војвођанска интелигенција није помогала новчаним прилозима или уписивањем у чланство ту корисну народну културну установу. Најмање су се за њу интересовали црквени достојанственици. Сем епископа Емилијана Кенгелца и Платона Атанацковића ни један од њих није био члан, нити су после смрти оставили и најмањи дарак „да им се бар име спомиње“.

Извештај упоређује број члanova Друштва с бројем члanova Матице српске, према њеном Раду и именнику за 1895. Матица је тада имала 1951 уписаног члана, од којих 162 правна тела. „Да је лепе среће — као што није — пише у Извештају — па да наше Позориште има данас бар онолико сигурних члanova, колико их има Матица, не би морали већ сада запсти у срцју за опстанак нашег Позоришта. А овако?“ Упоређујући бројно стање члanova Матице с бројним стањем Друштва у 17 већих војвођанских српских места, нашло се да је Србобран имао тада 33 члана Матице, а ни једног Друштва за Српско народно позориште. „Сентомаш! Србобран! — тужи се у Извештају. — Кад му име изрекнеш, пұна ти га уста, јер се буде у теби слатке успомене на негдашњу славу његову а понос српски, а кад погледаш том богатом Србобрану на број личних позоришних члanova, туга те обузима, срце те боли, душа ти плаче. Уместо да је први међу првима, он је последњи међу последњима. Па кад му образ подноси, нек' му је.“

Пошто је позив на народ 1891 остао без одзива, Управни је одбор 1896 намеравао да му се поново обрати. Тада је Хаџић предложио да се позову сви родољуби да приложе само један новчић дневно, па ако би се нашло две хиљаде таквих родољуба, опстанак Позоришта био би потпuno обезбеђен. Том се приликом Хаџић позвао на Чехе који су на тај начин скучили неколико милиона за своје Народно позориште, а и на Мађаре, који су увек били спремни да за свој просветни напредак поднесу жртве. За доказ своје тврдње навео је писмо мађарског књижевника Јавра Јокаја упућено конгресу мађарских културних друштава, у коме је предложио да сваки мађарски родољуб приложи по једну круну месечно за народну ствар и то на тај начин што ће приликом слављења свог имендана изнети на сто

једну печеницу мање, а 12 круна да пошаље Мађарском културном друштву. Јокије је сам наредио да сваки издавач његових дела пошаље тих 12 круна и да после његове смрти исплате главницу која одговара том његовом годишњем прилогу. Хаџић није тражио толико своту ни толико родољубља, али је сматрао да би већ и оно било довољно што се при разним кућним и породичним спављима „прелије“.

Овај Хаџићев предлог био је усвојен с тим да Управни одбор пронађе најпрактичнији начин за његово остварење. Усвојен је и предлог др-а Илије Вучетића — да Одбор постави у свим већим местима своје поверионице за уписивање чланова, затим предлог др-а Милана А. Ђирића да се Одбор обрати свим виђенијим и имућнијим родољубима да се упишу за чланове, и Стевана П. Крецуља, да Одбор позове српске трговце да обавежу своје трговачке куће да и оне даду годишње прилоге. Али те одлуке нису могле бити остварене, јер су се те године купили прилози за поплављене у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, затим прилози за пренос Вукових костију, за Српску велику гимназију у Новом Саду и др., а поред тог је и година била неродна, те је због тога владала новчана криза. Одбор је ипак решио да се позив упути народу, нарочито на женски свет, надајући се да ће се жене више заузети за скупљање прилога. Такав проглас издат је 28 септембра 1898, те је образован одбор за прикупљање крајџараšких прилога за одржање Српског народног позоришта. Проглас је наишао на добар одзив. Крајџараšких прилога највише је скупила Добротворна задруга Српкиња панчевачких (398,60 круна) а и иначе су пристизали доста лепи прилози.

У радној години 1890/91 ступили су у друžину Милан и Т. Станковић, али нису дуго остали у њој, затим Даница и Јелена Весићева, Димитрије Спасић, С. Славнић, Јефта Жикић и његова жена Катица. За време боравка друžине у Митровици гостовао је Стеван Дескашев, члан будимпештанске Опere, у позоришној игри Радничка побуна. После одмора друžина се састала у Вуковару (21/VIII—24/IX, 17) и приказала онде премијеру Пилипутанци од непознатог писца (1/IX), а одатле је продужила у Осијек (25/IX—29/X, 18), те се потом вратила у Нови Сад.

У Новом Саду боравила је друžина од ~~30~~ октобра 1891 до 21 јануара 1892, и ту приказала 46 комада, од којих и ове новитетe: комедију Подвала од М. Ђ. Глишића (2/XI), први пут приказану те године у Сремској Митровици. Илија Стanoјeviћ, као гост, тумачио је улогу Пупавца са одличним успехом, а поред њега су се истакли Миљковић (Неша), Васиљевић (Живан), Ружићка (Смиља), Добриновић (Нера) и Марковићка (Милка); критичар је констатовао да је с тим комадом срећно почела нова позоришна сезона; позоришну игру Радничка побуна (A strájk) од Сиглигетија и А. Балажа, у посрби Ст. Дескашева, с музиком Д. Јенка (3/XI), први пут приказану у Сремској Митровици; добро је изведена са И. Стanoјeviћем, као гостом, у улоги пропалице Лазе Бекријића; шаљиву игру Диран и Диран од Албина Валабрега и Мориса Ордоноа (3/XI), први пут приказану у Белој Цркви; у њој је Спасић приказао врло вешто човека што муша, док су насловне улоге тумачили Миљковић (Диран трговац) и Лукић (Диран адвокат); историску драму Јаквина од Драгутина Ј. Илијића (8/XI), први пут приказану у Великој Кикинди (1890); критика ју је оценила као слаб комад, и сем још једног извођења у Земуну (1892) није се одржала на репертоару, иако је Вујићка носила насловну улогу; шаљиву игру Нећеварошанку од А. Шрајбера, у преводу Ј. Максимовића (9/XI), комад с поучном тенденцијом, који је остао на репертоару још три године; шаљиву игру Ђаволове Стене (Die Teufelsfelsen) од Оскара Блументала, у преводу М. Ђ. Глишића (14/XI), приказану први пут у Панчеву (11/IV 1891), у којој су добро изнете слике из филистарског живота, а глумци и глумице приказали су је добро; шаљиви једночин Три жене у један мах од Скриба (16/XI), добро је одигран; слику из српског живота с певањем Врачара од Миљковића, с музиком А. Пихерта (17/XI), приказану први пут у Белој Цркви

(1891); по оцени критичара то је комад више епске него драмске природе и није се дуго одржао на репертоару; позоришну игру Ева од Рихарда Фоса, у преводу Сл. Св. Милетића (23/XI), реалистичку драму с психолошким невероватностима, у којој је главну улогу одлично тумачила Бакаловићка, док су и остали глумци, а нарочито Ружић (Хартвиг), Мильковић (Елимар) и Мильковићка (Тоанета) добро извели своје улоге; драму Гроф Монтес Кристо, по роману Александра Диме-оца написала Терезија Мегерле, преводу Ивана Жагровића (30/XI), приказану први пут у Митровици те године за критичара је то „драмско недоношче“ и место му је у позоришној „рүмпл камари“, и тешко је било гледати глумце „како се муче да оживе нешто што нема у себи живота“; драму Александра од Р. Фоса, у преводу Сл. Св. Милетића (4/XII), која се такође није свидела критичару, али се ипак још три године одржала на репертоару; трагедију Челик-човек (*A vasember*) од Г. Чикија, у преводу Ј. Грчића (14/XII), која је често приказивана у Новог Сада; драмски спев Дојчин Петар од Милана Савића (21/XII), успео у сваком погледу и доживео лепу похвалу критике; слику из српске прошлости у стиховима с певањем Задужбина цара Лазара од Мило-рада П. Шапчанина, с музиком од Јосифа Шлезингера и Хуга Доубека (12/I 1892); за приказивање овог комада београдско Народно позориште уступило је целу позоришну гардеробу с реквизитама, комад је приказан врло добро с Лукићем (цар Лазар), Васиљевићем (постињак), Ружићем (Југ Богдан), Марковићем (Раде Неимар), Добриновићем (Хомољац Живко) и Вујићком (царица Милица), и најзад, историску драму Немања од М. Цветића (25/I), која је доживела леп успех, а сам писац, као гост, играо је насловну улогу.

Поред Илије Стanoјевића и Милоша Цветића, гостовали су у тој сезони Вела Нигринова као Есмералда у Звонару Богородичне цркве (1/I 1892), као Клара у Господару ковница (2/I), као Маргарета у Фаусту (4/I) и као Наташа у комаду Наш пријатељ Некљужев (5/I), и Вукосава Јурковићева као Ана у Немањи (26/I).⁴⁰

Иако је Друштво купило зграду у којој је дружина за време свога боравка у Новом Саду давала претставе, оно је и даље радило на томе да дође до земљишта на погодном месту где би могло да подигне модерно позориште. Новосадски магистрат изишао је у сусрет молби Друштва, те му је уступио земљиште звано „Хан“, у површини од 1 јутра и 484 кв. хв., под условом да га може употребити само за зидање позоришта, да то зидање мора отпочети у току три године и бити довршено за пет година, рачунајући од дана кад Министарство унутрашњих дела одобри закључак градског претставништва.

Министарство је 1887 одобрило ту одлуку новосадског Магистрата, али с извесним изменама. Пре свега, оно је тражило да се то земљиште уступи „Новосадском српском позоришту“, а не „Друштву за српско народно позориште“. Поред тога тражило је да се или у даровном уговору или у магистратској одлуци обезбеди да ће поклоњено земљиште бити употребљено у ону сврху за коју се даје, и да се земљишно-књижни пренос изврши тек после стварног почетка зидања. Министарство је тражило још и то да у уговору мора бити назначено шта ће бити у случају ако то позориште обустави рад и, најзад, да зидање зграде има да отпочне кроз три године, а да се заврши за две године. На ово је управа Друштва поднела Министарству претставку у којој је изнела да то његово решење битно мења закључак Магистрата и да никако не може да прими бесплатно уступање тога земљишта под таквим условима. Управа се позвала на одредбу устава Друштва према коме би позоришна зграда могла бити само својина „Друштва за српско народно позориште“, а не „Новосадског српског позоришта“.

⁴⁰ Јурковићева је била кратко време чланица и Српског народног позоришта. Рођена је у Чуругу 14 маја 1870. На београдску сцену ступила је 11 новембра 1888 и истакла се у тумачењу осећајних драмских улога. Умрла је у Београду 1928.

јер под тим именом није постојало никакво позориште, ни правно, ни фактички. Управа је даље изјавила да ни у случају да се прими такав услов не би могла подићи позоришну зграду из ових разлога: 1) што би она била подигнута од капитала друштвеног и народног, а он је дарован и скупљен у сврху зидања Српског народног позоришта; 2) пошто већи део тога капитала сачињавају обvezнице и завештаји на које се само плаћа камата, а он се мора положити само у случају ако се отпочне зидање зграде за Српско народно позориште; 3) ако зграда не би носила име тога позоришта, онда власници обvezница и завештаја не би морали да уплате обећану главницу, те би ти прилози отпали; 4) у случају кад би се та зграда зидала под именом „Новосадског српског позоришта“, отпали би народни прилози, јер би он ту зграду сматрао зградом Срба-Новосађана, док би зграду подигнуту за „Српско народно позориште“ сматрао општом својином српског народа, и 5) што се није могла да усвоји ни одредба да се земљишно-књижни препис изврши тек после стварног почетка зидања позоришта, јер су на свим градским некретнинама постојале интабулације разних дугова од преко 1.000.000 форината. Стога Друштво не би смело да отпочне са зидањем док ови терети не би били брисани. У противном случају могло би му се догодити да подигне велику и скупу зграду на земљишту које је оптерећено много већим дугом од саме њене вредности, те би се увек лако могло десити да се зграда прода.

На ту претставку Министарство није ни одговорило. Почетком 1890 позвао је новосадски Магистрат управу Друштва да заједнички саставе основно писмо према решењу Министарства. Међутим, на скупштини Друштва, одржаној 3. јула 1890, решено је да се остане при ранијој одлуци према којој Друштво „нити може нити има права да напушта свој Уставом прописани и одобрени назив „Српско народно позориште“, те никако не може примити уступање поменутог земљишта за градњу позоришта под горњим условом.⁴¹ Две године доцније, 1892, добила је Управа од Магистрата наређење да мора срушити своју зграду коју је купила 1872, јер је стручна комисија установила да је склона паду. Управа је тражила продужење од десет година или да остане у употреби све док се не сазида нова, али Магистрат ни то није хтео да одобри, него је наредио да се зграда у року од 30 дана има срушити. То је наређење издато упркос тога што се знало да зграда није тако трошна како су је проценили и да је Управа била вољна да изврши извесне поправке и да уведе гасно осветљење. Пошто су све жалбе поднете Министарству биле одбијене, зграда се морала најзад срушити.

У тој невољи прискочио је Друштву у помоћ велепоседник Лаза Дунђерски. Он је најпре откупио сва материјал, срушио зграду и уједно обећао да ће у дворишту своје куће сазидати нову позоришну зграду. Дунђерски је своје обећање испунио и отпочео још исте године са зидањем Позоришта, које је отворено 4. фебруара 1895.

Дружина је остала без позоришне зграде, и пуне је три године провела у гостовању ван Новог Сада, тј. све док није било довршено Дунђерсково позориште. Најпре је отишла у Србобран (29/I—5/III 1892, 19), где је било приређено врло лепо опроштајно вече на коме је Хаџић говорио о задатку Српског народног позоришта и уједно је био изведен концерт с војном музиком. Из Србобрана дружина је отишла у Сомбор (6/III—9/IV, 17), где је гостовала Зорка Теодосијевића из Београда, као Веселићка у Радничкој побуни и као Ката Горопад у Рићокоси. Ту је Ружић био на отвореној сцени одликован сребрним венцем. Из Сомбора преšла је дружина у Суботицу (3/IV—21/V, 26), где је М. П. Шапчанин присуствовао извођењу својих драма Задужбина цара Лазара и Милош у Латинима, а Милош Цветић свог Немање. Теодосијевићка је гостовала и у тим комадима, затим још као Роза у Распикући и Јела у Сеоској лоли.

⁴¹ Записник главне скупштине Друштва за српско народно позориште од 23 VI (5/VII), 1890, д.А.

Суботички музичар Фрања Гал учио је дружицу у певању и компоновао све песме за комад Марко Краљевић и Арапин, а управљао и позоришним оркестром. Суботичке Српкиње приредиле су пред одлазак дружине опроштајно вече у суботичкој шуми. После Суботице дружина је давала претставе у Старом Бечеју (22/V—22/VI, 18), где је изашла на позорницу дилетанткиња Јулка Поповић—Павловић у насловној улози Марије, кћери пуковније. Из Старог Бечеја прешила је дружина у Турску Бечеј

(23/VI—21/VII, 19), ту је народ из оближњег Врањева у поворкама дојазио на претставе. После Турске Бечеје дружина је отишла у Меленце (22/VII—12/VIII, 19), оданде у Кикиндук (13/VIII—13/X, 35) и Велики Сен Миклуж (14/X—28/X, 8), где су је тамошњи Срби одушевљено дочекали, дали бесплатан стан свима глумцима и „јатомицама“ долазили у Позориште.

Као нови чланови у тој радној години примљени су у дружину: Миливој Карапетровић, Д. Петровић, Зора Стефановићева и Тереза Ловренчићева, док је из ње иступио Ђорђе Ђакаловић, али је доцније поново ступио у Српско народно позориште. Наместо дотадањег капелника Алојзија Милчинског управа је изабрала за хоровођу-капелника Хуга Доубека, школованог музичара и композитора.⁴²

Из Великог Сен Миклужа дружина се спустила у Земун (20/X 1892 — 3/I 1893, 34), где су гостовали: Стеван Дескашев у Радничкој побуни, З. Теодосијевићка у Рићокоси и Милка Гргурова у Јаквинти. Пошто је за време зиме 1892, због леда на Дунаву саобраћај с Панчевом био прекинут, Хаџић је с београдским Народним позориштем уговорио да заједнички даду две претставе. Најпре је 12. децембра приказан Краљ Лир, а затим, 21. децембра, Рићокоса. Од стране Српског

Сл. 14 — Лаза Поповић

народног позоришта учествовали су у тим претставама: Ружићка, Вујићка, Лукићка, Миљковићка, Ружић, Добриновић, Лукић, Спасић, Васильевић и Марковић. Обе су претставе одлично изведене. Одушевљење публике било је велико. Марковић и Спасић морали су да понове песме у Рићокоси.

⁴² Милчински је по народности био Чех. Рођен је у Новом Београду 1847. Као млад човек — било му је свега 25 година — примио је дужност капелника у Српском народном позоришту, а затим је пуних осамнаест година био хоровођа Српског певачког друштва „Јавор“ у Вуковару. Последње две године провео је као хоровођа у Сомбору, где је и умро 12. јуна 1903. Од њега је остало неколико композиција које су стално биле на концертним програмима српских певачких друштава (О погледај, Кад је сунце, Ај пусти ме, Што је јарком сунцу, Завичај и др.). Поред тога Милчински је као капелник Позоришта дао музику за шест позоришних комада, у које спадају: лакрида Артаксерксес (1872), шаљива игра Муж у клопци (1872), Циганин (1873), лакрида Ђаволски послови (1873), Сан и јава (1874) и Каврага (1877). Иницијативом Милчинског добило је Позориште свој оркестар и тиме се ослободило скупих услуга петроварадинске војне музике.

Те године умро је Лаза Поповић, син Луке Поповића из Иванде.⁴³ Неколико дана пред смрт одазвао се Београдском друштву „Славија“ да у комаду Ђурђе Бранковић тумачи главну улогу. Чист приход те претставе био је намењен београдској сиротињи. Занет игром, он је несрећно пао, тако да је добио болове у кичми. С том улогом Поповић је отпочео и завршио своју глумачку каријеру.

Дана 6 јануара 1895 друžina је из Земуна преšla у Панчево (6/I—25/III, 39). Панчевци су јој до Црвенке послали саонице и чланови су с Хаџићем пешице прешли преко залеђеног Дунава, сели на саонице и по највећој вејавици и неутртом путу одвезли се у Панчево. И ту су играли као гости, у истим комадима као и у Земуну, Стеван Дескашев и З. Теодосијевићка, а придружила им се још и Вела Нигринова, која је играла у Господару ковници и Фаусту. У Панчеву је друžina између осталих новитета приказала и комад Христифор Колумб од Мотепа и Бареа, у преводу М. Ђ. Глишића. Из Панчева је отишла у Ковин (22/III—6/IV, 18), где је такође гостовао Дескашев, а одавде у Сремску Митровицу (27/IV—21/VI, 30). Ту су Ружићка и Љукићка на отвореној позорници награђене сребрним лаворовим венцима за своју успешну игру, а бурне овације доживео је и др Лаза Костић, који се слуčajno налазио у Митровици, кад је приказиван његов Максим Црнојевић.

У то време напустили су друžину Веља Миљковић и његова жена Савка, Коста Делини, Миливој Карапетровић и Лаза Рајковић, сви су прешли у Београд. У Миљковићу је Позориште много изгубило.⁴⁴ Тумачио је разноврсне улоге с најбољим успехом, а нарочито се истакао у улогама Ђорђа Бранковића, Краља Лира, Лудвика XI и Ричарда III. Поред глумовања он се бавио и писањем драмских дела, његови су ови комади: Буњевка, Врачара, Јабука, Потпоручник Микица, Краљевић Марко и Арапин и драматизација Сремчеве Ивкове славе. Написао је неколико омањих глумачких шала, као: Човек са две главе, Бањска послла, Кир Пашића, За инат и др. Његова жена Савка била је због своје лепе појаве као створена за тумачење улога младих и сентименталних љубавница, а и дечака. — Коста Делини (рођ. 1868, Београд) имао је много дара за приказивање комичних и старачких улога.⁴⁵ — Миливој

⁴³ Поповић је рођен 19 марта 1839 у Врањеву, и од своје младости радио је с великим идеализмом и националним одушевљењем на ширењу позоришне уметности у српским крајевима. Први пут, и то вероватно у Кнезевићевој дружини, он је 1860 ступио на позорницу и с дружином дошао у Нови Сад 1861, и није ју напустио кад је у њој дошло до расцепа. Годину дана доцније он се од ње одвојио, ступио у Српско народно позориште, али није у њему дugo остао, него је прешао у Београд и ту глумовао. Из Београда је отишао у Загреб и онде био члан Хрватског казалишта од 1864 до 1867 и оженио се Маријом Аделсхајмом, одличном салонском глумицом тога Казалишта. Приликом бомбардовања Београда борио се на барикадама против Турака, а 1876 учествовао је као добровољац на Дрини у Српско-турском рату. Неко време имао је и своју позоришну дружину с којом је давао претставе по многим местима у Војводини и Србији. У београдском Народном позоришту тумачио је драмске, херојске и комичне улоге, као: Ђорђа у Карашу, Шопара у Лионском улаку, Грбу у Границарима, Милоша Обилића у Боју на Косову, Ђорђа у Два наредника, Болинброка у Чаши воде, Фернанда у Сплетки и љубави, Ђорђа Бранковића у истоименом комаду и др. Године 1882 опростио се с београдском позорницом игравши последњи пут у комаду Бој на Дубљу, а затим је, неким злим удесом, напустио засвагда позорницу. Своје последње године проводио је у немаштини, беди и сиротињи с великим породицом, заузимајући неко време место послужитеља у београдској солари, а после је добио службу у Олштини. Умро је у Београду 24 јула 1892 (Позориште 20, 31 VIII 1892).

⁴⁴ Миљковић је рођен у Београду 20 септембра 1858, где се и школовао. Већ у својој 14 години, 29 новембра 1872, ступио је у Биберовићево путујуће позориште, затим постао члан најпре загребачког, а потом београдског позоришта, у коме је глумовао од 1881—1885. Из Београда је дошао у Српско народно позориште, у коме је био и редитељ, и остао у њему до 20 марта 1893, када се поново вратио у београдско Народно позориште, које више није напуштао. Умро је 8 јануара 1901 у Београду. Миљковић је као човек чинио најбољи утисак и за њега је драматург београдског Народног позоришта Драгомир Јанковић рекао да је био леп као уписан, достојанствен, отмен, скоро елегантан са извесном меланхолијом (Стојковић сп. д. 117).

⁴⁵ Свршио је нижу реалку и одмах се посветио глуми, ступивши најпре у дружину Фотија Иличића, затим у Српско народно позориште, а имао је и своју позоришну дружину с којом је давао веселе вечери у гостиони „Таково“ у Београду. Играо је и у „Синђелићу“ у Нишу.

Карапетровић играо је младе љубавнике, а и Лаза Рајковић који је тако исто показивао много талента још и у тумачењу сметењачких и бонвиванских типова. Из дружице су још иступили и разишли се на разне стране: Јован Стојчевић са женом Саветом, Јевта Душановић са женом Љубом, Јелена и Даница Весићева и Милан Николић. Сем Савете Стојчевић и Весићевих, сви су се остали доцније вратили у дружицу и показали се као добри глумци, па и млади Николић који је био врло вешт у приказивању доброћудних стараца и карактерних улога, биле оне комичне или озбиљне.

23 децембра 1892 умро је у Београду Јован Бошковић, професор Велике школе и министар просвете. Док је боравио у Новом Саду, био је више година члан Управног одбора и Позоришног отсека, и он је, нарочито приликом оснивања Српског народног позоришта, врло много помагао Јована Ђорђевића.

После завршеног гостовања у Сремској Митровици дружица је отишла у Руму (22/VI—10/VIII, 27), Стару Пазову (11/VIII—9/IX, 17), Вуковар (10/IX—20/X, 21) и Осијек (21/X—18/XI, 17), где је постигла велики успех, што су подвукле и тадање локалне немачке новине (*Die Drau* и *Slavonische Presse*) које су игре неких глумаца и глумица упоређивале с игром глумаца бечког Бургтеатра и потсећале на игру чувених Мајнингероваца. Из Осијека дружица је отишла у Сомбор (19/XI—21/XII, 20), а оданде у Србобран (22/XII 1893—3/II 1894, 23), где је била слабо дочекана и материјално је лоше прошла јер су политичке размирице, друштвене зајевице и разне друге незгоде и не-прилике много допринеле да је дефицит изнео 1.075.78 форината, што је за тадање прилике значило велику своту. Из Србобрана дружица се спустила у Сремске Карловце (4/II—27/III, 30). За време боравка у том месту посетили су је Јован Ђорђевић и др Никола Петровић, тадањи управник београдског Народног позоришта. Они су присуствовали неким њеним представама. После Карловаца дружица је гостовала у Суботици (28/III—6/V, 22) где је пожњела леп успех. О томе су писали буњевачки листови *Невен* и *Суботичке новине*. Том је приликом гостовала З. Теодосијевићка у комадима Рићокоса и Марија, кћи пуковније. Из Суботице дружица је продужила за Мартонаш (7/V—16/V, 6), Сенту (17/V—2/VI, 10) и Стари Бечеј (2/VI—4/VII, 29), и ту дала као премијере комаде Очеви и деца и Опроштајно вече, оба од непознатих писаца. Ти комади нису се одржали на репертоару. Из Старог Бечеја дружица је продужила за Турски Бечеј (4/VII—3/VIII, 29) и Велику Кикинду (4/VIII—5/IX, 32) где су гостовале Теодосијевићка и Нигринова из Београда.

Те године отишли су, уз малу припомоћ Позоришта, Софија Вујић, Тинка Лукић, Милка Марковић и Сара Бакаловић у Будимпешту да виде игру тадање најславније италијанске глумице Елеоноре Дузе.

Као нови чланови ступили су у дружицу Јанко Тодосић са женом Мартом и Даница Туцаковићева.

После Кикинде дружица је гостовала у Темишвару (5/IX—12/IX, 6), с врло добрым успехом. Темишварски локални листови пропратили су сваку претставу и најпохвалније се изражавали и о самим глумцима и о целој дружици, сматрајући је једном од најбољих. У Темишвару разишила се дружица на једномесечни одмор. После одмора састала се у Вршцу (5/X—9/XI, 20) одакле се спустила у Панчево (10/XI 1894—31/I 1895, 44) где је била врло лепо примљена. Као гости наступиле су у Панчеву Ленка Хацићева као Мара у Ђорђу Бранковићу, и Мара Вуја у Сеоском лоли. Међу новитетима налазио се и комад Штедионица од Лабиша, у преводу Косте Христића. Док је дружица боравила у Панчеву, прослављена је 25-огодишњица Народног позоришта у Београду, те су том приликом учествовали као гости Димитрије Ружић у Оберњиковом Ђорђу Бранковићу, у насловној улози, и Пера Добриновић у Отаџбини од Сардуса, споредној улози.

Те године нови управник Народног позоришта у Београду др Никола Петровић обратио се Хаџићу писмом у коме је изразио жељу да се оба позоришка што више зближе. Петровић је предложио да се међусобно извештавају о раду обеју установа и о својим непосредним намерама, што је Хаџић радосно прихватио. Петровић је, који сам за себе у писму каже да је новајлија у том послу, била потребна Хаџићева помоћ и његово искуство које је стекао тридесетогодишњим радом у Српском народном позоришту.

После трогодишњег непрекидног гостовања, за које је време друžина обишла 28 места и дала 611 претстава, она се 1 фебруара 1895 вратила у Нови Сад. Ту је затекла новосаграђено позориште Лазе Ђунђерског, лепо, а за тадање прилике и модерно, у ком је друžина 4 фебруара отпочела своју новосадску зимску сезону приказивањем Шапчанинове Задужбине цара Лазара, коју је према речима критичара, извела не само у новој згради него и у новом оделу, с многим новим снагама и с новом музиком. Пре претставе поздравио је начелник др Лаза Станојевић власника те нове и лепе зграде, а затим се прешло на приказивање самог комада. Другог дана посетила је Ђунђерског цела друžина на челу с Хаџићем, који му је претставио све чланове и изразио му захвалност на љубави „коју је показао подизањем светлога храма српској богињи Талији“. Ђунђерски је у свом одговору нарочито нагласио да му је света дужност да свом народу учини онолико добра колико може. Затим је друžина посетила и поздравила и свог начелника др-а Станојевића.

Десет дана после тога, 14 фебруара, умро је у Београду Милорад П. Шапчанин, књижевник, управник Београдског позоришта и почасни члан Српског народног позоришта, с којим је био у тесној вези. Његови позоришни комади Милош у Латинима и Задужбина цара Лазара које је друžина приказивала постали су врло популарни у целој Војводини. На погребу је Друштво заступао Хаџић, а лист *Позориште* пропратио је Шапчанинову смрт топлим некрологом.

6. РАД НА РЕОРГАНИЗАЦИЈИ СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Иако је дружина била три године изван Новог Сада, ипак није својим домаћим посетиоцима изнела много новитета: у свему 19 комада. То најбоље доказује да дружина за време гостовања по разним војвођанским местима није могла да учи и да спрема нов репертоар онако као кад се налазила у свом седишту, јер су то спречавале разне локалне незгоде. У Новом Саду бавила се дружина од 4 фебруара до 21 априла 1895, и за то време дала је 43 комада, међу којима су били и ови новитети: слика из сеоског живота с певањем Ђидо од Јанка Веселиновића и Драгомира Брзака, с музиком Д. Јенка (17/II), која је приказана најпре у Великој Кикиндам (1894); комад се публици свидео нарочито због Јенкове музике; позоришна игра Вечити закон од Чикија, у добром преводу М. А. Јовановића (19/II), такође први пут приказана у Кикиндам (1894), добро изведена, у којој се нарочито истакла Милка Марковићка; шаљива игра Досадан свет од Едуарда Пајрона, у преводу М. Р. Поповића (21/II), приказана најпре у Панчеву 1893; врло духовит комад, пун потсмеха и лепе сатире; драма Окови од А. И. Сумбатова, у преводу М. Ђ. Глишића (23/II), приказана први пут у Панчеву 1895; глумци су је играли одлично; шаљива игра Мајка од Чикија, у преводу Ст. Дескашева (27/II), давана први пут у Србобрану 1894, слабији Чикијев комад, приказан је с доста усилjenosti; слика из српског народног живота Поп Добротлав (Der Pfarrer von Kirchfeld) од Анценгруберса, посрбио Паја Марковић-Адамов, с музиком Х. Доубека (9/III), приказана први пут у Суботици 1894, верна копија живота српског села коју су глумци приказали врло добро; историска слика Краљевић Марко и Арапин од В. Миљковића, с музиком Фр. Гала (3/III), о којој *Позориште* није донело никакву оцену; Нора од Хенрика Ибзена, у преводу М. Шевића—Максимовића (5/III), приказана први пут у Сремским Карловцима 1894, у њој се истакла М. Марковићка у насловној улоги; шаљива оперета из српског народног живота Јабука од В. Миљковића, с музиком од Х. Доубека (7/III), први пут играна у Земуну 1892, више је задовољила музиком неголи текстом, али се ипак дуго одржала на репертоару; Шокица од И. Округића, с музиком Д. Јенка (10/III), приказана први пут у Суботици 1892, изведена с великим успехом; шаљива игра Брачна срећа од А. Валабрга, у преводу Симе Матавуља (19/III), давана први пут 13/V 1893 у Сремској Митровици, голицав комад који је новосадска публика неповољно примила, те је стога скинут с репертоара; драма Северо Торели од Франсоа Копеа, у преводу Ђушана Ј. Ђокића (23/III), приказана први пут у Панчеву 1895, добар комад, који су глумци, са Спасићем у насловној улоги, одлично извели и у коме је Николић у тумачењу улоге Варнаве Спиноле имао своју најбољу креацију; шаљива игра Позоришно дело од Е. Хенлеове, у преводу С. Петровића (26/III), приказана први пут у Руми 22/VII 1893; истакли су се Марковићка, Добриновић, Тодосићка, Спасић и Бакаловић; позоришна игра Господска сиротиња (*Csífra püotorguság*) од Чикија, у преводу Јуроша Топонарског (30/III), најбољи Чикијев комад из тадањег савременог друштвеног живота; глумци су га дали с добрым успехом; драма Марија од др-а М. Савића

(9/IV), комад психолошке садржине; критика га је неповољно оценила, а глумци добро приказали; драма Балканска царица од кнеза Николе I, с музиком Х. Доубека (15/IV), три пута давана с великим успехом са Љукићом у насловној улози; шала Зец од И. И. Мјасницког, у преводу М. Ђ. Глишића (20/IV), давана први пут у Сремској Митровици 25/V 1893; добра комедија у којој је Јеца Добриновићка тумачила улогу Пелагије Рогошкине; комедија Нервозне жене од Ернеста Блума и Раула Тошеа, у преводу Станке Ђ. Глишићеве (25/IV), давана пови пут у Панчеву 1895, један духовит хумористички комад с финим сарказмом и иронијом; глумци су га добро приказали; и, најзад, драма За круну од Фр. Копеа, у преводу Д. Ђ. Ђокића (30/IV), комад у коме се жигаше издаја отаџбине. Приказивањем овога комада била је завршена новосадска зимска сезона. Ова два последња комада играло је драмско особље, док су остали чланови друштине, после 20 априла, отишли на гостовање.

Те је сезоне, 20 априла, прославила 25-огодишњицу свог глумачког рада Јеца Добриновићка, играјући Пелагију Рогошкину у Зечу. Прослави је присуствовао велики број њених позоришних поштовалаца, тако да је дворана била препуна. Управа Позоришта одликова је слављеницу сребрним лаворовим венцем, а Добротворна задруга Српкиња Новосаткиња даровала јој је златну гривну с дијамантима.

Из Новог Сада дружила је отишла на гостовање у Стару Пазову (22/IV—24/V, 20), Руму (25/V—5/VI, 23), Винковце (5/VI—7/VIII, 18), Вуковар (7/VIII—30/VIII, 14), Осијек (30/VIII—16/X, 26) и Сремску Митровицу (16/X—21/XII, 35), где су гостовале Теодосијевићка и Нигринова.

Зимску сезону провела је дружина у Новом Саду од 21 децембра 1895 до 21 марта 1896 и приказала је 42 комада, од којих су били и ови новитети: драма Галеото (*Il gran Galeotto*) од Хосе Ечегареја, у преводу М. Миљковића (30/XII), с Миливојем Стојковићем, некадањим чланом београдског Народног позоришта; критичар га је оценио као „ванредно отмена, дистингована и разумна глумца“, а и комад је у целини био врло добро приказан; комедија Златан мајдан од дон Томаса Родрихијеса Рубија, у преводу Хајмија Давича (4/I 1896); комад карикира дипломатско штреберство, а и поред неповољне критике доста се дуго одржао на репертоару; шаљива игра Женска влада (*A nobi u'ralom*) од Сиглигетија, у преради Јуђомира Лотића (9/I), добро приказана и примљена од публике; комедија Булинановић од Мориса Ордоноа, Албена Валабрга и Андреа Керуда, у преводу Станке Ђ. Глишић (16/I); у овој комедији су се истакли Добриновић и Добриновићка, а и остали глумци добро су протумачили своје улоге; драма Хетман (*L' Hetman*) од Пола Деруљеда, у преводу Д. Ђ. Ђокића (20/I), с Миливојем Стојковићем као гостом (*Денил*); глумци су овај комад приказали са уметничким заносом; комедија Ниоба од Харија и Е. А. Полтна, у преводу Николе Андрића (27/I), која је с Марковићком у насловној улози и Добриновићем (*Петар Дан*) добро изведена; шала у једном чину Еманципована од Данице Бандићке-Телечкове (6/II), коју је наградила Матица српска, али нема оцене о њеном извођењу; комедија Цезаров тестамент од Адолфа Белоа и Едмона Вијтара, у преводу Живка М. Милосављевића (20/II), у добро подели улога приказана је са успехом; комедија Чикина кућа од Мјасницког, у преводу Ј. Веселиновића (29/II), забавни комад с много хумора и једре сатире на људске настраности и грешке; приказан је живо и беспрекорно; шаљива игра Задушне жене од Ларонжа, у преводу М. А. Јовановића (5/III), улоге су биле у добним рукама и мали се Драго Тодосић у улози Јулија „као маторац какав ширио по позорници као по дечјем игралишту“; комедија Чанколизи од Едварда Јубовског, у добром преводу Николе Манојловића-Рајка (12/III); у Позоришту нема оцене о претстави; комедија Женски пријатељ од А. Дименсина, у преводу Д. Ђ. Ђокића (16/III), филозофско-психолошки комад са савршеном карактеризацијом свих мушких и женских лица, чије је извођење пружило

право естетско уживање; позоришна игра с певањем Мајчин благослов од Ф. Е. Линкера, с музиком А. Милера (17/III) и Хамлет у преводу Л. Костића (19/III), који је приказан у новим костимима нарочито спремљеним за тај комад, али је остао неоцењен.

После завршене сезоне у Новом Саду друžina је отишла на гостовање у Сомбор (21/III—6/V, 27), Суботицу (6/V—30/V, 14), Велики Бечкерек (31/V—5/VII, 19) и приредила у свима

тим местима концерт са оперским певачем Жарком Савићем. У Бечкереку на последњој претстави, у Округићевој Шокици, учествовао је целокупни хор Српског црквеног певачког друштва и дилетант Милан Матејић, који је стражмештера Перу приказао „необичном вештином и спретношћу“. Из Бечкерека је друžina преšla у Меленце (3/VII—2/VIII, 12), одатле у Велику Кикинду (3/VIII—27/IX, 33) и затим у Вршац (28/IX—9/XII, 43), где је поред неколико драма, научила и две комичне опере, и то Лепу Галатеју од П. Хариона, с музиком Франца Супеа, и Јованчине сватове од Кареа и Барбијеа, у преводу Николе Ј. Маринковића, с музиком Виктора Масеа. Оба комада спремио је А. Пихерт, хоровођа Вршачког српског црквеног певачког друштва, који је управљао оркестром на претставама, а насловне улоге играла је Султана Цијукова која је постигла велики успех.

Приказивањем опера и оперета показало се да је нотно певање неопходно, и зато је, на годишњој скупштини, одржаној 12 септембра 1896, на предлог др-а Емила Гавриле, закључено да се у позоришној друžини уведе обавезно учење нотног

Сл. 15 — Тинка Лукић као Балканска царица

певања и да се свакодневно држе часови, док је, по предлогу Мите Топаловића, било усвојено да у хорском певању морају учествовати сви глумци, па и они који на претстави која се приказује немају улоге.

У овој радној години иступили су из друžине Душан Ст. Барјактаровић и М. Григоријевић, који су били узети на пробу, Зорка Марковићка, која је отишла у Загреб, и Алекса Радовић, који је морао да оде у војску. Барјактаровић је већ као почетник показивао леп таленат. Био је елегантна појава, сигурног наступања, угодног органа са умесном модулацијом и акцентуацијом, уопште врло даровит и амбициозан глумац, за кога је Грчић рекао да се у њему стекло све „што Талија тражи од својих миљеника и што у нормалним приликама крчи пут до дворницâ и највећег позоришта“. У друžину су ступили Миливој Стојковић, Лука Поповић, Д. Миловановић и његова жена Драга, Светозар Филиповић и његова жена Матилда, а Милош

Динић се са женом поново вратио.⁴⁶ Као почетници примљени су у дружину Стеван Бајин, С. Иваштанин, Арацки, К. Илић, Милан Матејић, Ђорђе Кондороши, С. Крстић, М. Токалић, Марија Козловићева и В. Милићевићка, од којих су једино Козловићева (доцније се удала за Љубишу Иличића) и Милан Матејић остали у дружини.

Из Вршца је дружина отишла у Панчево (10/XII 1896—20/II 1897, 40), где јој је помагао Мита Топаловић, који је управљао оркестром, а по потреби је и певање пратио на хармонијуму. Ту је дала и премијеру Јеврејин из Польске од Е. Еркмана и А. Шатријана, у преводу Милке Марковићке. Гостовање је наставила у Земуну (21/II—8/V, 37), где је, са Жарком Савићем и Петром Кранчевићем, приредила концерт и дала врло успелу претставу Балканске царице, којој је присуствовао и Јован Ђорђевић из Београда. Почетком априла даване су четири заједничке претставе у Београду; приказани су ови комади: трагедија Лажни цар Димитрије од Хајриха Лајбека, у преводу др-а Н. Ђорђића, у којој су од Новосађана играли Ружић, Вујићка, Љукић, Бакаловићка, Толосић, Ђуришићева и Николић; Риђокоса (Марковић, Љукић, Вујићка, Љукић, Добриновић); Сеоска лола (Добриновић, Марковић, Васиљевић, Ј. Весићева, Стефановић и Станковић) и Лепа Галатеја (Цијукова, Добриновић, Марковић и Д. Весићева), а 22 априла, у Земуну је заједнички изведен комад Мадам Сан-Жен од Сардуа и Модоа. Од београдских глумаца учествовали су у претстави Нигринова, Гавриловић и Љуба Станојевић, а мање су улоге играли Новосађани.

Током ове године умрла су три заслужна позоришна труdbеника: Хugo Доубек, Ленка Хаџићева и Илија Округић-Сремац.⁴⁷ Доубек је на

⁴⁶ Од свог повратка у Дружину, Динић је остао са женом у њој све до Првог светског рата (1914). Динић (рођен 14. априла 1861 у Београду) спадао је у ред добрих и интелигентних глумаца. Глумом се почeo бавити новембра 1880 у путујућем позоришту Ђорђа Протића. Од октобра 1881 до септембра 1885 био је члан Српског народног позоришта, а затим је прешао у београдско Народно позориште, у којем је радио до 1887. Тада је, све до новембра 1893 био у државној служби, те се онда поново вратио позоришту, саставивши путујућу дружину с којом је радио више од годину дана. Од 1. августа 1895 до 14. марта 1896 био је члан Хрватског казалишта у Загребу, одакле се поново вратио у новосадско Позориште. Као глумац приказивао је комичне и бонвиванске улоге с врло великим разумевањем и успехом. Неко време био је и редитељ Српског народног позоришта (Календар Велики орао за 1900, 93). Умро је 27. IX 1941 у Новом Саду.

⁴⁷ Доубек, пореклом Чех, ступио је у Српско народно позориште као капелник јуна 1892 у Старом Бечеју и остао у њему до краја 1896. Затим је отишао у Мостар за хоровој тамошњег Српског певачког друштва „Гусле“. У Српском народном позоришту развио је велику делатност. Кад је дружина била на гостовању, Доубек је у местима где није било музике пратио певање глумаца на хармонијуму, а свирао је и између чинова. Дружина је од њега научила много песама, те их је могла да пева и на концертима, на опште задовољство публике. Већ после годину дана свога рада, Доубеку је у годишњем извештају изражено признање овим речима: „Од како је Hugo Доубек коровоја, од то доба позоришна дружина лепо напредује у певању. Сви комади с певањем приказују се у нас да већ не може лепше бити.“ Као композитор оставио је неколико песама које су постале врло популарне (Весела је Србадија, Ој Ђурђевдане, Девојка на студенцу), а дао је и музiku за оперету Јабука и песме за позоришна дела Залужбина цара Лазара, Крајишкоња, Балканска царица и Поп-Доброслав. Поред своје капелничке дужности, Доубек је поучавао чланове дружине у теорији певања и музике у данима када није било претстава. Умро је у Мостару 20. фебруара 1897, у 42 години живота. — Јелена (Ленка) Хаџићева рођена је у Српском Чанаду 11. априла 1856. Још као дете од 13 година ступила је на позорницу Српског народног позоришта и остала на њој пуних 17 година, тј. до 29. децембра 1887, када ју је напустила као Фредерика Вагнерова у комаду Наследник. Отада се потуцала цео децениј с неким позоришима дружинама од немила до недрага, и о њој се тада није много знало. Њене су нарочито успеле улоге биле: Ивана у Цару Јовану, Дивна у Стевану, последњем краљу босанском, Софија у Сиу и на Јави, Вукосава у Милошу Обилићу, Амалија у Разбојницима и Дездемона у Отелу. Каква је глумица била Хаџићева најлепше доказује реферат који је написао драмски писац и критичар др Милан Савић, приликом њеног тумачења улоге Дездемоне (23/III 1886), у коме је, између остalog, рекао и ово: „Благу, одану, милокрвну и невину Дездемону приказала је гђча Л. Хаџићева. Ми смо се тог вечера уверили, да можемо претрпiti оскудицу неких и неких глумаца; уверили смо се да ваљаном и даровитом глумцу и глумици треба дати прави делокруг, па ће се онда и показати. Тог смо се вечера уверили да је гђча Хаџићева глумица у прекрасном смислу те речи. Ја сам једном приликом већ рекао, како је гђча — мислим Амалију у *Разбојницима* — одлично приказала, да можда није никад тако играла. И овом приликом не остаје ми ништа друго, него поновити своје речи. Али додати морам, да то нису само моје речи. Како ја судим, тако је судио сваки, тако је судила свака, с којима сам могао разговарати о приказу гђче Хаџићеве“ (Позориште 56, 8 IV 1886). Умрла је у Панчеву 20. марта 1897.

српској музичи радио више од петнаест година, те је као композитор стекао леп глас и био врло популаран.

Хацићева је била ванредан глумачки таленат, чије су се одлике састојале у темељном проучавању улога, потпуној топлини и природи осећања у приказивању. Она је знала да се снађе у свакој улози, те је стога, као универзална глумица, могла да наступи и у класичним драмама и у шаљивим играма и конверзационим комадима.

Илија Округић-Сремац једини је од првих драмских писаца чија су дела приказивана на позорници Српског народног позоришта. Као католички свештеник, он се много залагао за братство и слогу између Срба и Хрвата, што је изнео у својој Шокици, која се, уз његову Саћурицу и шубару, дugo одржала на позорници. Сем ових комада Округић је дао

Позоришту још шаљиву слику Уњкава комедија или Кицош Мата, балави Ђура и лрљави Стева, и шаљиву игру Грабанцијаши. Умро је 30 маја 1897 у Петроварадину.

Са Султаном Цијуковом продужила је друžина с гостовањем у Старој Пазови (9/V—16/VI, 21), где је морала поновити оперу Лепа Галатеја. Да би и Новосађани чули певање Цијукове, чланови који у Пазови нису били запослени одлазили су с њом у Нови Сад, где су дали три премијере. Прва је била опера Лепа Галатеја (2/VI), с Цијуковом у насловној улози, па с „неисплативим“ Добриновићем (Мидас) и „милогласним“ Марковићем (Пигмалион) у споредним улогама, за које је критичар рекао да по својим способностима иду „у хонетније друштво, но што је та Галатеја“; нарочито млада Цијукова, о којој је рекао: „Савршено лепи лик Султане Цијукове, класични обриси њена ванредно изразита лица, њени племенити покрети пуни мере и нежности, њен умиљати, веома добро школовани, у свим регистрима лепо изједначени, ма и не опсежни глас, њено непрекорно фразирање и самосвесно сигурно владање гласом — све то упућује Султану Цијукову у цветне перивоје чисте идеалне поезије, а пародистика ће наћи већ свештеница

Сл. 16 — Султане Цијукова

које ће њој бити добре, ма не имаје ни четвртину тога што се све стекло у Султани Цијуковој“. Дуга премијера била је шаљива игра Бангaloz, коју је, према хуморесци Б. Ставенова, прерадио Милан Св. Николајевић, давана је први пут у Вршцу 1896; била је то слаба ствар која се није одржала на репертоару. Трећа премијера била је већ споменута опера Јованчи и сватови (3/VI), с Цијуковом и Добриновићем у главним улогама, која је наишла на велико допадање публике, и шаљива игра Добре сведоџбе од Малахова и Елснера, у преводу М. А. Јовановића (8/VI). Уз ту претставу био је и концерт Султане Цијукове и Михаила Марковића.

У току те радне године иступио је из друžине Миливој Стојковић. Он се истакао у драми, у конверзационим комадима и у љубавничким улогама, док су као глумице-певачице примљене Драга Стефановићка и Даринка Симићева, која је имала одличан контра-алт. Од мушкараца ушли су у друžину М. Палигорић и Драго Тодосић.

Из Старе Пазове друžina је отишла на гостовање у Сремске Карловце (17/VI—31/VII, 24), затим у Руму (1/VIII—3/IX, 19) и ту је дала као премијеру комад „Растављен од дра Душана Ј. Диме“ (2/IX), који се није одржао на репертоару; гостовања је наставила у Сремској Митровици (4/IX—1/X, 16) и у Осијеку (1/X—31/XII, 51). Ту су је немачки листови непријатељски дочекали због тога што је она отворила зимску сезону а не немачко позориште, како је то дотада бивало. Кад су се уверили да друžina даје разноврсне комаде и да добро игра, они су тада попустили и писали најлепше оцене о претставама. За време боравка у Осијеку гостовала је Љерка Шрамова, чланица Хрватског народног казалишта, као Олга у „Психе“, Хедвига у „Позоришном делу“ и као Ниоба у истоименом комаду.

После тромесечне зимске сезоне у Осијеку друžina је наставила са гостовањем у Вуковару (1/I—11/II 1898, 23), а затим у Сомбору (12/II—2/IV, 26), где је од новитета приказала шаљиву игру „Максим“ од Мите Калића, с музиком Исе Бајића. То је дело наградила Матица српска, а први пут је приказано 22 марта у присуству самог аутора. Дана 29 марта приказала је друžina „Максима Црнојевића“ од дра Лазе Костића, који је такође присуствовао претстави, и том му је приликом, у знак пажње за његов 40-огодишњи књижевни рад, предат сребрни венац.

Пре но што се друžina вратила у Нови Сад, прешла је из Сомбора у Суботицу (3/IV—11/V, 27), где је пожњела велики морални успех и лепо признање за свој рад, и то не само од Срба и Буњеваца него и од Мађара, чији су листови врло похвално писали о њеним претставама. Ваља нарочито истаћи писање листа *Bácskai Ellenőr* који је, између остalog, рекао „да му тешко пада што мора признати истину да Српско народно позориште стоји на вишем ступњу глумачке уметности него подобна мађарска позоришна друштва“, и подвукao је једно узоран ред који је владао међу члановима, а што није био случај у мађарским позориштима. „То им је велика вредност, пише тај лист, то снага њихова, којом могу да се вину у недогледне висине глумачке уметности, па да и тамо постигну сјајне успехе“.

Дошаvши у Нови Сад друžina је од 11 маја до 15 јула дала 37 претстава. Тада су изведени ови новитети: драма „Слободарка“ од Манојла Ђорђевића—Поизренца (14/V), коју је наградила Матица српска; први пут је приказана у Ваšцу 1896 и добро је одиграна; комедија „Психе“ од Иве Војновића (16/V); први пут је приказана у Осијеку 1897, с Љерком Шрамовом и Спасићем, Марковићком, Вујићком и Лукићком у главним улогама; шала „Карлова тетка“ од Томаса Брандона (19/V), приказана први пут у Митровици 1897; одиграна је са добним успехом; шаљива игра „Брљуша“ (*Die Plaudertasche*) од Вилхелма Буша, први пут је игрana у Вуковару 1897; изведена је добро с Марковићем као Лолом и Ружићем као Куном од Полен-

Сл. 17 — Тинка Лукић као вила

дорфа; драма Завет од Симе Матавуља (23/V), приказана први пут у Земуну 1897; комад је постигао леп успех на новосадској позорници а нарочито се истакао Динић као отац Вићенцо; већ споменута шаљива игра Максим од М. Калића (30/V) није задовољила критичара због рђаве игре глумаца; комедија Себичњак (Мој) од Е. Лабиша и Е. Мартена, у преводу Станке Глишићеве (2/VI), у којој се нарочито одликовао Добриновић у улози Дитресија; шаљива игра Корак у страну од Ернеста Вихерта, у преводу Ј. Грчића (4/VI), први пут давана у Великој Кикиди 1896, изведена је са просечним успехом; драма Нов комад од Дон Мануела Томаја и Бајус, у преводу Х. С. Давича (6/VI), давана први пут у Панчеву 1897; са овом драмом се, како је рекао критичар, „изашло пред публику спремљено, савесно, дична и светла образа“, а истакли су се Добриновић, Бакаловићка, Спасић, Васиљевић и Николић својом одличном игром; комедија Двеста хиљада од И. И. Мјасницког, у преводу Зорке Ђуришићеве (11/VI); комад пун занимљивих ситуација, хумора и сатире, добро је изведен; већ споменута историска трагедија Пажни цар Димитрије (13/VI), први пут давана у Суботици 1896, сјајно је изведена на новосадској позорници; драма Јасмина и Ирена од М. Ђорђевића—Призренца (16/VI), први пут давана у Вршцу 1896, у њој се нарочито истакла Зорка Ђуришићева у улози Синђе; историска драма Прибислав и Божана од Драгутина Ј. Илића, с музиком Д. Јенка (7/VII); комад, према оцени критичара, више одговарао називу оперете или феерије; што је приказан са успехом, много је допринела лепа и карактеристична музика и добро певање; драма Сестре од Еугенија Кумичића (9/VII), и поред доброг извођења није се одржала на репертоару; комад Ханела (Hannele's Himmelfahrt) од Герхарта Хауптмана, у добром преводу Саве Петровића (11/VII), одлично је био режиран и глумачки врло добро изведен; и на крају слика из српског народног живота с певањем Крајишића од Петра Крстоношића, с музиком Х. Доубека (14/VII), давана је први пут у Вршцу 1896, у њој се нарочито истакла Драга Стефановићева и као глумица и као певачица.

Пошто је одласком Доубека било упражњено место позоришног капелника, расписан је 1897 стечај. Јавило се седам кандидата, највише Чеха, од којих су некоји убрзо повукли своје молбе. Управа је изабрала Јована Ђ. Мирковића, из Панчева, који је тада био слушалац треће године Музичког конзерваторија у Прагу, и одредила му помоћ да доврши школовање с тим да после свршених студија треба три године да служи у Позоришту. Он је ступио на дужност у октобру 1898 кад се дружина налазила у Старом Бечеју. Одмах је тражио да се образује сталан оркестар, али пошто се томе захтеву због великих трошкова није могло удовољити, он је већ идуће године дао оставку и напустио је Позориште, а на његово је место дошао Антоније (Туна) Освалд.

За време боравка дружине у Вуковару умрла је у 54 години живота Јелисавета (Јеца) Добриновићка, жена Пере Добриновића и сестра Драгиње Ружићке и Софије Вујићке. У Српско народно позориште ступила је 1868 и то под условом да игра само старије жене, у чему јој се изишло у сусрет. Нико дотада као она није умело да прикаже женске типове из нашег народног живота. Приказивала је пунице, стрине, злојезичне и злоједљиве жене, сплеткашице, брљуше, чанколизе, оштроконђе и ројтанске покондирене тикве.⁴⁸

⁴⁸ Добриновићка је била жена романтичарске природе што доказују њени погледи на људе, на своју струку и на живот уопште, које је почетком априла 1895 изнела у свом разговору са управником Хаџићем, који овде доносимо:

„Коју врлину цените највећма? — Човечно поступање.
Која је особина у човеку најлепша? — Поштење.
А у женскињу? — Добродушност.
Које је ваше најмилије занимање? — Глумовање.
Шта зовете срећом? — Породични живот.
А несрећом? — Кад изгубимо оне које волимо.

Исте године, 10 новембра, умро је у Београду Марко Станишић.⁴⁹

Ненадно, како Грчић наводи, да се никад није дознало „крошто и зашто!“, напустила је Позориште у сред лета те године Драгиња Ружићка, после 38 година предане и пожртвоване службе. То је био велики губитак који се тешко могао надокнадити и створио је приметну празнину у Позоришту.⁵⁰

Као глумица Ружићка је била врло даровита и савесна у раду и студију својих улога, уз то и добра певачица. Она је умела да тумачи сваку улогу од најшаљивије до најтрагичније, и сваку је одиграла природно и верно, у чему није имала такмаца међу другарицама. О свакој улози коју је тумачила критичари су о њој говорили само у суперлативима. Располагала је са око 300 разноврсних улога, од којих су као главне биле ове: Фема (Покондирена тиква), Мила и Пуковник од осамнаест година у истоименим комадима, Орсина (Емилија Галоти), Јевросима (Максим Цриојевић), Малброва (Чаша воде), Јелисавета (Марија Стјуартова), Султана (Зла жена), Милфордова (Сплетка и љубав), Жервеза (Звонар Богородичне цркве), војводкиња Бујонска (Адријена Лекуврерова), Јакинта (Крвави престо), Илка (Цар Јован), Маџа (Границари) и многе друге. Последњи пут изишла је на позорницу 27 јуна 1898 као краљица Јелисавета у Шилеровој трагедији Марија Стјуарт. На тој претстави Ружићка је добила многобројне дарове. Управа Позоришта даровала јој је сребрни лаворов венац, на чијим су листићима биле урезане њене главне улоге. Од новосадских Српкиња добила је златан сат с лепим ланцем и златну гривну, украсену бриљантима и бисером. Отада је живела као пензионерка, док јој је муж и даље остао у Позоришту. Умрла је у Вуковару 6 септембра 1905, одакле је, почетком 1908, пренета у Нови Сад.

С Ружићком је завршено једно значајно поглавље у историји Српског народног позоришта. Својом марљивошћу, савесношћу, истрајношћу и амбицијом она је служила као пример свима глумцима и глумицама који су током

Које улоге што сте их створили цените пајвише? — Мутибратићку (Е), људи што се не усните), Станићку (Мамица), Рогошкину (Зец), Пратљачницу (Нови племић), Мекићку (Војнички бегунац).

Шта вам је најнесносније? — Грамжење за новцем.

Шта вас растужује највише? — Кад видим сироче без оца и мајке како пати.

Шта вас највише тешти? — Нада и успомене.

Који вам је песник најмилији? — Бранко.

Коју песму певате најрадије? — Лисје жути веће на дрвећу.

У чему је јачина женине? — У томе, да уме да сноси невоље.

Шта је ваша девиза? — Чинити добро и пустити свакога да говори шта хоће (Позориште 37, 8 IV 1895).

⁴⁹ Рођен је у Панчеву 24 августа 1835. У Српско народно позориште ступио је 1 фебруара 1865 у Сремским Карловцима, а 1 октобра 1868 прешао је у београдско Народно позориште са осталим члановима-дисидентима, који су тада напустили Нови Сад. Првога новембра 1883 постао је инспектор тога позоришта, на којем је положај остао до смрти.

⁵⁰ Ружићка је била Банаћанка. Рођена је 2 октобра 1834 у Врањеву и била је кћи попа Луке Поповића, из чијег се дома седморо деце (пет кћери и два сина) посветило глумачкој уметности. Почела је да глуми као чланица Чанадске дилетантске дружине, наступивши први пут 17. јула 1850, као Вукосава у Стеријиној драми Милош Обилић или Бој на Косову. Затим је продужила у Кијевићевој дружини, а 1861 ступила је у Српско народно позориште приликом његовог оснивања. У фебруару венчала се с Димитријем Ружићем у манастиру Крушедолу. Ружићка је, нарочито у првим годинама, била препотентна жена, која се сматрала позваном да контролише рад дружине и да утиче на делатност управе према свом личном расположењу и нахођењу. То доказују писма која је Ђорђевић добијао од ње, те од Михаиловића, Телечког и кнезевог секретара Димитрија Јоксића (Кириловић, сп. д. 35 с.). Телечки је с њом мучио муку, нарочито за време гостовања у Осијеку 1863. „Она — писао је Ђорђевић — тера своје самовољство у највећем степену“, тако да „поред ње тешко да ће се моћи која женска одржати!“ (Писмо Телечког Ђорђевићу из Осијека од 14. IV 1863, МС писмо бр. 12.738). А и Суботић је рекао за њу да је с њом било „врло тешко изаћи на крај“, али признаје да је, кад ју је замолио, чинила све „и радо и потпуно“. (Живот дра Јована Суботића IV, 184). Млада и амбициозна, уз то најјачи стуб тек основаног Позоришта, с највећом платом у дружини, лепа, талентована и миљеница публике, она је, вероватно из бојазни да је ко не претекне и не отме јој првенство, са извесном мером суревњивости и љубоморе гледала на своје другове и другарице и настојала да у свакој прилици испољи и наметне своју вољу, да себе стави у први ред и буде прва међу првима.

четири деценије сачињавали ансамбл Позоришта, док је својим снажним талентом и свестраним глумачким квалитетима претстављала најистакнутију српску глумицу свога времена. Ружићка је била украс Српског народног позоришта, његов понос с којом се оно гордило пред народом. Њено име остало је записано златним словима на свим страницама анала Српског народног позоришта и оно је за његов развитак много значило.

Четири дана после опроштајне поетставе Драгиње Ружићке прославио је Пера Добриновић 25-огодишњицу глумачког рада, а три дана доцније прославио ју је и Андрија Лукић. Добриновић је том приликом играо Јорика у драми *Нови комад од Дои Мануела Томаја и Бајса*, а Лукић Живака у *Сиглигетијевом Циганину*⁵¹.

У овој радној години иступили су из дружице Милан Станковић⁵², Светислав Стефановић, Даница Весићева и Љубица Динићка, док су у њу ушли Ленка Вујичићева, Милица Радошевићева, Дарinka Николићка, Драга Спасићка, Д. Брадићева, М. Брежовска и А. Стеријина, Љубомир Мицић, Радомир Павићевић, П. и Стеван Радовановић и неки Јовић.

Колико су пута поједини глумци излазили на позорницу у радној години 1897/8 показује нам статистика: Димитрије Спасић (163), Лука Поповић (148), Милош Динић (145), Јефта Ђушановић (138), Милан Николић (136), Коста Васиљевић (135), Даница Туцовићева (134), Јако Тодосић (133), Зора Ђуришићева (106), Пера Добриновић (105), Михаило Марковић (98), Драга Стефановићева постоња Спасићка (од 17 јула 1897, 97), Љубица Ђушановићка (95), Љубица Динићка (90), Тинка Лукићка (79), Сара Бакаловићка (77), Ленка Вујичићева (од 28 септембра 1897, 74), Димитрије Ружић (68), Марта Тодосићка (66), Дарinka Николићка (62), Дарinka Симићева (од 11 октобра 1897, 62), Софија Вујићка (59), Милица Радошевићева (од 12 јануара 1898, 39) и Драгиња Ружићка (29).

После завршене летње сезоне у Новом Саду дружина је отишла на гостовање у Турски Бечеј (1/VIII—3/IX 1898, 17), Стари Бечеј (4/IX—6/X, 18), Мол (7/X—15/X, 7), Велику Кикиндју (16/X—30/XI, 27), Бршац (1/XII 1898—4/I 1899, 19), Белу Цркву (5/I—21/I, 11) и Панчево (22/I—10/III, 26) и дала ту, поред премијере Ечегарејеве драме *Мрља која чисти* (18/II), још и премијере комада *Страх од младости* и *У цивилу* (4/III) од непознатих писаца. Одавде је продужила у Земун (11/III—15/IV, 21) и Сремску Митровицу (16/IV—24/V, 24), где је прославила 50-огодишњицу књижевног рада дра Јована Јовановића-Змаја, уз суделовање Митровачког српског црквеног певачког друштва и Жарка Савића. Из Митровице дружина је наставила с гостовањем у Руми (25/V—30/VI, 92), Старој Пазови (1/VII—2/VIII, 18), где је приказала новитет *У јавном животу* од непознатог писца, затим у Старој Паланци (3/VIII—18/VIII, 10), Вуковару (19/VIII—16/IX, 17) и Осијеку (17/IX—20/XII, 54), где су заједнички гостовали Марија Ружићка-Штроцијева и Андрија Фијан у Федори и Чаши воде, а Фијан наступио сам у *Хамлету*, затим Зорка Теодосијевића у *Линкеровом Мајчином* bla-

⁵¹ Добриновића је на тој претстави поздравио на позорици начелник др Станојевић врло лепим говором, у коме је његове глумачке квалитетете оцртао овим речима: „Та имали кога међу поштованим посетиоцима нашег позоришта кога Добриновић није разонодио? Имали тих ледених уста, да их Пера Добриновић није насмејао? Имали тог каменитог срца, а да га Пера Добриновић није раздрагао? Имали међу нама кога, а да га Пера Добриновић није својом вештачком и смишљеном игром занео? Ал' ко би могао и побројати све врлине уметника првога реда Пере Добриновића?“ Слављеника је управа наградила сребрним лаворовим венцем; Новосађани и Новосађанке предадоше му израђену кутију у којој је око једног дуката било поређано 16 малих дуката; Добротворна задруга Српкиња бечкеречких предала му је на јастуку од црвене кадифе, опшivenom златом, сребрни лаворов венац, којим га наградише и његови другови, док је од новосадског трговца Ј. Будимира добио нове гајде. — Лукић је био награђен с четири сребрна лаворова венца, затим кутијом у којој је било 20 дуката и са сребрном мастионицом.

⁵² Станковић је рођен 17 марта 1871 у Крагујевцу. Први пут је ступио на позорницу у Земуну 1889, као члан путујуће позоришне дружине Михаила Лазића. Затим је 1891 ступио у Српско народно позориште, у коме није дugo остао, али се 1897 поново вратио, а затим га дефинитивно напустио и отишао у београдско Народно позориште.

гослову, Блумовој Марији, кћери пуковније и Мильковићевој Врачари, те Јерка Шрамова у Мадам Сан Жен и Наш Пријатељ Некљужев. Од новитета приказана је шаљива игра Мале руке од Лабиша и Мартена и опера Кнез Никола Зрински од Ивана Зајца.

У овој радној години биле су незнатне промене у друштини. Из ње су иступили: Љ. Мицић и М. Матић, а примљени су: С. Стефановић, П. Филиповић и два почетника: М. Стефановић и К. Јорговић.

Те године научила је друштина у свему 11 комада и тај се мали број приписује несугласицама које су владале међу редитељима. Постављени редитељи Добриновић и Лукић нису хтели да се приме својих дужности јер Управни одбор није хтео да усвоји неке њихове захтеве. Преговори са њима трајали су од августа до децембра 1898 и, пошто није дошло до споразума, Одбор је 1 јануара 1899 поставио за редитеље Милоша Ј. Динића и Димитрија Спасића, који су врло ревносно вршили своју дужност.

За време боравка друштине у Земуну била су два наизменична гостовања: Милка Гргурова, чланица београдског Народног позоришта, гостовала је у Земуну као Јевросима у Максиму Црнојевићу, а Милка Марковићка гостовала у Београду у комадима Досадан свет и Нора.

Значајно је оно место у извештају управника Ружића где се говори о гостовању друштине у Белој Цркви. Иако је то место са својом околином сиромашно, ипак је народ нагрнуо у Позориште. „Милића је — вели Ружић — било видети старе граничаре како за дана са одушевљењем долазе на претставе, као на неко славље, да се инсверци чудише простом народу, толико заинтересованом за уметност.“

После Осијека друштина се вратила у Нови Сад где је од 21 децембра 1899 до 31 марта 1900 дала 47 претстава, од којих и ове новитете: Апомеоза од Ђ. Малетића, с музиком А. Освалда (26/XII); драму Самртна замка од Николе А. Похочића, у преводу Ст. Живковића (18/I 1900), која је први пут приказана у Земуну 1899 и одржала се на репертоару пуне две године; драму Фромон и Рислер од Алфонза Додеа и А. Белоа, у преводу Михаила Р. Поповића (20/I); драму Мрља која чисти (25/I), у којој је Милка Марковићка „надмашила саму себе“, а поред ње се још истакли Сара Бакаловићка, Софија Вујићка, Спасић, Динић, Тодосић и Лука Поповић; шаљиву игру Отмица Сабињанака од П. и Ф. Шентана, у преводу М. Р. Поповића (1/II), која је приказана први пут 6 маја 1899 у Митровици и коју критика није добро примила; жалосну игру Две љубави од Г. Чикића, у преводу Ј. Грчића (5/II), која је одлично изведена и била једна од најбољих претстава Српског народног позоришта; шаљиву игру Женидба на пробу од Карла Гереа, у преради Петра Крстоношића (10/II), која је први пут приказана 10 априла 1899 у Земуну; слаба лакридија која се није дugo одржала на репертоару; слику из народног живота с певањем Девојачка клетва од Љубомира Петровића (Љубинка), с музиком Д. Јенка (15/II), први пут давану у Старој Пазови 1899; добро је изведена, јер су биле ангажоване добре сile, као Марковићка, Добриновић и Спасић; шаљиви једночин Ретка срећа од Милеве Симићеве (16/II), који је добро примљен од критике и лепо изведен; комедију Дупла пуница (*Les surprises du divorce*) од Александра Бисона и А. Мараа, у преводу Д. Ј. Ђокића (3/III), фриволан комад који више није дошао на позорницу; романтичну оперу Вилењак (*Der Freischütz*) од Фридриха Кинда, с музиком К. М. Вебера (7/III), — то је прва опера у правом смислу коју је приказало Српско народно позориште, савесно спремљена и одлично изведена. Том су се приликом истакли Спасићеви, Даница Туцаковићева и Михаило Марковић, а није остао незапажен ни диригент Антоније Освалд, о коме се критичар Јован Грчић изразио овим речима: „Били се смео завршити овај реферат, а да се човек с искреним признањем не сети некога ко је био душа првом приказу „Вилењака? Били се смело ојутати и искрено српски: Бог те поживео! некликнути вредном, солидном,

темељном а уз то онако скромном и смерном диригенту Освалду? Том човеку треба дати само терена за рад, па да видиш куд ће отскочити певачка уметност код нашег Народног позоришта!"

После свршене зимске сезоне у Новом Саду дружина је отишла на гостовање у Сомбор (14/III—4/V, 29), Велики Бечкерек (5/V—7/VI, 22), Темишвар (8/VI—19/VI, 9), Маленце (20/VI—21/VII, 16), Турски Бечеј (31/VIII—15/IX, 8), Чуруг (14/IX—18/IX, 4), Велику Кикинду (19/IX—6/X, 29) и Мокрин (7/X—12/X, 7), одакле је отишла на једномесечни одмор.

Током 1899/1900 примљени су у дружину ови чланови: Андра Стојановић, Андрија Ботић, Васа Ивановић, Николантић, Св. Манојловић, а Светислав Стефановић-Буџа се поново вратио.

После одмора дружина се састала у Вршцу где је гостовала од 10 новембра 1900 до 3 јануара 1901, и дала 29 претстава с лепим успехом, што су јој признали и тадањи локални листови, а нарочито мађарски лист *Délvidék*,

који је у једном свом чланку, између остalog, навео и ово: „Ми смо много и много пута гледали „Сеоског лолу“. Знамо га готово напамет, па ипак смо у српском приказу тог комада налазили нове и нове лепоте, које су нас занеле. Таквог, на пример, оригиналног Крађића као што нам га је приказао Добриновић нисмо видели на мађарској позорници. То је био онај прави сеоски „боктер“ каквог га је сам писац себи замишљао. Што Српско народно позориште приказима својим постиже сјајне успехе, много се има захвалити и код нас Мађара познатом књижевнику и члану „Кишфалудијевог друштва“ г. А. Хацићу, који дању и ноћу бригу води о усавршавању и Позоришта и игре глумачке.“

Из Вршца је дружина отишла у Белу Цркву (3/I—25/I, 13), затим у Панчево (26/I—29/III, 33), где је први пут приказана слика из времена окупације Босне и Херцеговине с певањем и играњем Црни књаз од Семећа од Пере Данкуловог, с музиком Прајзан Јаворског (26/III), затим историски фрагмент Кнез Иво од Семберије од Бр. Ђ. Нушића (8/II) и његова драма Тако је морало бити (27/III),

чијој је претстави присуствовао писац с Јанком Веселиновићем, тадањим драматургом Народног позоришта у Београду.

Сл. 18 — Андрија Лукић као Циганин

Док је дружина боравила у Панчеву дала је две претставе и у Београду — 23 и 24 марта — и приказала комад Мрља која чисти. Према објављеним критикама новосадски ансамбл играо је одлично и том су се приликом нарочито истакли Динић, Вујићка и Марковићка. *Београдске новине* (бр. 84 и 86) писале су о том гостовању с много симпатија према Српском народном позоришту. „Они су нас — писао је тај лист — просто очарали и ми се изненадисмо великој вештини њихове игре. Све је било на свом месту, све је била чиста идеална уметност. Чланови су били бурно изазвани; тако искреног, тако одушевљеног изазивања не беше у нашем Позоришту. Публика је била фрапирана, силно понесена игром, бачена у више сфере уметничког уживања. Ми се радујемо што нам се дала прилика да видимо

ове одличне уметнике и свакоме, ко синоћ у Позоришту није био, препоручујемо да данас не пропусти тамо отићи, јер ако не оде, много, врло много ће изгубити". Српски књижевни гласник дочекао је срдачно улазак новосадске дружине у београдско позориште. „Има нечег нежног и дирљивог — пише у њему — видети те вечите путнике, проносиоце српске уметности по нашим крајевима у Угарској, као што су се некад календари и песмарице ширile по народу — у београдском позоришту као у њиховој кући.“

После Панчева дружина је гостовала у Суботици (29/III—15/V, 27), где је приказала и слику из буњевачког живота Липа Буњевка од Веље Мильковића, с музиком Фрање Гала (13/V). О њеним је претставама доносио рецензије и критике буњевачки *Neven*, од којих ваља истаћи ону о претстави комада Мрља која чисти, у коме су Милка Марковићка и Милош Динић стекли лаворике, а нарочито Марковићка, која је својом игром као Матилда надмашила глумицу Емилију Маркуш из Будимпештанског народног позоришта. Она је улогу тумачила енергично, скоро мушки, док је Марковићка изразила женску кроткоср и благу девојачку ћуд. Затим је дружина наставила са својим гостовањем у Сремским Карловцима (15/V—12/VI, 16) и Тителу (12/VI—4/VII, 14), одакле су се старији чланови разишли на одмор, а млађи — њих 12 — кренули с Освалдом на концертну турнеју, те су обишли Мошорин, Перлез, Томашевац, Јарковац, Добрицу, Иланџу, Алибунар и Долово.

Почетком те године, 22 јануара, умро је у Вршцу др Светозар Милетић. Он је много допринео оснивању Српског народног позоришта као је, као претседник Српске читаонице у Новом Саду, својски помагао Јована Ђорђевића у његовом настојању, а и доцније као вишегодишњи члан Управног одбора. Позориште је на том погребу заступао начелник др Лаза Стanoјeviћ.

Те се године навршило 40 година од оснивања Српског народног позоришта. Да би се обележила та годишњица, одлучено је на годишњој скупштини 31 октобра 1900 да се за њу спреми Јубиларни поменик, у коме би се приказао историски развитак Позоришта и његов рад за минула четири деценија. Поред тога намеравало се да се у њему изнесе именик целокупног чланства и особља, затим сав репертоар. За израду тога поменика изабран је посебан одбор, а за његово штампање скупштина је одобрila своту од 1.000 круна, али, нажалост, он није био израђен. Једино се те године почело са вођењем главне књиге о подацима глумаца. У њој је сваки глумац имао свој лист и у њему се бележило све што се на њега односило.⁵³

Занимљив преглед о стању Друштва кроз тих 40 година дао је Љубомир Лотић у свом повећем напису у *Позоришту* од 24 јуна 1901. Према њему је број чланова износио у свему 400, из чега изилази да се годишње уписивало само десет нових чланова, што је био врло мали број. Поред тога је констатовао да међу тим члановима није био ни један патријарх, ни један манастир и да се, сем владике Платона Атанацковића, није уписао за члана ни један владика ни администратор Митрополије од толико њих који су се изрећали кроз те четири деценије. Осим тога није био члан ни један архијандрит, настојник и монах уопште, ни протопрезвитер, а од свештеника било их је четири, од којих су тројица већ умрла. Од академски образоване интелигенције, у чијим је редовима било и много Текелијанаца, помагао је Позориште само известан број, док већина њих није то чинила. Исто тако је од толиких црквених општина, новчаних завода и разних корпорација био врло мали број чланова Друштва. Од народних учитеља били су чланови само њих тројица и једна учитељица, од земљорадника незнatan број, од занатлија само један, а од осталих сталежа врло мали број. Међутим, сама чланарина није била велика. Она је једном за свагда износила 100 круна, а уплаћивала се одједном или у року од три године. Друштва и корпорације

⁵³ Записник главне скупштине Друштва за српско народно позориште од 15/27 IX 1899, ДА.

плаћали су по 200 круна и имали су право да пошаљу по једног претставника на годишњу скупштину, а оне установе које су платиле 2.000 круна могле су да пошаљу двојицу.

Да би Друштво одало на видан начин признање оним члановима који су уплатили целу чланарину решено је на скупштини 5 новембра 1897 да им се изда друштвена диплома. Ту је диплому израдио Урош Предић, па ју је 29 марта 1899 доставио управи са описом и тумачењем поједињих детаља на њој.⁵⁴

После одмора дружина је наставила с гостовањем у Старој Пазови (25/VII—20/VIII, 19) и Руми (22/VIII—18/IX, 19), те се онда вратила у Нови Сад, где је од 19 септембра 1901 до 29 јануара 1902 дала 55 претстава, међу којима су били ови новитети: шаљива оперета Мамзел Нитуш од Мејака и Милоа, у преводу Д. Ј. Ђокића (27/X), први пут давана у Вршцу 31 октобра 1900; критика ју је лепо дочекала, и у њој су се истакли Спасићка (Дениза), Душановић (Селестен) и Марковић (Фердинанд); шала Обичан човек од Бр. Ђ. Нушића (30/X), први пут давана у Панчеву 22 фебруара 1901, изведена са врло добрым успехом; глума с певањем Гордана од Лазе Костића, први пут давача у Сомбору 1900, није наишла на добар пријем критике; драма Тако је морало бити од Нушића (3/XI), први пут давана у Панчеву 27 марта 1901, која је постигла велик успех; у игри су се истакли Спасић (Ђорђе) и Марковићка (Јела); шала Мали људи од К. Карлвајса, у преводу П. Крстоношића (4/XI), давана први пут 16 децембра 1900 у Вршцу; ведар и занимљив комад, који је био добро изведен; трагедија Нарцис од Алберта Е. Брахфогла, у преводу Стевана Д. Поповића (10/XI), коју су глумци, најочига Лукићка (Помпадура), Ружић (Нарцис), Лукић (Шоазел) и Марковићка (Дора Кимолова) одлично приказали; шаљива игра Сватови

⁵⁴ Предић је на тој дипломи на алегорички начин приказао „језгру свега онога, што нам драматска поезија посредством позоришта пружа“, како је то означио у свом опису и тумачењу. Истине, која с обе руке држи огледало пред гледаоцем, и с тракама од којих лева носи индиске речи „Тат твам аси“, које значе „ти то јеси“, а десна грчку изреку са значењем „познајмо себе“, изражена је главна задаћа и сврха позоришта. Што се Истине не види лице, то има своје филозофско и уметничко значење, јер се права истина не може докучити, те се стога приказује на уметнички начин. Лево од Истине види се женска прилика која се, као пијана, извалила, срчани из пехара отровне сласти, не водећи рачуна о томе што је и змија спустила своју главу у пехар. То је оличење Страсти, која, држећи грчевито у десној руци нож, убија своје жртве. Десно од ње приказане су симболички остале страсти, као недозвољена љубав и коцка. Лево од ње налази се Сатирова биста, окићена бршљаном и виновом лозом, што претставља животињске нагоне у човеку, пијанство и друга зла која од њега произистичу. Она човека понижавају и доводе у сукоб с моралом, што је Предић приказао борбом лава са тигром. Под бистом налази се буздован (груба сила и насиље), мач (крвава борба), шлем (јунаштво и витештво) лаворов венац (славољубље и сујета), круна (властољубље), те стреле и лук, које означују зависност и злобу. Крај свих тих симбола страсти стоји висока и озбиљна женска фигура која претставља Морал, одвраћајући своје лице од наведених страсти. Поред ње, седећи на земљи и гледајући у њу, налази се младић крај кога лежи угашена букиња и хуп с пепелом, што све претставља Мир. Горе, на десној страни, израђен је подужи орнамент с маскама у разним афектима, над којима се, дуж целе горње ивице, повлачи црни дим, који излази из распламсале букиње страсти, која се налази у горњем левом углу. Тај се дим на десној страни претвара у густе црне облаке под којима велики таласи ударају о брегове, што све претставља борбу природних елемената и однос између природе и човека. Ту се још налази и лик Харлекина, који показујући главу кроз оквир од чакаља, указује прстом на страсти и прошке који су алегорички приказани на левој страни дипломе. И, пошто Харлекин претставља шаљиву игру, лакрдију и сатиру, Предић је за симбол потсмеха додао коса, веверицу и чакља да би тиме истакао његов несташлук и забадање. Доњи десни део испуњен је разноврсним музичким инструментима, међу којима се налазе и народне гусле, а средина дипломе остављена је за текст који се имао написати за поједињог друштвеног члана.

Предић је ту диплому израдио по својој замисли и бесплатно, и додао у свом тумачењу да она у целини не носи чисто српско обележје, правдајући то овим речима: „Позориште није само средство за буђење народне свести, него је у много већој мери културна установа, коју смо од туђих, напреднијих народа примили, и њим проширили хоризонт нашег посматрања. Кад би се у Српском народном позоришту давали само српски комади, из српског живота, од српских писаца, онда би и диплома морала мало боље истаћи своје српство; али такво би позориште изгубило већу половину своје културне и уметничке вредности, а диплома својег уног садржаја“. (Урош Предић, Опис и тумачење дипломе „Друштва за српско народно позориште“, *Позориште* 7, 22 VII 1901).

од Драгутина Ј. Илијћа, с музиком А. Освалда (11/XI), први пут играна у Великом Бечкереку 1900; критика није добро примила комад, док је похвалила Освалдову музику и игру глумаца; позоришна игра Фернанда од Сардуга, у преводу Милке Марковић (13/XI), први пут давана у Сомбору 1900; у њој су се истакле Сара Бакаловићка, у насловној улози, и Тинка Лукићка као Клотилда; позоришна игра Шваља од Лукијана Тривунова Бранковића (17/XI), слаб комад, али су га глумци добро извели; трагедија Станоје Главаш од Ђуре Јакшића (18/XI), први пут изведена у Турском Бачеју 20.августа 1900, с Ружићем у насловној улози; комедија Као пиле у кучинама од И.И.Мјаснициког, у преводу Зорке Добриновић (22/XI), први пут давана у Руми 11 новембра 1900; то је заправо лакридија у којој се Добриновић истакао као пуковник Аркадјев, а Спасић као књижевник Дамјанов; староиндиска драма Васантасена од индиског краља Чудраке, у преради Е. Пала, а у преводу с немачког М.Р.Поповића (24/XI); о њој се критичар изразио овим речима: „То бијаше изврстан комад, изврстан приказ и изврсно посећено Позориште“; драма Епидемија од М.И.Расудова, у преводу З.Добриновић (29/XI), први пут приказана у Великој Кикиндии 28.октобра 1900; сатира на руски друштвени живот, а глумци и глумице прилично су је приказали, нарочито Марковићка као Иља, Вујићка као Глафира Николајевна, Спасић као Карелин и Васиљевић као Ординцев, тако да је иначе строги позоришни критичар Јован Грчић изразио своје задовољство;⁵⁵ шаљиви једночин Медвед од Антона Чехова, у добром преводу С.Петровића, заједно с комедијом Тако ти је то у свету дете моје од Ђ.Галине (1/XII); драма Крив од Рихарда Фоса, у преводу дра Жарка и Милене Миладиновић (4/XII), давана први пут у Руми 1899, приказана добро с Лукићем, Спасићем, Бакаловићком, Васиљевићем и Добриновићем, а критика је похвално оценила и млађе глумце: Николића, Душановића, Матејића, Стојановића и Ботића; шаљива игра Мале руке, први пут давана у Осијеку 1899; шаљива игра Цар проводација од М.Савића (15/XII), са садржином из народне историје; шаљиви једночин Дипломате од Емануела Боздеха, у преводу Даринке Калићеве (22/XII), први пут давана у Великој Кикиндии 24.октобра 1900; у овоме се комаду нарочито истакао Динић као дипломата гроф Кауниц; Црни књаз од Семећа (23/XII), први пут приказан у Панчеву 26.марта 1901; комад пун лепих слика и хореографских елемената, али с мало драмске радње; у њему су показали добру игру Добриновић, Спасићка и Матејићка; драма Пучина од Нушића (12/I 1902), чијој је претстави присуствовао и сам писац, добро је изведена; комична опера Пустинјаково звоно од Лакроа и Кормона, с музиком Е. Мајара (17/I), о чијем се извођењу врло похвално изразио композитор Иса Бајић, истичући добру игру глумаца и диригентску вештину А.Освалда; пастирска идила Мена од Јуб.Г.Грујића и Милоша Динића, с музиком од Исе Бајића (24/I), с којом се критичар није задовољио налазећи да сем неких добрих места у партитури, нема склопа ни јединства, а тако исто почетак и крај не стоје у органској вези, и најзад Горски вијенац од Петра Петровића Његоша, који је за позорницу удесио Хаџић, с музиком Исе Бајића. Комаду је придољат Пролог од Лазе Костића, а као епилог Апотеоза од Јована Живојновића, оба пропраћена Бајићевом музиком. Ово значајно дело било је врло добро приказано, јер су глумци, према речима Јована Храниловића, „били проникнути уверењем да се овај пут ради о достојном приказу највеличанственијега песмотвора што га је икада српски ћеније испевао, те су управо с пијететом настојали да „Горски вијенац“ засја у што сјајнијем светлу на позорници“.

⁵⁵ „Ако сам икад — вели Грчић — за двадесет и четири године имао прилике изрећи, да се овом или оном српском уметнику дивим, никад ми можда није ишло тако од срца, као у овај мах, кад имам да констатујем, да су главни приказивачи „Епидемије“ сад у четвртак 29 новембра о.г. показали ремек истинске прионулости и за најнезахвалније задатке. Чисто се бојим рећи, али је фактично истина, да су они паметним приказом ублажили многу несугласицу, коју је Расудов унео у своје ликове.“

У тој сезони, 19 јануара 1902, одржан је у позоришту концерт на коме се нарочито истакао млади глумац и певач Урош Јуришић. Био је добар оперски певач, имао је пријатан и звонак глас и с лакоћом је владао гласом високог регистра. На том концерту певао је песме из „Женидбе Милоша Обилића“ од Боже Јоксимовића, арију из „Млетачких елегија“ од Рикарда Јоргованића, „На гондоли“ од Ивана Зајца и романс из Вердијеве опере „Аиде“, а са Спасићком отпевао је велики дует из „Марте“ од Флотова и из Штраусовог „Циганског барона“.

У дружињу су током 1901 ступили као нови чланови: Урош Јуришић, Милан Илкић, Влајко Слუка, С. Шикопарија, Бранко Mrкојевић, Даница Матејићка и Војислав Валовац са женом Катицом, а током 1902 Андрија Стојановић, М. Браневачки и Јелена Бэрјактаровићка. Од бивших чланова умрли су у тој години Ђура Рајковић (2 априла), Јелена Маринковићка (30 јуна), затим Савка Миљковићка (рођена 8 септембра 1864 у Пожаревцу), која је од 1 новембра 1880 до 1 априла 1894 била чланица Српског народног позоришта, а онда прешла у Београд; Бранко Рашић, који је био члан од 1881 до 1885 (умро је у Загребу 18 септембра 1902), и Јанко Тодосић (рођ. 1855 у Брђанима, Чачански округ), који је пре ступања у Српско народно позориште (1893) био члан разних пугујућих позоришних дружина и нарочито се истакао у улогама салонских сметењака и бонвивана.

На главној скупштини, одржаној 5 новембра 1901, тражио је Ружић да му се, после четрдесет и две године глумовања, даде пензија да би остатак свога живота провео у миру, али ако који месни одбор зажели и свој репертоар удеши с његовим главним улогама, он пристаје да оде у такво место и да своје улоге, докле год узможне, прикаже на позорници. Због недовољних материјалних средстава Ружић није био пензионисан, него је замољен да још годину дана врши управничке послове, да игра кад хоће и може, а за вођење администрације му је додељен један помоћник.

Из Новог Сада друžina је отишла на гостовање које је трајало скоро три године. Најпре је посетила Србобран (30/I—27/II 1902, 21), где је постигла врло леп морални и материјални успех, као никада дотада у том месту. Одатле је отишла у Сомбор (28/II—25/IV, 34), где је дала новитете Кинематограф од непознатог писца, и музички комад Проба за оперу од Лорцинга. Ту је друžina два пута узастопце приказала Горски вијенац. Из Сомбора је отишла у Велики Бечкерек (26/IV—4/VI, 24), и дала премијеру драме Мраморна срца (Filles de marbre) од Тибјеа и Баријера, у преводу Милана Матејића (30/V), шаљивог комада Црвени талар (La robe rouge) од Ежена Бријеса (1/VI), комедије Међу официрима од Л. Т. Бранковића и шаљиве игре Учитељи стара и нова кова (Flachsmann als Erzieher) од Ога Ернста Шмита, у преводу Милана Ђурчића (17/V). Одавде је друžina продужила за Темишвар (5/VI—30/VI, 16), где јој је дат једномесечни одмор. После одмора састала се у Турском Бечеју (1/VIII—2/IX, 21), одакле је отишла на гостовање у Мол (2/IX—16/IX, 10), а затим у Велику Кикиндју (17/IX—13/XI, 34), где је први пут одигран комад Одметник од Јована Грчића (12/X). Ту су из љубави према Српском народном позоришту наступиле као diligantкиње Даница Богдан као Клара у Господару ковница, и Тинчика Адамовићева као Шоншона у Мајчином благослову.⁵⁶ Из Велике Кикинде друžina се спустила у Панчево (14/XI 1902—28/I 1903, 42) и приказала измену осталих комада и премијеру Једанаеста заповест од Фр. Шамоерга, у преводу Жарка М. Ружића (19/XII 1902). Одавде је прешла у Земун (29/I—12/III, 26), где су претстави Горског

⁵⁶ Приликом свог боравка у Великој Кикинди присуствовали су претстави Ријокосе граф Андор Фештетић, главни надзорник свих позоришта у Угарској, затим Коломан Месарош, директор Земаљског позоришног удружења у Будимпешти, и др Евген Јанковић, директор Мађарског позоришта у Сегедину. Претстава, а нарочито певање Драге Спасићке и Пере Добриновића, врло се допало мађарским гостима, па су после другог чина отишли на позорницу где су се упозвали са глумцима и похвалили њихову добру игру.

вијенца присуствовали многи Београђани и Ј. Докић, тадањи управник београдског Народног позоришта. Напустивши Земун, дружина је стишла у Ковин (13/III—14/IV, 19), а одатле у Белу Цркву (15/IV—20/V, 22), и Вршац (21/V—7/VII, 27), где је као новитете приказала комад *Пргав човек* од непознатог писца (21/VI) и лакрију *Господин доктор* (A doktor úr) од Ференца Молнара (26/VI), чиме је завршила своја гостовања у Банату у тој години. Затим је, после десетодневног одмора, наставила гостовање у Руми (18/VII—18/VIII, 20), Сремској Митровици (19/VIII—17/IX, 19) и Осијеку (18/IX—15/XII, 51), где је приказала новитете *Летовање* од Мила и Халевија, у преводу Милке Марковиће (16/X), *Судија* у неприлици од непознатог писца (23/X) и *Историјски дворац* од А. Бисона и Бер. Турика (6/XI). Ту је гостовала Вела Нигринова као Клара у *Господару ковници* и Мадам Сан-Жен у истоименом комаду. Данас 29 новембра дала је дружина свечану претставу у част 70-огодишњице дра Јована Јовановића-Змаја. О Змају је говорио Хаџић, а затим су отпеване три песме компоноване на Змајеве речи, и то: *Кад сам била на твом гробу* (Драга Спасићка), *Лем-Едим* (Пера Добриновић) и *Ој пелен-пеленче* (Урош Јуришић), а приказан је још и његов *Шаран* и жива слика *Песниково славље*, састављена из Јовановићевих песама.

После Осијека дружина је гостовала у Вуковару (17-XII-1903—19/I 1904, 19) и Сомбору (20/I—25/III, 52), где је дала неколико новитета, међу којима комедију *Где је жена* од Рудолфа Кнајзла (2/II), шаљиви комад *Сеоско чистољубље* од анонимног писца (14/II), драму *Кремонски свирач* од Франсоа Копеа, у преводу Андре Николића, причу *Пепельуга* (4/III), комад *Кавалерија рустикана* од Ђ. Верге, шалу *Капетан Јован* од Шарла Ломона (22/III) и *Ревизор* од Николе Гогольја. За ову претставу је Јулијана супруга др-а Л. Костића, дала сашти о свом трошку руско одело с целим одговарајућим прибором. Сем тога дружина је и ту дала свечану претставу у част Змајеве 70-огодишњице, и три вокална концерта.

Приликом боравка дружине у Сомбору доносио је мађарски политички лист *Bácska* врло похвалне рецензије и критике о појединим претставама и о тумачењу улога поједињих глумаца. У Добриновићу налази изврсног комичара, у Барјактаровићу одличног трагичара, у Марковићки жену која је сву чаролију уметничког дара умела да унесе у своју улогу, у Ружићу, Нестору дружине, изврсног приказивача трагичних улога чија је игра недостижна, а у Васиљевићу даровитог глумца за испољавање психолошких страна поједињих карактера. Значајан је и подужи напис о Српском народном позоришту. Налазећи да организација Позоришта почива на посве просветној основи и

Сл. 19 — Милан Матијевић као Милош Обилић

да се његовом раду не може да замери с мађарског народног гледишта писац хвали Хаџића као честитог Србина коме и мађарски народ треба да, буде захвалан, јер је дела њихових писаца преточио на српски језик, чиме им је прибавио признање и славу. Говорећи о глумцима писац налази да су сви пробрани вешто и савесно и да их међу њима има неколико који би се могли одржати на свакој европској позорници. Нарочито је истакао високи морал српских глумаца, због чега су и постали чувени у целој држави. „Посве је необично — пише тај лист — да им ми то признајемо први. Њиховим се примадонама не удварају грофови, не банче с њима по јавним локалима, него се све јудају, можда и без бутона, за овог или оног свог колегу, лепо мирно, без хуке и буке. Овдашње српске глумице, на пример, све су јудате, па кад одиграју своје улоге то оне, онако занесене одушевљеним аплаузом, одмах оду до колевке, те се хвале оним малишанима који тамо гучу. Ето, то је чиста поезија! Како да не играју свим срцем и свом душом, кад их код куће чека слатка домаћа поезија, а не изражавају своју радост и не угушују своју тугу звуком чаша, у којима се пени шампањац. Зато су им и отворена врата сваког честитог суграђанина Србина, а наши, нажалост, наилазе свуда на затворена врата. А то је велико зло, врло велико!“

Из извештаја, поднетог на годишњој скупштини Друштва, одржаној 28 новембра 1902 у Новом Саду, види се да у 1901 години нису у друžини владали добри друштарски односи. „Како се прошле године — вели се у Извештају — било приметило да су односи међу појединим члановима позоришне друžине били такови да поред њих није могло бити оног међусобног додира, који је безусловно потребан за успешан рад Позоришта то су настојањем управног одбора, а уз добру вољу старијих глумаца, изглађене извесне размире и завладали су у друžини опет сношљиви одношаји и унесен је у друžину дух мира, слоге и добре воље, те се тако у приказивању позоришних дела показао леп успех који стоји на висини глумачке уметности“. Још раније донео је новосадски *Браник* у свом 13 броју од 1902 о тим трзањицама напис које је пренело и *Позориште* (бр. 17 од 31-I 1902). У њему се готово истим речима, под насловом „Искрена реч нашим глумцима“, говори о некој несносној атмосфери која је владала у друžини кад се, крајем октобра, после трогодишњег странствовања, вратила у Нови Сад. „Настало је некакво стање као оно, како народна песма каже, у Инђији, у земљи проклетој.“

У то доба плаћана је писцима оригиналних дела и композиторима тантијема у износу од 5% од прихода даваних претстава. Неким певачким друштвима и позоришним дилетантским друžинама давана су сваке године допуштења за приказивање појединих позоришних дела, а понеки комади давани су и у препису. Готово у сваком месту друžина је давала претставе за ђаке и децу с врло јевтином улазницом, а недељом за народ са сниженим ценама.

Крајем 1902 године поднео је Антоније Освалд оставку на положај капелника, а на његово је место дошао А. Улрих, капелник београдског Народног позоришта. Улрих није дugo остао у Српском народном позоришту, јер се већ после неколико месеци Освалд вратио.

У Сомбору је друžина добила новог управника, Бранислава Ђ. Нушкића, који је био изабран 17 децембра 1903, а у дужност га је увео начелник др Лаза Станојевић 26 фебруара 1904, кад се друžина налазила на гостовању у том месту. За нове чланове примљени су током те радне године: Јелена Стојановићка, Стеван Лијанка, Драгомир Кранчевић, Јелена Барјактаровићка и Војин Турички. Од редовних чланова умрла је Зорка Добриновићка, а од бивших чланова умрли су Паја Степић и Андра Милосављевић. Милосављевић је био најпре члан позоришне друžине М. Динића, а затим Светислава Динуловића. Чланом Српског народног позоришта постао је 1881. Први пут је изашао на његову позорницу 15 новембра те године као Грунд у Холтајевој драми Ловорика и просјачки штап, а последњи пут 27 марта 1884

као Тристан у Лудвик у XI. Милосављевић се истакао у разним улогама, али су му најбоље пристајале старачке. Пошто је увек био озбиљан и носио наочаре, другови су га називали „професором“. Умро је у Јагодини 18. јануара 1904.

Исте године изгубило је Српско народно позориште још четири своја ваљана труђбеника: дрна Јована Јовановића-Змаја, Стевана Ј. Јевтића, дрна Илију Вучетића и Пају Степића. Јовановић је још од 1862 био члан Артистичког отсека и у њему је радио дуги низ година. За Позориште је написао шалу у једном чину Шаран, која је први пут приказана у Сремској Митровици 20. јуна 1864.⁵⁷ Др Илија Вучетић умро је 23. јула 1904 у Будимпешти. Био је дугогодишњи фишкал Друштва за српско народно позориште, али је своју плату уступао глумачком пензионом фонду. За позориште је посрбло Скрибову шаљиву актовку Први састанак, која је први пут давана у Новом Саду 28. јуна 1866. — Стеван Ј. Јевтић био је књижевник. Позориште је приказало његову шаљиву игру Четири милиона рубаља 6. априла 1886. — Павле Степић био је значајна позоришна личност, а умро је у Бачкој (Старој) Паланци 4. јануара 1905, у 79 години живота.⁵⁸

Током 1904 намеравало је Позориште да оде на гостовање у Босну и Херцеговину, те су већ били вођени и преговори са босанским српским првацима, али до остварења те намере иније дошло, јер је др Емил Гаврила саветовао да се одлазак у Босну одложи све док тамо не буде дефинитивно решено питање уређења српске православне цркве. Дружина је намеравала да оде на кратко гостовање и у Будимпешту, али се ни то није могло да оствари због великих трошкова.

Још 1901 обратило се Позориште градском претставништву у Новом Саду да му одобри годишњу материјалну помоћ, коју је иначе годинама давало мађарским позоришним друштвима. Претставништво је већином гласова одобрило своту од 2.000 круна, али само за оне године кад Позориште буде давало претставе у Новом Саду. Против те одлуке протестовала је мађарска мањина, а и управа Позоришта је поднела жалбу Министарству

⁵⁷ Управни одбор, поред свог корпоративног учешћа на погребу, одао је своју почаст Змају и на тај начин што је наредио да се на дан погреба не даје претстава, затим је дао новчани прилог Друштву књижевника и уметника „Змај“, а за подизање споменика на његовом гробу приредио „Зчајовину вече“, са свечаном претставом, певањем и декламацијама.

⁵⁸ Рођен је у Великој Кикинди 20. октобра 1826. Испрва се бавио земљоратњом. Из новосадског прешао је у београдско Народно позориште са својом кћерком Јулком. Затим је основао своје путујуће позориште, које је давало претставе по Србији, Бачкој и Срему. У његовој трупи налазио се тада и потоњи чувени глумац Тоша Јовановић, који се 1867 оженио Јулком. Вративши се у Српско народно позориште, Степић је у њему радио све до свог пензионисања. 1885 прославио је у Сombору 20-огодишњицу свога уметничког рада.

Сл. 20 — Милан Матејић као Наполеон

унутрашњих дела. Да би одужило с решењем те жалбе и нашло начин како да је одбије, Министарство се послужило административним доскочицама тражећи да му се достави Устав у званичном овереном преводу, затим инвентар о имовном стању, закључни рачуни од више година унатраг с документима као и докази због чега је постојао мањак у ранијим годинама, и да ли је настало као последица бављења Позоришта у Новом Саду. Министарство је усвојило протест мањине и Позориште је остало без градске помоћи све до 1911, кад му је додељена субвенција од 3.000 круна. Међутим, 1912 та је субвенција снижена на 1.500 круна, што је знатно пореметило финаниско стање Позоришта.

Из Сомбора је дружина прешла у Суботицу (26/III—28/IV, 28), где су као новитети приказане две шале у једном чину Илије Вукићевића и то Срећа и људи и Последњи идеал (4/IV). Суботички мађарски лоукалини лист *Bácskai Ellenőr* похвалио је ласкавим речима рад дружине и нарочито истакао пажњу коју је указала приликом смрти великог мађарског песника и књижевника Мавра Јокайа и на тај начин што је, из дубоког питељета према њему, одгодила своју опроштајну претставу и то објавила у црном оквиру на српском, мађарском и буњевачком језику. Даља своја гостовања наставила је дружина у Сенти (29/IV—10/V, 15), у Старом Бечеју (11/V—1/VI, 20), Старој Пазови (2/VI—29/VI, 17) и Земуну (30/VI—4/VII, 4), те се после тронедељног одмора састала у Турском Бечеју (1/VIII—5/IX, 23) и дала премијеру комада Кокар и Бикоке од Х. Ремона и М. Бушерона (26/VIII). Одатле је отишла у Велику Кикинду (6/IX—21/X, 29) и Мокрин (22/X—28/X, 7), те се онда, после готово три године, вратила у Нови Сад, где је провела од 19 октобра 1904 до 3 фебруара 1905.

У тој дугој новосадској сезони одиграно је 57 претстава, од којих су били ови новитети: шаљива игра Дворска милошта (Hoßgunst!) од Тила Трота, у преводу Милана А. Јовановића (2/XI), први пут приказана у Панчеву 27 јануара 1903; комад у коме се исмева настраност, сплеткарење и заслепљеност дворских улицица, није био добро увежбан; драма Мона Вана од Мориса Метерлинка, у преводу Ј. Грчића (4/XI), први пут приказана у Земуну 28 фебруара 1903, добро изведена; позоришна игра с певањем и играњем Прециоза од Пија Ал. Волфа, у преводу М. Живковића, с музиком Вебера (6/XI), први пут приказана у Турском Бечеју 3 новембра 1904; комад романтичне садржине, у коме су певање и играње били главна привлачност; трагедија Цар Душан Силни од Милоша Цветића (8/XI), први пут приказана у Великој Кикинди 29 октобра 1902, с Барјактаровићем у насловној улози, добро је изведена; комедија Четири жене под једним кровом (*Quattro donne in una casa*) од Паола Ђакометија, у преводу Михаила Добрића, (9/XI) више је личила на бурлеску него на фину комедију, али је задовољила гледаоце; драма Тоска од Сардуа, у анонимном преводу (11/XI), постигла је с Милком Марковићком (Тоска) и Барјактаровићем (Скарпија) добар успех; музички драмолет Суђаје од Љубинка Петровића, с музиком Јосифа Маринковића (14/XI) први пут приказан у Осијеку 23 новембра 1903; у њему су се својим добрым певањем истакли Спасићка и М. Марковић; шала Код белог коња (*Im weißen Rössl*) од Г. Каделбурга и О. Блументала, у преводу М. К. Савићевића (16/XI), први пут приказана у Великој Кикинди 16 октобра 1904; хумористички комад који су глумци добро одиграли; драма Отаџбина (*Patrie!*) од Сардуа, у преводу Саве Рајковића (20/XI), једна од најбољих Сардуових драма, с патриотском тенденцијом; у њој су тумачили своје улоге Лукић (Алба), Лукићка (Долорес), Спасић (Рајзор) и Барјактаровић (Карло ван дер Нот); Ревизор од Гогольја, у преводу Пере Тодоровића (23/XI); први пут приказан у Сомбору 6 марта 1904, изведен је у целини добро и претстава је оставила најбољи утисак; комедија Франсијон од А. Диме-сина, у преводу М. Р. Поповића (24/XI), први пут приказана у Сомбору 15 фебруара 1904, али се ни поред добре игре глумаца није свидела публици; једночин Под старост од Нушића (27/XI), први пут приказан

у Сомбору 14 фебруара 1904; истакли су се Добриновић (Ђорђе) и Лукићка (Марија); шаљива игра Неисписанни лист (*Ein unbeschriebenes Blatt*) од Ернеста Ролцогена, у преводу Милке Марковић (30/XI), први пут приказана у Осијеку 9 октобра 1903; у њој је Марковићка као Паула савршено тумачила наивност и ћудљивост дурљиве девојке; слика из шајкашког народног живота Ђула од ара Лазара Марковића (4/XII), драмски комад који је изазвао дубок утисак; истог дана приказана је и шала у једном чину из србијанског живота Моравка од М. Сретеновића, према оцени критичара — слабо драмско дело које није доживело ни своју репризу; једночина ксмендија Гуска од Јована Протића (10/XII), заправо лакрија, први пут приказана у Турском Бечеју 7 августа 1904; у њој су се од позоришног подмлатка истакли Јелена Барјактаровићка и Милан Матејић; исте вечери приказана је и хумореска Наша деца од Нушчића. У њој су Зорицу и Перу играла пишчева деца Маргита и Страхиња још 26 децембра 1903 на Омладинској забави, кад је први пут и приказана, док је овом приликом улогу Страхиње заменио Митица Марковић, те су обое, он и Маргита, одиграли своје улоге тако да је било вредно stati па гледати, „како се оправили, па шта раде, како говоре и како се по позорници као по својој домени крећу“; као трећи комад приказана је те исте вечери и оперета Женидба при фењерима (*Le mariage aux lanternes*) од Мишела Кара и Леона Батија, у преводу Николе Ј. Маринковића, с музиком Жака Офенбаха, коју је капелник Освалд савесно спремио; и у њој је, поред добрих певаца Спасићке, Матејићке и Стојановићке, наступио као певач у улози газдане Томе млади Драгомир Кранчевић „с угодним, гипким и нежним тенором“, драма Поход на север од Хенрика Ибзена, у преводу Павла Ј. Мијатовића (13/XII), први пут приказана у Белој Цркви 13 маја 1903; драмска слика Посета од Милана Савића (15/XII); драма Капетан Јован од Шарла Ломона (16/XII); драма У долини од дон Хосеа Ечегареја, у преводу Х. С. Давича (30/XII), први пут изведена у Вршцу 5 јула 1903; одлично је изведена и особито су се истакли Марковићка (Марта), Васиљевић (Себастијан) и Спасић (Менелик); шаљиви једночини Бабино лето (*L'été de la Saint-Martin*) од Мејака и Халевија, у преводу др-а Николе Андрића (15/I 1905) први пут приказан у Турском Бечеју 1 септембра 1904; глумци су га сјајно приказали; драма На починак (*Zapfenstreich*) од Фр. А. Бајглајна, у преводу Ј. Грчића (18/I) први пут приказана у Великој Кикиндии 22 септембра 1904; одлично је изведена уз врло добру поделу улога: позоришна игра Лепеза (*Lady Windermere's Fan*) од Оскара Вајлда, у преводу Ј. Грчића (92/I), први пут давана у Осијеку 22 новембра 1903, у овом комаду су Марковићка (Леди Маргита) и Лукићка (Мис Ерлејнова) бриљирале у тумачењу својих улога; велики сценски комад Царев гласник од П. Ота, у преводу Милана Матејића, с музиком Антонија Освалда (27/I), добро изведен, и на крају водвиљ с певањем Позоришне лудорије (Драмске лудорије) од Диманоара и Клервија, од анонимног преводиоца, с музиком Штолца и Јенка (31/I), први пут приказан у Сомбору 24 марта 1904; критичар Грчић назвао га је кводлибетом и оценио као лоше дело.

Као што се отезало са решењем питања годишње помоћи, тако су чињене тешкоће и при давању дозвола или концесија за позоришне претставе. Све до 1904 издавана је сваке године нова дозвола за Бачку, Торонталску и Тамишку жупанију. Међутим, Управа Позоришта добила је те године концесију само за Нови Сад, са трајањем до 31 децембра, и то због тога што је Министарство решило да убудуће неће више давати концесије за више жупанија, него само за она места која у молби буду наведена и у којима се буду давале позоришне претставе. Управа се у два маха због тога жалила Министарству, доказујући да јој је немогућно да по својој вољи унапред бира и одређује места где ће давати претставе, јер је путовања морала да удешава према гостовањима мађарских позоришних дружина. Сем тога, било је потребно увек унапред тражити и локалну дозволу за места у којима је дружина намеравала да гостује, а све се то није могло знати и пред-

видети за годину дана унапред. Већ и дотадањи начин издавања концесија отежавао је рад Позоришту, јер се често морало ићи и у она места која су јако удаљена и у која се иначе не би ни ишло. Најзад, да би се дошло до неког компромиса, управа је поднела другу молбу тражећи да се изда дозвола за поједина места, али да се притом не мора означити ред у којима дружина намерава гостовати, него да у одобрено место може да оде без ограничења реда и времена, тј. кад јој се за то укаже потреба. То је било одобрено захваљујући енергичном заузимању А. Хаџића.

У овој години, 1905, расправљало се о неким предлозима које су израдили делегирани одбори, изабрани 29. децембра 1904 на скупштини Друштва. Постојала су два одбора: први одбор, који су сачињавали др Жарко Миладиновић, др Лаза Марковић, И. Новаковић и Коста Бугарски, израђио је Предлог за реорганизацију и успешан рад Српског народног позоришта, а други, који су сачињавали др Лаза Марковић, Бранислав Ђ. Нушић, Исидор Бајић и Тихомир Остојић, израђио је четири предлога, и то: 1) за побољшање материјалног стања особља Српског народног позоришта, 2) о репертоару, 3) о правилима за позоришну дружину и 4) о правилима за пензиони фонд Српског народног позоришта.

По предлогу за реорганизацију и успешан рад Позоришта тражило се да се из годишњих рачуна бришу све оне ставке које су се

Сл. 21 — Милка Марковић као Марија Стјуарт

односиле на заостатке старијих чланарица у висини од 90% и на разне невраћене предујмове; да се сваке године врши инвентарисање гардеробе и осталих покретних ствари; да месни позоришни одбори раде увек споразumno са управником Позоришта при свима издацима које сноси место у коме ће дружина боравити, те да пред полазак из места заједнички саставе обрачун и завршни рачун; да се управник обавеже да с дружином интензивно ради и с глумцима направи уговоре с тачним одређењем њихових дужности и казни у случају да их не

врше; да се управник за годину дана унапред постара где ће дружина госто- вати и да на време издејствује дозволе од месних политичких власти; да се издавање улазница подвргне строгом надзору и да се уреди питање бесплат- них улазница, с којима су дотада чињене многе злоупотребе; да администрација буде јевтинија, и да се због тога редуцира административно особље и положај секретара, који није предвиђен Уставом; да се обустави, због великих трошкова, издавање листа *Позориште*, који није имао ни једног претплатника, и да се уместо њега издаје мали годишњи алманах; да се ограничи издавање предујмова; да потребе за гардеробу до 100 круна може да набавља управник, а преко те своте само по одређењу Управног одбора; да се одреди колико који члан дружине може да понесе пртљага на пут и да се набаве затворена транспортна кола за пренос пртљага и позоришне гардеробе; да

Сл. 22 — Један део трупе Српског народног позоришта 1905 године

С лева на десно стоје: Воја Турички, Ђура Мађарић, Милан Матејић, Михаило Марковић, Јефта Душановић, Андрија Стојановић и Светислав Стефановић-Буца. Седе, с лева на десно: Марта Тодосић, Тинка Лукић, Пера Добриновић, Димитрије Ружић, Андрија Лукић, Милка Марковић, Даниша Матејић. Доле, с лева на десно: Јелена Стојановић, Стеван и Димитрије Марковић и Милена Тодосић.

се укине музика између чинова и задржи само она која иде уз комаде с певањем; да се ради повишења плате глумцима редуцира и пензионише извештан број позоришног особља; да се заостале чланарине што пре судски наплате и да се проглас, односно позив, српском народу за материјалну помоћ још једном учини онако како је то учињено и последњи пут.

Предлогом за побољшање материјалног стања особља Српског народног позоришта ишло се затим да се, утврђивањем броја глумаца и одређивањем њихове минималне или максималне плате, обезбеди њихова егзистенција. У ту сврху предложио је делегирани одбор управи да пензионише Софију Вујићку, да број глумаца сведе на тридесет, да минимална плата буде 60, а максимална 200 круна, с тим да нико не може добити већу плату од максималне а да се нико не може ангажовати испод минималне. Скала за плате између минималне и максималне била је утврђена овим свотама: прва плата 60—70, друга 80—90, трећа 120, четврта 140, пета 150, шеста 180 и седма 200 круна. Према овом предлогу поступило се тек 1906. Управни одбор одредио

је највећу плату од 220 круна, а најмању од 80 круна месечно, а неки су привремени чланови били ангажовани са мањим платама. Вујићка је пензионисана са 100 круна месечно.

Врло занимљив био је предлог о репертоару. Према њему се тражило од Управе да настоји како би репертоар одговарао сврси и задаћи Позоришта и због тога треба првенствено приказивати српска оригинална дела и то тако да ова у односу према осталима увек чине једну трећину изведених претстава. Нарочито се имала да обрати пажња на народне и историске комаде и на народне комаде с певањем које су дотада потцењивали и Управа и сами глумци. У погледу дела из стране драмске књижевности Одбор је предложио да се на репертоар ставе само они комади „о којима је суд пре врео и дефинитивно им утврдио литературну вредност“, затим комади који обрађују предмете ширег интереса и који не расправљају сувеште уску, локална питања, док се од шаљивих игара предлагало да се приказују само оне које су „здраве и свесне, а не баналне и отужнне“. Одбор је даље предложио да се у репертоар не узимају посрблјена дела, изузимајући прераде чији је садржај одговарао тадањим српским приликама, те је зато тражено да се сви посрблјени комади скину с репертоара и врате преводиоцима да их врате као чисте преводе. Управни је одбор прихватио тај предлог, те је 1906 утврдио нов репертоар, обрађајући нарочиту пажњу на дела из словенске драмске књижевности, обнављајући притом репертоар и неким класичним делима.

Предлогом правила за Српско народно позориште били су у појединости утврђени делокруг, права и дужности дружине, њеног особља и управе. Као установа која припада народу, она нема сталног боравишта, већ је савезна да путује од места до места и да током целе године даје претставе. Само у том случају ако би приходи показали такав вишак да се њиме може покрити једномесечна плата чланова, имала је дружина право на једномесечни одмор. Особље је подељено на претстављачко, коме припадају сви чланови и чланице, и на техничко, коме припадају капелник, сүфлер, гардеробер и реквизитар. Чланови су били подељени у привремене, који су имали годишњу плату од 840 круна и нису били везани уговором, нити су морали да приложу у пензиони фонд; у редовне, који су имали већу плату од 840 круна годишње, а провели су најмање годину дана у служби код Српског народног позоришта, и били дужни да уплаћују у пензиони фонд. Редовни стални чланови склапали су уговоре за годишњи ангажман, који је управа 15 дана пре скупштине имала да откаже с роком од три месеца. Десет дана после скупштине Управни одбор био је дужан да одржи седницу ради склапања нових уговора. Члан коме ће би било понуђено закључење новог уговора имао је примљени отказ да сматра дефинитивним. Ангажовање капелника вршио је Управни одбор конкурсом, и с њиме је сачињен уговор, док је шаптача, гардеробера и реквизитара, као и остало особље, ангажовао и отпуштао и сам управник, према погодби и без уговора. Функција управника, који је у том својству заступао дружину пред властима и месним позоришним одборима, састојала се још и у вођењу административних, економско-финансиских и артистичких послова. За све те послове имао је своје помоћнике, тј. секретара, економа и редитеља. Сем наведених дужности управник је вршио и функцију драматурга, и пошто је, према Уставу, био у исто време и редитељ, то је била његова дужност да удешива и репертоар с месним позоришним одборима, да примљени комад проучи, да подели улоге и режира према свом најбољем нахочењу, да заказује пробе, да се стара о тачном извођењу претстава и учини све што би допринело усавршењу уметничке стране игре и режије. Редитељ, као његов помоћник, замењивао би га у свим тим пословима, те је имао сталну плату.

Предлог о правилима за пензиони фонд примљен је с извесним изменама и допунама на скупштини од 30. децембра 1906. Тако су стављена ван снаге правила од 1885. Новим правилима је члановима и чланицама, као и

ујдовицама глумца — уколико нису биле саме чланице дружење — обезбјена пензија после одређеног броја година службе или у случају њихове неспособности, док се за њихову сирочад предвиђала власпитна помоћ, а са мим члановима помоћ у виду зајма на отплату уз лаке услове. Пензиони фонд сачињавали су дотада већ прибран новац, добровољни прилози и данори, завештаји, приноси од глумачких плати, глобе од позоришног особља, 5% од чистог годишњег сувишка од претстава, пристојбе за употребу позоришних дела (5 круна), музикалија (5 круна) и одела (за један костим 5, за 10 костима 40, а за сваки даљи костим 3 круне). Право на пензију стицало је сваки члан после десет година службе, а она је износила 40% његове плате више 2% за сваку годину службовања, тако да је после 40 година службовања имао пуну пензију. Пензија ујдовице састојала се од половине пензије која је припадала мужу, али није могла бити већа од 1.000 круна годишње. Власпитна помоћ давана је ујдовицама за незбринути децу до 18-те године и износила је 100 круна годишње, али за сву децу заједно није могла бити већа од материне пензије. Помоћ у виду зајма из пензионог фонда могао је добити сваки глумац у износу тромесечне плате, и то само уз потпис двојице јемаца који су по плати били јачи или равни члану који је тражио зајам, под условом да нема никакву забрану на своју плату. Пензиони фонд био је својина Друштва за Српско народно позориште, које је и руквало њиме. Није се смео крњити ни употребити у коју другу сврху, а имао је да ступи у живот кад достигне износ од 100.000 круна. Све док из прихода тога фонда није било могућно подмирити доспеле пензије, потребна свата стављана је у годишњи буџет, одакле је била и исплаћивана. Стане тога фонда износило је 1906 године 20.250,67 круна.⁵⁹ Први члан Позоришта који је према томе правилнику пензионисан била је Софија Вујићка, која се 4 марта 1906 опростила с позорницом као грофица Сремска у Мајци од Чикија.⁵⁹

Из Новог Сада дружина је отишла у Сремске Карловце (4/II—21/II 1905, 15), затим у Земун (22/II—21/III, 21), Панчево (22/III—2/V, 32), где је дала премијере комада Песник од Војислава Илића (7/IV), шаљиве игре Шелеров пансион од Кајла Лајфеа (21/IV) и Валенску свадбу (Die Hochzeit von Valen) од Л. Гангхофера и М. Брочинера (28/IV). Из Панчева је

Сл. 23 — Софија Вујић

⁵⁹ Први пут је ступила на позорницу Српског народног позоришта као Јула у Војничком бегунцу у 1 априла 1863 у Новом Саду. С прекидом од шест година (1879—1885), она је стално била чланица позоришта. Била је најмлађа кћи попа Луке Поповића (рођена 6 VIII 1851 у Овсеници). Прво се удала за композитора Аксентија Максимовића, а затим се преудала за поседника Вујића у Осијеку. После његове смрти (1884) поново се вратила у Српско народно позориште. Њен репертоар био је разноврстан. Нарочито је умела да сатиричким цртама вешто окарактерише женске особине, а поседовала је и врло развијен глумачки таленат, што, како наводи Грчић, доказује чињеница да је у М'аксиму Црнојевићу све три женске улоге — Анђелију, Филету и Јевросиму — тумачила једнаком виртуозношћу. Вујићка је умрла 5 априла 1921 у Новом Саду од старачке изнемогlosti и сахрањена је на Алмашком гробљу.

отишла у Сремску Митровицу (4/V—7/VI, 25), приказавши онде, између осталих ствари, и комад Под облацима (6/VI), па у Руму (8/VI—4/VII, 17), где је приказала комедију Зет од непознатог писца и шаљиву игру Он од Светозара Ђоровића (11/VI). Ту је добила једномесечни сдмор. Поделивши се у две групе, једна је, под вођством Бр. Ђ. Нушкића, отишла у Сарајево, где је дала девет претстава, док је друга, под вођством Димитрија Ружића, давала претставе у Земуну и Новом Саду.

После одмора дружина се састала у Вуковару (1/VIII—17/IX, 29), али без свога управника Нушкића. После свршеног гостовања у Сарајеву он је отишао у Београд и није се више вратио, иако претходно није поднео оставку на свој положај нити извршио обрачун са централном благајном у Новом Саду. Тај његов поступак изазвао је велики поремећај у самој дружини и тешке трзавице у Управном одбору Друштва, што је све довело до немилих последица. Кад се дружина после одмора поново састала у Вуковару, без Нушкића, није знала шта да почне, па је тада Станојевић с тамошњим Месним позоришним одбором саставио репертоар, послao Нушкићу у Београд писмену сусペンзију, узео управу у своје руке, Ружића поставио за администратора, а Лукића за редитеља позоришта.

О свему томе поднео је др Станојевић следећег дана, тј. 21 августа, детаљан извештај Управном одбору, који га је најпре одобрио, али — како сам Станојевић наводи — нису протекла ни два минута, а један је од одборника тражио да се за управника постави Пера Добриновић, што је и усвојено. То је изненадило Станојевића, јер је у свом извештају изнео да је у Вуковару понудио Добриновићу привремену управу, али да је овај одбио изјављујући да одлази у Београд. Видећи да су ту по среди неке интриге и да га је опорекао цели Управни одбор Станојевић је прогласио Добриновића за управника, одмах дао оставку и закључио седницу.

Тај недоследни поступак Управног одбора јако је дирнуо и увредио др-а Станојевића који је пуних 25 година стајао на челу Друштва, њиме савесно управљао и старао се за његов напредак. Али своју нетактичност према Станојевићу испољио је Управни одбор још и тиме што на главној скупштини, одржаној 11 јануара 1906, није ставио на дневни ред његов извештај о раду Друштва за протеклих 25 година, изговарајући се да су то „све same познате ствари“. Међутим, Станојевић је у том свом извештају изнео врло занимљиве податке о кретању чланства од 1861 до 1905, навео број чланова по општинама, набројао већа српска места у којима није било ни једног члана, а и она у којима је требало да буде више чланова, приказао бројно стање мушких и женских глумачких особља у 1881, 1895 и 1905 години, затим износ њихових плату у тим годинама, колико је Позориште зарадило и потрошило, колики је био вишак и мањак од 1881 до 1904, итд. То су биле све непознате ствари о којима се нико није старао, јер су се на годишњим скупштинама примали извештаји с мало или без икакве критике и остављало се управама да воде Позориште према свом најбољем нахођењу.

Да би се Станојевићу дало задовољење и изразило признање за труд и рад, скупштина га је једногласно изабрала за почасног члана и одлучила да му се изрази најтоплија захвалност на свему што је као начелник учинио да се та народу најближа просветна установа одржи, унапреди и усаврши. Сам пак Одбор истакао је у својој захвалници да „сматра још и за своју малу дужност“ да му се захвали што је у свима позоришним приликама, „а било их је и врло тешких“, свим својим силама истрајно радио увек и једино на томе да се очува угле, лепо име и добар глас Српског народног позоришта. Међутим, Станојевић је, „до дна душе увређен“, вратио диплому почасног члана и захвалници, тражећи уједно да се брише и из списка друштвених чланова, и, штавише, прекинуо је све пријатељске и познаничке везе са свима члановима Управног одбора који су присуствовали тој седници „због њиховог мучког и подлог понашања“. Станојевић је написао брошуру под насловом „О Српском народном позоришту 1881—1905 г.“, у којој је

изнео случај с Нушкићем, држање Добриновићево, затим свој извештај и тешкоће у раду с члановима Управног одбора, и многе некоректности Антонија Хаџића. Види се да је брошуре писана у срцби и да је Станојевићу највише стало до тога да се обрачуне с Хаџићем, кога је сматрао узрочником свих интрига против себе. Ипак, све то није наудило Хаџићевом угледу, штавише, он је после Станојевића постао начелник Друштва и водио његове послове као и дотада, а ни Нушкићу, који је после извесног времена извршио свој обрачун.

После годину и по дана, на седници Управног одбора 19 јуна 1907, поднели су Ђушан Радић и др Ђорђе Трифковић опшiran извештај као одговор на Станојевићеву брошуру. У њему се констатовало да је Позориште „већ годинама сишло са легалних основица свога опстанка“, те да за то велики део одговорности пада и на самог Станојевића. Он се морао старати о томе да се прописи Устава и решења Управног одбора тачно извршавају, и да је на то пазио, не би дошло ни до Нушкићевог случаја. Стога саветују Одбору да се цео живот, рад и управљање Српским народним позориштем поново сведе на поштовање и извршавање наредба и основних прописа садржаних у његовим Правилима и постојећем Уставу. У ту је сврху изабран одбор од пет лица да изради потребне предлоге о усклађивању целог рада према Уставу, а и о томе шта би ваљало учинити да се попуни празнице у њему.

Станојевић је својим 25-огодишњим радом стекао велике заслуге за Српско народно позориште. Он није био ни писац ни преводилац позоришних комада, него човек који је ту установу топло пригрлио и настојао да је материјално ојача и морално одржи на достојној висини. За његовог начелникоства Позориште се из године у годину све више развијало и његове су потребе постала сваким даном све веће, нарочито због принове инвентара, а и због повећања глумачког особља. Стога је с материјалном страном ишло врло тешко и дефицит се, с ретким изузетима, стално појављивао. Али, и поред тога, четвртвековно Станојевићево начелникоство довело је до стабилности Позоришта, која се испољила у његовој потпуној унутрашњој организацији и лепим уметничким успесима његове дружине, и стога оно претставља врло значајан период у развоју Српског народног позоришта.

7. КРИТИКА НА РАД И СТАЊЕ У СРПСКОМ НАРОДНОМ ПОЗОРИШТУ

Све оно што се одигравало између Станојевића и Управног одбора није утицало на чланове дружине који су сада, под Добриновићевом управом наставили са радом.

1905 године ступио је у Позориште као нови члан Риста Спиридоновић који је дошао из београдског Народног позоришта, док је смрт уграбила Зорку Марковићку, чланицу од 1890, која је умрла у Бечу, а и некадашњег члана Милоша Цветића, који је 29 јануара умро у Београду.⁶⁰

После Вуковара дружина је отишла на гостовање у Осијек (3/X 1905—2/I 1906), где је дала 70 претстава, али с малим бројем новитета. Први пут су приказани: шаљива игра Поручник Рајф (Reif — Reiflingen) од Густава Мозера (17/X), Пана Циганка, превод с мађарског (12/XI), оперета Муж пред вратима од Жака Офенбаха (23/XI), позоришна игра Флорентински шешир (Un chapeau de paille d'Italie) од Лабиша и Марк Мишела (30/XI), Поезија у прози (Bürgerlich und romantisch) од Едуарда Бајернфелда (7/XII), шаљива игра Рач од Пеције Петровића (17/XII), драма из живота Повратак од Срђана Туцића (23/XII) и Пасторак од Јосипа Еугена Томића (30/XII). Тај мали број нових комада научених и приказаних током тромесечног боравка дружине у Осијеку образлаже се, како је то изнео Добриновић на годишњој скупштини одржаној 29. децембра 1906, пристрасношћу ранијег управника Нушкића при подели улога у новим комадима и у мењању улога у већ наученим комадима. Стога су се готово у сваком комаду морале заменити две главне улоге, а то је спречавало и онемогућавало учење нових.

Својим дугим боравком и великим бројем претстава, већим но што га је Позориште икада изнело и у самом Новом Саду, дружина је, после кризе у Вуковару, доказала своје родољубље и љубав према позоришној уметности. Осјечки локални листови, сем немачког шовинистичког листа *Die Drau*, писали су врло похвално о појединим претставама, нарочито о оперети Лепа Галатеја, у којој су се показали на достојној висини сви глумци, а својим добрым певањем истакли се Спасићка, Матејићка, Добриновић и Кранчевић. Тадањи привремени управник Добриновић намеравао је да из

⁶⁰ Цветић је рођен у Чуругу 26. јуна 1845. Најпре се одао трговини, али ју је убрзо напустио и учио школу. Још као ћак волео је позориште, те је већ 1862 ступио у Кнежевићеву дружину, а септембра месеца исте године ушао је у Српско народно позориште, у коме је остао до марта 1863. Затим је био у Чекићевој и у једној другој приватној позоришној дружини у Шапцу, а онда је прешао у београдско Народно позориште, у коме је глумовao до 1. маја 1865, налазеши се међу првацима тога позоришта. Пошто је оно те године укинуто, Цветић се поново вратио у Српско народно позориште, али је у њему остао кратко време. 1867. отишао је у Загреб, одакле се 1. априла 1869 вратио у Београд и ту постигао врло лепу позоришну каријеру. За то време Цветић је неколико пута гостовао у Новом Саду и то као Дон Цезар од Базана, Гренгоар, Камуфле (Шоља теја), гроф Марио (Андреја Леку врерова), Мортимер (Марија Стјуарт), Луј XI, и два пута као Немања у својој драми. 1881. гостовао је у Загребу, а 1894 провео је ту целу сезону. Поред глумовања Цветић се истакао и као писац српских историјских драма — Немања, Милош Велики, Лазар, Душан Силини, Тодор од Сталаћа, Каракторђе — које су приказиване на српским позорницама.

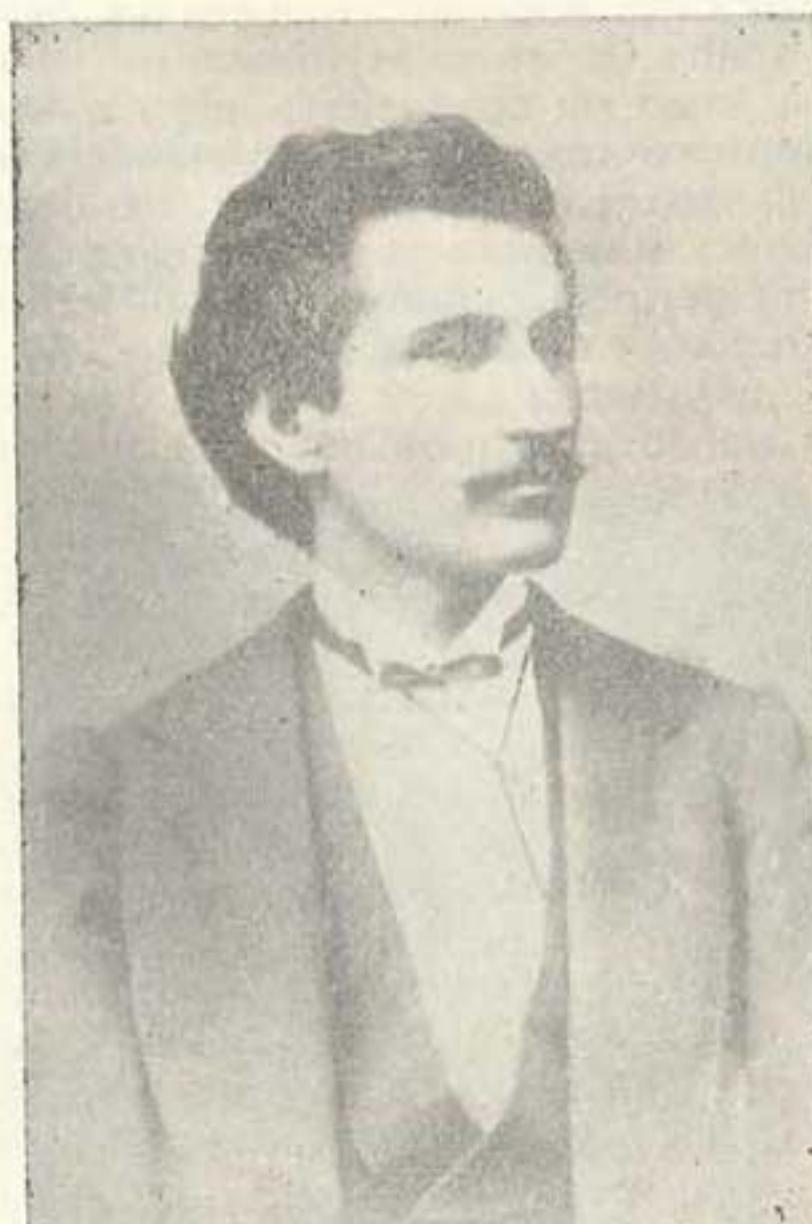
Осјека оде на гостовање у Вараждин. По овлашћењу Управног одбора он је отишао у Вараждин, где је с проф. Милчетићем, претседником тадањег Хрватског драмског друштва, обезбедио гостовање дружине и израдио помоћ у износу од 1.000 круна. „Но како је — каже Добриновић у свом годишњем извештају — *Die Drau* прештампала нетачне дописе из српских листова и још по свом тенденциозном начину додала да је наша позоришна друžina „minderwertig“: то ми је Милчетић јавио, да кад се тако о нама пише, боље је да не долазимо“.

1905 године прославили су 25-огодишњицу свога глумачког рада Михаило Марковић и Ђорђе Бакаловић. Први је свој јубилеј прославио 20 јануара, и то на врло скроман начин. У стану му је, у присуству свих чланова друžине, честитао тадањи управник Нушкић, а Андра Лукић му је предао леп дар његових другова и другарица. Бакаловић је прославио свој јубилеј 19 новембра у Осијеку, у узори Роберта у Библиотекару.⁶¹

Из Осијека је друžina наставила своја гостовања по Бачкој и Банату, обилазећи Србобран (31/XII 1905 — 6/II 1906, 34), где је први пут давана слика из народног живота од Мргуда (псевдоним др-а Лазе Марковића) под насловом *Под новим слеменом* (29/1 1906), а затим је отишла у Сомбор (7/II—5/IV, 39), и онде дала, између остalog, и свечану претставу у славу стогодишњице рођења Јована Ст. Поповића, на којој је приказана трагедија *Смрт Стевана Дечанског* (25/II).⁶² У Чикијевом комаду *Мајка*, у узори грофице Сремске, опростила се с позорницом Софија Вујић—Максимони

и Бакаловић се убрајао међу добре глумце. Рођен је 28 јуна 1858 у Сремским Карловцима. Код Браће М. Поповића у Новом Саду изучио је књижарску трговину. Пошто је имао талента за глумовање, напустио је 1880 трговину и ступио у позоришну друžину Светислава Динуловића у Сремским Карловцима. Најпре је играо комесара у комаду *Палата и лудница*, а затим Виљема у позоришној игри *Лаворика* и просјачки штап, и то под псевдонимом Ђорђе Глишић. За време боравка друžине у Ђакову, напустио је Динуловића и прешао у друžину Ђоке Протића у Славонској Пожеги. Ускоро после тога био је ангажован у Хрватском казалишту у Загребу као певач у хору, а затим се опет вратио Протићу. Дошаоши у Београд, он је 14 дана радио у књижари Андре Пурића, а затим ступио у друžину Марка Суботића, која се тада налазила у Сремској Митровици, где се истакао у *Сеоској лоли*. 30. децембра 1887 ступио је у Српско народно позориште и одликовао се у улогама Роберта у *Библиотекару*, каплара Лорија у *Мамзел Нитуш*, маркиза у *Дон Цезару од Базана*, калуђера у *Разбојницима*, министра Калба у *Сплетки и љубави*, Јована у *Љубавном писму* и Калинског у комаду *Наш пријатељ Некљужев*. Позорницу је напустио 1907 због болести грла. Иако му је Управни одбор омогућио лечење у бечкој клиници, он га није могао да излечи, те се стога више никад није појавио на позорници. Пензионисан је 1908. Бакаловић је био врло друштвен човек и пун здравог хумора. Неко време био је и одговорни уредник новосадске *Заславе* (М. Ђ., Седамдесетогодишњица Ђуре Бакаловића, *Глас Мајице српске* 88, 1938). Као глумац, Бакаловић се истакао у драми и оперети и био је прави мајстор у стварању најлепших успеха од епизодних улога, одликујући се тачном поентацијом и живом радњом на позорници. Умро је у Београду 1942.

⁶² Приликом боравка друžине у Сомбору, поклонила је Позоришту супруга Лазе Костића, Јулка рођ. Паланачки, тешку кадифу у свима бојама с тим да се од ње сачине сви костими који су били потребни за приказивање Шекспировог Ричарда III у преводу њеног мужа.

Сл. 24 — Милош Цветић

вић рођ. Поповић, која је скоро 45 година предано и ваљано служила Српском народном позоришту.

После Сомбора друžina је давала претставе у Суботици (6/IV—12 V, 30), где је као једини новитет приказана лакрија Господин професор од Исидора Новаковића (6/V), али се тај комад није одржао на репертоару. Суботички локални листови врло су се похвалио изражавали о претставама друžine, нарочито буњевачки *Neven* и мађарски *Bácskai Hirlap*. Први је писао: „Браћи Србима честитамо на умјетничким и складним претставама. Ово не само ми признајемо него и овдашњи мађарски листови, који најлипше критике доносе о претставама Српског народног позоришта. Рекли би: да су придавања ове године још боља, складнија, него пређашње године, што је осим вјештине г.г. умјетника и умјетница, заслуга енергичног и вештога управитеља г. Добриновића“.⁶³ Мађарски лист, осврћуји се на приказивање познатих комада (Марије Стјуарт, Тоске, Господара ковница и др.), мисли да за неке од тих комада тешко да би се нашло приказивача у мађарским провинцијским позориштима.⁶⁴

Напустивши Суботицу, друžina је наставила гостовања у Сенти (13/V—5/VI, 22), Старој Кањижи (6/VI—8/VI, 2), Перлезу (9/VI—3/VII, 18), Тителу (28/VII—16/VIII, 16), Молу (17/VIII—3/IX, 14), Мокрину (4/IX—16/IX, 10) и Великој Кикиндид (17/IX—1/XI, 30) и с једном претставом у Иђошу (17/X). Као новитети приказане су ове драме: Вањушинова деца од Најћенова (10/X) и Жена с мора од Ибзена (28/X), а на Стеријиној прослави изведена је Покондирена тиква. Из Кикинде је отишла у Чаково (2/XI—20/XI, 15), одакле је 5 новембра сврнула у Модош, затим у Вршац (21/XI 1906—3/I 1907, 32), где је изведена премијера комедије Добио човек оден од А. Мејака (12/XII), која је убрзо скинута с репертоара, и Женидба од Гогольја (16/XII). И овде је врло свечано прослављена стогодишњица Ј. Ст. Поповића. На прослави је друžina извела Кир Јању.

Те године напустио је Позориште Јефта Душановић, који се као глумац нарочито истакао у приказивању карактерних улога.⁶⁵

Из Вршца је друžina отишла у Белу Цркву (4/I—25/I 1907, 18), где је као новитет приказала лакрију Страшан дан од Мргуда, с музиком Исе Бајића; затим у Ковин (26/I—14/II, 16), а одатле у Панчево (15/II—19/V, 48). Будући да је дворана била заузета, друžina је отишла у оближње велико српско село Долово, где је приказала три комада. За време свог бављења у Панчеву дала је и ових пет премијера: драму Крање средство (20/III), Вештицу од Сарџа (7/IV), шаљиву игру Мишоловка (*Heimatnest*) од Густава Дависа, у преводу Ј. Грчића (10/IV), позоришну игру Трговина је трговина (*Les affaires sont les affaires*) од Октава Мирбоа, такође у преводу Ј. Грчића (14/IV), и позоришну игру Ракија (*A bor*) од Гезе Гардоњија, у преради П. Крстоношића, с музиком И. Бајића (17/IV). Приликом приказивања Мишоловке, прославила је Марта Тодосићка 25-огодишњицу свога глумовања. Тодосићка је са својим мужем Јанком Тодосићем постала члан Српског народног позоришта 1893. Наступила је први пут 5 фебруара 1895 као Павлија у Ђиду. Нарочито се истакла у тумачењу смешних ста-

⁶³ Позориште 5, 28 V 1906.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Пореклом је био Босанац и право име му је било Дошљеновић. Рођен је у Старом Майдану, крај Санског Моста 1861. Основну школу свршио је у Бањој Луци, а затим је изучио трговину којом се бавио све до свог пунолетства, када је узет у војску. По свршеној војној обавези, Душановић је пребегао у Србију и ступио у путујућу позоришну дружину Петра Ђирића а затим Фотија Иличића, а и сам је неко време имао своју дружину. У Српско народно позориште ступио је 1894 и радио у њему све до 1906. Отада се бавио фабрикацијом неких својих патената, нарочито справом за кљукање гусака. За време Првог светског рата, Душановић је 23 новембра 1917 трагично завршио свој живот. Његове су најзначајније улоге биле: Давид (Наши сељани), Краљевић Марко (Краљевић Марко и Арапин), Чика Тома (Јабука), Квазимодо (Звонар Богородичне цркве), Јован (Кир Јања), Иван Црнојевић (Балканска царица) и још неке друге.

рица и оштроконђа. Из Панчева је дружина преšла у Земун (20/IV—23/V, 23), где је као новитет био приказан Свет од Нүшића (20/V), а на позив београдског Народног позоришта гостовала је у Београду, и приказала Трговина је трговина (22/V), у којој је Добриновић с великим успехом тумачио улогу Исидора Леша. После Земуна је гостовала у Старој Пазови (23/V—1/VII, 24), одакле је отишла на једномесечни одмор. Потом се састала у Винковцима (1/VIII—15/VIII, 11), а одатле отишла у Вуковар (16/VIII—17/IX, 21) и у Осијек (18/IX—21/XI, 45), где је с лепим успехом дала премијеру оперете Слепи миш од Јохана Штрауса.

После скоро три године и десет месеци вратила се дружина у Нови Сад пошто је гостовала за то време у 33 места. Сезону је отпочела 23 новембра 1907, а први пут су приказани: позоришна игра из народног живота Дивљуша (A gyimesi vadvirág) од Стевана Геција, у преради Љубе Грујића, са музиком И. Бајића (25/XI), која је први пут приказана у Сомбору 4 априла 1906; комад је добро изведен, али је критичар јован Грчић дао прилике да укаже на штетност посрблјавања тужних народних позоришних дела и да замери српским композиторима што убацују своје композиције у такве комаде; позоришна игра Народни непријатељ од Ибзена, у преводу Стевана Предића (27/XI), који је први пут приказан у Вршцу 2 јануара 1907, а чији приказ није задовољио критичара, јер карактери појединих лица, сем Хорстера, капетана брода (М. Марковић) нису били доволно оцртани;

позоришна игра Трговина је трговина (29/XI), први пут приказана у Панчеву 14 априла 1907, добро је одиграна и нарочито су се истакли Добриновић (Исидор Леша), Милка Марковић (Жермена) и Љубиша Иличић (Ксавиј); Нүшићев Свет (1/XII) изведен је с успехом у Новом Саду, а Ружа Кранчевићка као почетница добро је тумачила улогу наивне Јелкице; позоришна игра из Наполеонових времена Лепа Марсељанка од Пјера Бортона (4/XII), први пут приказана у Великој Кикинди 19 октобра 1906; комедија Госпођица Жозета, моја жена (Mademoiselle Josette, ma femme) од Пола Гава и Робера Шарвеја, у преводу Милке Марковићке (8/XII), сатирички комад у коме су се истакли: Марковићка (Жозета), Спасић (Теодор Памар), Васиљевић (Андре Тернеј) и Д. Иличићка (Мирјана); слика из сеоског живота Барон Фрања Тренк од Јосипа Е. Томића (13/XII); глумци су је извели врло добро, а истакли су се Марковићка (Јелица), Тодосићка (Циганка) и нарочито Иличић (Станко), који је својом игром „развио толико снаге и природног жара да је публика била занесена“; позоришна игра с певањем Ракија (16/XII); драмско ћеретање у једном чину Кад човек оствари (Wenn wir allern) од Оскара Блументала, у преводу ар-а Ђуре Трифковића (18/XII); критика није оценила јер је лист *Позориште* престао да излази; драма Вештица од Сардуга (22/XII), давана први пут у Панчеву 7 априла 1907; шаљива игра Рајф Рајфлинген, оперета Муж пред вратима (17/I 1908), давана први пут у Осијеку 23 новембра 1905; комедија Добио човек орден; Мишоловка (23/I); драма Жена из народа од

Сл. 25 — Заједница омладине
Српског народног позоришта 1907 године

Денерила и Малијана (26/I); позоришна игра Милка од Лазе Марковића; позоришна игра из народног живота с певањем Пасторак од Ј. Е. Томића (15/II); комедија Господин Аphonse (Monsieur Alphonse) од Александра Диме-сина и драмска песма Смрт мајке Југовића од Ива Војновића (18/II).

Током те сезоне, половином фебруара, гостовало је у Новом Саду први пут београдско Народно позориште, приказавши драму Голгота Миливоја Предића (14/II), са Цоцом Ђорђевић у улози Олге и комедију

Господин Аphonse с Велом Нигриновом, Милошом Гавриловићем и Љуком Поповићем. Новосађани су врло лепо дочекали Београђане и наградили их цвећем и венцима. Новосадски Словаци предали су Нигриновој леп дар. Крајем те сезоне прославили су 25-годишњице свега глумачког рада: Тинка Љукићка, Сара Бакаловићка, Димитрије Спасић и Коста Васиљевић.

Сви су ови јубилеји свечано прослављени, као што је то већ био обичај у Српском народном позоришту. Сва четири слављеника били су његови заслужни чланови. О Љукићки говорили смо већ раније. Сара Бакаловићка прославила је своју 25-годишњицу 15. фебруара 1908.⁶⁶ а исто је тако свечано и лепо прославио и Димитрије Спасић свој 25-годишњи глумачки јубилеј.⁶⁷ Четврти слављеник у тој сезони био је Коста Васиљевић.⁶⁸

Те године напустила је Позориште Драга Спасићка примивши ангажман у београдском Народном одласком осетио се велики губитак у глумачком ансамблу. Највише су га осетили њени партнери Михаило Марковић и Драгомир Кранчевић, који су с њоме учествовали у многим комадима с певањем.

Сл. 26 — Драга Спасић

позоришту.⁶⁹ Њеним самблу. Највише су га осетили њени партнери Михаило Марковић и Драгомир Кранчевић, који су с њоме учествовали у многим комадима с певањем.

⁶⁶ У Српско народно позориште ступила је 1885, а на позорници се појавила први пут 3. јануара као прала Маргарита у Путу око земље у осамдесет дана. Она није била ни темпераментна ни импулзивна, али је била предодређена за нежне и пасивне женске улоге. Стога је одлично тумачила улогу Анђелије у драми Смрт Стевана Дечанског, Јелисавете у драми Вукашин, Спасенију у трагедији Станоје Главаш, Ану у Немањи, Чучук-Стану у Хајдуку Вељку, Вјеру у драми Самртица замка, Фернанду у истоименој позоришној игри, Марију Комин у трагедији Луј XI и Клару Болијеову у Господару ковница, којом је улогом наступила и на свечаној претстави приликом свога јубилеја (Ј. Грчић, Сара Бакаловићка Бранеш 26, 2/15 II 1908).

⁶⁷ Рођен је у Београду 6. августа 1861. У зрело младалачко доба (1883) ступио је у неку позоришну дружину у Нишу и радио у још некој друштини, а од 1885 у друштинама Поповића Иличића и Протића. У пролеће 1890 ступио је у Српско народно позориште за време његовог, боравка у Сремским Карловцима и остао његов стални члан. Пред новосадском публиком појавио се 3. новембра 1891 као Вуле Пупавац у Подвали. За време Првог светског рата био је као српски поданик интерниран у Јасберењу, у Мађарској, и у Ашаху, у Аустрији. Спасић се као почетник истакао као певач и љубавник, док је доцније играо комичне улоге, али је са врло добним успехом приказивао озбиљне и мушке племените карактере. Његове су значајније улоге биле господин Кока у Јабуци, Лаза Дражић у Љубавном писму, Панта у Сеоској лоли, Васица Каћански у шали Мој чеп, Димон у Распикуну, Надан Бојимир у Максиму Црнојевићу, Вук Бранковић у Милошу Обилићу итд. Спасић је око 15 година био редитељ Позоришта. Био је одличан друг, вољан испомагач, поуздан певач и глумац који је увек знао све улоге. Говорио је лепо, течно и разговетно, уз то толико сигурно да се ни у најнапорнијим монолозима није заустављао. На јубиларној претстави тумачио је улогу чобанина Манелика у драми У долини, пожњео велики успех и био обасут лепим даровима од новосадског грађанства. После претставе новосадска омладина приредила му је лепу манифестацију: дочекала га је лампионима и бакљама на излазу из Позоришта, однела га на рукама до кочија, испрегла коње и у триумфу га однела до гостионице „Код липе“, где је у његову част приређено пријатељско весеље.

⁶⁸ Као Спасић, и Васиљевић је био Београђанин (рођен 17. новембра 1863). Своју глумачку каријеру отпочео је у београдском Народном позоришту 1884. У јулу 1885 ступио је у Српско народно позориште приликом његовог бораџика у Земуну, а на његовој се позорници први пут појавио у Руми као судија Ајленштајн у позоришној игри Робијашева кћерка. У ред његових истакнутих улога спадају: Милан у Сеоској лоли, Мешен у Чашиводе, Митар у Саћу

У тој години ушли су у дружину Јован Антонијевић, Божидар Савић, Лепосава Јовановића, Милица Јосићева, Лепосава Нишићка и Олга Освалдова. Јовановићка је имала угодан глас, бујни и несташни темпераменат. Јосићева је била амбициозна глумица, с много дара и лепим гласом. Нишићка је лепо певала и добро глумила. Олга Освалдова имала је јасан, чист српски изговор, а и као певачица била је добра.

Иако је у тој сезони дружина приказала 63 комада, — међу овима и 14 премијера — ипак то није био онај резултат који се очекивао, нарочито после њеног скоро четврогодишњег отсуствовања ван Новог Сада. У својој брошури Српско народно позориште у Новом Саду 1907—1908 године, др Бошко Петровић изнео је статистику приказаних дела и нашао да је репертоар лаких ствари, у који је он уврстио и оперете, износио 24 комада, драма са трагедијом 19, а позоришних игара 20 комада. Од социјалних драма изнето је на позорницу свега 5—6 комада, незнатан број, и то, како вели Петровић, „баш у доба када на европским озбиљним позорницама друштвена драма стоји у знаку социјалном, а позориште хоће да постане судиште у социјалним питањима“. Даље је нашао да је српска књижевност била заступљена са 17 драмских дела, а француска са 16, али пошто су 4 српске драме биле написане у једном чину, а француске у више чинова, то је извео закључак „да су новосадској српској публици више говорили Французи него српски писци“. У погледу српских драмских новитета, од којих су биле приказана само четири, Петровић је констатовао да је то врло мален број и питао је Управу шта је радила за време оног дугог отсуствовања из Новог Сада, те је нашао да „Позориште није ништа урадило за српску драму“, штавише, да се ометало приказивање нових дела српских писаца, а једном од ових десило се и то да му је рукопис био забачен и изгубљен. Пошто је тада било уведено да се за ђаке претставе дају посебно, са одговарајућим предавањем, Петровић је критиковао избор комада за те претставе, као што су: Смрт краља Дечанског, Ревизор, Очарани кнез и Млетачки трговац, јер их већина ђака, тј. нижешколаца није ни разумела. Налазећи да је избор приказаних трагедија био добар, и да поред старих глумаца и „млађа гарда“ претставља врло добар материјал, др Петровић је указао на још неке недостатке у Позоришту: у првом реду недостатак драматуршког искуства позоришне управе, затим на застарели и несавремени репертоар, нарочито на велику несразмеру француских у односу на српске и остale европске драмске писце. Најзад је Петровић тражио да се за млађе глумце отвори глумачка школа, у којој би се предавала мимика и игра, правilan говор на позорници, што је све недостајало млађим новосадским глумцима. Он је још предлагао да Позориште сваке године даје претставе у Новом Саду, јер би ту било под правом контролом и критиком, што није случај у мањим местима куда је одлазило на гостовање. Своју брошуру завршио је

рици и шубари, Ђорђе у Циганину, Милош Обреновић у Максиму Цриојевићу, Едмунд у Краљу Лиру и пустинјак у Задужбини цара Лазара. Приликом прославе 25-огодишњице свога глумачког рада (16/29. фебруара 1908), тумачио је Скарпију у Госки, доживео је исте овације као и Спасић и добио многе и скупоцене дарове од својих другова и поштовалаца (Ј. Грчић, Коста Васиљевић, Браник 37, 16/29 II 1908).

⁶⁹ Спасићка је рођена у Ваљеву 1876. Свршивши учитељску школу, она је, после двогодишњег учитељевања, отишла у Беч, где је учила певање код проф. Форстена. По повратку из Беча (1896), ступила је у Народно позориште у Београду, а после годину дана прешла је у Српско народно позориште, у коме је глумила све до 1908, када се поново вратила у Београд. Ту је као чланица Позоришта које је тада давало претставе у „Касини“, прославила 25-огодишњицу свога глумачког рада 1921. Располажући добрым сопраном, Спасићка је изнешла на глас као певачица и убрзо стекла наклоност позоришне публике. Истакла се у многим улогама, нарочито као Елеонора (Трубадур), Сантуца (Кавалерија рустикана), Розалинда (Слепи миш), Коштана, Јела (Сеоска лола), Неда (Бајацо), Мими (Боеми), Марженка (Продана невеста), Лота (Вертер), Агата (Чаробни стрелац), Тоска, Мамзел Нитуш и др. Спасићка је била интелигентна, грациозна и симпатична глумица, марљива и истрајна у раду. Умрла је 17. јула 1938 у Београду.

др Петровић констатацијом да су Позоришту потребне многе и темељите реформе, али је посумњао да би их могла извести тадања управа.

Ова Петровићева брошура била је уперена против конзерватизма у Позоришту и појавила се у згодан час. Доцније ће се и други позабавити тим питањем у жељи да Позориште изведу на прави пут. Још те године, на годишњој скупштини 11 јануара, примљена су Правила за српску народну позоришну друžину која је др Тихомир Остојић прочитao пред њеним члановима. Та су правила израђена на модерној основи и у таччине су одредила делокруг и рад свих позоришних функционера. Тиме су уклоњени сви неспоразуми што се тиче компетенције појединих функција.

На тој скупштини Управни одбор изнео је своју одлуку у питању: какве би одредбе требало донети, па да се попуне оне празнине које нису биле предвиђене Уставом. О томе је највише расправљао изабрани пододбор од пет чланова са др Лазом Секулићем на челу, који је затим поднео свој извештај о усклађивању позоришног рада на бствој, стварнијој основи.

Изабрани пододбор нашао је да је највећа сметња у нормалном развијању позоришног живота била у томе што је према чл. 3 Устава, друштво основано у намери да се у Новом Саду подигне позоришна зграда. Пошто до тога није дошло, а према постојећим приликама и није могло доћи, а да би се „новосадски карактер“ Позоришта очувао, пододбор је предложио да позоришна друžина треба сваке године да отпочне свој рад у Новом Саду, а затим да иде на гостовања у остала места према утврђеном плану и програму.

Према прописима Устава јасно су одређени делокруг и организација појединих органа Друштва, али због њиховог правилног функционисања нашло се потребно да се нормативним путем одреди број заједничких и посебних седница Управног одбора. Прве би требало одржавати пре и после главне скупштине, док би поједини отсеци требало да држе своје седнице тромесечно, и то Економски отсек после Позоришног отсека. Тиме би предмети, везани с материјалним издацима, били брзо решени, а одређивањем рокова за седнице олакшао би се члановима долазак на њих, нарочито онима ван Н. Сада.

У примању нових чланова показала се нека несталност. По Уставу то примање вршио је Управни одбор на заједничким седницама, а не главна скупштина, како је то било у пракси заведено. За неисплаћену чланарину нису се од чланова тражиле обвезнице по којима ће и остали део исплатити с највишом законском каматом, а неко време није се практиковало ни то да се она исплати у оброцима не за три, него за пет година, што је такође било супротно прописима Устава. Устав није предвидео место плаћеног секретара него само деловође, а није предвидео ни књиговођу него благајника. Секретар и благајник почасни су друштвени функционери које бира главна скупштина, док деловођу поставља Управни одбор. Одредба Устава о деловођи пренета је на секретара, који фактично врши послове деловође, али изабрани пододбор налази да се треба строго придржавати уставних прописа, те стога предлаже да се успостави место друштвеног деловође, „тим пре што Устав не забрањује да се баш сам друштвени секретар изабере за деловођу“. Место књиговође створено је на основу одредбе Устава према којој скупштина може одредити плату оним функционерима „чија су места потребна ради руковања друштвеном благајном“, тј. позоришним фондом и благајном уопште. Али пошто је на основу те одредбе благајник као друштвени функционер примао плату, није се онда смело стварати место књиговође који такође добија плату. Према мишљењу изабраног пододбора косио се с одредбама Устава и положај управитеља (управника) Позоришта. Уставом није предвиђен тај положај. Устав не познаје ни место редитеља који „управља непосредно позоришном друžином“. Стога је и избор Јована Ђорђевића, као првог управника, био у супротности са уставним прописима. Најзад је изабрани пододбор нашао да су Правила за позоришну друžину од 1886 била привременог карактера, јер их је издао Управни одбор без претходне санкције главне скупштине.

Изабрани пододбор је на основу извода из записника главних скупштина доказао да се већ у самом почетку „отступило и отступало“ од одредаба Устава, а то се није смело нипошто чинити, те стога, осврћући се на њен делокруг, у свом извештају каже: „Скупштина је, истина, суверена и у спорним питањима која искрсну у животу једне установе, она је позвана да их коначно реши, те у многом погледу да даје нормативу за рад њој потчињеним органима. Но зато ипак ни скупштине у свом делокругу не могу се ставити ван прописа устава друштвеног, јер је и делокруг скупштине баш самим Уставом прописан. Скупштина може чинити измене на Уставу, може чак и нов Устав донети; али док постоји у крепости један Устав, скупштине не могу, односно не би смеле, доносити такве одлуке које су у очитој противности с прописима устава, или пак тек само понављају оно што је у уставу јасно изложено.“ Стога је пододбор предложио да се прогласе неважећим сва скупштинска решења која су донета против уставних одредаба, и изразио је мишљење да се цео рад Друштва „може врло лепо удесити према прописима Устава“. Скупштина је, на предлог др. Стевана Малешевића, одбила тај предлог изабраног пододбора, али је усвојила његово мишљење да се убудуће треба строго придржавати одредаба Устава.

Управник Пера Добриновић истакао је у свом извештају да се друžina борила с многим тешкоћама, али је ипак зато њен рад „био на врхунцу уметничке глумачке савршености“, док су чланови „вольно и одано, савесно и с великим одушевљењем вршили своју дужност“. Друžina је бројала 27 чланова, — 22 редовна и 5 привремених — а то није довољно за приказивање неког већег комада у коме нису могли да буду употребљени статисти са стране. Притом је било у друžini и старијих глумаца који су нерадо примали мање, епизодне улоге, што је отежавало поделу улога у већим позоришним комадима. Друžina је за 10 месеци, и поред тога што је научила 15 нових комада, дала 207 претстава, а то доказује њен врло интензиван рад. Она би научила још и више комада, али се подуже бавила само у Панчеву и Осијеку, где их је могла да спреми и научи. „Но кад се узме у обзир — рекао је Добриновић — интензивна игра у приказивању претстава, када је у једном и другом месту приказано у току два месеца 45 претстава, онда свако може извући закључак колико је нама остало на то да ансамбл игра у новим комадима савршено. Захтевати с једне стране интензивну игру ради тога да дођемо до што већег прихода, а с друге стране стављати према игри наших глумаца и захтеве савршене уметничке глумачке технике, држим да је донекле неоправдано, иако смело смеем тврдити да игра наших глумаца ни у квалитативном погледу не заостаје иза игре глумаца других наших позоришних друžina. Овде не мислимо путујућа друштва, него имамо пред очима игру Београдског кр. српског позоришта и Загребачког хрватског казалишта.“⁷⁰

После Новог Сада друžina је гостовала у Сомбору, Суботици, Сенти, Ади, Турском Бечеју, Старом Бечеју, Великој Кикинди, Мокрину, Вршцу, Шиду (1/IX—15/IX, 1909, 13) и Вуковару (16/IX—11/X, 18). За време боравка друžine у овом месту одржана је скупштина Друштва, 29. септембра 1909, у Новом Саду. Извештај који је поднео Управни одбор не даје праву слику рада позоришне друžine, јер њена управа није подносила извештаје о свом раду када је из Новог Сада одлазила у друга места. Због тога ни сам Позоришни отсек није знао где се налази друžina, шта ради и какве су у њој промене. Добриновић као управник друžine није савесно водио послове, а на тој скупштини није чак ни поднео свој извештај. С члановима друžine није се слагао, штавише, априла месеца 1908, једанаесторица чланова поднели су тужбу против њега, о којој је Позоришни отсек много расправљао и loneo одлуку према којој је Добриновић „због учињених дисциплинарних преступа“ дат строг укор и упућен позив да убудуће не чини изгреде, да извршава

⁷⁰ Записник главне скупштине Друштва за Српско народно позориште од 29 XII 1907 (11-I-1908), ДА.

наредбе својих претпостављених, да пази на достојанство и своје и позоришне дружице, и да с глумцима поступа као с браћом.

Из Земуна (12/X—21/XI, 35) се дружица вратила у Нови Сад (22/XI 1909—15/I 1910), где је дала 74 претставе, међу којима су били и ови новитети: комедија *Бакара* (*La rafale*) од А. Бернштена, у преводу Ђане М. Марковић (12/XI 1909); добро је изведена с *Бакаловићем*, *Васиљевићем* и *Добриновићем*; комедија *Добросретник* (*A szereencse fia*) од Гabora Дрегеља, у преводу Милана А. Јовановића (14/XI); добро је и успешно приказана слика из народног живота *Сваком своје* од Љубе Милованова, с музиком И. Бајића (15/XI), комад без драмских заплета, али с добрым певачким умјечима, које је успешно извео *Драгомир Кранчевић*; лакрија *Мадам Монгоден* од Ернеста Блума и Раула Тошеа, у преводу Адама Мандровића (17/XI), за коју је критичар Јован Храниловић предлагао да се због фриволног садржаја скине с репертоара; позоришна игра *Камен међу камењем* (*Stein unter Steinen*) од Хермана Судермана, у преводу О. Хамера (19/XI), драма из живота патничког радничког сталежа, коју су глумци добро извели; опера *Ксенија* од Виктора Парме (25/XI), у којој су се истакли као певачи Лепосава Јовановић и Кранчевић; драмска слика *На дну* од Максима Горког (28/XI), пови пут изведена у Панчеву марта месеца 1907; слика из шајкашког живота *Ускочкиња* од дра Л. Марковића—Мргуда (29/XI); живо су је одиграли сви глумци; оперета *Чарвалцера* од Оскара Штрауса (5/XII); према Грчићевој оцени била је савесно спремљена и научена; четири слике са села *Сүзе* (*Маја, Ђако, Сеја и Баца*) од Петра Петровића (5/XII); комад се свидео публици, абио је одлично приказан; шаљива игра *Неверни Тома* од Карла Лауфеа и Вилхелма Јакобија, у преводу А. Мандровића (8/XII), дело без икакве литературне вредности; сатирична позоришна игра *Наш човек* од дра Божка Петровића (15/XII) није имала успеха; лакрија *Резервистина женидба* од Дирића и Шивоа, у преради Арношта Грунда, с музиком И. Штерна (23/XII), лака драма с много француске фриволности; слика *Јанковић Стојан* од Јована Протића (27/XII 1909), израђена према народној песми *Ропство Јанковић Стојана*, изведена је врло добро; сатирична игра *Народњак* од дра Л. Марковића, комад добре литературне и сценске вредности; комад из српског живота с певањем *Чучук Стана* од Милорада М. Петровића, с музиком И. Бајића (3/I 1910), критика није добро примила, јер је без икакве драмске вредности, али су се својом игром истакли Милка Марковићка (Стана) и Васиљевић (Хајдук Вељко); три једночина из пенталогије *Отсудни тренуци* од дра Милана Савића (9/I), од којих су приказане шала *На станици* и драме *Меланија* и *Ђурђевићеви*, према Грчићу све без литературне вредности; позоришна игра *Крадљивац* од А. Бернштена, чије извођење, и поред добрих глумаца, није сачињавало хармоничну целину; оперета с предигром *Лутка* од Мориса Ордоноа, у преводу *Драгомира Брзака*, с музиком Едмона Одрана (21/I), лака ствар без естетске и етичке вредности; комедија из живота *Земља* од Карла Шенхера, у преводу Аделе Милчиновићке (23/I); комад је публика хладно примила; комедија *Ксеније* и *Ксенија* од дра М. Савића, с музиком И. Бајића (26/I); глумци је нису добро научили; и шаљива игра *Ђаво* од Ф. Молнара, у преводу дра Душана Радића (28/I), била је најуспешнија премијера у тој сезони и добро је приказана.⁷¹

Те су сезоне гостовали Јевта Душановић као крчмар Давид у *Наши сељанима* и као Краљевић Марко у комаду *Краљевић Марко и Арапин*; Јелена Милутиновићка као Зораја у *Вештици*; Добрица Милутиновић као Ромео и Стеван Драгић; Марија Шилханова, из Осијека, као принцеза Јелена у *Чарвалцера*; Антоније Криж, такође из Осијека,

⁷¹ Ј. Храниловић, Сезона Српског народног позоришта од 12-XI-1909 до 30-I-1910, *Лешопис Машце српске* (ЛМС) 263 и 264, 1910. Храниловић је изнео синтетичком и аналитичком методом само литературну вредност појединих новитета, чиме смо се овде и послужили. Критичке примесе узете су из Грчићевог *Позоришта и Новог позоришта*.

као лађман Никица у Чару валцера и као Алфред у Слепом мишу, и Коста Делини, из Ниша, као Пјер Фрошар у Двема сиротицама.

Пред крај сезоне прославили су два првака Српског народног позоришта своје глумачке јубилеје: Димитрије Ружић прославио је 11 фебруара 50-годишњицу, а 8 јануара Милка Марковића 25-огодишњицу свога глумачког рада.⁷²

Занимљиве су оцене о игри поједињих глумаца у тој сезони. Ружић је сваку своју улогу извео тако одлично као да је још у најснажнијим годинама. Лукић је играо с похвалом. На Добриновићу се већ опазило да је врло отежао, јер његове креације нису имале више ону свежину као раније. Динић је играо већином комичне улоге. Тинка Лукићка је, због болести, била приморана да пред крај сезоне напусти позорницу. Васиљевић је био веома вредан и одиграо је 44 улоге, али је међу овима било и таквих које му више нису пристајале, као што су млади љубавници, момци и младожење. Милка Марковића била је у пуној снази и све је своје улоге одлично тумачила. Михаило Марковић добро је певао севдалинске песме и истакао се у многим улогама. Сара Бакаловића тумачила је улоге младих девојака, али јој више нису одговарале. Љубица Динићка приказивала је са успехом старије и старе жене. Лепосава Јовановићка истакла се својим живахним темпераментом и финим гласом, створењим за оперету. Васиљевићка, кад није играла за галерију него природно, одговарала је својим улогама. Најбоље су јој улоге биле: Јела у Сузама, Мануела у Вештици, Маријана у Двема сиротицама и др. Даница Матејићка имала је звонак глас, добро је певала оне песме које дају израза душама и најбоље приказивала типове са села, као што су: Јелка Чизмићева (Сеоска лола), Ката Горопад (Рићокоса), Живана (Ђидо), Истарка (Ракија), Вијорика (Врачара), итд.; са успехом је играла у оперети. Спасић је умео да добро карактерише „отворене и поштене мушки карактере и доброћудне, нешто и комично безазлене душе.“ Марта Тодосићка била је најпоузданiji стуб репертоара. Тумачила је улоге свих врста старица са истинском индивидуализацијом поједињих лица, као што су: Фема (По-

Сл. 27 — Коста Васиљевић

⁷² Ружић је наступио као Ђурај Бранковић у истоименом комаду од Оберњика, али су том приликом приказана само три чина. Иако стар тумачио је своју улогу пуним еланом, заневши сваким својим покретом и гестом гледаоце, који су га наградили одушевљеним одобравањем. Марковићка је тумачила насловну улогу у Тоски, постигавши велики успех и искрено признање од публике.

После Ружинке, Милка (Милица) Марковић заузима у редовима Српског народног позоришта највидније место. И она је Банаћанка. Рођена је 17 априла 1869 у Панчеву, од оца Аксентија Максимовића, композитора и капелника Позоришта и матере Софије рођ. Поповић. Девојачку школу свршила је у Сомбору и Вршцу, а затим је, као 14-огодишња девојчица, ступила у београдско Народно позориште са 6 дуката месечне плате. После две године, 1885, прешла је у Српско народно позориште, у коме је остала до 1914, вршени тада и редитељску функцију. У почетку је играла улоге наивки, а од 10 фебруара 1890, када је наступила као Маргарита у Фаусту, она је углавном тумачила трагичне улоге: Корделију у Краљу Лију, Марију Стјуарт, Нору, Јулију у Ромео и Јулији, док је у нашој драми приказивала Јелу у Тако је морало бити, Јованку у Пучини, Олгу у Голготи, Анђелију у Смрти мајке Југовића, Хасанагиницу у истоименом комаду од Шафтића, Сеју у Сузама и друге. Играла је у разним конверзационим драмама и то увек с најбољим успехом, тако да је Грчић за њу рекао да није било уметничког задатка који она не би најбоље и најуспешније решила и приказала на позорници. 25-огодишњицу свога глумачког рада Марковићка је прославила као Тоска у драми од Сардуа 21 јануара 1910 на најсвечанији начин. „Слабо је перо, писао је Грчић, да опише оно силно одушевљење, којим је

ко и дирена тиква), Ката Гробичица (Дивљуша), Шарика (Риђокоса), Јула (Сузе), Павлија (Бидо) и др. Матејић је био врло савестан глумац и створио је неколико лепих улога (Сатин у Најну, Лестер у Марија Стјуарт, Пера Влаховић у Шокици, Фернан Лагар у Крадљивцу итд.). Риста Спиритоновић играо је разноврсне улоге с врло добрым успехом. Драгомир Кранчевић био је ангажован само за оперетског тенора, али је и глумио добро. Јован Антонијевић, један од млађих глумаца излазио је на позорницу увек спреман и сигуран. Лепосава Нишићка имала је врло леп и звонак глас. Пред крај сезоне отишла је у Београд у позориште Жарка Савића. Ружа Кранчевић била је „необично мила глумица“, али, поред старијих глумица, није могла да добије теже задатке. Олга Освалдова била је даровита глумица, а Милица Јосићева показивала је талента за позоришну уметност.⁷³

Почетком 1908 престао је да излази лист *Позориште*, који је 33 године био орган Друштва за Српско народно позориште, под сталним үредништвом Антонија Хаџића. Тек после две године покренуло је Српско учитељско дечничарско друштво „Натошевић“ у Новом Саду поново тај лист под үредништвом Јована Грчића, одржавајући тако континуитет његовог излажења.⁷⁴

Грчић је увек био строг критичар Српског народног позоришта, али, када је примио редакцију *Позоришта*, био је још строжи. Већ у првом броју устао је против приказивања оперета, тражећи да се на позорницу изнесу лаке комичне опере, ако се жели да се публика загреје за лепу музiku. Пошто је та сезона почела сензионалним комадом Бакара од француског писца Бернстена, он је у својој критици изразио своје негодовање што тај комад није претходно прегледао Артистички одбор, што се управнику (Добриновићу) дозвољава да ставља на репертоар комаде по својој вољи и што је сезона отворена француским комадом, и што је тиме, као и раније, дата предност француским комадима. Други комад, Мадам Монгоден, ласцивна лакрија од Блума и Тошеа, такође од Французца, којој се све смејало и то тако „да се отскакивало од седишта“ као у циркусу, изазвао је Грчића да се поново обори на управника. За њега је он аналфабета у српској, а још већи у страној драмској књижевности. Он үзима комаде на дохват: „Жонглира, преврће се, баш као оно мұва без главе“, а уз то не беспектује ни критику ни своју претпостављену власт, тј. Артистички отсек Позоришта. Трећи комад, Камен међу камењем од Судермана, у лошем хрватском преводу О. Хамера, који такође није прегледао Артистички отсек, опет је изазвао Грчића да оштро протестије што управа не үпућује глумце на

српски свет дочекају љубимицу као слављеницу, а још је слабије да достојно оцрта слику свега онога, што Милка Марковићка као Тоска измачи из неисцрпнога врела своје уметничке снаге. Критика ту мора да клоне у свести, да нема довољно крепких, довољно карактеристичних речи, којима би кадра била исказала величину и истину те уметничке радобите, па мора да се задовољи само тим да забележи, да констатује голем успех“. (*Ново позориште* 8, 10 I 1910). Током 1911 гостовала је у Загребу као Борзеновица у Крадљивцу, и као Марта у драми У долини.

Марковићка је поседовала велики уметнички таленат, била је врло вредна и неуморна у раду. За Позориште је превела с француског неколико драма (Летовање, Фернанда, Јеврејин из Пољске, Госпођица Жозета моја жена и Мале руке), које су све приказане на новосадској позорници. Да би упознала светска позоришта и усавршила се у глумачкој уметности, Марковићка је посетила Праг, Беч, Берлин, Минхен, Дрезден, Париз, Ђенову, Милано, Рим, Напуљ и Венецију, и описала своје утиске с тих путовања. За време Првог светског рата била је у интернацији са својим мужем Михајлом у Јасберењу, у Мађарској, а затим су отишли у Женеву. Ту је неко време радила као службеник код Црвеног крста. После рата вратила се у Југославију и приредила са својим сивом Димитријем низ конзерватора широм земље. Затим се вратила Српском народном позоришту и 1923 прославила у њему 40-огодишњицу свога глумачког рада и остала у њему као редитељ до 1928. Умрла је 16 маја 1930 у Новом Саду.

⁷³ М. П., Српско народно позориште — Летимичан осврт на минулу новосадску сезону од 12 XI 1909 до 31 I 1910, *Бранково коло* 108 и 123, 1910.

⁷⁴ *Позориште* је излазило од 5 до 19 XI 1909, свега 8 бројева, а затим је као *Ново позориште* излазило све до 31 I 1910, свега 55 бројева, свака о лану сваке претставе. Од Хаџићевог *Позоришта* Грчићево се разликовало у томе што је стално доносило кратак садржај комада који је дружина приказивала.

правilan изговор и на ваљано приказивање самог дела. Такав начин писања није се свидео Артистичком одбору, те је на једној својој седници тражио да *Позориште* буде опет орган Друштва, које би онда писало у тону какав је био под үредништвом Хаџићевим. Да би томе доскочио, Грчић је покренуо *Ново Позориште* и тако прекинуо континуитет са старим *Позориштем*.

Али тиме се повећало непријатељство између Управе и Грчића. Кад је давана једночина оперета *Ксенија* од Парме, Добриновић није дао Грчићу њен либрето, одржавајући „доследно своју клотиру“ према његовом листу. То је Грчића разљутило, те је за њега рекао: „Благо њему кад је уверен да ће тиме моћи ућуткati јавно мишљење! Beata simplicitas“. ⁷⁵ Исто тако није добио ни текст шаљиве игре Госпође и хусари од Александра Фредра, те стога није могао објавити кратак садржај. ⁷⁶ Ипак је Грчић, кад је претстава била добра, хвалио управу и добре чланове дружине, а ако је подбацила, онда је оштро критиковао и излио сав свој гнев на управу. Тако је, кад је приказиван *Хамлет*, написао ово: „Како се у нас овде Шекспиров „Хамлет“ даје спољашње, то већ превазилази све. Такве небриге, таква шлендијана заман бисмо тражили и у последњој шмири“, и доказао је бројним чињеницама. ⁷⁷ Када је приказивана шаљива игра *Неверни Тома* од Лајфеа и Јакобија, Грчић је опет нашао да тај комад није прошао кроз руке Артистичког отсека, па иако је управник үдесио да се проба дванаест пута, ипак он вели, послуживши се речима Пере Коњовића, да му није било места „ни у репертоару дилетантског друштва“. ⁷⁸ Пошто се тако међусобно непријатељство све више заоштравало, забранио је Артистички отсек да позоришни послужитељ үз објаве разноси и позоришни лист. Грчић је на ово ситничарство Артистичког отсека реаговао у својој критици шаљиве игре *Зец* и пребацио управи што такав комад сервира публици, додавши да друкчије не може ни бити кад Артистички отсек води бригу о томе ко разноси *Ново Позориште*, „па у срдитој немоћи повуче „прост потез пера“ те забрани „подручном“ разносиоцу, да үз позоришне објаве једним путем разноси и *Ново Позориште*.“ ⁷⁹

Међутим, непријатељство између позоришне управе и Грчића није настало само због ових или сличних сукоба, него и због тога што је и Грчић, као и др Бошко Петровић, настојао да се у Позоришту изврши темељна реформа у свима подручјима његове делатности. И он је желео да у Позоришту завлада нови, савремени дух, да се прекине с конзерватизмом и увреженим шаблоном у раду, па да се преоријентацијом и бољом методом у управљању дође и до бољих резултата. Али с Добриновићем и тадањим Артистичким отсеком није се могло ништа постићи. Свршетком те зимске сезоне престало је да излази и *Ново Позориште*, а дружина је напустила Нови Сад и отишла на гостовање по војвођанским местима.

Тиме није престало и интересовање за даљу судбину Позоришта. Убрзо после престанка *Новог Позоришта* појавила се пета свеска Остојићевог *Покрета* (1910), која је у целини била посвећена Српском народном позо-

Сл. 28 — Милка Марковић као Офелија

⁷⁵ *Ново Позориште* 13, 25 XI 1909.

⁷⁶ Исто 18, 1 XII 1909.

⁷⁷ Исто 22, 5 XII 1909.

⁷⁸ Исто 24, 8 XII 1909.

⁷⁹ Исто 29, 15 XII 1909.

ришту, и у њој се, с начелно полемичког гледишта, захтевала преоријентација у раду. Најпре је Пера Коњовић у свом напису: „Зашто је потребно повести реч о нашем Народном позоришту”, изнео недостатке Друштва од његовог оснивања па надаље, у току пуних педесет година опстанка и рада. Пребанџује му да је врло мало настојало да позоришном питању приђе „са потпуним и озбиљним уметничким тежњама, да није настојало да писцима драмских дела створи погодне услове за развијање њихова талента, да изради и дејан програм самог репертоара нити да се постара за правилну и добру игру глумачког ансамбла“. Стога Коњовић сваљује сву кривицу на управљаче Друштва, који, иако су имали много љубави за своје Позориште, ипак нису имали ни најелементарније појмсве о управљању таквом устанском, ни позоришну ни уметничку културу која је неопходна за веће позоришних послова. Такве послове може да води само уметник, а не лаик, „једно срце и један јум, који уме да нађе ритам целини, оквир слици и топлину унутарњој садржини“. Да би се позориште извукло из кризе у којој се налазило, сматра да треба да дође до респектовања „сложених закона и крајњих намера позоришне и националне уметности“.

Истим критичким расположењем осврнуо се на тадање несрећено стање у Позоришту и Тихомир Остојић у свом напису: Шта смета развијању нашега Позоришта“. Он констатује да већ свако зна да у Позоришту није све у реду; да материјалне невоље гоне Позориште од места до места, да стари глумци живе на терет годишњег буџета, јер је пензиони фонд веома слаб; да се с репертоаром кубури и да у позоришној друžини влада велико нездовољство због понашања управника, због неуређених плати и због слабог репертоара. „Глумци су — вели Остојић — нездовољни с управитељем, јер је пристрастан, ћудљив, напрасит, често и сиров. Млађи глумци врче на старије, јер су ови ударили доживотни патент на боље улоге. Па и у самом Позоришном отсеку је нездовољство. Како и могу бити задовољни људи у једној кући у којој не иде све како треба? А што је најгоре, нико не зна како да се помогне. Како да се савлада управитељ, који има као уметник великих врлина, али као администратор великих мана? Како да се задовоље глумци, како да се изађе из новчаних брига, како да се дође до репертоара? Сто невоља, а не зна човек за чега да их ухвати, и где да почне?“

Да би се то стање поправило, Остојић тражи централизацију управе, затим захтева да се да већа власт управнику и стави добар репертоар на позорницу. Ако Позориштем буде управљао мањи број људи, сви ће послови бити обављени брже и боље, те ће стваралачки духови и прави уметници лакше доћи до свога изражавања. Тражећи да се управнику да већа власт Остојић подвлачи да то мора бити „један човек који суверено влада над свима уметничким пословима, над персоналом Позоришта, и то непосредно“. Међутим, ни по Уставу, који не познаје институцију управника уопште, а ни према Правилима, која одређују његов делокруг, си своју функцију над друžином не врши непосредно него посредно, јер њоме управља Позоришни отсек. Управник, иако под својом одговорношћу врши артистично-административне и економске послове, ипак не може самостално ангажовати и отпуштати глумце, ни да их кажњава, ни да их према заслуги награђује, ни да саставља репертоар, јер све то спада у делокруг Позоришног отсека. Због тога управник нема никакав ауторитет и зато се стално појављују разне трзавице, спорови, дисхармонија, сплеткарење, аљкав рад, апатија глумаца, итд.

Што се тиче репертоара, Остојић сматра да Позориште треба да има свог сталног и стручног драматурга који би по свом уметничком схваташтву и укусу умео да састави такав репертоар који би одговарао захтевима публике, а глумцима дао прилике да испоље своје уметничке способности. Репертоар би требало да прикаже домаћу и страну драму, с њеним најбитнијим одликама и карактеристикама, а при његовом састављању треба да послужи као главно мерило: само уметничка и литерарна вред-

ност драме. Али тада се о томе није водило рачуна. „Садашњи је репертоар — вели Остојић — рпа драма, већином застарелих, несавремених, често сасвим лоших, које као да је неки ветар навејао са свих страна.“ Позоришни отсек није знао да састави добар репертоар, те се стога ослањао на управника, који га је састављао како је знао и умео. И пошто су чланови Позоришног отсека били заузети својим службеним и приватним пословима, а управник администрацијом, пробама и путовањима дружице, никоме није остало толико времена да се озбиљно и једино бави питањем репертоара. Стога налази за потребно да се постави стручан драматург који би се искључиво бавио тим пословима.

У свом другом напису: „Више реда у спољашњем раду Српског народног позоришта!“ — Пера Коњовић се позабавио питањем путовања позоришне дружице и увођењем нарочитог система у прикупљању претплате. Догађало се да се о дружици, када је била ван Новог Сада, уопште није знало где се налази и шта ради; штавише, то често нису знали ни чланови управе. Ту и тамо дознало се из какве белешке у новинама где се дружица налази, и ништа више. О неким периодичним извештајима о кретању дружице није било ни говора и јавност није била упућена о њеној делатности. Путовања дружице нису била организована на бази погодних комуникационих и финансијских могућности, него према датим приликама. Зато се догађало да је дружица ишла из Темишвара у Сремске Карловце, а одавде у Вршац и слично. На тим се путовањима много дангијило, јер је било слушајева да је дружица напустила једно место у недељу а тек у четвртак почела с претставама у другом месту, што је било на штету позоришне благајне. Зато је Коњовић предлагао да путовања дружице буду одређена према извесном плану и унапред утврђеном програму, да се о њему известе сви месни позоришни одбори, који са управом дружице треба да настоје да се без знатних промена изведе тај програм. Да се не би дангијило и финансијски губило, тражио је да оног дана кад драмски ансамбл има да заврши сезону у ком месту музички део истог дана оде у друго место и да тамо одмах почне с радом. Што се тиче обезбеђења потребног прихода, Коњовић је предлагао да се уведе обавезна перманентна претплата, да би се унапред осигурао потребан приход за покриће расхода. Скупљање те претплате, и то у једнаким месечним оброцима, требало је да организују месни позоришни одбори, као што се то тада практиковало у Чешкој. У вези с тим Коњовић је тражио и реформу месних позоришних одбора, јер су се они сматрали неким посебним форумом и мешали се у ствари за које нису били ни квалификованни ни надлежни. Они су, например, састављали репертоар, одређивали глумце за поједине комаде, удешавали гостовања итд., што све није било у њиховој надлежности. Међутим, иако су чланови тех одбора били добронамерни људи, присвајали су себи право да одлучују у питањима која се тичу позоришне уметности и унутрашњих ствари Позоришта, у што су се најмање разумели. Стога је Коњовић предлагао да ти одбори буду само поверилици Позоришта, који ће се бринути за прикупљање претплате и чланице, и ништа више.

У тој свесци „Покрета“ налази се још и шаљиви напис Опаске и запаске, које су се односиле на Позориште. Из њих се најбоље види како се тада у јавности мислило о њему и глумцима. „Ако Позориште — вели анонимни писац — треба да уводи у свет мисли, свет укуса, свет облика, онда наше Народно позориште — овако како данас стоји — није од овог свијета.“

Све су ове критичке примедбе оправдане и њих је Управни одбор и Позоришни отсек примио с разумевањем и према њима је почeo да се постепено реформише рад у Позоришту. На годишњој скупштини одржаној 21. децембра 1910 приказао је Управни одбор готово до поједности свој рад за 1909/10. Из извештаја се види да се много трудио да установу постави на чврсту основу и да њен рад усклади с тежњама критике и јавног миња.

Извршио је одлуку скупштине од 1909, те је повећао број музичко-драмских дела и одредио да максимум ангажованих чланова у ансамблу може да буде 36, што је било за трећину више од ранијег њиховог броја. Позоришни отсек је, уз позив на претплату, објавио и списак оних позоришних дела која је требало да се прикажу у Новом Саду. Тим се уједно дала директива друштвеним штампама да ради, а и њеном је управнику био унапред одређен репертоар. Сем тога тај је отсек водио бригу и о томе да репертоар буде савремен, тј. да у њему буду заступљене све школе и правци тадање драмске литературе. Оперета је унета у репертоар, истина, не толико због тога што је била заступљена на свим европским позорницама, него што се од ње имала и већа материјална корист.

Пада у очи да се у извештају Позоришног отсека поближе говори о раду и игри глумаца, о чему, у току прохујалих педесет година, никад није било ни спомена. Извештај оцењује у потпуној критичкој форми рад и способност глумаца, чиме се, изгледа, хтело да покаже да поред јавне критике има и Позоришни отсек права да каже своју реч о њиховој спреми и делатности. Према том извештају глумци су, углавном, све своје улоге тумачили подједнако и стереотипно, не уносећи у њих нимало од онога што је тражио карактер самог дела и замисао писца, него су играли обично и конвенционално, дајући притом највише израза својој индивидуалности. Једини изузетак био је Пера Добриновић, коме се одаје признање да је све своје улоге креиро уметнички, али му се уједно пребацује што као управник није утицао на глумце да се одуче од конвенционалног тумачења и од лоших манира које су испољавали у игри. Глумци нису добро знали своје улоге, није постојала никаква хармонија у игри, јер је сваки глумац настојао да истакне себе, а неки глумци, нарочито Светислав Стефановић, па Д. Матејићка и Д. Васиљевићка, у томе су претеривали, заправо карикирали своје улоге. Уз то се код глумаца показао прави нехат и нерасположење за статирање, тако да се догађало да су у комаду — у коме је требало приказати народ у већем броју — статирала само два глумца, док су атинску скупшину и њене странке претстављала само три глумца итд. Редитељи су стварали режију и инсценацију појединачних комада по неком шаблону; није се пазило на тачно и складно излажење глумаца на позорницу, ни на правилну акцентуацију српских речи, а још мање на правilan изговор страних речи.

Говорећи о вредноћи и о употребљивости глумаца, извештај је дао тугаљиву слику. Највреднијима су се показали глумци и глумице који су били одређени да играју у драми и да певају у хору. Најмање су играли искључиво драмски глумци, међу њима био је и Димитрије Ружић; он се током целе године појавио свега девет пута на позорници. Од глумаца су се највише појављивали Коста Васиљевић, Драгомир Кранчевић, Риста Спиридоновић, Јован Антонијевић и Милан Николић, а од глумица Марта Тодосићка, Даница Матејићка и Даница Васиљевићка.

Што се тиче квалитета појединачних глумаца, у извештају су дате о некима потпуне оцене. Поред Добриновића, који „у сваком погледу стоји на врхуњцу своје глумачке уметности“, запажен је велики напредак Косте Васиљевића, који се истакао у озбиљним карактерним улогама, али му се препоручује да више не игра младе љубавнике. Као добар драмски глумац показао се Милан Матејић, кога је, због његове лепе појаве и игре љубавника и младих људи, публика добро примила, али му је доста сметало брзање у говору, круто држање на позорници, промукао и нејасан глас. Милош Динић показао се одличан као комичар. Као комичар био је доста добар и Димитрије Спасић, али је и њега већ почeo да издаје глас, а и угојеност му је онемогућавала лако кретање на позорници, нарочито у улогама младих људи, у којима је раније имао много успеха. Од млађих глумаца испољили су свој глумачки таленат Јован Антонијевић и Риста Спиридоновић, овај нарочито за старачке улоге. Стари глумци Димитрије Ружић, Андрија Лукић и Михаило Марковић оцењени су већ као слабије драмске снаге. Признајући Ружићу све заслуге,

које је стекао током свог 50-огодишњег глумачког рада, у извештају се каже да он „већ теже игра“ и да га снага „и поред оне звучности и јачине у гласу издаје у сваком погледу на позорници“. Од глумица су по квалитету биле најбоље оцењене Милка Марковићка, Марта Тодосићка и Тинка Лукићка. Марковићка је сматрана најбољом глумицом за карактерне улоге и она је била дика и понос Српског народног позоришта. Тодосићка је била добра глумачка снага, знала је да се снађе у озбиљним и комичним улогама. У тумачењу улога млађих жена и девојака истакла се Сара Бакаловићка. Од глумица које су играле у драми и певале у хору биле су најбоље Д. Васиљевићка и Д. Матејићка. Прва је доста добро приказивала старице и жене-оштроконђе, док је друга, и поред неке укочености и неприродности у говору, била способна да игра и улоге млађих жена, а поред тога је била и добра певачица у народним комадима.

Позоришни отсек нарочито се интересовао за рад друштине, те је често на својим седницама претресао месечне извештаје управе Позоришта да би се упознао с њеним унутрашњим радом. Међутим, ти извештаји нису редовно достављани, а често су били и нетачни, те су морали бити враћани Управи. Позоришни отсек имао је доста посла око разматрања тужби глумаца и глумица поднетих против управника, и обратно. Пошто су та тужакања учестала и била сасвим личне природе, претседништво Отсека решавало их је ван седнице, или су тужбе као беспредметне једноставно враћане тужиоцима. Што се тиче одржавања дисциплине у друштини, на то тадањи управник Добриновић није много пазио, нити је службено поступио према разним преступима чланова, тако да је Позоришни отсек решио да управник сваки преступ има да казни најстрожом глобом или ће се, у противном случају, против њега поступити с највећом строгошћу.

На годишњој скупштини овај извештај подвргнут је врло оштро критици. Због рђавог материјалног стања Позоришта предложио је др Стеван Малешевић да се поново апелује на народ, на све српске новчане заводе, на веће српске општине, на Сабор и на црквене општине да одреде сталну годишњу помоћ за одржавање Позоришта. Тражено је да се изради концесија код Босанско-херцеговачке владе за давање претстава у Босни и Херцеговини, и да се Срби посланици на Угарском сабору, у случају потребе, заузму код власти да се не омета извршење одлука које се тичу Позоришта. Љубомир Лотић предложио је да се у Статут унесе и примање чланова добротвора са 1.000 круна чланадине; да се од чланова позоришне друштине и чланова месних позоришних одбора образује дисциплинска власт која би решавала спорове с глумцима; да се у сврху стручног образовања позоришног подмлатка одржавају месечне глумачке седнице, на којима би старији глумци или стручњаци давали упутства млађим глумцима у позоришној уметности, нарочито у мимици, и да се сваке године распише стечај за добра оригинална и преведена драмска дела која ће бити награђена. Пера Коњовић противио се свим тим предлогима и подвргнуо је строгој критици Управни одбор. Он се противио поновном апелу на народ, сматрајући да рад позоришне друштине треба да буде основа и главни извор напретка Позоришта. „Ваљало би — рекао је Коњовић — стабилизовати унутрашњу основу, увести сталан претплатни систем, боље организовати месне одборе, да друштина никад не мора на сунце долазити ни у које место.“ Приликом дискусије о раду позоришне друштине, Коњовић је замерио што се о глумцима говори с неким игнорисањем, поричући скупштини компетенцију да говори о игри глумаца и изриче суд о њој, јер у њој седе „све сами лајци“. Ово је мишљење заступао и др Тихомир Остојић.

На тој скупштини расправљало се и о оставци управника Добриновића, коју је он тада поднео. Њега је једини узео у одбрану др Паја Јанковић, сматрајући да су сви напади против њега неоправдани, изражавајући му захвалност и признање за агилан рад. Пошто је расписивање стечаја за место управника било у надлежности Позоришног отсека, то је др Жарко Милади-

новић, циљајући на интриге које су у дружини вођене против Добриновића, предложио да Отсек „за овај мах при распису стечаја за управитељско место изреком нагласи да никоји члан позоришне дружине не може компетовати на то место“, што је скупштина и усвојила.⁸⁰

Током те године поднели су чланови дружине преко Позоришног отсека скупштини меморандум у коме су се жалили да се не извршавају одредбе Правила за позоришну друžину, нарочито не оне које се односе на пензиони фонд. Сем тога жалили су се да много раде и тражили су да им се због тога повисе плате; да им се недељно да један дан одмора; да дневно држе само једну пробу; да им се одреди посебан хонорар када једног дана играју у двема претставама и да им се дозволи да за свог оболелог друга могу дати претставу у његову корист на дан када друžina не игра.

Међутим, тај меморандум је са свима жалбама и жељама глумаца био неоснован. Жалба која се односила на пензиони фонд поднета је због тога што им се из њега нису давали зајмови и предујмови, јер је то било забрањено скупштинском одлуком. Што се тиче преоптерећености у раду, видело се из месечних извештаја и статистичких података да та преоптерећеност није важила за све глумце, него само за некоје, а то се могло избеги рационалном поделом улога. Плата им се није могла повисити, јер није било средстава. У погледу посебних хонорара глумцима се није могло изићи у сусрет, јер су они добијали пуне плате и за време распуста, што у многим позориштима није било те се зато радо тражио ангажман у Српском народном позоришту. А и иначе се не би могло одговорити том захтеву, јер је позоришни фонд у тој години показао мањак од 6.246,16 круна и то због тога што је Управни одбор морао да брише 2.500 круна неустривих глумачких зајмова, што је исплатио глумачку порезу за 1905 и 1906 и био приморан да отпише преко 3.000 круна од неупотребљивог позоришног инвентара.

У тој години није било већих промена у друžини. За новог члана примљен је Светислав Ђуркић. Иступили су Ђура Мађарић и Лепосава Ниншићка. Добриновић је, под притиском Позоришног отсека и јавног мнења, поднео оставку на положај управника. Почетком 1911 постављен је за управника Јарко Савић.

Иако је поднео оставку, Добриновић је и даље остао члан Позоришта и радио у њему скоро све до своје смрти. Он није био Војвођанин. Рођен је у Београду 11. јуна 1853. Његов отац Јован живео је све до 1848 у Сремским Карловцима, где је имао своју берберску радњу, те је због Буне прешао у Београд и ту наставио свој занат. Свршивши основну школу, Пера је учио три разреда гимназије, а затим је ушао у очеву радњу. Потоњи славни глумац Тоша Јовановић — он тада као калфа, а Пера као шегрт — помогали су мајстор-Јовану у послу. Они су се брзо спријатељили и заједнички одлазили у Београдско позориште. Прва претстава коју је Добриновић гледао била је Округићева Саћурица и шубара, и он је отада, од напојнице добивене за чешљање муштерија, редовно одлазио у Позориште. Међутим, Јовановић је напустио берберски занат и отишао у глумце, добивши ангажман у Београдском позоришту. Кад га је Добриновић видео као Душана у комаду Смрт Стевана Дечанског, одушеви се и сам за позориште и, препоруком Јовановића, ступи 1870 у тадању глумачку школу. То није било нимало по вољи његовим родитељима, јер су хтели да буде официр, али Добриновић није хтео да одустане од своје намере. У глумачкој школи, у којој су предавали Јован Ђорђевић, Алекса Бачвански, Јован Бошковић, капетан Мильковић и други, Добриновић је провео свега осам месеци, а затим је она била укинута. Тада је од Ђорђевића примио декрет да је, на предлог Бачванског, примљен за привременог члана Београдског позоришта

⁸⁰ Записник главне скупштине Друштва за српско народно позориште од 8/21 XII 1910, ДА.

са 5 дуката месечне плате. Бачвански га је предложио из разлога што је, приликом приказивања *Пепељуге*, примио улогу једног одбеглог глумца и добро је одиграо. Уз то му је било обећано да ће као питомац Позоришта бити отпослат у Праг на даље студије и на усавршавање. Пошто до тога није дошло, Добриновић, пун незадовољства, оде 1871 у дружину Лазе Поповића, која је тада гостовала у Карловцу. Ту је почeo с приказивањем шегрта у Сигетијевом комаду *Вампир* и чизмар, с великим успехом. Затим се поново вратио у Београд и радио је у Позоришту све док оно, 10 јуна 1873, није било затворено. Када је Димитрије Коларовић од отпуштених београдских глумаца саставио своју дружину, нашао се и Добриновић у њој. Та је дружина давала претставе у београдској пивари, а прелазила је и у Земун. Добриновић се већ тада истакао као добар комичар и његове су прве комичне улоге Грга у *Границарима*, Цветко у *Војничком бегунцу*, Тошица у *Избирачици*, и друге. Те године позвао га је директор драме Адам Мандровић у Загреб, са 40 форината месечно, али он није хтео да напусти мајку, с којом је целог живота делио своју плату, а уз то је помагао и три сестре и два сестрића на Мерничкој школи у Београду. Затим је примио позив Антонија Хаџића, те је, 25 августа 1873, ушао у Српско народно позориште, које је тада гостовало у Вршцу, и ступио на позорницу као брица у *Сађурици* и *шубари*. Кад се дружина вратила у Нови Сад, Добриновић се први пут појавио пред новосадском публиком 22. децембра исте године као Јован у *Трифковићевом Љубавном писму*. Две године доцније звали су га у Београд с 1.500 динара годишње плате, али је одбио тај позив, као што је учинио и 1876 кад су га звали у Загreb (нудећи му 60 фор. месечне плате, плату преко распusta и једну корисницу). Добриновић није хтео да напусти Српско народно позориште из захвалности према Хаџићу, јер му је овај једном приликом поклонио леп зимски капут са астраханом.⁸¹

Током свога рада у Позоришту Добриновић је 1886 постао редитељ, 1905 био је привремени, а од 1906—1910 стални управник. 1. јула 1898 прославио је у Новом Саду 25-годишњицу свога глумачког рада као Јорик у Новом комаду, а 10 новембра 1910 40-годишњицу у Великој Кикиндии као Целестин у оперети *Мамзел Нитуш*. Своју 50-годишњицу прославио је најпре 2 марта 1923 у Београду као Бобриков у комедији *Чикана* кућа, а кад је 22. децембра намеравао да је прослави у Новом Саду као Јован у *Љубавном писму*, у којој је улози први пут и истога дана педесет година раније ступио пред новосадску публику, напрасно је умро у позоришној гардероби. Сахрањен је у Београду.

Као глумац Добриновић је био уметник првог реда. Био је ванредно бистар, а имао је звонак и симпатичан глас. Сваку своју улогу знао је да разради до најмање ситнице. Његова глумачка, нарочито комична жица, била је неисцрпна и он је у свакој улози изнео мноштво нијанса које су другима биле тајна или не њему.⁸² Сем тога, Добриновић је био певач, имао је одличан слух и глас.

У својој дугој и плодној глумачкој каријери Добриновић је учинио само једну грешку, а то је што је примио положај управника Позоришта. Добриновић није разумевао ни волео администрацију, није умео да се опходи према својим друговима-глумцима, није респектовао ни своје претпостављене ни јавно миње, и, што је најгоре, није имао драматуршког талента. Он је доминирао на позорници, али је свој живот ван ње удеšавао према својим личним или тужним прохтевима и ћефовима. Стога је о њему дао најбољу карактеристику Коњовић кад је рекао: „Његова игра је врста школе на нашој позорници те он треба да игра, да крејира, да учи друге, да режира, али он то не чини. Или му сметају управитељски послови? Онда је то двострука

⁸¹ Љ. Лотић, *Пера Добриновић 1870—1910*, *Бранково коло* 43 и 44, 1910.

⁸² М. Савић, *Листићи из српског глумаштва — Пера Добриновић — Позориште* 7, 1894.

штета. Као управитељ ниже управо погрешку за погрешком, њему недостаје ни смисла ни осећања за укупну позоришну културу, која данас веома много тражи, али на даскама, на позорници, он је прави мајстор и велика је штета што онде није сачувао своје место.⁸³ На сву срећу Добриновић је само пет година управљао Позориштем, а тада је дао оставку и поново ступио на позорницу и играо на њој све до смрти.

Из Новог Сада дружина је отишла на гостовање у Сомбор, Стари Сивац и Кулук (16/II—28/IV, 72), затим у Суботицу (29/IV—5/VI, 32), Сенту, Српски Крстур и Јозепово (6/VI—30/VI, 20), Меленце (1/VIII—21/VIII, 22), Турски Бечеј (28/VIII—5/IX, 12), Велики Бечкерек (6/IX—30/IX, 23), Велику Кикинду (1/X—15/XI, 39), Вршац (16/XI 1910—10/I 1911, 44), Белу Цркву (11/I—6/II, 24), Ковин (7/II—28/II, 19), Баваниште (1/III—9/III, 12), Панчево (10/III—30/IV, 49), Земун (1/V—31/V, 32), Стару Пазову и Сланкамен (1/VI—30/VI, 23). У Сланкамену је распуштена на једномесечни одмор, а затим наставила са давањем претстава у Шиду (1/VIII—24/VIII, 24), Руми (25/VIII—26/IX, 30) и Сремској Митровици (27/IX—30/X, 34), одатле се вратила у Нови Сад, где је остала пуну три месеца (1/XI 1911—31/I 1912) и дала 91 претставу.

У овој сезони приказани су ови новитети: опера *На јранку* од Станислава Биничког; драма *Слатка породица* од Есмана; *Пепељуга* од Нушкића; оперета *Јесењи маневар* (*A falárgjárás*) од И. Калмана; *Коштана* од Боре Станковића, с музиком П. Крстића; слика с певањем *Женидба* Милоша Обилића од Пере Данкулова; *Јесења киша* од Нушкића; драма *Част* од Х. Судермана; позоришна игра *Надрилекар* (*A kurgusló*) од И. Фелдеша; комедија *Министарска криза* (*Miniszterválság*) од Арпада Берцика; драма *Познај себе* (*Connais-toi*) од Пола Ервијеа, приказана први пут у Сремској Митровици 7 октобра 1911; драма *Опозиција на селу* (Ладањска опозиција) од Маријана Деренчина, приказана први пут у Митровици 26 октобра 1911; позоришна игра *Учитељица* од Шандора Бродија; драма *Омер и Мерима* од Н. Ђурића (15/XI 1911); оперета *Дротар* (*Der Rastelbinder*) од Франца Лехара (28/XI); драма *Љубав* од Игњ. Потапенка (2/XII); оперета *Луксембуршки гроф* (*Der Graf von Luxemburg*) од Лехара (16/XII); опера *Cavalleria rusticana* од Пјетра Маскањија; опера *Продана невеста* од Беджиха Сметане, први пут давана у Митровици 28 октобра 1911; драма *Сафа* од Франца Грилпарцера (21/XII); комад *Зулумхар* од Светозара Ђоровића (29/XII); позоришна игра *Три бекрије* (*Der böse Geist Lumpaci—Vagabundus*) од Јохана Нестроја (31/XII); драма *Отац* од Бушинеа (3/I 1912); драма *Алилуја* од Марка Праге (3/I); драма *Хасанагиница* од Алексе Шантића (12/I); оперета *Барон Тренк* од Срећка Албинија (23/I); драма *Утопљено звono* (*Die versunkene Glocke*) од Герхарда Хауптмана, у преводу Ристе Одавића (24/I); драма *Ричард III* од Шекспира (26/I) и драма *На врзином колу* од драча Л. Марковића (31/I 1912).

У тој сезони гостовали су: Фрида Гросова, чланица Хрватског казалишта у Осијеку, у Јесењим маневрима, Мамзел Нитуш и Барону Тренку, као и супружни Тодоровићи у Отмици Сабињанака.

На рад у тој сезони осврнуо се врло критички др Тихомир Остојић и то највише због тога што је Позоришни отсек и даље управљао артистичким пословима. Остојић и сада тражи да Позориштем управља један образован човек, а не одбори лаика који немају никакве везе са уметношћу. Чланови Позоришног отсека треба да врше чисто економске послове и да установу претстављају пред јавношћу и државним властима, а не да се баве артистичким пословима. Исто то важи и за режију, јер је позоришни отсек постављао и редитеље, и то глумце, што је било у супротности с начелима савремене

⁸³ П. Коњовић, Српско народно позориште — У поводу једне мале стацијоне — *Ново позориште* 21, 4 XII 1909.

драматурије. Осим тога у Позоришту није било ни уметности ни дисциплине, због чега се радило примитивно и много грешило. Што се тиче репертоара, ту им је Остојић замерио да немају уметничког схватања и да не познају друштвену средину те „стога репертоар нема ни идеје, ни самосталности, ни уметности“. Копирање репертоара других позоришта није добра метода, јер Српско народно позориште треба да даје онакав репертоар какав одговара његовој друштвеној средини, која је друкчија од бечке и пештанске, па и од београдске и загребачке. Најзад се Остојић још оборио и на оперету, за коју држи „да није уметничко дело него средство за забаву и разоноду“, створила ју је велика варош, али јој нема места у народним позориштима, јер се она не стварају и с муком одржавају „за таке беспослице“.⁸⁴

Почетком те сезоне изгубило је позориште своју чланицу Тинку (Катицу) Лукићку, која је у њему делала пуних 27 година.⁸⁵ Позориште је напустио и његов дугогодишњи капелник Антоније Освалд.⁸⁶ Током 1911 ступили су у дружину Султана Савић рођ. Џијук, Јоца Цвијанчић са женом Вукосавом, Никола Гошић са женом Александром рођ. Алексић, Драга Милојевићева, Иван Динуловић, Васа Ивановић и Димитријевић млађи. Из дружине су изишли Јован Антонијевић и Михаило Марковић.⁸⁷

⁸⁴ Тих. О., Глосе на рад Народног позоришта у Новом Саду у сезони 1911/12, ЛМС 285, 78—81.

⁸⁵ Рођена је 4 августа 1862 у Вршцу. У Српско народно позориште је ступила 1884, а пред новосадску публику изишла је 22 јануара 1886 као Смиљанићка у Сеоској лоли. Као глумица врло је тешко избила на површину, јер су јој даване незнатне, а одузимане добре улоге. Својом марљивошћу постигла је да је могла да тумачи и знатније карактерне улоге младих девојака и жена с добрым успехом. Поред тога располагала је и с добрым алтом. Певала је Соку у Пркосу, Розу у Распикуну, Петру у Ђиду, баба-Хрку у Врачари и др. Лукићка је 25-годишњицу свога глумачког рада прославила у Новом Саду као грофица од Орвила у Женском рату. Добро је тумачила све своје улоге. Није било улоге које се она не би примила, сматрајући је недостојном. „Нема тога — писао је Грчић — па ма како је ситно, што би њој дерогирало. Лукићка је не само велика и одлична глумица, него и присебна, увијавна и пожртвована свештеница у светом храму узвишене уметности“ (Браник 21, 8 II 1908). Умрла је у Новом Саду 12 новембра 1912.

⁸⁶ Освалд спада у ред оних чешких музичара који су у другој половини XIX века делали као хоровође и наставници певања у нашим крајевима. Рођен је 12 августа 1864 у Берауну, у Чешкој. У свом родном месту свршио је основну школу и четири разреда грађанске школе. Од 1880—83 студирао је музику на Државној музичкој школи у Прагу, где је положио виши течај, затим испит из науке о компоновању и инструментализацији, те је био проглашен за учитеља музике, хоровођу и капелника. После сршених студија био је војни капелник у Бечу, а затим је дошао у Стари Бечеј, где је био наставник певања и хоровођа тамошњег Српског певачког друштва све до 1899, када је дошао у Нови Сад и постао капелник Српског народног позоришта, на којем је положају остао све до почетка 1911. После смрти Мите Топаловића (1912), Освалд је постављен за наставника певања на Српској вишеј девојачкој школи, те је био хоровођа Српског црквеног певачког друштва и Српског певачког друштва „Венац“ у Панчеву. Од 1921 био је наставник на музичкој учитељској школи у Сомбору и у Суботици, где је пензионисан 1928. Потом се поново вратио позоришту, али је радио кратко време, јер је већ почeo да поболева. Умро је у Молу 17 јула 1936. За Позориште је компоновао музику за Апотеозу од Ђорђа Малетића и за Сватове од Драгутина Ј. Илија. Сем тога Освалд је написао музику за велики сценски комад у 10 слика Царев гласник (1905).

⁸⁷ Марковић је рођен у Гроцкој 1860. Пошто су му родитељи рано умрли, прихватио га је његов ујак, коме је помагао у његовој радњи у Смедереву. Свршивши два разреда реалке, он се, повучен лепом појавом и добрым тенором, посветио позоришту. Неколико година провео је у путујућим позоришним дружинама Протића и Иличића, а затим је 1883 ступио у Српско народно позориште. У њему се Марковић истакао у певачко-љубавним улогама у народним комадима, али се као вешт интерпретатор разних карактерних улога одликовао и у конверзационим драмама, створивши дуги низ врло значајних улога. Пред крај своје глумачке каријере, Марковић је био и редитељ Позоришта, коју је дужност вршио с љубављу и разумевањем. 20 јануара 1905 прославио је у Новом Саду 25-годишњицу свога глумачког рада. Почетком Првог светског рата Марковић је био интерниран у Јасберену, у Мађарској, где је провео око пет месеци, а затим је са својом породицом отишао у Швајцарску и живео у Женеви. Ту је, у лето 1917, завршио свој живот самоубиством због недостатка материјалних средстава за издржавање своје породице.

8. ДВЕ ЗНАЧАЈНЕ ТУРНЕЈЕ СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Са 1911 годином навршило се педесет година од оснивања Српског народног позоришта. Као што 1901 издавањем једног јубиларног поменика није обележена 40-огодишњица, тако и сад није прослављена педесетогодишњица Позоришта. На то се чак није ни помишљало. Питање прославе покренуо је др Ђурђе Трифковић, тадањи претседник Позоришног отсека, али тек у пролеће 1912. Одржана је конференција на којој су учествовали Хаџић, Трифковић, Малешевић и Грчић, и на њој је у главним цртама израђен план за прославу — и то је било све. „Све ми се чини — каже Грчић — е нећу погрешити, ако сву кривицу свалим на познату пасивну ресистенцију А. Хаџића. Њему тадање политичке прилике — након анексије Босне и Херцеговине, још некако, не истина под непосредним, али ипак још свежим дојмом тзв. велездајничке парнице у Загребу — изгледају неподесне за икакву манифестацију народне свести, а кад је он склопио билансу о чему, онда је био заман сваки разлог. На интерpellације је обично одговарао: „Добро! Мени је право“. А ћутећки је завлачио ствар дотле док се или морало попустити да испадне по његовој вољи, или се више није дало урадити како други хоће. Тако мора да је било и са педесетогодишњицом новосадског позоришта. Он је нашао да прилике нису згодне и повољне за прославу, а то је онда било доволно разлога да прослава изостане.⁸⁸ У извештају Управног одбора на годишњој скупштини 7 новембра 1912 стоји само толико да је требало да се одржи прослава, али је због политичких прилика одгођена за јесен 1913. Међутим, ни тада није била одржана, свакако због балканских ратова.

После завршене сезоне у Новом Саду друžina је отишла у Сомбор (1/II—15/III 1912, 43), где је као новитет приказала трагедију Уриел Акоста од Карла Гуцкова, у режији Милке Марковићке. После гостовања у Сомбору друžina је напустила Војводину и отишла на турнеју по Босни и Херцеговини.

Друžina је најпре кренула за Сарајево где је, од 16 марта до 3 априла, дала 18 претстава и извела ове комаде: Част од Судермана (17/III); глумци су играли врло добро а нарочито су се истакли Динић и Динићка, затим Васиљевић, Динуловић и Матејић. Критичар је замерио позоришној управи што је гостовање отпочела с немачким комадом, када је било у програму да претставе почну с Максимом Црнојевићем. Од тога се одустало због болести једног глумца, али се тај комад „могао замијенити с једним другим српским комадом“. После недељу дана исти је критичар, приликом своје оцене претставе Хасанагиница, повукао тај свој приговор и врло радо скинуо одговорност са управе, јер се уверио да она томе није била крива него месни позоришни одбор, који је то одлучио „против мале опозиције“.⁸⁹ Затим је друžina приказала: комад Отмица Сабињанки (18/III) који је

⁸⁸ Грчић сп. д. 48.

⁸⁹ Све критике и рецензије које будемо доносили са те турнеје узете су из сарајевског *Народа*, а доставио нам их је проф. Војислав Богићевић, на чemu му и овде изражавамо своју захвалност.

одигран „с прилично антрења“ и у коме су Динић, Спирidonoviћ, Стефановић, Матејић, Кранчевићка, Васиљевићка и Гошићка, пожњели лепе успехе; оперету Дротар (19/III), која је одиграна пред распродатом кућом, а у којој су се нарочито истакли Динуловић и Динић, и од певача Цвијановић; Хасанагиницу од А. Шантића (20/III), изведену с великим успехом, јер су сви глумци били на висини својих уметничких способности: Васиљевић (Хасанага) „био је врло мужеван у свом болу и није никада изгубио своју мјеру“; Динићка (Мерима) била је савршена; Марковићка (Хасанагиница) „извела је тешку трагичну сцену с великим умјетношћу“, а Динић (Хамил) „успео је да своју ситну улогу карактеристично изради“; комедију Кир-Јања (20/III) у којој је главну улогу с великим успехом тумачио Добриновић, тако да „репутација коју ужива, није нимало претјерана“; оперу Кавалерија рустикана (21/III), која је напунила кућу, али није одушевила публику; драмску козерију Кад човек остати од Блументала (21/III), с којом се публика „смртно досађивала“; позоришну игру Крадљивац (22/III), која је приказана пред малобројном публиком, али са одличном игром „која служи на част Српском народном позоришту“; драму Љубав од Потапенка (23/III), са одличном игром Спасића и Марковића; оперету Слепимиш (24/III, дневна), коју је цео ансамбл приказао с врло добним успехом, а том је приликом Султана Савићка „бриљирала својим певањем као обично“; трагедију Максим Црнојевић (24/III, вечерња), у којој је Ружић играо насловну улогу с толиким успехом да га је критичар прогласио за најелегантнијег тумача те улоге, која ће свима остати у сећању, док је Симо Мирковић, претседник „Просвјете“, предао Позоришту сребрни ловор-венац; оперету Гроф Луксембуршки (25/III), која је успешно изведена, „јер су се сви глумци натецали у извођењу својих улога“; драму Алилуја (26/III), претстава је била слабо посећена, истакли су се Добриновић, Васиљевићка и Гошићка; оперу Продана невеста (27/III), пред пуном кућом, са Савићком, Жарком Савићем и Кранчевићем у главним улогама; оперету Долар-принцеza од Леа Фала (28/III), трагедију Уриел Акоста (30/III), с добром игром, Марковићке, Ружића, Васиљевића и Спасића; Коштану (31/III, дневна), приказана пред пуном кућом, на велико задовољство публике; оперету Мамзел Нитуш (31/III, вечерња), која је takoђе изведена пред пуном кућом за коју је критичар рекао да је то био најбоље спремљен комад; трагедију Хамлет (1/IV), у којој се „са много смисла и мјере“ истакао Васи-

Сл. 29 — Драгомир Кранчевић као поручник Леренти у оперети „Јесењи маневар“

Продана невеста (27/III), пред пуном кућом, са Савићком, Жарком Савићем и Кранчевићем у главним улогама; оперету Долар-принцеза од Леа Фала (28/III), трагедију Уриел Акоста (30/III), с добром игром, Марковићке, Ружића, Васиљевића и Спасића; Коштану (31/III, дневна), приказана пред пуном кућом, на велико задовољство публике; оперету Мамзел Нитуш (31/III, вечерња), која је takoђе изведена пред пуном кућом за коју је критичар рекао да је то био најбоље спремљен комад; трагедију Хамлет (1/IV), у којој се „са много смисла и мјере“ истакао Васи-

љевић, а и остали су играли добро. Са историским фрагментом Кнез Иво од Семберије од Нуштића и опером На уранку од Ђиничког (2/IV) завршено је гостовање у Сарајеву.

За дочек Српског народног позоришта образован је почасни одбор у Сарајеву, у који су ушли многе личности без обзира на веру и народност. Сарајлије су Новосађане дочекали и примили топло и срдачно. На свакој претстави испољили су разним манифестацијама своје велико одушевљење и љубав према њима. Сарајевски *Народ* опростио се са њима овим речима: „Српско народно позориште у драми и оперети оставља најбољу импресију и ми смо задовољни његовим успјехом. Говорећи о новосадском позоришту, у више мања, имали смо прилику истаћи поједине његове чланове, али зато тим више признања заслужује г. Жарко Савић, као управитељ.“

После Сарајева Позориште је наставило са гостовањем у Мостару, где је боравило од 4 до 15 априла и дало у свему девет претстава, Ту су приказани: Максим Црнојевић (7/IV), Коштана (8/IV), Гроф Луксембуршки (9/IV) Хасанагиница и Алилуја (10/IV), Мамзел Нитуш (11/IV), Крадљивац (12/IV), На уранку (13/IV), Сеоска лола (14/IV), Јесењи маневар (дневна) и Дротар (15/IV, вечерња). Све те претставе биле су врло добро посећене. „Расположење публике је — писао је дописник *Народа* — свечано, што види у својој средини први пут једно чисто српско и овако добро српско позориште.“ Претстави Хасанагинице присуствовао је и Алекса Шантић. Он је том приликом три пута био изазван на позорницу, а Марковићка, као Хасанагиница, доживела је бурне овације.

Из Мостара је Позориште отишло у Тузлу. Ту је боравило од 16 априла до 1 маја, приказавши 17 претстава.

Турнеја по Босни и Херцеговини имала је велики национални и културни значај. Српско народно позориште дошло је већ на припремљен терен, али је својим шестонедельним боравком међу босанско-херцеговачким Србима знатно допринело заједничком раду на националном и културном пољу, који се изразио већ одмах у почетку приликом оснивања Српског дилетантског друштва за Босну и Херцеговину.

После гостовања у Босни и Херцеговини дружина је наставила с радом у Суботици (2/V—31/V 1912, 28), Молу (1/VI—13/VI, 14), Турском Бечеју (14/VI—7/VII, 22), Меленцима (8/VIII—23/VIII, 14), Великом Бечкереку (24/VIII—25/IX, 33), Старом Бечеју (25/IX—16/X, 22), Великој Кикиндии (17/X—18/XI, 32) и Вршцу (19/XI 1912—12/I 1913, 51), у коме је провела прву половину зимске сезоне. За време тих гостовања прославила су два глумца 40-огодишњицу свог рада: Пера Добриновић у Великој Кикиндии и Андрија Лукић у Вршцу, обајица врло свечано.⁹⁰

⁹⁰ Андрија Лукић рођен је 22. фебруара 1852 у Вршцу. Прво је свршио два разреда гимназије у Араду, а затим нижу реалку у Вршцу. За време свог боравка у Араду Лукић је као 13-годишњи дечак играо у Српском народном позоришту, које се тада налазило на гостовању у том месту (1865). Загрејан за позоришну уметност, он је већ 1870 ступио у путујуће позориште Лазе Поповића, изишавши први пут на позорницу у Старом Бечеју у улози тамничара Јозе у драми *Марија Тјудор* од Виктора Игоа. Две године доцније постао је члан Српског народног позоришта, претставивши се новосадској публици у историској алегорији *Демон*. Лукић је био добар приказивач препредености, лукавства, злурадости и сметењаштва, па старачких, мирних и достојанствених улога. Стога су његови прикази огорчења, љубоморе, страха, гриже савести и других израза тешког душевног стања били његова главна одлика. Поред тога, он је из ситуације највећег нерасположења и беса умео, потпуно незапажено, да се покаже у добром расположењу и добродуши. Његове су главне улоге биле: *Маринко (Ђидо)*, *Борис Годунов (Лажни цар Димитрије)*, *Дон Мануел (Галеото)*, *Лацко (Стари бака и његов син хусар)*, цар *Лазар (Милош Обилић од Суботића)*, *Петко (Подвалја)*, *Максимилијан Мор (Разбојници)*, *Стеван Дечански (Смрт Стевана Дечанског)*, *Шокчевић (Шокица)*, *Клаудије (Хамлет)* и друге. Од многобројних улога нарочито се истакао у тумачењу *Живка у комаду Цигани*, коју је створио 15. децембра 1873, тумачењи је све до свог пензионисања, 1914. Лукић је 4. јула 1898 прославио у Новом Саду 25-огодишњицу свог глумачког рада на врло свечан начин. Од 1895 био је редитељ Српског народног позоришта. Умро је у Вршцу 11. марта 1914.

Још за време свога боравка у Вршцу растало се Српско народно позориште са својим најстаријим, најбољим и највернијим чланом — са Димитријем Ружићем. Као глумац, управник, редитељ и почасни редитељ, током свога педесетогодишњега рада Ружић је много задужио Позориште и био је његово оличење. Од првог дана оснивања Позоришта па све до своје смрти Ружић је са истинском љубављу, с неисказаном марљивошћу и са дубоком са-весношћу делао у тој српској културној установи, проживео с њом лепе и тешке дане, саживео се с њом, и био понос и дика тога народног мезимчeta.

Ружић је заступао правац „старе школе“ која је од глумца тражила патос и позу, и он је с том школом стекао велики ауторитет и привукао на себе пажњу и публике и оних глумца који су примили тај правац. Он је „носио на својим раменима“ готово сав озбиљан део нашег националног репертоара, у коме је не само тумачио у великим броју и у недостатку узора, него и први стварао многе најважније типове у драмама нашег националног репертоара „класичног стила“. Имао је „музику говора“, знао да се прилагоди и подреди целини и да с љубављу студира своје улоге (Пера Коњовић). — Ружића су четири особине издигле на површину и створиле од њега великог глумца, и то: 1) озбиљно схваташе глумачке уметности; 2) велика амбиција и вредноћа у студију својих улога, у настојању да у њима испољи логичне, музичке и психолошке моменте; 3) његова лепа спољашност и звонак глас и 4) јак, беседнички темперамент „који га је стално и одмах уводио у жестину и ватру, која је прелазила и на гледаоце и у њима стварала илусију правог уметничког стварања“ (Др Лаза Марковић). — Својим неуморним радом и свестраним глумачким талентом, својом тежњом за уметничком истином на позорници „он је умео присвојити мисли, осећаје, страсти и махне особа које је приказивао: умео је идеалне песничке створове задахнути правим животом“. Ружић је, као управник Позоришта, неуморно радио на његовом напретку у тежњи да што више усаврши глумачку уметност (Антоније Хацић). — Ружићева права струка у његовим млађим данима била је тумачење љубавничких улога, али својом бујном маштом и гипкошћу духа, он је умео да савлада сваку улогу, те је стога »прешао сав низ позоришних струка од „натурбүрша“ до највећих јунака« (Пера Добровић). — Као човек, Ружић је био скроман и по души врло добар, никоме није нанео ни најмању увреду. Смрт његове жене Драгиње дубоко га је потресла, и да тада није био пригрљен од својих, он би свиснуо од бола. И у старости је још увек с вољом учио своје улоге. После свршене претставе увек је дуже поседео, и тако, пушећи цигарету и пијући чашицу вина, размишљао је о својој игри. „Волим да премишљам после претставе шта ми је недостајало, па да идући пут то имам на уму“ — говорио је својима. За време своје болести стално се интересовао за Позориште, питајући увек како је који комад био одигран. Пред смрт је већ био и обневидео, али то му није сметало, јер је волео да живи, јер за њега није ништа друго постојало „до брига за здравље и — позориште“ (Милка Марковићка).⁹¹

Ружић је рођен у Српском Чанаду (сада Чанадул Маре, у Тамишком Банату у Румунији) 27. октобра 1841. Родитељи су му били земљорадници. Породично име му је било Ружин које је Димитрије, као глумац, претворио у Ружић.⁹² Свршивши у родном месту српску и немачку основну школу, Ружић се посветио трговини, али ју је напустио већ у својој осамнаестој години кад је први пут 1869 играо у Бушовом путујућем позоришту у Чанаду, а затим у Дилетантској позоришној дружини коју су основали Стеван Протић и Андреја Путић. Заволевши позориште, он се реши да и сам буде глумац. На његово наваљивање да жели да се отисне у свет, отац му даде 500 форината за пут. Годину дана после свог одласка јавио се родитељима као глумац.

⁹¹ О свима оценама Ружићевих пријатеља и сарадника види поближе: + Димитрије Ружић 1841—1912, ЛМС 290, 1912, 102—110.

⁹² За ове податке благодаримо Јовану М. Драгојевићу, пароху у Чанаду.

Ружић се први пут појавио као Иван у Стеријиним Ајдучима. После распада Путићеве дилетантске дружине Ружић је био члан Кнежевићевог путујућег позоришта, али га је напустио у Новом Саду 1861, кад је, с још осам чланова, прешао у Српско народно позориште. Због сукоба с редитељем Лазом Телечким напустио је Позориште, те је најпре отишао у Београд, а одатле у Загреб (1863), где је са својом женом глумио у Хрватском казалишту под управом Јосифа Фрајденрајха све до 1865. Затим се поново вратио у Нови Сад. Године 1868 био је неко време у Бечу, затим од 18 фебруара 1872 до 18 априла 1873 у Београду, а отада је, све до своје смрти, радио у Српском народном позоришту. Дуго година био је његов управник, редитељ и почасни редитељ. На свечан начин прославио је 5 априла 1886 25-огодишњицу, а 11 фебруара 1910 и 50-огодишњицу свога глумачког рада. Ружић је у току свога педесетогодишњег глумовања приказао око 400 улога.⁹³ Умро је 4 децембра 1912 у Вршцу, а сахрањен у Новом Саду на Алмашком гробљу.

По наговору дра Тихомира Остојића Ружић је написао своје мемоаре, у којима је изнео историју стварања Дилетантског позоришта у Српском Чанаду, затим одвајање половине чланова од Кнежевићеве дружины, оснивање Српског народног позоришта и приступања синова и кћери свештеника Љубе Поповића из Врањева у то позориште. Ти су мемоари нестали у Другом светском рату заједно с архивом Српског народног позоришта. Ружић је био ожењен Драгињом Поповићевом. У својим мемоарима Ружић нас упознаје са свом Поповићевом децом. „Познато је, каже он, како се у почетку кубурило због женских чланова. У томе су нам биле од велике вредности пет сестара, свештеничке кћери Љубе Поповића из Врањева. Драга, моја доцнија жена, прва је приступила, 1860, у наше још чанадско дилетантско друштво. Друга сестра, Љубица, касније Коларовићка, дошла је у дружину пре него што ће дружина направити први излет у Вуковар. Најстарија сестра Катица била је кратко време код Народног позоришта, но како у ње није било особита дара за тај посао, то се она са својом кћерком настани у Београду. Кћи јој је Емилија Поповићева, која заузима једно од првих места у београдском позоришту, а тако исто и Зорка Тодосићка, кћи Љубице и Мите Коларовића. Четврта сестра, Јеца Поповић, касније Добриновићка, ступила је у дружину Српског народног позоришта 1868, када је Ђорђевић прешао у Београд, и одмах је преузела Рашићкине улоге. Најмлађа сестра Софија ступила је у дружину Српског народног позоришта 1863; две године касније удала се за друштвеног ликовођу Аксентија Максимовића. Њихова је кћи Милка Марковићка. — Имале су и два брата: Лазу и Пају. Лаза је био и код нас кратко време, па је отишао у Загреб, а после у београдско позориште. Неколико година пре смрти напустио је позориште и живео као чиновник у Београду. И Паја је био код нас, али се још као млад човек опасно разболео и после кратког боловања умро.“⁹⁴

После Вршца дружина је наставила са гостовањем у Земуну (13/I—17/II, 34), Руми (18/II—14/III, 26), Сремској Митровици (15/III—11/IV, 27), Панчеву (12/IV—17/V, 35) и Земуну (18/V, 1). Зимску сезону 1912/13 није провела у Новом Саду, као обично, него ван њега. Дружина је у тој радној години научила 11 новитета које је први пут приказала у местима где је гостовала, и то: драму Завичај (Heimat) од Судермана (Велики Бечкерек, 23 септембра 1912); драму Звони трећи пут од Вацлава Штексе (Стади Бечеј, 14 октобра); оперу Бајацо (I pagliacci) од Рићера Леонкавала (Велика Кикинда, 16 новембра); драму Љубав бди (L'amour veille) од Кјавеа и Флера (Вршац, 14 децембра); позоришну игру Снежана (Schneewittchen) од К. А. Гернера (Вршац, 1 јануара 1913); оперету Шумарева Криста (Förster

⁹³ Списак његових улога изнео је Грчић у својој књижици: Три светла лика у аналима новосадског Народног позоришта, Суботица 1930, 15—24.

⁹⁴ Кириловић сп. д. 68.

— Christl) од Бухбиндера (Вршац, 4 јануара); драму О туђем хлебу од Тирењева (Вршац, 9 јануара); драму Писмоноша и његова сестра (Er und seine Schwester) од Бухбиндера (Сремска Митровица, 7 марта); драму Мирна кућа од непознатог писца (Рума, 8 марта); комедију Бајка о курјаку (A farkas) од Ф. Молнара (Панчево, 14 маја) и оперету Разведена жена (Die geschiedene Frau) од Л. Фала (Панчево, 15 маја). Из Земуна дружина је отишла у Загреб, где је боравила од 19 до 22 маја 1913.

Од оног времена када је Летеће дилетантско позориште боравило у Загребу, па све до новог доласка у хрватску престоницу протекло је пуних седамдесет година. Загрепчани су се сетили оних летњих месеци од 1840 године кад су новосадски дилетанти давали претставе на народном језику и тако постали зачетници оснивања Хрватског казалишта. „Од многобројних, већином славенских гостовања овога љета — писао је др Милан Огризовић — свакако ће бити најзначајнији посјет Српског народног позоришта из Новог Сада, које ће нам у двије вечери приказати своје најбоље сile и начин свога културног и пропагандног рада. Осим природних братских веза, осим симпатија, што их Новосађани морају побудити, јер својим радом по Бачкој и Банату уз његовање умјетности челиче и народну свијест — ти су нам људи као некадања путна дружина у угодној и захвалној успомени, јер су они, respective њихови пређи, прије више но 70 година помогли нашим илирским препородитељима отворити казалишну сезону у Загребу.“ Свој напис Огризовић је завршио овим речима: „У историји хрватског-загребачког казалишта исписали су Новосађани лијепу страницу и то једну од оних најпрвих, које биљеже удаљење првих темеља. Зато нам је садањи њихов поход у 70-огодишњој перспективи онога културног догађаја још милији. — Добро нам дошли!“⁹⁵

У Загребу је дружина дала само две претставе и то 20 и 21 маја. На првој је приказан комад Љубав, о којем је критичар у *Народним новинама* донео ово: „Српско народно позориште из Новог Сада, које је некоје кумовало при порођају хрватском казалишту, дошло нам је сада у посјете са својим прочелником Антонијем Хаџићем и управитељем Жарком Савићем. Као сваког милог госта дочекали су Загрепчани и Новосађане срдачним гостољубљем те им током синоћне прве претставе једнодушно изјављивали своје симпатије. Спонтано и узносито, у најлепшем братимском складу, озвана је казалиште дуготрајним пљескањем. Новосађани су нас упознали с Потапенковом глумом „Љубав“ из савременог руског живота. Главне улсге глумили су Спасић и гђа Марковићка. Спасић је без сумње најбољи члан новосадске дружице, што смо га синоћ видјели. Прави карактерни глумац од главе до пете. Има у њега снажна особа, звучан орган, неусиљена окретност и лијепо схваћање. — У кратко: занимљиво и свакако успјело вече.“⁹⁶ На другој претстави приказана је драма О туђем хлебу и Хасанагиница од Шантића. Загребачка *Слободна ријеч* нашла је да је дружина Хасанагиница у приказала „лијепо и природно, с пуно осјећаја, показујући свој природни таленат за народне ствари и народну поезију“, у којој се Динићка нарочито истакла.⁹⁷

Српско народно позориште било је врло лепо примљено у Загребу. Једино му се замерало што није давало народне комаде с певањем. У њима би се глумци показали у свом елементу и на правом пољу, на коме би могли да испоље своју уметничку вредност. Гостовање у Загребу била је лепа манифестација братске слоге Срба и Хрвата, јер — као што је писао *Покрет* — „симпатије којима је дружина примљена од опћинства казују много о зближавању наших народних дијелова гдјегод се они налазе“.⁹⁸

⁹⁵ M. Ogrizović, Goslovanje Novosadskog pozorišta, *Hrvatska pozornica* 38, 18 V 1913.

⁹⁶ *Narodne novine* od 21 V 1913.

⁹⁷ *Slobodna riječ* od 23 V 1913.

⁹⁸ *Pokret* od 21 и *Jutarnji list* od 22 V 1913.

Из Загреба дружина је продужила на Сушак, где је боравила од 22-ог маја до 15 јуна и дала 18 претстава. Пошто су декорације и гардероба стигли тек после три дана отпочела је с претставама тек 27 маја у великој дворани „Хотел Сушак“. Комади које је приказала били су ови Шишмиш (Слепи миш) (27/V); том је приликом Позориште показало да располаже добрым оперетским ансамблом;⁹⁹ О туђем хлебу, глумци су добро извели, а исте вечери изведена је и Хасанагиница (28/V); оперета Луксембуршки гроф (29/V), врло добро приказана; лакридија Отмица Сабињанки (30/V), извођење је лепо успело и оставило добар утисак; оперета Дротар (31/V); Сеоска лола (1/VI), глумци су одиграли одлично; Бајка о вуку (3/VI), изведена је пред полуправном кућом, док је „доиста завриједила бољи посјет“; оперета Лутка од Ордоноа (4/VI); комедија Нервозне жене (5/VI), приказана је врло добро; оперета Барун Тренк (7/VI), приказана пред пуном двораном, глумцима се бурно одобравало; Ђидо (8/VI); оперета Доларска принцеза (10/VI); позоришна игра Идеали од Дра Ђуре Трифковића (11/VI) приказана је пред малобројном публиком, те је дворана „зијала празнином“; Продана невеста (12/VI), извођење је надмашило свако очекивање; Ричард III (13/VI); оперета Шумарева Криста (14/VI) и као последња претстава, Сађурица и шубара (15/VI), коју је критичар пропратио овим речима: „Играло се изврсно... Кад је пак иза народног кола пао застор, дигла се бура одобравања, која није хтјела да престане. Био је то одушевљени „Збогом“ нашега опћинства, које је охутило потребу да покаже ваљаној дружини како му је омилила, које јој је хтјело захвалити што му је приредила неколико угодних вечери, којих смо ми овде на Ријеци и Сушаку толико потребни. Имамо ми додуше забава, али то нам је све туђе, није нашој души тако близу као оно што нам се пружа у народном руку. А тога баш нашем опћинству треба. Оно ћути, оно тежи за тим, зато је и напунило дворану за време гостовања ове ваљане дружине, зато је тај опроштај био тако срдачан и одушевљен. Дакако, оних „виших“ то се не тиче. Они се грију на сунцу туђинске културе коју им овде пружају талијанске, мађарске и немачке дружине — више пута и врло дубиозне вриједности.“

За време овог свог боравка на Сушаку намеравао је Савић да приреди две претставе и у Опатији. Због тога је са секретаром бањске комисије бароном Летисом и чланом забавног комитета Перушићем склопио споразум према коме је требало да дружина игра 12 и 15 јула у Опатији и да прикаже Сеоског лолу и Продану невесту. За те претставе обвезао се Перушић да ће дружини дати бесплатно дворану, осветљење, реклами и оркестар са гаранцијом од 500 круна по претстави, а исто тако и сав чист приход од тих претстава. Међутим, Перушић, који је иначе политички био нерасположен према Србима, непосредно после склопљеног споразума ангажовао је у Бечу групу „Паризијана“, која је давала најфриволније француске водвиље, да игра у Опатији. И кад је Савић с глумцем Кранчевићем на десетак дана пре гостовања потражио Перушића да би с њим утврдио још извесне појединости, овај је порицао постојање икаквог међусобног споразума. Кад је ствар избила на јавност, онда је Перушић понудио приказивање само једне претставе, али без икакве гаранције, што је Савић одбио да прихвати.

Савић је о томе поднео извештај Управном одбору предлажући да се од Перушића затражи наплата загарантованих 1.000 круна и да се ствар објави у српским новинама. Позориште је, поред те материјалне штете, било оштећено још и тиме што је на рачун те две претставе одустало од своје три претставе на Сушаку.¹⁰⁰

⁹⁹ Све критике и рецензије које будемо доносиле узете су из *Riječkog novog lista*, које нам је, као и оне о гостовању у Загребу, доставила проф. Марија Макуц, на чemu јој и овде изражавамо своју захвалност.

¹⁰⁰ Концепт писма Ж. Савића Управном одбору са Сушака од 11 VII 1913, ДА.

После Сушака ми видимо дружину у Бањој Луци (15/VII—19/VIII 1913), затим у Шиду (19/VIII—15/IX, 22) и Старој Паланци, где је дала 12 претстава, одакле је дошла у Нови Сад и ту, од 21. октобра 1913 до 12. јануара 1914 приказала ове новитете: шаљиви једночин Насамо (*Unter vier Augen*) од Лудвига Фулде и шаљиву игру Жорж Данден (*Georges Dandin*) од Молијера (3/X); шаљиву игру У балчаку мача од Хосеа Ечегареја (4/XI); шалу Веверица од Леона Ленца (13/XI); позоришну игру Идеали (18/XI), први пут приказану на Сушаку 11. јуна; трагедију Уриел Акоста (2/XII), која је први пут давана у Сомбору 1912; драму Косовска трагедија од Жарка Лазаревића (6/XII); драму У хипнози од др-а Миладина Свињарева (30/XII); шаљиву игру Мала чоколадарка од Гавоа (31/XII) и шаљиву игру У запари од др-а Л. Марковића-Мргуда (10/I 1914). Према Грчићу новитет је била и оперета Доларска принцеза која је приказана у Сарајеву. Последња претстава у тој новосадској сезони била је 11. јануара 1914. Тада су у корист глумачког пензионог фонда приказана ова два комада: Честитам и Иво, кнез од Семберије, опера у једном чину од Исе Бајића. То је уједно била и последња сезона и последња претстава Српског народног позоришта у Новом Саду пре Првог светског рата.

Пред крај те сезоне, 3. јануара, прославио је Светислав Стефановић-Буџа 25-огодишњицу свога глумачког рада играјући Максима у Ђиду.¹⁰¹

У тој сезони су гостовали: Мара Таборска из Београда, као Астра у Идеалима (18/XI 1913) и као Жаклина у Љубав бди; Тода Арсеновићка, такође из Београда, као Косовка девојка у Косовској трагедији, и то три пута; А. Бинички из Загреба, као Филип Ленц у драми Писмоноша и његова сестра (9/XII) и Драга Спасићка, која се вратила са студија у Бечу, у Коштани и Слепом мишу.

Као нови чланови примљени су те радне године: С. Грчка и Ј. Бојанов, и то су били последњи чланови који су ушли у Позориште као подмладак пре обуставе његовог рада.

Али ту сезону дружина није провела под управом Жарка Савића. Још пре одласка на турнеју по Хрватској, када је већ све било спремљено и уговорено за тај пут, дошло је неочекивано до оштрог сукоба између Савића и Економског отсека због велике рачунске диференције која се односила на исплату тантијеме у висини 10% од годишњег чистог прихода. Савић је била исплаћена та тантијема за 1911, али се после тражило од њега да на основу одлуке прошлогодишње скупштине врати примљени новац. Он није пристао на то, него је захтевао да му се исплати тантијема за 1912. После краћих преговора дошло је најзад до споразума тако да му се уместо тантијеме повиси месечна плата са 100 круна више, почевши од 1. маја 1911 па до 30. априла 1913, али да врати примљену тантијему.

Међутим, тај спор био је само привремено решен. Позоришни отсек је осећао да ће Савић остати на свом положају док му не истекне уговор, те се стога одмах побринуо да нађе стручњака редитеља, да би, у случају Савићевог одласка, већ неко био ту који би водио дружину. И нашао је таквог човека у особи др-а Милана Беговића, тадањег редитеља Бечке нове позорнице (*Neue Wiener Bühne*). Беговић се примио положаја главног редитеља, али под условом да ради с дружином само четири месеца непрекидно, а да у осталим месецима по неколико дана ради инсценације каквог новог комада.

¹⁰¹ Рођен је у Аранђеловцу 10. јануара 1871. Пошто је завршио основну школу у родном месту, учио је гимназију у Београду, али је са учењем прекинуо због српско-бугарског рата 1885. Стефановић је почeo да глуми у путујућој дружини Лазе Поповића и путовао је с њом по Србији, Босни и Херцеговини и Војводини. У Српско народно позориште ступио је 1889 и у њему је играо више од 500 комада и створио је око 2.000 улога. Због старијих глумача који су главне улоге присвајали себи, Стефановић је остао у позадини и стога играо беззначајније улоге, али увек с пуно воље, марљивости и разумевања. Он се у њима усавршио до те мере да је постао најбољи тумач споредних улога, признат глумац и љубимац публике. Умро је негде у интернацији за време Првог светског рата.

Сл. 30 — Жарко Савић

јер се непосредно пред Први светски рат, у јулу 1914, дружина растурила и престала да постоји све до ослобођења, 1918. Али сама аквизиција тако врсне силе као што је био Савић било је од великог значаја, јер је Позориште имало у њему одличног управника и стручњака првог реда.¹⁰²

¹⁰² Савић је рођен у Земуну 20 августа 1861. Пошто је свршио неколико разреда реалке наставио је школовање у кадетској школи у Загребу, одакле је отишао у Босну за време њене окупације 1878. По изласку из војске отишао је у Београд и постао глумац, али ту није напредовао. Затим је отишао у Опаву у Чешкој, и запослио се у тамошњем позоришту. Ту се догодило да је морао да замени Јелног свог друга у улози Дон Дијега у Мајерберовој Африканки, и он је, научивши брзо одговарајућу партију, одиграо своју улогу на опште задовољство. Из Опаве је отишао у Беч, где је уз помоћ пријатеља и меџена био у прилици да учи певање код чувеног професора Реса и да сврши ту школу за годину дана. После је гостовао у Кроловом позоришту у Берлину, затим био стално ангажован у Либеку, у Дворском позоришту у Дрездену, у Градском позоришту у Фрајбургу, у Бадену (1894) и у Диселдорфу (1897). Једну годану (1900) био је ангажован у Дворској опери у Штутгарту, а затим је био члан Опере у Риги (1901), коју је напустио због климе коју није могао да поднесе. Из Риге се вратио у Диселдорф, где је, већ после првог наступа, закључио ангажман на неколико година. Неко време певао је и у Хамбургу, одакле је дошао у Београд, и ту (1910) имао своје позориште. Одавде је 1911 отишао у Нови Сад за управника Српског народног позоришта.

За Савића се дugo није знало где се налазио, јер је певао и глумио под псеудонимом. Он је давао много концерата по Немачкој и постао чувен певач. Кад је избио Први светски рат, Савић је неко време живео са својом породицом у Вршцу и Земуну, а затим је с њом отишао у Хамбург, где је био професор певања. Из Хамбурга је 1917 отишао у Женеву а одатле 1920 отпутовао за Америку. Прво време живео је у Њујорку, а доцније у Чикагу, бавећи се и тамо поучавањем из певања. Онде је и умро 1934.

Поред тога што је био добар певач, Савић је био познат и као одличан глумац, наступајући увек природно и поуздано. Као оперски певач располагао је басом ванредног опсега, који је био звучан до најдубљих гласова, док је у вишим регистрима имао баритонску пуноту. Глас му је био гибак и мек, а звук топао и пун, што се ретко налазило у других певача. На свима својим гостовањима и концертима у страном свету он је покијео најлепше успехе. Сви музички критичари, међу њима и оперски композитор Енгелберт Хумпердинк и Фридрих Флотов, најлепше и најпохвалније су се изражавали о његовом гласу, школи и игри.

У једном опширном писму он је изнео своја опажања и предлоге како треба управљати друштином. Предложио је да Позоришни отсек над њом води рачуна; да с њом ради драматург као главни редитељ и капелник; да драматург буде стално с друштином кад је у Новом Саду и да само буде ангажован за то време. Што се тиче путовања, требало је да дружина иде сама у она места која су имала добре позорнице, да њеним особљем управља старији глумац, а други да обавља техничке послове које је иначе вршио управник, док секретар има да врши и благајничке послове. Репертоар треба да се састоји од народних и домаћих ствари и да носи карактер националног позоришта. Позоришни отсек прихватио је ове Беговићеве услове и ангажовао га за главног редитеља. Али оно што је тај отсек наслућивао — испунило се: Савић је у лето поднео оставку, образложивши је својим живчаним растројством, те је 31 децембра 1913 дефинитивно напустио управнички положај.

Одласком Савићевим нестала је једна значајна личност из средине Српског народног позоришта. Додуше, да је и остао у Новом Саду, његово вршење управничке дужности не би дуго трајало,

Примивши се управничког положаја, Савић је тежио да Позориште потпуно препороди и да га учини савременим. Као одличан позоришни стручњак, као човек ширих концепција и великог искуства, желео је да Позориште подигне и модернизује, да га ослободи од конзерватизма и да га унапреди. Савића су на то нагонили национални и уметнички разлози. У борби против мађарске реакције и њене антисрпске политике која је добила свој највиднији израз у Андрашијевом школском закону (1907), Срби у Војводини били су препуштени сами себи у борби за очување своје националне индивидуалности. Стога је требало да у ту борбу уђу и појединци и црква и све српске установе, па и Позориште. Требало је крепити и јачати народни дух, а сам народ чувати од однарођавања и економског поробљавања. Нови Сад је био средиште и културног и националног живота војвођанског српства и он је давао директиве у сва српска места и села. Савић је хтео у ту борбу да уведе и Позориште, да оно првенствено буде национална установа која ће радити у народном духу. Уметнички разлози састојали су се у настојању да се уклони старо, несавремено и преживело, што су тражили већ и др. Бошко Петровић, др Тихомир Остојић, Пера Коњовић и Јован Грчић. И Савић је тражио хитне реформе и проширење подручја делатности те установе у модерном правцу. Његовом заслугом ишло је Позориште на турнеју по Босни и Херцеговини и Хрватској. Тим га је Савић извео из његовог територијалног оквира који оно није прекорачило пуних педесет година свога опстанка.

Међутим, са Беговићем Позориште није имало среће. Он се није придржавао уговора нити је развио своју делатност у смислу предлога које је поднео Позоришном отсеку. С дружином је био свега месец дана, а у Новом Саду бавио се с њом четири дана. Позориште су за то време водили др Ђура Трифковић, као привремени управник, а Димитрије Спасић и Милош Динић били су одређени за особље и администрацију, док је као редитељ фунгирао Милан Матејић. Али таква привремена управа није имала довољно ауторитета и убрзо се показало да Позориште у свему запиње.

Савић је то први приметио. Он је писао пријатељима у Нови Сад упозоравајући их да је Позориште у опасности и у исто доба је изразио своје незадовољство са Беговићем. То је испољио и пред самим Хаџићем који је то поновио у свом писму упућеном Јовану Грчићу. Хаџић га извештава да му је Савић пре свог одласка у Бања Луку рекао да ће поднети оставку чим дође у Нови Сад. „Срди се — пише Хаџић — на Отсек, односно на Трифковића, што су по скупе новце ангажовали за драматурга редитеља Беговића који никако није згодан за наше позоришне прилике. За три месеца извукao је 1500 круна осим путног трошка, а држао је две пробе из комада Златарево злато и читају пробу из Жоржа Дандена. Не упућује глумце на правилно наглашавање речи. Кад га питају како треба да нагласе ову или ону реч, одговара им да они то боље знају од њега. А права је брука, вели, што му се сваки комад мора латиницом преписати. Ћирилица му је девета брига, не чита је а неће да дâ себи труда да је научи. Тако је он удесио с Трифковићем.“¹⁰³ Пошто су га с разних страна бомбардовали писмима позивајући га да остане на челу дружине, Савић је крајем јула писао Хаџићу: „Код мене је резолутна намера отresti се ове нервозне поште којој ја више немам енергије одговорити. Побрините се свакако за заменика. С Беговићем не можете рачунати, већ тражите Србина озбиљног. Ја сад и опет поднашам свој отказ, али га више нећу повући, јер сам не само нервозан већ и неврастеничан“¹⁰⁴. Уваживши Савићеву оставку, Управни одбор, пошто је увидео да се са Беговићем не може радити, отказао му је с мотивацијом да се није придржавао уговора. Дружина је са својом привременом управом наставила рад све док се није растурила почетком Првог светског рата.

¹⁰³ Ј. Грчић, *Портрети с писама* 82 с.

¹⁰⁴ Исто 83.

Из тога писма види се још и то да је Хаџић понудио Грчићу да се прими управничког положаја. Мислио је да би се то дало лако спровести, било да га Позоришни отсек директно позове, или да му обезбеди избор, ако би био расписан стечај за то место. Грчић се, како сам вели, не би на овај други начин никако одазвао, а пошто га Отсек није хтео да позове, питање његовог постављења постало је беспредметно.

Због Савићевог сукоба с Економским отсеком и због Беговићеве немарности дружина је запела у раду и после по повратку у Нови Сад морала је удвострученом снагом да прионе на посао да би надокнадила оно што је пропустила за последњих шест месеци. „За ова три месеца — писао је Хаџић Грчићу — откако је наше Позориште овде, нисам могао душом данути. Сваки боговетни дан, и то пре и после подне, био сам непрекидно на пробама. Нови комади учили се такорећи на врат на нос; а из старих комада морале се држати по две пробе, јер су многе улоге дошли у нове руке. Морало се радити дан и ноћ да се накнади оно што је пропуштено учинити за по године дана. Дружина није дошла амо спремљена, те се тако морало накнадити што је нехатом било пропуштено учинити“.¹⁰⁵

Током 1913 ступило је у дружицу девет нових чланова, и то: Тоша Стојковић, Антоније Криж, Раденко Алмажановић, Божа Николић, Марија Шилханова, Штефанија Ленска, Мица Хаџићева, Љубица Јосићева и Марија Хрвојевићева. Из дружице је иступила Султана Савићка истовремено кад и њен муж, а почетком 1914, напустио ју је и млади глумац Никола Гошић.

Као што је Савићевим одласком изгубило Позориште ваљаног труђбеника, тако је и одласком Султане Савићке нестало с његове позорнице глумица првог реда. Још док није била његова чланица, она је, 12 јула 1898, играла у Новом Саду Лепу Галатеју, а једном приредила и концерт с Михајлом Марковићем.¹⁰⁶

Савићка и Гошић били су последњи чланови који су напустили дружицу пре него што се, због ратних догађаја у лето 1914 године, растурила и престала са радом.

¹⁰⁵ Исто 88.

¹⁰⁶ Рођена је у Вршцу 8 јануара 1871. Већ као млада девојка била је позната као добра певачица, па је 1891 отишла у Беч, где је на тамошњем Конзерваторијуму учила певање и завршила студије с лепим успехом 1895. Поред професора и музичке публике, њеном испиту је присуствовало и неколико директора разних позоришта у намери да с њоме одмах склопе уговор и придобију је за своја позоришта. Том приликом налазио се у Бечу и директор Прве америчке опере у Њујорку, који је Султани понудио ангажман. Она га је одбила, јер се није могла одважити на далеки прекоморски пут, али је одмах склопила уговор с директором хамбуршке Опере с тим да је већ 2 септембра имала да наступи као Агата у Веберовом Фрајшицу. 11 априла 1897 дебитовала је у Опери у Мајицу као Елза од Брабанта у Лоенгрину, са одличним успехом, и критика ју је дочекала с најлепшим похвалама. Сопран јој је био пун симпатичног звука и ненадмашив у високим регистрима. „Красан таленат ове младе дебитанткиње — тако су писале једне тамошње новине — како у музикалном тако и у претстављачком погледу не да се никако порећи. Сва публика примила је певачицу топло и симпатично и без сумње неће бити ни једног гласа који не би ишао у прилог нашој певачици“. (Позориште 6, 3 VI 1897). У Српско народно позориште ступила је 1911. Почетком Првог светског рата живела је с мужем Жарком и децом у Вршцу и Земуну, а затим супружни отишли у Хамбург. Ту су остали до 1916, а онда је Султана с децом дошла у Загреб, где је остала све до 1928, а затим се преселила у Београд. За време свог боравка у Загребу певала је неколико пута као гост у Хрватском казалишту и на концертима које су приређивала тамошња културно-просветна друштва. У Београду је неколико пута певала на Радиостаници, и то последњи пут у марту 1935. Умрла је 4 маја те године у Београду, и сахрањена у Вршцу. — Позориште је и у Николи Гошићу изгубило ваљаног глумца. Рођен је у Гроцкој 20 новембра 1885. Пошто је свршио три разреда гимназије, ушао је 1904 у позоришну дружину Фотија Иличића, у којој је радио све до 1911, кад је прешао у Српско народно позориште. После три године ступио је у Београдско народно позориште, одакле је убрзо отишао у Скопље и остао онде све до 1920. Тада је поново добио ангажман у Народном позоришту у Београду, у коме је радио до смрти, тј. до 11. Јуна 1934. Гошић је био врло добар претстављач карактерних улога и комичар првог реда, о коме се критика увек најповољније изражавала.

9. ПРЕСТАНАК СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Са обновљеним репертоаром и са неколико новонаучених комада, дружина је кренула поново на гостовање, не слутећи да ће јој то бити последње у низу гостовања на која је одлазила током више од пола столећа. Из Новог Сада отишла је у Србобран (13/I—21/II 1914, 39), где је од новитета приказала *Мој цеп од Шумахера*, затим у Сомбор (21/II—22/IV, 54), Суботицу (22/IV—6/VI) и Стару Пазову (17/VI—28/VI), где је приказала и два нова комада: *Угашено огњиште* и *Присни пријатељи* од Сардуа. У недељу, 28 јуна кад је требало да се игра *Шумарева Криста*, извршен је атентат у Сарајеву и претстава није одржана. Према унапред утврђеном распореду дружина је у Старој Пазови требало да прикаже још и ове комаде: *Звони трећи пут* (29/VI), *Бајка о курјаку* (1/VII), *Јесењи маневар* (2/VII), комад *Мој деран од непознатог писца* (4/VII), *Доларска принцеза* (5/VII), *Писмоноша и његова сестра* (7/VII), *Отмица Сабињанки* (8/VII) и комад *Присни пријатељи* (9/VII), а том претставом намеравала је дружина да заврши гостовање у Старој Пазови и да оде на одмор, а после 14 августа да се поново састане у Великом Бечкереку. Али до тога није више дошло.

Последњи акт Позоришног отсека био је што је половином јула позвао Јована Грчића да се прими за управника Позоришта, што је он и прихватио. Пошто је, међутим, избио Светски рат, он није могао да преузме ово место, нити је дружина могла да настави са радом.

Због објаве мобилизације морали су млађи глумци да се пријаве на војну дужност. Сланкаменац је као добровољац отишао у Србију, где је и погинуо. Милош Динић, Михаило Марковић са женом Милком, Димитрије Спасић, Светислав Стефановић-Буџа и Јевта Душановић интернирани су у Мађарској.

Тако је услед ратног стања престала културно-просветна делатност Српског народног позоришта. У затвореном храму српске Талије завладала је гробна тишина и у њему се још једино појављивао лик њеног дугогодишњег и седог чувара — Антонија Хаџића.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Његово име је најуже повезано са историјом Српског народног позоришта. Хаџић је рођен 20 новембра 1831 у Суботици. Гимназију је учио у свом родном месту и у Пешти. Затим је студирао права на пештанској универзитету и све испите положио са одличним успехом. По свршеним студијама, Хаџић није ушао ни у државну администрацију ни у јуридичку праксу, него се примио положаја секретара Матице српске. У том својству Хаџић је био уредник *Лештанице*, који је тада излазио у Пешти, затим књижевно-забавног листа *Машице* (1866-69) и *Младе Србадије*, тадашњег књижевно-научног листа Уједињене омладине српске, који су листови излазили у Новом Саду. Као управник Српског народног позоришта уређивао је 35 година лист *Позориште и Зборник позоришних дела*, који садржи око 40 домаћих и страних комада. Поред тога, Хаџић се и сам бавио књижевношћу, писао приповетке, књижевне и позоришне критике, историске расправе и преводио с мађарског језика, што је, већином, штампао у *Лештаници*. У многим мађарским листовима писао је чланке о културном животу Срба у Угарској (*Magyar sajtó, Hon, Fővárosi lapok, Vasárnapi ujság, Ellenőr* и др.), а био је и сарадник велике едиције *Аустро-Угарска Монархија у слици и речи* и монографије Бачке жупаније. Хаџић је 1867 био изабран за дописног члана Кишфалудијевог друштва у Пешти, у коме је држао предавања о Јовану Јовановићу-Змају, Српском народном позоришту, српској књижевности, народним обичајима, итд. Непрекидно, у току 14 година, био је претседник Матице српске, која је, ценећи његове велике заслуге, намеравала да прослави 50-огодишњицу његовог рала у њој, али је Хаџић тражио да се од тога одустане (Грчић, *Портрети с писама*, 920.). Умро је 17. јануара 1916 у Новом Саду.

Као управник, драматург, подначелник и начелник Српског народног позоришта, Хаџић је пуних пет деценија водио ту установу с највећом брижљивошћу, савесношћу и љубављу. Ако је српски народ сматрао Позориште народним мезимчетом, могао је Хаџић с правом да га сматра својим мезимчетом. Од првог дана откако је почeo да дела у њему, он га је чврсто пригрио и старао се о њему целог свог живота. Он се радовао и сваком његовом успеху и напретку, а исто тако туговао и осећао тежак бол кад је

Позориште било у кризи и неволи. Сву своју амбицију и енергију он је посветио Позоришту, непрекидно радио за њега и стрпљиво подносио тешке часове који су настајали с времена на време.

Хаџић је водио Позориште паметно и опрезно. Имајући у виду увек само интересе установе, он је својом урођеном тактичношћу успевао да уклони све тешкоће које су Позориште сналазиле. Намерно је избегавао сваку борбу само да очува име, част и достојанство установе. Ако су политичке власти отезале с доношењем важнијих решења, он је, поред сталних личних интервенција, стрпљиво очекивао час кад ће и време казати своју реч.

Захваљујући своме стапложеном темпераменту, за све време своје делатности Хаџић није никада долазио у сукоб са глумцима. Примао је предсрећтљиво њихове жалбе и жеље, про-дискутовао их с њима и обећавао им да ће настојати да буду решене у њихову корист. Пошто су се оне већином тицале повећања плате, Хаџић је, — ако је позоришни фонд то допуштао, — излазио у сусрет захтевима глумаца, старао се о њима на гостовањима и трудио се да им што више олакша и иначе тежак чергашки живот. Радо је одобравао кориснице за оболелог друга

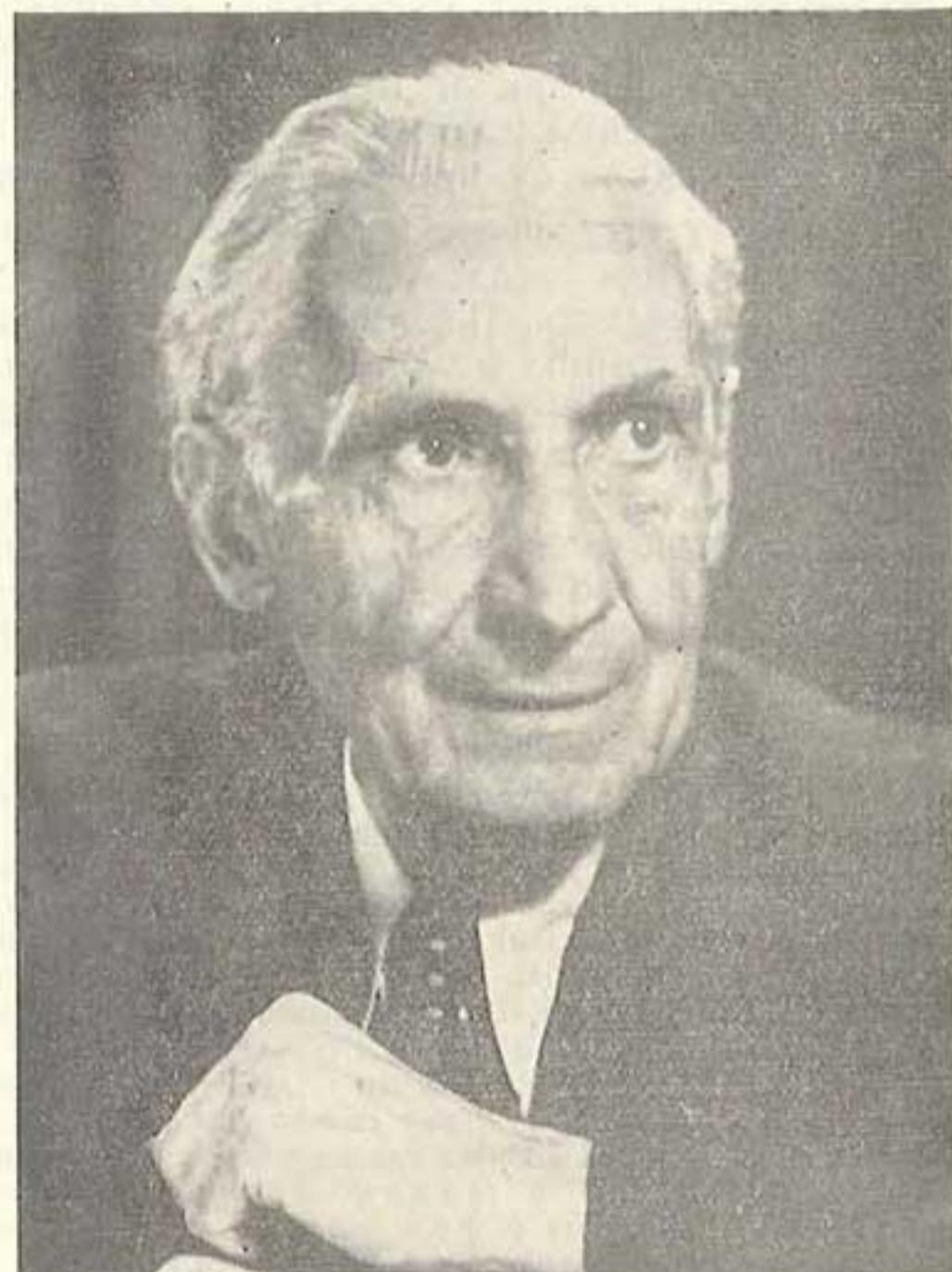
Сл. 31 — Антоније Хаџић

или за појачање пензионог фонда. Ни једном глумцу није ускратио прославу јубилеја, штавише, сваки је прослављао на врло свечан начин, уз учешће целог Управног одбора и свих чланова. На глумце који су из било каквих разлога напуштали Позориште — није се никада љутио, нити је ма чиме показао своје нерасположење. Није се љутио ни на Ђорђевића кад је овај 1868 преполовио Арђину и отишао у Београд. Обојица су остали и даље добри пријатељи.

Хаџић је умео да се тактички опходи и са члановима месних позоришних одбора. Он је, познајући из своје дугогодишње праксе слабу страну месних одбора, својом предсрећтљивошћу и помирљивошћу умео да се споразуме с њима и увек се све свршавало како је он то желео.

Једини човек који се жестоко и немилосрдно оборио на Хаџића био је др Лаза Станојевић, и то у већ поменутој својој књижици *O српском народном позоришту 1885—1905* г. Станојевић, који током двадесет и пет година заједничке сарадње са Хаџићем није иначе никада испољио ни најмање незадовољство против њега, напуштајући начелнички положај, изнео је неке Хаџићеве неисправности, као: издатке за путовања када је ишао с друžином, награде за његов надзор над њом, самовоља у пословању, итд. Међутим, Хаџић је морао да путује с друžином, јер је својим ауторитетом и заузимањем организовао месне позоришне одборе и обезбеђивао сталну публику. Он је морао да саставља објаве, да их лично носи у штампарију и да их исправља да не би дошло до измене самог комада или лица која су тумачила улоге; морао је да с позоришним одборима утврди репертоар — да га они не би саставили по својој вољи и без одређеног система; морао је да контролише благајну и да врши обрачуне с месним одборима; да лично води надзор над глумцима да би одржао углед Позоришта; кад других није било, да он о Позоришту пише чланке за новине; да сам уређује *Позориште*, да ангажује сараднике, писце, преводиоце и прерађиваче комада и, најзад, да се стара за сваку ситницу, нарочито кад су даване претставе изван Новог Сада. Друкчија је била његова делатност на терену, а друкчија у Новом Саду где је већ све било припремљено за рад. У пословима какве је обављао Хаџић могло се и морало грешити и није било никакво чудо ако је он у извесним приликама отступао од одборских и скупштинских одлука, јер је то захтевала природа послана, што се није могло избегнути. Станојевић је ту књижицу написао у највећој србији и своју оштрицу уперио не само на Хаџића него и на све тадање чланове Управног одбора, те због тога све те његове оптужбе губе значај који им је он придавао, јер су, уствари, биле изливи његовог гнева и јарости због некоректног поступка према његовој личности.

Пошто је Хаџић сарађивао у мађарским листовима и часописима и био члан Кишфалудијевог друштва, у коме је био и Јован Јовановић Змај, својатали су га и Мађари за себе и сматрали га „мађарским песником“, како је то, приликом његове смрти, истакао у свом надгробном говору новосадски велики жупан Бела Матковић.¹⁰⁸ То Хаџић није био, али је својом сарадњом с Мађарима испољавао свој прави демократизам и тежио за равноправношћу српског и мађарског народа у Угарској. „Можда је Хаџић, као што примећује

Сл. 32 — Драгомир Кранчевић

¹⁰⁸ Грчић, *Српско народно позориште*, 49.

Грчић, у опортунитету и лојалности отишао и корак даље но што је било потребно, али ако јесте, то је било зар у чврсту уверењу да само тако може одржати и Матицу српску и Српско народно позориште.¹⁰⁹

Хаџића је наследио др Милан Јовановић - Морски, дугогодишњи члан Управног одбора Друштва за Српско народно позориште, писац историских драма, преводилац страних позоришних дела и позоришни критичар. За време рата старао се да сачува позоришну гардеробу, реквизите и архиву, што му је и успело.

Одмах после ослобођења од аустроугарског јарма отпочело је Српско народно позориште поново с радом. Његова се друžина, углавном, састојала од предратних чланова. Од старих чланова ту видимо: Димитрија Спасића, Милоша Хаџи-Динића, Косту Васиљевића, Милана Матејића, Драгомира Кранчевића, Војислава Виловца, Васу Ивановића, Милеву Бошњаковићеву, Даницу Васиљевићку, Катицу Виловчеву, Љубицу Динићку, Ружу Кранчевићку, Штефанију Ленску и Даницу Матејићку, а од нових Добрицу Милутиновића, Милорада Душановића, Перу Јовановића, Јулију Кучеру, Паву Рајчићку и Марију Хаџићеву.¹¹⁰ Управник Позоришта био је д-р Ђура Трифковић, а као редитељи радили су прва четворица од наведених глумаца.

Нову еру своје културно-просветне делатности обележило је Позориште свечаном академијом одржаном 25. јануара 1919. Тога дана оно је поново прорадило. Прологом од Анице Савић, пригодним говором д-ра Тихомира Остојића и драмском епизодом Хеј Словени од Ристе Одавића извршено је свечано отварање. Дошао је час ослобођења испод түђинског јарма о коме је Позориште са своје родољубиве позорнице говорило српском народу током више од пола века, јачајући и бодрећи га у борби за очување своје националне индивидуалности. „Српско народно позориште — као што је рекао Остојић у свом говору — као установа једног политички угњетеног народа, морало се потпуно прилагодити потребама и животу тога

¹⁰⁹ Грчић, *Портрети с писама*, 93.

¹¹⁰ Од наведених старих глумаца и глумица најдуже су наставили с глумовањем Драгомир Кранчевић са женом Аном рођ. Фроман. Кранчевић је рођен у Панчеву 17. децембра 1878. Основну и грађанску школу учио је у Панчеву, а затим је наставио школовање у Пожуну у припремној војничкој школи, одакле је отишао у кадетску школу у Карловац, у којој је остао само годину дана. 1901. учио је клавир и певање код Жарка Савића у Београду, а затим се сасвим посветио позоришту. Најпре је био члан београдског Народног позоришта, све до 1903., затим Српског народног позоришта до 1921, Обласног позоришта у Новом Саду, Новосадско-осјечког народног позоришта, Народног казалишта у Осијеку, Хрватског народног казалишта у Загребу, Народног позоришта Дунавске Бановине у Новом Саду, Народног позоришта у Панчеву и Војвођанског позоришта у Новом Саду, оставши у њему све до свог пензионисања, 1948. Кранчевић је увек био ангажован као певач, те је стога добијао главне улоге у операма и оперетама. Певао је Марија Каварадосија у Тоски, Пинкертону у Мадам Бетерфлај, Јеника у Проданој невести, Макса у Виљењаку, Шуберта у Три девојчице, Целестина и Шарпантреја у Мамзел Нитуш, барона Шлика у Доларској принцези, барона Тренка, грофа Луксембурга и др. Покаткада је играо и у драми, и то првенствено млађане улоге. Кранчевић је био редитељ оперских и оперетских комада, а неко време био је и управник Народног позоришта у Панчеву. Своју 25-огодишњицу прославио је 1926 у Новом Саду као Ајзенштајн у оперети Слепи миш, а 50-огодишњицу 1952 у Панчеву као Целестин у Мамзел Нитуш. Кранчевић је био врло марљив и савестан глумац, а поседовао је угодан и нежан тенор, те је „бриљирао јаким осећајем, који је умео да улије у песму“. Ана Кранчевић, која се под именом Ружа појављивала на позоришним даскама, рођена је 8. маја 1887. у Банатском Брестовцу. У Панчеву је свршила четири разреда Српске више девојачке школе. Глуму је студирала код Милорада Гавриловића и Пере Добриновића. Први пут је наступила у београдском Народном позоришту 1906. као Балбина у комаду Женски пријатељ, и то са врло добрым успехом. У Српско народно позориште ступила је 1907, али га је напустила већ после годину дана, примивши се ангажмана у Народном казалишту у Осијеку. 1909. поново се вратила у Српско народно позориште, а после његове ликвидације радила је са својим мужем у свима позориштима у којима је и он био ангажован. 25-огодишњицу глумачког рада прославила је у Новом Саду као Хелена у комаду Љубав на коцку. Кранчевићка је током свог дугогодишњег глумовања створила велики број карактерних улога, у које спадају: Зорица (Обичан човек), Ебигаила (Чаша воде), Јелкица (Свет), Персине (Романтичне душе), Јулија (Ромео и Јулија), Амалија (Разбојници), Соса (Моји дјетићи), Ташана у истоименом комаду Боре Станковића и друге. Кранчевићка је излазила на позорницу увек добро спремна и са тачним познавањем својих улога, испољавајући у њима сву снагу свога глумачког талента.

народа. Оно се дично почасним називом мезимчета народног, али је морало сносити све поше стране свога положаја. Иако је оно уметнички завод, оно није могло да служи чистој уметности. Оно је било и основано и по свом положају логички позвано на то да служи, у првом реду, народности. И оно је тај свој задатак часно извршивало. У службуж народности морала је, силом прилика, да ступи и уметност.¹¹¹

Позориште је ушло у своју кућу и наставило рад све до 22. децембра 1919., када је постало државна установа, под истим називом. Судбина је хтела да тај акт изврши Бранислав Нушић, тадањи начелник Министарства просвете, а бивши његов управник. Али, иако је Позориште прешло у државне руке, Друштво за Српско народно позориште није било укинуто нити је тражена његова ликвидација. Друштву је остављено да и надаље управља стеченом имовином и да у границама својих материјалних могућности расписује награде за позоришна дела.

---

¹¹¹ Т. Остојић, Вајкарсење Српског народног позоришта, *Саоменица* 61 с.

10. ОСВРТ НА РАД СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Завршивши овај историски преглед Српског народног позоришта, потребно је још да прикажемо целокупан резултат његове делатности, да бисмо тако добили потпуну слику те значајне српске културно-просветне установе у Војводини.

Током временског раздобља од 1861 до 1914 Позориште је, колико смо могли установити, приказало 630 комада од 392 домаћа и страна писца. Комади српских писаца били су или посрబљени или преведени. Тачан преглед броја оригиналних дела домаћих и српских писаца, као и броја посрబљених и преведених комада, даје нам ова табела:

Писци по народности	Број писаца	Број комада	Преправљивача	Прерада	Преводилаца	Превода
Срби	67	168	—	—	—	—
Французи	110	153	10	18	91	135
Немци	106	155	23	39	83	116
Непознати	29	29	—	—	—	—
Мађари	20	39	—	10	12	29
Руси	12	16	—	—	12	16
Енглези	9	16	—	1	8	15
Италијани	9	12	2	5	7	7
Хрвати	8	11	—	—	—	—
Чеси	7	8	—	—	7	8
Шпанци	6	9	—	—	6	9
Пољаци	5	7	—	—	5	7
Норвежани	1	4	—	—	4	4
Словаци	1	1	—	—	1	1
Словенци	1	1	—	—	1	1
Индијци	1	1	—	—	1	1
Свега	392	630	35	73	238	349

Као што се из ове табеле види, српски су драматичари, у сразмери са другим народностима, дали највише комада. Српски, хрватски и словеначки писци заједно заступљени су са 180 комада, те су према томе дали нешто више од једне четвртине свих приказаних комада. У заједници са осталим словенским народима — Русима, Чесима, Пољацима и једним Словаком — има 100 словенских писаца, а приказано је у свему 212 комада, тј. више од трећине свих драмских дела која су била на репертоару тога Позоришта. Од српских драматичара на репертоару су највише били заступљени: др Милан Савић (13), Јован Ст. Поповић (11), Коста Трифковић (10), Бранислав Ђ. Нушић (10), др Јован Суботић (8), др Лаза Марковић-Мргуд (8), Матија Бан

(6), Мита Поповић (5), Илија Округић-Сремац (5), Ђорђе Малетић (4), Драгутин Ј. Илијћ (4), Мита Калић (4), Ђура Јакшић (3), др Милан А. Јовановић-Морски (3) и др Лаза Костић (3). Од хрватских драматичара били су највише заступљени: Јосип Е. Томић (3) и Иво Војновић (2). Словенце је у репертоару заступао само Виктор Парма с једним музичким комадом. Што се тиче осталих словенских драматичара, Руси су били највише заступљени са И. И. Мјаснициком (4) и Н. В. Гогольем (2), Чеси с Јосифом Коларом (2) и Пољаци са Александром Фредром (3).

Французи, иако су били заступљени већим бројем драмских писаца (110), учествовали су мањим бројем комада (153) од српских драматичара (168). Највише су приказани комади Викторијана Сардуа (10), Ежена Скриба (9), Молијера (5), Александра Диме-сина (3), Жана Бајара (3), Франсоа Копеа (3), Адолфа Ларонжа (3), Лабиша и Мартена (3).

Немци су такође били заступљени већим бројем драмских писаца (106) или су били претстављени мањим бројем комада (155) од српских. Највише су приказивани комади Родериха Бенедикса (10), Шарлоте Бирх-Пфајфер (10), Фридриха Шилера (5), А. К. Гернера (4), Адолфа Вилбранта (4), Рихарда Фоса (3), Аугуста Коцебуа (3), Хајнриха Лаубеа (3), Густава Мозера (3), Хермана Судермана (3), А. Шрајбера (3) и Адолфа Винтерфелда (3).

Од мађарских писаца драмских дела (20) приказано је 39 комада, и то највише од Гргеља Чикија (9), Еда Сиглигетија (8), Ференца Молнара (3), затим по два комада Лајоша Кевира и Јожефа Сигетија.

Енглески писци (9) учествовали су са 16 комада, од којих је 7 Шекспирових дела.

Италијани, који су били заступљени истим бројем писаца као и Енглези, дали су 12 комада, од тога су два Карла Голдонија.

Шпански писци (6) били су заступљени са 9 комада, највише од Хосеа Ечегареја (4); норвешки писци једино с Хенриком Ибзеном (4) и, најзад, видимо на репертоару и једног Индијца, краља Чудраку, са једним делом.

Комади страних писаца били су посрబљавани или прерађивани и превођени. Многи су своје прераде називали и преводима, али се упоређењем оригиналног дела с таквим преводом нашло да је прерађено. Већ сама промена имена лица у комаду или места и времена у ком се радња збива — и поред верног превода текста — чини драмско дело прерадом, а не преводом. Испрва се, због несташице домаћих драма, прибегавало таквој преради од којих многе нису одговарале својој правој намени, јер ни радња, ни место, ни време збивања нису били усклађени са домаћом средином и приликама. Доцније се, на замерку критике да су такве прераде штетне и без драмске и позоришне вредности, прешло на превођење страних драмских дела. Стога је број преводилаца (238) у сразмери према броју прерађивача (44) био већи више од пет пута. Највише прерада дали су Лаза Телечки (11), Јован Ђорђевић (8), Никола Ђурковић (5), Сава Рајковић (4), Јустин М. Шимић (3). Преводима су знатно повећали репертоар: Јован Грчић (16), Сава Петровић (14), Јован Ђорђевић (10), Адам Мандровић (9), др Милан А. Јовановић-Морски (8), Лаза Телечки (8), Спира Димитровић-Которанин (8), Милка Марковић (7), Милован Ђ. Глишић (6), др Лаза Костић (5), Александар Сандић (5), Филип Оберкнежевић (4), М. Р. Поповић (4), Бранко Мушићки (4), Х. С. Давичо (4) Станка Ђ. Глишић (3), Бранко Рајић (3), Зорка Добриновић (3), Сава Рајковић (3), Славко Св. Милетић (3), Јован Максимовић (3) и Душан Јоксић (3).

Број комада према врстама позоришних дела које је приказало Српско народно позориште показује ова табела:

Врста позоришних дела	Срби	Немци	Французи	Мађари	Непознати	Руси	Енглези	Италијани	Хрвати	Шпанци	Чеси	Пользи	Норвежани	Словенци	Словаци	Индјици	Свега
Драме	46	18	35	4	1	6	1	1	3	5	2	—	2	—	—	1	125
Трагедије	12	6	1	2	—	—	5	—	—	1	—	—	—	—	—	—	27
Позоришне игре	26	26	25	17	—	—	3	1	3	—	1	—	2	—	—	—	104
Шаљиве игре и комедије	53	85	75	14	—	10	6	5	2	3	4	7	—	—	1	—	265
Слике из народног живота	21	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	24
Алегорије и апoteозе	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Опере	1	2	2	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	9
Оперете	2	7	4	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	16
Непознати дела	3	8	11	1	28	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	55
Свега	168	155	153	39	29	16	16	12	11	9	8	7	4	1	1	1	630

Из табеле се види да су врсте позоришних дела биле заступљене овим редом: шаљиве игре и комедије (206), драме (125), позоришне игре (104), трагедије (27), слике из народног живота (24), оперете (16), опере (9), алегорије и аптеозе (5). Приказан је и приличан број непознатих врста позоришних дела (55).

Репертоар Српског народног позоришта сачињавали су комади домаћих и страних писаца. Дела домаћих писаца, с малим изузетком, била су сва примљена у репертоар, и многа су се дуго одржала. Позориште је током свог постојања окупило 67 српских драмских писаца, међу њима су биле и две жене: Милева Симићева и Даница Телечки-Бандић.

Од страних писаца узимана су у репертоар или дела класика или комади који су тада били на репертоарима европских позорница. Све док Београд није постао центар српског позоришног живота, Позориште је узимало у свој репертоар француске комаде или непосредно из Париза или преко Беча и Пеште. Преко Београда узимало је Позориште понајвише француску конверзациону драму и комедију, јер су и једна и друга онде много приказиване, а уз то је било и добрих преводилаца с француског. Између београдског и новосадског позоришта постојали су вазда добри односи, те су се стога међусобно помагали и својим репертоаром.

Иако у нешто мањем обиму, постојала је сарадња и између Српског народног позоришта и Хрватског земаљског казалишта у Загребу. Позориште је и од њега, поред хрватских, узимало и неке стране комаде и приказало их на својој позорници. Добри односи између та два позоришта испољавали су се и у ангажовању глумаца и глумица, јер је велики број српских био примљен у Загребу и хрватских у Новом Саду.

Позориште је немачке комаде узимало из Беча, а мађарске из Пеште. Оно је од бечког Бургтеатра и пештанској Мађарском народном позоришту, такорећи, копирало репертоар, али се у одабирању комада није служило потребним критичким мерилом. Стога је репертоар био врло шаролик и често нимало прикладан за средину којој је био намењен. Било је саблажњивих комада и водвиља и драма без икакве књижевне вредности. Такав се репертоар појављивао кроз првих двадесет година постојања Позоришта, а затим се, захваљујући оштријој критици прекинуло са приказивањем ласцивних комада и приступило се строжем избору дела. Од осамдесетих година већ се примећује да је репертоар много бољи и озбиљнији, да се на њему виде добра дела и руских, польских, чешких, енглеских, шпанских и италијанских

писаца, па и четири драме норвешког писца Хенрика Ибзена. И по избору комада и по њиховом добром приказивању, Позориште од тада достиже ниво уметничке установе, која је располагала европским репертоаром, те се могла такмичити са свима тадањим југословенским позориштима.

Места у којима је Позориште гостовало била су ова: Ада (3—26),¹¹² Баја (2—24), Бања Лука (1—?), Баваниште (1—12), Бела Црква (14—258), Београд (4—75), Велики Бечкерек (14—302), Велика Кикинда (23—665), Велики Сент Миклуш (1—8), Винковци (—109), Вршац (23—884), Вуковар (21—407), Долово (1—2), Доњи Ковиљ (1—4), Жабаљ (1—11), Загреб (1—2), Земун (24—536), Илок (1—7), Ириг (2—24), Јозепово (1—1), Кула (1—?), Липово (1—7), Ковин (6—109), Мартониш (1—6), Меленци (10—157), Модош (2—6), Мокрин (5—44), Мол (4—45), Мостар (1—10), Нова Градишака (1—17), Нови (Турски) Бачеј (11—202), Осијек (14—417), Паланка (3—18), Панчево (26—955), Перлез (2—28), Пожега (1—19), Рума (18—396), Сарајево (1—18), Сента (10—167), Сентомаш (10—242), Славонски Брод (1—20), Сланкамен (1—3), Сомбор (21—864), Сремски Карловци (10—190), Сремска Митровица (19—488), Српски Крстур (1—9), Стари Арад (1—11), Стари Бачеј (12—229), Стара Кањижа (1—2), Стара Пазова (11—175), Стари Сивац (1—?), Суботица (16—402), Сушак (1—18), Темишвар (7—94), Иђош (1—1), Тител (3—39), Тузла (1—17), Чаково (8—84), Чур уг (1—4) и Шид (3—59).

Позориште је обишло 60 места у којима је гостовало 389 пута и дало 8.724 претставе. У Новом Саду Позориште је боравило 38 пута и дало 1.518 претстава, што укупно износи 10.242 претставе. Тај би број био и нешто већи да смо за Бања Луку, Кулу и Стари Сивац могли да утврдимо број датих претстава. У раздобљу од 1861 до 1914 — дакле за 53 године — Позориште је дало просечно 193 претставе годишње. Највише претстава дало је у 1877/8 (254), 1904/5 (257), 1906/7 (276), 1909/10 (264), 1911/12 (331) и 1912/13 (295) години. Места која је Позориште најчешће посећивало била су: Панчево (26), Земун (24), Велика Кикинда (23), Вршац (23), Сомбор (21), Сремска Митровица (19), Рума (18), Суботица (16), Осијек (14), Стари Бачеј (12) и Нови Бачеј (11). Изузимајући Нови Сад, највећи број претстава дало је Позориште у Панчеву (955), Сомбору (864), Вршцу (844), Великој Кикинди (655), Земуну (536), Сремској Митровици (488), Осијеку (417), Вуковару (407) и Суботици (402).

Позориштем је, уз његову управу, управљало и водило о њему бригу и Друштво за Српско народно позориште, са седиштем у Новом Саду. Али и поред тога што се помоћу тог Друштва хтела да изврши потпуна организација Позоришта, његовим оснивањем ишло се још и за тим да се дође до јаког позоришног фонда, који би обезбедио његов материјални опстанак. Ма колико да је Друштво први циљ према тадањим приликама и могућностима и постигло, у погледу материјалног обезбеђења Позоришта било је ипак лоше среће, и није успело да прикупи толико чланова да би својим прилозима могли обезбедити финансијске потребе Позоришта. Прираст нових чланова био је слаб. Било је година (1874, 1876 и 1877) када Друштво није добило ни једног члана, или је добило само једног (1880, 1884 и 1889), или два нова члана (1871 и 1875).

Од 1861 до 1911, дакле током 50 година, у Друштво се уписало свега 745 чланова. Колики је био прираст у појединим годинама казују бројеви приказани у табели на следећој страни.

Према наведеном броју од 745 чланова произилази да се годишње уписивало нешто око 15 нових чланова. Од 1861 до 1869 уписао се скоро исти број чланова (144) као и од 1890 до 1899 (140), а од 1870 до 1890, дакле током пуних 20 година, уписао се готово исти број чланова (72) као и току само две године, 1910 и 1911 (70).

Од око 650 места која су црквено припадали тадањој Карловачкој митрополији (Војводина, Хрватска и Славонија и Угарска), Друштво је, од 1861 до 1911, имало чланова у Војводини (са Сремом) само из 74 места и још 15 места ван њених граница, — дакле у свему из 89 места. Тај број даје

¹¹² Први број означава број гостовања, а други број датих претстава у поједином месту.

Уписано		Уписано		Уписано	
Год.	чланова	Год.	чланова	Год.	чланова
1861	19	1878	10	1896	17
1862	54	1879	4	1897	4
1863	17	1880	1	1898	47
1864	9	1881	7	1899	11
1865	5	1882	4	1900	12
1866	10	1883	5	1901	21
1867	12	1884	1	1902	22
1868	6	1885	4	1903	21
1869	8	1886	4	1904	48
?	4	1887	7	1905	57
1870	5	1888	5	1906	47
1871	2	1889	1	1907	42
1872	7	1890	5	1908	19
1873	3	1891	8	1909	30
1874	—	1892	10	1910	41
1875	2	1893	18	1911	29
1876	—	1894	15		
1877	—	1895	5		
					468
				163	
				114	

Од 1861 до 1911 године, дакле уписано је 745 чланова.

најбољи доказ о слабој активности Друштва у прикупљању нових чланова по српским местима. Готово седми део свих чланова отпада на 65 места у којима је Друштво имало до 5 чланова, док је осталих 26 места имало више од тога броја. Иако је Друштво неко време имало свога агента за прикупљање нових чланова, ни тада прираст није био знатнији. Исправа је једино био већи прираст у 1862 години од 54 члана, и од те године није никада достигао тај број. Кад се прегледа списак чланова Друштва, онда се види да се о прикупљању нових чланова није водило много рачуна. Тако, на пример, Бела Црква све до 1909 није уписала ни једног члана; Стари Бечеј је тек 1873 уписао једног члана, после 20 година другог, затим остала 23 од 1901; Вршац је 1861 уписао само једног члана, затим 1867 пет чланова, 1868 једног, а осталих 39 од 1883, дакле после 15 година; Тител све до 1901 није имао ни једног члана; Шид је 1862 имао само једног члана, па тек после 47 година (1909) уписао два нова члана и на томе је истало; Велика Кикинда је 1861 године имала само једног члана, те је у повећим временским размацима дала понеког члана и тек 1910 дала више од једне трећине (12) нових чланова; Панчево 1863 је имало 6 чланова, а исто толики је био прираст до 1886, те је тек после 12 година, тј. 1898, уписало нове чланове, истине у врло знатном броју — њих 39; Нови Сад је за првих 10 година дао у свему 39 чланова, за других само 11, за трећих 22, за четвртих 21, а остале (71) до 1911, дакле за првих 40 година нешто више од 2, а од 1861 до 1911 нешто више од 3 члана годишње. Колико је неактивност у прикупљању нових чланова показало Друштво само у Новом Саду, у свом седишту, најбоље нам сведочи чињеница да кроз 13 година (1872, 4, 5, 6, 7, 9, 1880, 4, 8, 9, 1893, 7 и 1909) није добило ни једног члана, а кроз 7 година (1864, 7, 1871, 3, 1887, 1894 и 1895) само по једног. Сличних случајева било је и у другим већим или мањим војвођанским местима. Постојала је велика несразмера у броју чланова између места с једнаким или неједнаким бројем српског становништва. У највише случајева имала су места с мањим бројем становника више чланова од оних с већим бројем. Стари Бечеј имао је 25 чланова, а исто толико Земун и Сентомаш, док су Сремска Митровица (21), Велики Бечкерек (19), Рума (17) и Сремски Карловци (7), иако с већим бројем становника од Старог Бечеја, имали мањи број чланова. Већа војвођанска села — њих око 20 — имали су само по једног члана, а још већи број таквих села није имао ни једног члана.

Број чланова (745) сачињавала су физичка и правна лица, од којих је било:

трговца	182	црквених општина	10
економа и поседника	117	занатлија	9
адвоката и јавних бележника	97	апотекара	7
државних чиновника	55	уметника	7
велепоседника	48	учитеља	7
приватних чиновника	42	књижевника	6
лекара	33	гостионичара	5
вишег и нижег свештенства	26	ђака	5
друштава и установа	25	политичких општина	5
банака и штедионица	21	индустријалаца	2
професора	21	земљорадника	1
инжењера и мерника	14		
		Свега	745

Ови бројеви показују да ни физичка лица из поједињих сталежа ни правна нису довољно заступљена. Већ је и број трговца (182) незнatan, кад се зна да их је у Војводини било врло много и да би тај број могли дати Нови Сад и Панчево. Број економа и поседника (117), а велепоседника (48), још јаче одудара од правог стања оног времена, јер је само неколико срезова у Бачкој или Банату могло дати толико чланова. У врло незнатном броју било је у Друштву заступљено више и ниже свештенство (26), кад се узме у обзир да је Карловачка митрополија имала око 650 парохија, 27 манастира и 7 епископија. Саме црквене општине (10) претстављају потпуно незнatan број, а требало би баш оне да буду главна срчица чланства тога Друштва. Из Војводине их је било учлањено свега 6 (Турски Бечеј, Велика Кикинда, Вршац, Панчево, Сента и фабрика-Темишвар), а 4 ван њених граница (Будим, Осијек, Сегедин и Сент-Андреја). Велике црквене општине, као што су у Новом Саду, Великом Бечкереку, Сомбору, Сентомашу, Земуну, Сремским Карловцима и друге, не само што нису биле учлањене него нису ни на који други начин пружале материјалну помоћ Позоришту, а исто тако и учитељи (7), којих је по српским и државним школама био велик број. Банке и штедионице, које су постојале по свим српским градовима и већим селима, биле су чланови Друштва у несразмерно малом броју (21), а исто тако и приватни чиновници (42), који су по српским банкама и штедионицама, у трговачким и привредним предузећима итд. били заступљени у јаком броју. Врло незнatan број чланова видимо и из редова занатлија (9) гостионичара (5). Према наведеним подацима нису ни војвођански интелектуалци, као адвокати и јавни бележници (97), лекари (33), професори (21), инжењери и мерници (14), државни чиновници (55) и др., иако су сачињавали скоро трећину чланова, дали онај број који су по свом социјалном положају могли дати. Најзад, и то највише пада у очи, Друштво је имало у својој средини само једног земљорадника, а од радника и радничких корпорација ни једног члана.

Овако је изгледао социјални састав и број чланова Друштва за Српско народно позориште кроз период од 50 година. Међутим, током тога времена умрло је 235 чланова, тако да је Друштво 1911 године бројало у свему 510 чланова, од којих је било 448 физичких и 62 правна лица. Пошто су током тога времена померли сви чланови из 6 места, то их је у 1911 години било из свега 83 места.

Разуме се да поред овако малог броја чланова позоришни фонд није био толико јак да подмири све потребе које је изискивало Позориште. Управни одбор Друштва, истина, покушавао је својим лепо састављеним и патриотским „позивима“ народу, појединим лицима, политичким и црквеним општинама, банкама, корпорацијама и установама да повећа број друштвених чланова, али сви ти позиви нису нашли на онај одзив који се очекивао. Њихов стварни ефекат, углавном, увек је био само толики да се добивеним прилогима могао донекле покрити дефицит. Пошто се из године у годину није могло са истим захтевом апеловати на народ, а притом су издаци за потребе Позоришта бивали све већи, управа Друштва била је приморана да често захвати у позоришни фонд и да га крњи. Према наводима начелника државе Лазе Станојевића,

управа је узела из позоришног фонда од 1881 до 1904 године 181.705'29 круна, дакле просечно 7.571 круну годишње.¹¹³ Прве године, 1861, тај је фонд износио 40.937'50 форината и растао је све до 1870, кад је износио 62.529'90 форината и тиме постигао своју кулминацију. Од тог доба, па све до 1902, он се кретао око 31—44.000 форината, али је 1881 спао на 20.805'70 форината, дакле на једну трећину. С нешто јачом свотом кретао се тај фонд и у раздобљу од 1903 до 1911.

Приходи од позоришних претстава у појединим местима зависили су добним делом од претплатника. Месни позоришни одбори морали су да се старају да скупе што више претплатника и да на тај начин осигурају Позоришту сталан приход, како би се избегао дефицит. Обично се тражила претплата за 12 или 18 претстава, и тај су посао вршили млађи чланови позоришног одбора. Готово се већ при сваком гостовању знало үнапред колико ће отприлике бити претплатника и где су им седишта у Позоришту. На претставе које су даване у претплати долазио је мањи број непретплаћених посетилаца, док су на претставе које су даване ван претплате долазили и претплатници. То нам показују сумарни рачунски извештаји које су месни позоришни одбори достављали управи Позоришта. У таквом су извештају биле наведене све претставе, и то редом како су даване, са ознаком прихода, затим сва издавања, үпоређење прихода с расходима. У много случајева дружина је у појединим местима завршила своја гостовања с дефицитом. Обрачуни с месним позоришним одборима често су били нетачни, јер се догађало да су и после гостовања пристизали неисплаћени рачуни, те је и онде где је обрачун показивао субфицит — испало на крају да је Позориште завршило гостовање с дефицитом.

Позоришни фонд крњио се највише због давања субвенције Позоришту, затим због режиских трошкова, због отписа неплаћених оброка члана и камата, због плате глумцима издатих за време годишњег одмора, због исплате пензија, путних трошкова, набавке гардеробе и декорација, због награда и танијема, отписа предујмова глумцима, итд. Путни трошкови дружице често су стварали дефицит приликом њених гостовања, што се, у извесним приликама, није могло избегти. Дружина је, наиме, морала каткад да превали велике удаљености, а да үспут није могла никде да гостује, било зато што је неко место није могло или није хтело да прими, или што је у њему гостовало већ неко мађарско путујуће позориште. Тако је, на пример, после свршеног гостовања у Панчеву ишла чак у Осијек (1868), па Нови Сад (1872, 73 и 75), Митровицу (1885, 1891 и 1905), Сентомаш (1886) и Суботицу (1901); из Сремских Карловаца у Велики Бечкерек (1886); из Ирига у Сомбор (1889); из Сомбора је ишла у Нови Сад, а одавде у Суботицу (1883); из Сомбора у Велики Бечкерек, одавде продужила за Темишвар, одакле се вратила у Турски Бечеј (1902); из Вршца у Руму (1903); из Осијека у Сентомаш (1905), а могло би се навести још неколико сличних примера. Та нерационална и скупа путовања ишла су на рачун Позоришта, јер месни позоришни одбори нису хтели путне трошкове исплатити или су, у најбољем случају, исплатили само половину њихових целокупних износа. „Кадгод су нас, вели Станојевић, сваки на своју страну — штоно реч — за рукав вукли, да им с Позориштем дођемо, а данас се некима од тих места силом морамо да натурујемо, јер немамо куда или морамо дружини да дамо ферије. А има и таких места, у која — док поједини родољуби дигну руке са Позоришта било болешћу, старошћу, а или божијом вољом — наше Позориште неће моћи више ни долазити.“ Али и поред свих тешкоћа, ипак је позоришни фонд үвек био толики да је Позоришту био обезбеђен опстанак.

Кроз Српско народно позориште прошло је, колико смо могли утврдити, 310 глумаца и глумица. Међу њима било их је 11 који су радили и на репертоару, повећавајући га с оригиналним или преведеним позоришним

¹¹³ Л. Станојевић, *О Српском народном Позоришту* 1881 до 1905, 21.

комадима. Веља Мильковић је написао четири оригинална позоришна комада и превео једну шпанску драму; Милош Цветић и Лаза Телечки написали су по два, Петар Крстоношић један и превео два с мађарског језика; Зорка Добриновић превела је три комада с руског; Ђура Рајковић прерadio је једну драму с француског; Сава Рајковић превео је три с чешког и изradio четири прераде с немачког; Мојица Хрваћанин—Станчић превео је два комада с немачког; Манојло Хрваћанин—Србендић превео је два, Милан Матејић један с немачког; Лаза Телечки превео је једну пољску и једну немачку драму, шест француских драма, а посрбио шест француских и пет немачких комада и, најзад, Милка Марковићка је превела једну немачку и шест француских драма. Неки су глумци били и управници Позоришта, као Ружић, Добриновић, Савић, Динић и Спасић, а неки и редитељи, и то, поред наведених још и Љукић, Васиљевић, Матејић, Михајло и Милка Марковић.

Поред глумаца истакли су се својим радом и капелници-хоровође: Адолф Лифка, Аксентије Максимовић, Алојзије Милчински, Хуго Доубек, Антоније Освалд, Фрања Бањек и П. Влаховић. Сви су они били школовани музичари, а неки и композитори, који су за позоришне комаде дали своју музику. Својим већим или мањим композицијама појављивали су се на новосадској позорници Даворин Јенко, Иван Зајц, Славољуб Љичар, др Јован Паčу, Фрања Гал, Емануел Пихерт, Иса Бајић, Ј. Прајз—Јаворски и Јосиф Маринковић.

Прегледавши у целини рад Српског народног позоришта кроз све време његовог опстанка, данас с највећим дивљењем гледамо прошлост те значајне српске културно-просветне установе. Узимајући у обзир све оне разне перипетије кроз које је Позориште пролазило, све оне тешке и мучне дане које је преживљавало, а и прилике и доба у ком се развијало и делало, тада његова прошлост вискрсава пред нама у најлепшим сликама.

У нашој културно-политичкој историји рад тога Позоришта није остао незапажен. Напротив, оно је створило значајну епоху у развоју српског позоришта уопште. То је Позориште никло из народа и радио за народ. Оно је, најскромнијим средствима и сталном борбом за свој опстанак, вршило своју културну мисију под врло тешким политичким, економским и социјалним условима. Док су сва мађарска и немачка позоришта у Угарској, и она у Пешти и она у провинцији, уживала потпору државних власти, дотле је Српско народно позориште живело о свом руку и круку и неизрецивом енергијом се борило за свој опстанак. Оно није добијало потпоре од државе, није могло да подигне своју зграду и без концесије није смело да даје претставе ни у најмањем војвођанском месту. Његов рад и кретање пратиле су политичке власти будним очима, настојећи или да га свину или да га скрше, и да на тај начин паралишу његову националну и културно-просветну делатност. Али нису постигли ни једно ни друго. Позориште је ипак успело да се, и поред свих недаћа, одржи више од пола века и да неуморним радом допринесе свој значајни удео у очувању националне индивидуалности српског народа у Војводини.

Сл. 33 — Ружа Кранчевић

У том раду нарочито треба истаћи велику пожртвованост његових глумаца. Док су њихови другови у културнијим европским земљама живели у бољим материјалним приликама и били везани за центар у коме су делали, дотле су ови проводили чергарски живот, немајући никад свог сталног дома и огњишта, а нису били ни материјално обезбеђени. То је био тежак живот, пун великог самопрегора, одрицања и пожртвовања, што је све требало поднети и издржати. Али љубав према народном мезимчetu, јака воља, енергија и истрајност у раду, водила их је у храм Талије. Многи од њих провели су деценијама у њему, а многи опет, ако су га на извесно време и напустили, поново су се враћали и служили у њему савесно и поштено. Српско народно позориште имало је неку нарочиту привлачну моћ за глумце, захваљујући угледу које је стекло у току дугог периода свога постојања. Иако су његови чланови били већином Војвођани, знатан је број током времена придолазио и из Србије и Хрватске, и многи су од њих на његовој позорници стекли уметничко име и славу. Глумце је, и као људе и као културно-просветне раднике војвођанско српско грађанство веома ценило. Они су постали и његови миљеници, увек дочекивани с највећим поштовањем. „Глумци народног новосадског позоришта — вели Суботић — били су мили гости свуда, куда год су у походе дошли. Сав наш свет сматрао је у њима носиоце народне идеје српске и будиоце народног живота. А моралитет је био у том друштву строг и одличан. За то су се скоро све женске са тог позоришта врло добро удале. А спољна појава код свих чланова без изnimke била је сасвим пристојна за свако друштво. Тим је у сваком месту, куда су дошли, и друштвени живот плануо, или се већма разгорео.“¹¹⁴

По својој организацији и по начину свога рада, Српско народно позориште сачињавало је једну заједницу, једну породицу, чији су сви чланови били готово увек везани искреним другарством и међусобним поштовањем. Чврста повезаност међу глумцима, њихова јака солидарност у сталешким питањима и коректан однос према претпостављенима били су главни чиниоци, који су условили дуги опстанак те заједнице, и она је у развоју српског позоришта у Војводини одиграла најлепшу и најзначајнију улогу.

(Крај)

---

¹¹⁴ Живот др-а Јована Суботића, *Лето*, епоха III, 186 с.

ДОДАТAK

ХРОНОЛОШКИ ПРЕГЛЕД НАЈВАЖНИЈИХ ДОГАЂАЈА ИЗ ИСТОРИЈЕ
СРПСКОГ ПОЗОРИШТА У ВОЈВОДИНИ

- 1736 28 VIII Емануило Козачински приређује у Сремским Карловцима претставу своје трагедије *Смрт цара Уроша V.*
- 1783 30 VIII Први напис о значају и користи позоришта у предговору Јанковићевог превода Голдонијеве комедије *Терговци.*
- 1793 У Доситејевом преводу објављен је Лесингов *Дамон* („Собраније разних нравоучителних вешчеј“), с кратким предговором, у коме Доситеј износи значај комедије.
- 18 — 20 У Вршцу су претстављани комади *Ирод, Богатићи човјек и Зао ошац.*
- 1794 У Темишвару је претстављен комад *О нежном василанију дешеј.*
- 1800 У Пешти је претстављен комад *Разлагалоствије међу ученикама од Козме Јосића.*
- 1802 4 V Позориште Марка Јелисејића у Великом Бечкереку (Зрењанину).
- 1811 У Новом Саду је приказана црквена драма *Христов гроб.*
- 1813 12 VIII Претставе Мојсија Игњатовића у Новом Саду.
- 1815 18 I Претстава комада *Крешталица* од Јоакима Вујића, у Пешти.
- 3 VIII Вујић приређује у Баји претставу свог комада *Фернандо и Јарика.*
- 4 IX Вујић приређује у Сегедину претставу комада *Црни Ђорђе.*
- 1823 Исто као горе у Новом Саду.
- Ђока Дуза оснива дилетантску позоришну дружину у Новом Саду.
- 1824 Јоаким Вујић приређује претставе у Земуну.
- 1825 Вујић приређује претставе у Темишвару.
- 1826 Никифор Атанацковић и Атанасије Николић оснивају дилетантске позоришне дружине у Новом Саду.
- 1827 Јоаким Вујић приређује претставе у Панчеву.
- 27 IX Атанасије Николић приређује у Новом Саду претставе комада *Зао ошац и невалао син* и *Смрт Уроша V, последњег цара српског.*
- 1828 Мојсије Игњатовић приређује у Новом Саду претставу Метастазијевог комада *Ашилаје Регул.*
- 1830 Атанасије Николић приређује у Новом Саду претставу свога комада *Албиска пасмирка.*
- 1834 Максим Брежовски оснива позориште у Новом Саду.
- 1834 Оснива се дилетантска позоришна дружина у Старом Бечеју.
- 1834 Оснива се дилетантска позоришна дружина у Великој Кикинди.
- 1835 Јоаким Вујић долази у Крагујевац и постаје директор „Књажевско — србског театра“.
- 1836 Вујић приређује претставе у Крагујевцу.
- 1837 Појављује се дилетантска позоришна дружина Јована Милошевића у Новом Саду.
- 1837 У Новом Саду оснива се „Летеће дилетантско позориште“ под управом Максима Брежовског.
- 1838 Јоаким Вујић приређује претставе у Новом Саду.
- 1838 Оснива се „Сербско дилетант-содружество“ у Новом Саду.
- 1838 Покушај Георгија Сервијског да подигне позоришну зграду у Новом Саду.

1839	Оснива се дилетантска позоришна дружина у Панчеву.
1840 19 V	Склапа се у Петроварадину уговор између „Летећег дилетантског позоришта“ и „Илирске читаонице“ за приређивање претстава у Загребу.
10 VI	„Летеће дилетантско позориште“ из Новог Сада почиње да приређује под именом „Домородно театрално друштво“ претставе у Загребу.
20 IX	Атанасије Николић приређује у Крагујевцу претставу свога комада <i>Женидба цара Душана</i> .
1841	Атанасије Николић оснива позориште у Београду.
1842 26 II	Новосадско „Летеће дилетантско позориште“ отпочиње с приређивањем претстава у Београду.
1843	Покушај др-а Ђимитрија Радуловића да оснује дилетантску позоришну дружину у Панчеву.
1844	Никола Ђурковић оснива дилетантску позоришну дружину и приређује претставе у Панчеву.
1847 19 IV	Константијн Поповић-Комораш оснива дилетантску дружину у Новом Саду. Оснивају се дилетантска позоришна друштва у Великој Кикинди, Вршцу, Врањеву и Новом Бечеју.
15 V	Попечитељство внутрених дела дозвољава панчевачком дилетантском позоришту Николе Ђурковића да може приређивати претставе у дворани „Код Јелена“ у Београду.
1849, 22 XI	Ђурковићева позоришна дружина отпочиње с приређивањем претстава у Београду.
1850 5 II	„Српско позоришно друштво“ у Панчеву приказује комад <i>Син дивљине</i> . Оснива се „Позоришно друштво српских добровољаца“ у Суботици, „Српско позоришно друштво“ у Панчеву приређује претставу у корист болнице и сиротињског фонда.
12 III	Оснива се „Друштво српског позоришта“ у Сомбору.
12 V	Претстава трагедије <i>Цар Лазар</i> од Исидора Николића-Србоградског, у Суботици.
1857	Појављује се позориште Јована Кнежевића које даје претставе у Новом Бечеју и околним селима.
1860	Оснива се дилетантска позоришна дружина у Српском Чанаду.
26 III	Дружина Јована Кнежевића приређује претставе у Великом Бечкереку.
26 XI — 20 XII	Дружина Јована Кнежевића приређује претставе у дворани „Код царице Јелисавете“ у Новом Саду.
1861	Панчевачка дилетантска дружина приређује претставе у Панчеву и Великом Бечкереку.
	„Добровољно позоришно друштво“ у Будиму приређује претставе у кући Јосифа Станковића.
10 VI—16 VII	Омладинци у Вршцу оснивају „Добровољно позоришно друштво.“
15 VII	Девет чланова Кнежевићеве дружине подноси молбу новосадској „Српској читаоници“ да их прими под своју управу.
16 VII	Оснива се „Српско народно позориште“ у Новом Саду.
23 VII	Прва претстава Српског народног позоришта у Новом Саду.
1862	Дилетантске позоришне дружине у Сомбору, Иригу и Сакулама приређују претставе у тим местима.
29 и 30 V	Оснива се „Друштво за Српско народно позориште“ у Новом Саду.
XII	Прво гостовање Српског народног позоришта у Београду.
1863 17 III	Донета су „Правила за дружину Српског народног позоришта“.
1866	Јован Ђорђевић отпочео с радом глумачке школе у Вршцу.
1867/8	Друго гостовање Српског народног позоришта у Београду.
1868 IX	Једанаест чланова напушта Српско народно позориште и прелази у Народно позориште у Београду.
28 IX	Избор др-а Јована Суботића за начелника Друштва за Српско народно позориште.
X	Јован Ђорђевић одлази за управника Народног позоришта у Београду.
2 XI	Расправа у Угарском сабору о субвенцији Српског народног позоришта.

1871 28 VII	Расправа о субвенцији Српског народног позоришта у Српском народном црквеном сабору у Сремским Карловцима.
15 VIII	Оставка др-а Јована Суботића и избор Стевана Брановачког за начелника Друштва за Српско народно позориште.
26 XII	Почиње да излази лист <i>Позориште</i> у редакцији Антонија Хаџића.
1872	Куповина зграде за Српско народно позориште.
13 I	Прва претстава у новокупљеној згради Српског народног позоришта.
1874	Почело је издавање драмске едиције под насловом <i>Зборник позоришних дела</i> .
1874	Антоније Хаџић предлаже стварање једног позоришта од чланова београдског и новосадског позоришта.
30 VIII	Оставка Стевана Брановачког и избор др-а Михаила Полита—Десанчића за начелника Друштва за Српско народно позориште.
1876	Мађарске политичке власти за време Српско-турског рата отежавају рад Српском народном позоришту ограничавањем давања дозвола за његово кретање.
1878	Мађарске политичке власти поводом окупације Босне и Херцеговине отежавају рад Српском народном позоришту.
31 VIII	Оставка др-а Михаила Полита—Десанчића и избор др-а Стеве Павловића за начелника Друштва за Српско народно позориште.
1881	Словеначко драмско друштво у Љубљани ступа у везу са Српским народним позориштем у Новом Саду.
9 XI	Оставка др-а Стеве Павловића и избор др-а Лазе Станојевића за начелника Друштва за Српско народно позориште.
1882	Ђена и Ида Брановачки из Сенте завештају легат од 20 јутара земље Српском народном позоришту.
1883	Јулијана Ковачић рођ. Смиљанова из Мола завешта легат од 40 јутара земље Српском народном позоришту.
1884	Гавра Јанковић из Арада завешта кућу и 5 јутара винограда Српском народном позоришту.
1885	Новосадски магистрат уступа бесплатно земљиште „Хан“ Српском народном позоришту.
29 VI	Прихњена су „Правила за глумачки пензиони фонд“ и израђена „Уредба о позоришној управи“.
1886 6—12 IV	Прослава 25-огодишњице постојања и рада Српског народног позоришта.
7 IV	Донета су нова „Правила за дружину Српског народног позоришта“.
1887	Угарско министарство дозвољава уступање земљишта „Хан“ само новосадском, а не народном позоришту, што Управни одбор одбија да се прими под тим условом.
1895 4 II	Српско народно позориште почиње са приређивањем претстава у новосадском позоришту Лазе Дунђерског.
	Др Никола Петровић, управник Народног позоришта у Београду, предлаже ују сарадњу са Српским народним позориштем.
1900 7 III	Српско народно позориште приказује прву оперу <i>Вилењак</i> (Der Freischütz) од К. М. Вебера.
1901	Треће гостовање Српског народног позоришта у Београду.
1902 26 I	Српско народно позориште приказује први пут <i>Горски вијенац</i> од Петра Петровића Његоша.
1903 17 XII	Бранислав Ђ. Нушић изабран за управника Српског народног позоришта.
1905	Оставка др-а Лазе Станојевића и избор Антонија Хаџића за начелника Српског народног позоришта.
1906	Нова „Правила за глумачки пензиони фонд“.
1907	Излази брошира др-а Лазе Станојевића о раду Српског народног позоришта.
1908	Четврто гостовање Српског народног позоришта у Београду.
	Излази брошира др-а Бошка Петровића у којој се критикује рад Српског народног позоришта.

	Престаје да излази Ђачићево <i>Позориште</i> .
11 I 1909 5—19 XI	Доносе се нова „Правила за дружину Српског народног позоришта“.
19 XI	Излази лист <i>Позориште</i> у редакцији Јована Грчића.
1910 31 I	Престаје да излази лист <i>Позориште</i> , а појављује се <i>Ново позориште</i> , у редакцији Јована Грчића.
11 II	Престаје да излази Грчићево <i>Ново позориште</i> .
1911	Димитрије Ружић прославља 50-огодишњицу свога глумачког рада.
1912 16 III—1 V	Жарко Савић постављен за управника Српског народног позоришта.
1913 19 V—15 VI	Турнеја Српског народног позоришта по Босни и Херцеговини.
31 XII	Турнеја Српског народног позоришта по Хрватској.
1914	Оставка Жарка Савића на положај управника Српског народног позоришта.
28 VI	Др Ђура Трифковић постављен за управника Српског народног позоришта.
1919 25 I	Српско народно позориште престаје с радом.
22 XII	Српско народно позориште постаје државна установа.

РЕПЕРТОАР СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА У НОВОМ САДУ ОД 1861 ДО 1914

За врсте позоришних комада служе ове скраћенице: ал. — алегорија; др. — драма; к. — комедија; л. лакридија; о. — опера; оп. — оперета; п. и. — позоришна игра; сл. — слика из народног живота; тр. — трагедија; ш. и. — шаљива игра. — Места и датуми значе где и када је који комад први пут приказан и када је као премијера даван у Новом Саду.

АДРИЈЕНА ЛЕКУВРЕРОВА (ADRIENNE LECOURVREUR), др. у 5 ч., од Скриба и Легувеа, прев. К. Н. Х. — Н. Сад, 1-2 1884.

АЈДУК ВЕЉКО, др. у 3 ч., од Јована Драгашевића. — Вуковар, 5-11, Н. Сад, 31-12 1862.

АЈДУЦИ, позорје у 5 дејства, од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 29-8 1861.

АЛА СУ СМЕШНИ ТИ МУЖЕВИ, ш. и. у 2 ч., од Ж. Фиса и Делакура. — Н. Сад, 2-5 1876.

АЛЕКСАНДРА, др. у 4 ч., од Рихарда Фоса, прев. Славко Св. Милетић. — Н. Сад 4-12 1891.

АЛИЛУЈА, од Марка Праге. — Н. Сад, 5-1 1912.

АПОТЕОЗА, једночин с пев., од Ђорђа Малетића, с муз. Антонија Освалда, Н. Сад.

АРТАКСЕРКСЕС, л. у 1 ч., по немачком прерадио Сава Рајковић, с муз. Алојза Милчинског. — Н. Сад, 1872.

АСУНТА ЛЕОНИЈЕВА, п. и. у 5 ч., од Адолфа Вилбрента, прев. Јован Гучин, Н. Сад, 6-2 1886.

БАБЈЕ ЛЕТО (L'ÉTÉ DE LA SAINT-MARTIN), ш. и. у 1 ч., од Мејака и Халевија, прев. д-р Никола Андрић, Т. Бечеј, 1-9 1904, Н. Сад, 15-1 1905.

БАЈАЦО (I PAGLIACCI), о., од Р. Леонкавала. — Вел. Кикинда, 16-9 1912.

БАЈКА О КУРЈАКУ (A FARKAS), др., од Ференца Молнара, Панчево, 14-5, Н. Сад, 28-10 1913.

БАКАРА (LA RAFALE), п. и. у 3 ч., од А. Бернштена, прев. Ана М. Марковић. — Н. Сад, 25-11 1909.

БАЛКАНСКА ЦАРИЦА, др. у 3 ч., с пев., од Николе Ј. с муз. Хуга Доубека. — Н. Сад, 3-4 1895.

БАНГАЛОЗ, ш. и., по хуморесци Бернхарда Ставенова, прерадио Милан Св. Николајевић. — Вршац, 1896, Н. Сад, 2-6 1897.

БАРОН ТРЕНК, оп., од Срећка Албинија, — Н. Сад, 23-1 1912.

БАРОН ФРАЊА ТРЕНК, сл., у 4 ч., од Јосипа Е. Томића. — Н. Сад, 13-12 1907.

БЕЗ ЖЕНИДБЕ, ш. и. у 1 ч., од Ул. Х. Миранија — Н. Сад, 14-3 1873.

БЕОГРАД НЕКАД И САД, сл. у 2 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 16-8 1861.

БЕРТРАН МОРНАР, др. у 4 ч., од Бушардија. 15-12 1881.

БИБЛИОТЕКАР, ш. и. у 4 ч., од Густава Мозера, прев. Б. Галац. — Н. Сад, 18-2 1884.

БЛИЗАНЦИ, — Бела Црква, 1891.

БОДИН, др. у 5 ч., од д-р Јована Суботића. — Н. Сад, 28-12 1869.

БОЈ НА КОСОВУ, од Јована Ст. Поповића. — Панчево, 4-11 1862, Н. Сад, 17-11 1868.

БОЉЕ ЈЕ УМЕТИ НЕГО ИМАТИ, ш. и. у 2 ч., у преради Ј. Ристића. — Н. Сад, 10-6 1862.

БРАНИВОЈ, КНЕЗ ЗАХУМСКИ, др. у 5 ч., од д-р Михајла Полита-Десанчића. — Н. Сад, 1869.

БРАЧНА СРЕЋА, ш. и. у 3 ч., од Албина Валабрега, прев. Сима Матавуљ. — Ср. Митровица, 13-5 1893, Н. Сад, 7-3 1895.

БРБЉУША, ш. и. у 3 ч., од Битонга и Буша, — Вуковар, 1898, Н. Сад, 23-5 1898.

БУЛИНАРОВИ, п. и. у 3 ч., од Мориса Ордоноа, Албина Валабрега и Анри Керуда, прев. Станка Ђ. Глишићева. — Н. Сад, 16-1 1896.

БУЊЕВКА в. ЛИПА БУЊЕВКА, сл. у 3 ч., с пев., од Веље М. Миљковића, с муз. Фрање Гала. — Вел. Кикинда, 1888, Н. Сад, 4-2 1890.

ВАЛЕНСКА СВАДБА, од Гангхофера и Брочинерова. — Панчево, 28-4 1905.

ВАМПИР И ЧИЗМАР, (CSIZMADIA MINT KISÉRTET), п. и. у 3 ч., с пев., од Јожефа Сигетија, прерадио Јован Ђорђевић, — Н. Сад, 13-1 1863.

ВАЊУШИНОВА ДЕЦА, др. у 4 ч., од Најјенова. — Вел. Кикинда, 10-10 1906.

ВАРОШАНИ НА СЕЛУ, (NOS BONS VILLAGEOIS), ш. и. у 5 ч., од Викторијена Сардуа, прерадио Бранко М. Јовановић-Муша. — Н. Сад, 29-12 1878.

ВАСАНТАСЕНА, др. у 3 ч., од краља Чудраке, прев. М. Р. Поповић. — Н. Сад, 24-11 1901.

ВЕВЕРИЦА, од Леа Ленца. — Н. Сад, 13-11 1913.

ВЕЖБАЊЕ ЗА БРАЧНИ ЖИВОТ, ш. и. у 1 ч., од Рихарда Женеа, прерадио Јован Ђорђевић. — Београд, 23-9 1867, Н. Сад, 30-9 1868.

ВЕЛИКОВАРОШАНИ (GROSSTÄDTISCH), ш. и. у 4 ч., од Ј. Б. Швајцера. — Н. Сад, 17-3 1879.

- ВЕСЕЛИ ДВОРИ (HÔTEL GODELOT), ш. и. у 3 ч., од Сардуа и Хенекена, прерадио Бранко М. Јовановић-Муша. — Н. Сад, 4-1 1879.
- ВЕЧЕРЊА ЗАБАВА, — Бела Црква, 31-12 1888.
- ВЕЧИТИ ЗАКОН, п. и. у 3 ч., од Гергеља Чикија прев. М. А. Јовановић. — Вел. Кикинда, 1892, Н. Сад, 7-2 1895.
- ВЕШТА СЛУШКИЊА, ш. и. у 3 ч., од Лазе Телечког. — Н. Сад, 21-1 1863.
- ВЕШТИЦА (LA SORCIÈRE), др. у 5 ч., од В. Сардуа. — Панчево, 7-4 1907, Н. Сад, 16-12 1909.
- ВИКОНТ ЛЕТОРИЈЕР, ш. и. у 5 ч., од Бајара и Диманоара, прев. С. Д. К. — Н. Сад, 25-10 1869.
- ВИЛЕЊАК, о. у 3 ч., од К. М. Вебера. — Н. Сад, 7-3 1900.
- ВИЉЕМ ТЕЛ, др. у 3 ч., од Фридриха Шилера, прев. С. Д. К. — Н. Сад, 2-2 1874.
- ВЛАДИМИР И КОСАРА, др. у 3 ч., од Лазара Лазаревића. — Н. Сад, 1-10 1861.
- ВЛАДИСЛАВ, КРАЉ БУГАРСКИ, тр. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 30-7 1861.
- ВОДЕНИЧАРЕВА ЂЕРКА (A MOLNÁR LEÁNYA), п. и. у 4 ч., од Еде Сиглигетија, прерадио Јустин М. Шимић. — Н. Сад, 21-3 1876.
- ВОЈНИЧКИ БЕГУНАЦ (A SZÖKÖTT KATONA), п. и. у 3 ч., с пев. од Еде Сиглигетија, прерадио Рада Стратимировић. — Н. Сад, 7-10 1862.
- ВРАЧАРА, оп. у 3 ч., од В. М. Миљковића, с музиком Е. Пихерта. — Бела Црква, 1891, Н. Сад, 25-12 1899.
- ВУКАШИН, др. у 5 ч., од Драгутина Ј. Илијића. — Н. Сад, 4-4 1890.
- ГАЛЕОТО (IL GRAN GALEOTTO), др. у 3 ч., од Хосеа Ечегареја, прев. Миљковић. — Н. Сад, 30-12 1895.
- ГВОЗДЕНА ОБРАЗИНА, др. у 5 ч., од Арнула и Фурнијеа, прев. Алекс. Б. Поповић. — Н. Сад, 19-12 1868.
- ГДЕ ЈЕ ЖЕНА ? к., од Рудолфа Кнајзла. — Сомбор 2-2, Н. Сад, 18-12 1904.
- ГЛУВАК, ш. и. у 1 ч., по Дефоржу написао Ф. Розен, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 20-4 1876.
- ГЛУВИ СЛУГА, ш. и. у 1 ч., прерадио Сава Рајковић. — Панчево, 1871.
- ГЛУМИЦА, ш. и. у 1 ч., од Марка Фурнијеа, прев. Манојло Хрванић-Србендић. — Панчево, 24-11 1870.
- ГОЛГОТА, др. у 3 ч., од Миливоја Предића. — Сомбор, 24-2 1908, Н. Сад, 1909.
- ГОРДАНА, глума у 4 ч. с пев., од д-р Лазе Костића. — Сомбор, 1900, Н. Сад, 1-11 1901.
- ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ, п. и. од Петра Петровића Његоша, с муз. Исе Бајића. — Н. Сад, 26-1 1902.
- ГОСПОДАР ОД КОВНИЦА (LE MAÎTRE DES FORGES), п. и. у 4 ч., од Жоржа Оневе, прев. Милован Ђ. Глишић. — Панчево, 1885, Н. Сад, 28-1 1886.
- ГОСПОДИН АЛФОНЗ (MONSIEUR ALPHONSE), к., од Александра Диме сина.
- ГОСПОДИН ДОКТОР (A DOKTOR ÚR), л., од Ференца Молнара. — Вршац, 26-6 1903.

- ГОСПОДИН ПРОФЕСОР, л. у 3 ч., од И. Новаковића. — Суботица, 6-5 1906.
- ГОСПОДСКА СИРОТИЊА (CIFRA NYOMORUSÁG) п. и. у 3 ч., од Гергеља Чикија, прев. Урош Топонарски. — Н. Сад, 18-3 1895.
- ГОСПОЂА ОД СЕН-ТРОПЕА, др. у 5 ч., од Ламбера, прев. А. М. Х. — Н. Сад, 18-3 1875.
- ГОСПОЂЕ И ХУСАРИ, ш. и. у 3 ч., од Александра Фредра, прев. Лаза Телечки. — Н. Сад, 3-3 1864.
- ГОСПОЂИЦА ЖОЗЕТА МОЈА ЖЕНА (MADEMOISELLE JOSETTE, MA FEMME), п. и. у 4 ч., од Поля Гавоа и Роберта Шарвеја, прев. Милка Марковић. — Н. Сад, 8-12 1907.
- ГРАБАНЦИЈАШИ, ш. и. у 4 ч. с пев., од И. Округића. — Н. Сад, 1-4 1874.
- ГРАДИЊА И СИН МУ НЕМАЊА, тр. у 5 ч., од Мите Поповића. — Н. Сад, 30-1 1886.
- ГРАНИЧАРИ, п. и. у 3 ч. с пев., од Јосипа Фрајденрајха, с муз. Аксентија Максимовића. — Панчево, 14-11 1870, Н. Сад, 16-12 1873.
- ГРЕНГОАР (GRINGOIRE), п. и. у 1 ч., од Т. Банвија, прев. Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 10-1 1874.
- ГРОФ ЕСЕКС, тр. у 5 ч., од Хенрика Лаубеа, прев. Душан Јоксић. — Панчево, 19-10 1872, Н. Сад, 29-3 1873.
- ГРОФ МОНТЕ ХРИСТО, од Терезије Магерле, прев. Иван Жигровић. — Ср. Митровица, 1891, Н. Сад, 30-11 1891.
- ГУСКА, п. и. у 1 ч., од Јована Протића. — Т. Бачеј, 7-8, Н. Сад, 10-12.
- ГУШЧЕ БУКОВАЧКО, ш. и. у 1 ч. с пев. од Бајара, прерадио Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 19-1 1873.
- ДА ЈЕ МЕНИ ЛЕЋИ ПА УМРЕТИ, л. у 1 ч. с пев., прерадио Сава Рајковић. — Н. Сад, 5-3 1870.
- ДА СЕ МЕЊАМО, ш. и. у 1 ч., од Н. Фурнијеа и Мајера, прев. Јован Ђорђевић. — Панчево, 17-10 1873.
- ДВА НАРЕДНИКА, др., прерадио Никола Ђурковић. — Земун, 30-6, Н. Сад, 24-9 1868.
- ДВА ОЦА, ш. и. у 1 ч., прерадио Никола Ђурковић. — Н. Сад, 27-12 1861.
- ДВЕ ВАРАЛИЦЕ, ш. и. у 2 ч., прерадио Јован Ристић. — Н. Сад, 6-8 1861.
- ДВЕ КЋЕРИ НА УДАЈУ, ш. и. у 1 ч., прерадио Никола Ђурковић. — Панчево, 8-1 1871.
- ДВЕ ЉУБАВИ, тр. у 3 ч., од Гергеља Чикија, прев. Јован Грчић. — Н. Сад 5-2 1900.
- ДВЕ СИРОТИЦЕ, п. и. у 6 ч., од Џона Оксендорфа, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 3-3 1879.
- ДВЕСТА ХИЉАДА, к. у 3 ч., од И. И. Мјасницића, прев. Зора Ђуришићева. — Н. Сад, 11-6 1898.
- ДВЕ ЦЕДУЉЕ (DIE BEIDEN BILLETS), ш. и. у 1 ч., од Антона Вала, прерадио Јован Грчић. — Н. Сад, 19-3 1884.
- ДВОРСКА МИЛОШТА (HOFGUNST), ш. и. у 4 ч., од Тила Трота, прев. Милан А. Јовановић. — Панчево, 27-1 1903.
- ДЕБОРА, п. и. у 4 ч., од С. Х. Мозентала, прев. Н. В. Ђорђић. — Панчево, 1885, Н. Сад, 4-1 1886.

- ДЕВОЈАЧКА КЛЕТВА, сл., од Јубинка Петровића, с муз. Даворина Јенка. — Ст. Пазови, 1899, Н. Сад, 13-2 1900.
- ДЕВОЈАЧКИ ЗАВЕТ, ш. и. у 5 ч., од Александра Фредра, Прев. Јосип Е. Томић. — Н. Сад, 2-4 1877.
- ДЕМОН, ал. у 3 ч., од Милана Јовановића. — Н. Сад, 8-1 1872.
- ДИВЉУША (A GYIMESI VADVIRÁG), п. и. с пев., од Стевана Геција, с муз. Исе Бајића, прерадио Јубен Г. Грујић. — Сомбор, 4-4 1906, Н. Сад, 6-12 1909.
- ДИПЛОМАТА, ш. и. у 2 ч., од Е. Скриба и К. Делавиња. — Н. Сад, 16-1 1869.
- ДИПЛОМАТА СТАРЕ ШКОЛЕ, ш. и. у 3 ч., од Хуга Милера, прев. Бранко Мушицки. Н. Сад, 21-2 1875.
- ДИПЛОМАТЕ, ш. и. у 1 ч., од Емануела Боздехе, прев. Дариника Калићева. — Вел. Кикинда, 24-10 1900, Н. Сад, 22-12 1901.
- ДИРАН И ДИРАН, ш. и. у 3 ч., од Албина Валбрега и Ордоноа, прев. Г. — Бела Црква, 1891, Н. Сад, 5-11 1891.
- ДОБИО ЧОВЕК ОРДЕН, к. у 3 ч., од А. Мејака. — Вршац, 12-12 1906.
- ДОБРЕ ВОЉЕ, ш. и. у 4 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 6-3 1886.
- ДОБРЕ СВЕДОЦБЕ, ш. и., од Малахова и Елснера, прев. Милан А. Јовановић. — Панчево, 1897.
- ДОБРИЛА И МИЛЕНКО, др. у 5 ч., од Матије Бана. — Н. Сад, 7-8 1866.
- ДОБРОСРЕТНИК, к. у 3 ч., од Г. Драгеља, прев. М. Јовановић. — Н. Сад, 14-11 1909.
- ДОБРОСРЕЋНИЦА, п. и. у 5 ч., од Шарлоте Бирх-Пфајфер. — Н. Сад, 3-1 1873.
- ДОЈЧИН ПЕТАР, др. у 3 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 21-12 1891.
- ДОКТОР ЗОЉИЋ (DIE WESPE) од Родериха Бенедикса, прерадио Ј. Хаџић. — Н. Сад, 15-8 1862.
- ДОКТОР КЛАУС, ш. и. у 5 ч., од Адолфа Ларонжа, прев. Сава Петровић. — Панчево, 1885, Н. Сад, 13-2 1886.
- ДОКТОР РОБИН, ш. и. у 1 ч., од Премареја, прев. Јован Ђорђевић. — Београд, 25-11 1867, Н. Сад, 30-9 1868.
- ДОЛАРСКА ПРИНЦЕЗА, оп., од Леа Фала. — Сомбор, 14-3 1912, Н. Сад, 1913-4.
- ДОН КАРЛОС, др. у 5 ч., од Фр. Шилера, прев. Ђ. — Н. Сад, 22-12 1873.
- ДОН ЦЕЗАР ОД БАЗАНА, др. у 5 ч. од Димитрија, прев. Н. — Н. Сад, 16-5 1877.
- ДОНА ДИЈАНА, ш. и. у 5 ч., од Морета, прев. Милорад П. Шапчанић. — Панчево, 1872, Н. Сад, 12-3 1873.
- ДОСАДАН СВЕТ, ш. и. у 3 ч., од Е. Пајрона, прев. М. Р. Поповић. — Панчево, 1893, Н. Сад, 21-2 1895.
- ДРАГИ УЈАК (DER LIEBE ONKEL), ш. и. у 4 ч., од Рудолфа Кнајзла, прев. П. Ј. Мостић. — Н. Сад, 22-4 1879.
- ДРАГОМИР ИЛИ КРСТ И НЕКРСТ, тр. у 5 ч., од Ј. Вајлена, прев. А. Сандић. — Н. Сад, 18-4 1874.
- ДРАМСКЕ ЛУДОРИЈЕ в. ПОЗОРИШНЕ ЛУДОРИЈЕ, водвил у 5 ч., од Димитрија и Клервија, с муз. Штолца и Јенка. — Сомбор, 24-3 1904, Н. Сад, 31-1 1905.
- ДРОТАР (DER RASTELBINDER), оп., од Франца Лехара. — Н. Сад, 28-11 1911.
- ДРУЖИНА (LA CAMARADERIE), ш. и. у 5 ч., од Ежена Скриба, прев. Драгутин Н. Јовановић. — Н. Сад, 8-4 1879.
- ДУПЛА ПУНИЦА (LESS SURPRISES DU DIVORCE), п. и. у 3 ч., од Александра Бисона и А. Мара, прев. Душан Л. Ђокић. — Н. Сад, 3-3 1900.
- ЂАВО ш. и. у 3 ч., од Ференца Молнара, прев. др Душан Радић. — Н. Сад, 28-1 1910.
- ЂАВОЛОВЕ СТЕНЕ (DIE TEUFELSFELSEN), ш. и. у 4 ч., од Оскара Блументала, прев. Мил. Ђ. Глишић. — Панчево, 11-4, Н. Сад, 14-11 1891.
- ЂАВОЛОВИ ЗАПИСНИЦИ, др. у 3 ч., од Арага и Вернона, прев. Милан Видуловић. — Н. Сад, 16-6 1866.
- ЂАВОЛСКИ ПОСЛОВИ, л. у 1 ч. с пев.; од Ј. Томића и К. Формана, с муз. Алојза Милчинског. — 1873.
- ЂАЧКИ ПОСЛОВИ ИЛИ ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ФЕБРУАР, прерадио Коста Руварац. — Н. Сад, 24-5 1862.
- ЂЕША, НЕША И ЈЕША, ш. и. у 1 ч., прерадио Ђорђе Поповић-Даничар. — Н. Сад, 3-6 1862.
- ЂИДО, сл. с пев., од Ј. Веселиновића и Д. Брзака, с муз. Д. Јенка. — Вел. Кикинда, 1894, Н. Сад, 5-2 1895.
- ЂОРЂЕВА ВЕРИДБА, — Ст. Пазови 1914.
- ЂУЛА, сл., од Л. М-да (д-р Лаза Марковић). — Н. Сад, 4-12 1904.
- ЂУРАЋ БРАНКОВИЋ, др. у 5 ч., од К. Оберњинка, прев. Јован Ђорђевић. — Арад, 19-8 1865, Н. Сад, 5-6 1866.
- ЕВА, п. и. у 5 ч., од Рихарда Фоса, прев. Славко Св. Милетић. — Н. Сад, 23-11 1891.
- ЕЈ, ЉУДИ, ШТО СЕ НЕ ЖЕНИТЕ! (O DIE MÄNNERN!) ш. и. у 4 ч., од Јулија Розена (Никола Дусек), прерадио Бранко Јовановић-Муша. — Н. Сад, 1-6 1877.
- ЕМАНЦИПОВАНА, ш. и. у 1 ч., од Данице Бандић-Телечки. — Н. Сад, 6-2 1896.
- ЕМИЛИЈА ГАЛОТИ (EMILIA GALOTTI), др. у 5 ч., од Г. Е. Лесинга, прев. Владан Арсенијевић. — 10-3 1870.
- ЕПИДЕМИЈА, др. у 4., од М. И. Расудова, прев. Зорка Добриновић. — Вел. Кикинда, 28-10 1900, Н. Сад, 29-11 1901.
- ЖЕНА ИЗ НАРОДА, др., од Денерила и Малијана. — Н. Сад, 26-1 1908.
- ЖЕНА С МОРА, др., од Хенрика Ибзена. — Вел. Кикинда, 28-10 1906.
- ЖЕНА, ШТО КРОЗ ПРОЗОР СКАЧЕ, од Скриба, прев. Лаза Костић. — Н. Сад, 9-9 1862.
- ЖЕНЕ У УСТАВНОМ ЖИВОТУ, (NÖK AZ AL-KÖTÖNYBAN), ш. и. у 3 ч., од Коломана Тота, прев. Јустин М. Шимић. — Н. Сад, 13-3 1874.
- ЖЕНИДБА, ш. и. у 2 ч., од Николе В. Гогольја. — Вршац, 16-12 1906.

- ЖЕНИДБА И УДАДБА, сл. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 3-9 1861.
- ЖЕНИДБА МИЛОША ОБИЛИЋА, сл. у 3 ч. с пев., од Пере Данкулова. — Н. Сад, 1910.
- ЖЕНИДБА НА ПРОБУ, ш. и. у 3 ч., од Карла Гереа, прев. Петар Крстоношић. — Земун, 10-4 1899, Н. Сад, 10-2 1900.
- ЖЕНИДБА ПРИ ФЕЊЕРИМА (LE MARIAGE AUX LANTERNES), оп. у 1 ч., од Мишела Кареа и Леона Батија, муз. Жака Офенбаха, прев. Никола Маринковић. — Н. Сад, 10-12 1904.
- ЖЕНСКА ВЛАДА (NÖ URALOM), ш. и. у 3 ч., од Еде Сиглигетија, прев. Љубомир Лотић. — Н. Сад, 9-1 1896.
- ЖЕНСКЕ СУЗЕ (WENN FRAUEN WEINEN), ш. и. у 1 ч., од А. Винтерфелда, прерадио Сава Рајковић. — Панчево, 1871, Н. Сад, 11-1 1873.
- ЖЕНСКИ НЕПРИЈАТЕЉ (DER WEIBERFEIND), ш. и. у 1 ч., од Родериха Бенедикса, прерадио Јован Хаџић мл.. — Н. Сад, 27-8 1861.
- ЖЕНСКИ ПРИЈАТЕЉ, к. у 5 ч., од Александра Диме сина, прев. Душан Л. Ђокић. — Н. Сад, 16-3 1896.
- ЖЕНСКИ РАТ (BATAILLE DES DAMES), ш. и. у 3 ч., од Скриба и Легувеа, прев. Л. Телечки. — Н. Сад, 12-11 1868.
- ЖИВОТ ЈЕ САН, др. у 5 ч., од Калдерона де ла Барка, прев. А. Сандић. — Н. Сад, 24-2 1874.
- ЖОРЖ ДАНДЕН (GEORGES DANDIN), од Молијера. — Н. Сад, 23-10 1913.
- ЗАВАЂЕНА БРАЋА в. РАНИЦАВЉЕВИ (LES RANTZAU), п. и у 4., ч. од Еркмана и Шатријана, превео Мил. П. Шапчанин — Н. Сад, 28-3 1887.
- ЗАВЕТ, др. у 4 ч., од Симе Матавуља. — Земун, 1897, Н. Сад, 21-5 1898.
- ЗАВИЧАЈ (HEIMAT), др., од Х. Судермана. — Вел. Бечкерек, 23-9 1912.
- ЗАДУЖБИНА ЦАРА ЛАЗАРА, п. и. у 5 ч., од Мил. П. Шапчанина, с муз. Хуга Доубека. — Н. Сад, 12-1 1892.
- ЗАДУШНЕ ЖЕНЕ, ш. и. у 4 ч., од Адолфа Ларонжа, прев. Милан А. Јовановић. — Н. Сад, 5-3 1896.
- ЗАДУШНИ ФИЛИП, ш. и. у 4.. од Гергеља Чикија, прев. Јован Грчић. — Сомбор, 1888, Н. Сад, 1-3 1890.
- ЗАЗИДАНИ ПРОЗОР, ш. и. у 1 ч., прерадио А. А. Поповић. — Н. Сад, 29-6 1862.
- ЗА КРУНУ, др. у 5 ч., од Франсоа Копеа, прев. Душан Л. Ђокић. — Н. Сад, 18-4 1895.
- ЗАРУЧНИК И НЕВЕСТА У ЈЕДНОЈ ОСОБИ, л. у 2 ч. од Августа Коцебуа, прерадио Филип Оберкнешевић. — Н. Сад, 16-1 1862.
- ЗВОНАР БОГОРОДИЧИНЕ ЦРКВЕ, др. у 5 ч., од Шарлоте Бирх-Пфајфер, прев. Јован Ђорђевић, — Н. Сад, 26-12 1874.
- ЗВОНАР ПАВЛОВСКЕ ЦРКВЕ У ЛОНДОНУ, др. у 4 ч., од Августа Хесеа, прев. С. Д. К. Н. Сад, 26-1 1875.
- ЗВОНИМИР, др. у 5 ч., од д-ра Јована Суботића. — Ср. Карловци 25-2, Н. Сад, 12-3 1865.
- ЗВОНИ ТРЕЋИ ПУТ, др., од Вацлава Штехе. — Ст. Бачеј, 14-10 1912.
- ЗЕМЉА, сл. у 3 ч., од Карла Шенхера, прев. Адела Милчиновић. — Н. Сад, 23-1 1910.
- ЗЕТ, — Рума, 11-6 1905.
- ЗЕЦ, ш. и. у 3 ч., од И. И. Мјасницког. прев. Милован Ђ. Глишић. — Ср. Митровица, 28-5 1893, Н. Сад, 8-4 1895.
- ЗИДАЊЕ РАВАНИЦЕ, п. и. у 3 ч., од Атанасија Николића — Н. Сад, 10-9 1851.
- ЗЛА ЖЕНА, п. и. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића Н. Сад, 20-8 1861.
- ЗЛАТАН МАЈДАН, к. у 3 ч., од Дона Томаса Родрихијес Руби, прев. Х. Давичо — Н. Сад, 4-1 1896.
- ЗЛАТАН ПАУК, ш. и. у 4 ч., од Франца Шентана, прев. Ј. Максимовић, — Вршац, 1888, Н. Сад, 16-1 1890.
- ЗЛОЧИНЧЕВА МАРАМА (A BETYÁR KENDŐJE), п. и. у 4 ч. с пев., од Лајоша Абоњија, прерадио Јустин Милан Шимић — Н. Сад, 28-1 1879.
- ЗУЛУМЂАР. др., од Св. Ђоровића. — Н. Сад, 29-12 1911.
- ИВО, КНЕЗ ОД СЕМБЕРИЈЕ о. у 1 ч., од Исе Бајића. — Н. Сад, 11-1 1914.
- ИДЕАЛИ, п. и., од д-ра Ђуре Трифковића. — Суботица 30-5 1912, Н. Сад, 18-11 1913.
- ИЗБИРАЧИЦА, ш. и. у 3 ч. с пев., од Косте Трифковића. — Н. Сад, 25-4 1872.
- ИЗ ЗАХВАЛНОСТИ, ш. и. у 1 ч.. од Е. Лабиша, Првео М. Ђ. Глишић. — Ср. Митровица, 1889, Н. Сад, 27-2 1890.
- ИЗЛЕЧЕН ЈЕ, ш. и. у 1 ч., прерадио Јован Ђорђевић — Н. Сад, 19-2 1874.
- ИНКОГНИТО, ш. и. у 4 ч., од Јана Паљарика, прерадио Коста Руварац. — Панчево, 29-8 1862, Н. Сад, 11-2 1864.
- ИСТОРИСКИ ДВОРАЦ, од А. Бисона и Бер. Турика. — Осијек, 6-11 1903.
- ЈАБУКА, оп. у 3 ч., од Веље М. Мильковића, с муз. Хуга Доубека. — Земун, 1892, Н. Сад, 23-2 1895.
- ЈА ВАС ЉУБИМ, ш. и. у 1 ч., од Виктора Ига — Н. Сад, 6-3 1874.
- ЈАКВИНТА, др. у 5 ч., од Драгутина Ј. Илића — Вел. Кикинда, 1890, Н. Сад, 8-11 1891.
- ЈАНКОВИЋ СТОЈАН, сл. у 1 ч., од Ј. Протића. — Н. Сад, 27-12 1909.
- ЈАСМИНА И ИРЕНА, др. у 5 ч., од Манојла Ђорђевића-Призренца. — Вршац, 1896, Н. Сад, 28-1 1900.
- ЈЕВРЕЈИН ИЗ ПОЉСКЕ, п. и. у 3 ч., од Еркмана и Шатријана, прев. Милка Марковић. — Панчево, 1897, Н. Сад, 20-61 1897.
- ЈЕДАНАЕСТА ЗАПОВЕСТ, ш. и. у 3 ч., од Фр. Шамоерга, прев. Жарко М. Ружић. — Панчево, 1-02.
- ЈЕДАН СЕ МОРА ОЖЕНИТИ, ш. и. у 1 ч., од Александра Вилхелма, прев. Манојло Хрванин-Станчић. — Н. Сад, 3-12 1874.
- ЈЕДИНИЦА, ш. и. у 2 ч., од Александра Фредра, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 23-4 1877.
- ЈЕЛВА РУСКА СИРОТИЦА, др. у 2 ч., од Скриба, Девилнеа и Двержеа, прев. В. Ж., муз. Ивана Зајца. — Н. Сад, 6-1 1873.

- ЈЕЛИСАВЕТА КНЕГИЊА ЦРНОГОРСКА, др. у 5 ч., од Ђуре Јакшића. — Н. Сад, 18-11 1869.
- ЈЕСЕНЬА КИША, др. у 4 ч., од Бранислава Ђ. Нушића. — Н. Сад, 1911.
- ЈЕСЕНЬИ МАНЕВАР (A TATARJÁRÁS), оп. и 3 ч., од И. Калмана. — Н. Сад, 1911.
- ЈЕЗУЈИТА И ЊЕГОВ ПИТОМАЦ, ш. и. у 4 ч., од А. Шрајбера, прев. А. М. — Н. Сад, 17-11 1881.
- ЈОВАНКА ШТО ПЛАЧЕ И ЈОВАНКА ШТО СЕ СМЕЈЕ, др. у 4 ч., од Диманоара и Керамијона, прев. Ђорђе Максимовић. — Н. Сад, 23-11 1868.
- ЈОВАНЧИНИ СВАТОВИ, о. у 1 ч., од Кареа и Барбјеа, с муз. Виктора Маснеа, превео Никола Ј. Маринковић. — Вршац, 1896, Н. Сад, 25-5 1898.
- КАВАЛЕРИЈА РУСТИКАНА, од Верге — Осијек, 1904.
- КАВАЛЕРИЈА РУСТИКАНА, о., од П. Маскањија.
- КАВРГА В. НА МРЗАНУ КУЋА ОСТАЈЕ, п. и. у 3 ч., од Ђ. Грчића, с муз. А. Милчинског. — Вуковар, 1887, Н. Сад, 29-11 1887.
- КАД ЧОВЕК СТАРИ (WENN WIR ALTERN), др. у 1 ч., од Оскара Блументала, прев. д-р Ђура Трифковић. — Н. Сад, 18-12 1907.
- КАМЕН МЕЂУ КАМЕЊЕМ (STEIN UNTER STEINEN), п. и. у 4 ч., од Х. Судермана, прев. О. Хамер. — Н. Сад, 19-11 1909.
- КАО ПИЛЕ У КУЧИНAMA, к. у 3 ч., од И. И. Мјаснициког, прев. Зорка Добриновић. — Рума, 11-9, Н. Сад, 22-11 1901.
- КАПЕТАН ЈОВАН, од Шарла Ломона. — Сомбор, 22-3, Н. Сад, 16-12 1904.
- КАПЛАР СИМОН, п. и. у 3 ч., од Диманоара и Денерија. — Бела Црква, 25-12 1888.
- КАРЛО XII НА ОСТРВУ РУЈАНУ, ш. и. у 4 ч., од Ђ. Планчеа, прев. Лаза Телечки. — Ср. Карловци, 18-2, Н. Сад, 18-3 1865.
- КАРЛОВА ТЕТКА, ш. и. у 3 ч., од Томе Брандона. — Ср. Митровица, 1897, Н. Сад, 19-5 1898.
- КАРТАШ, п. и. у 3 ч., прев. Г. П. — Н. Сад, 15-12 1874.
- КАТАРИНА ХАУАРДОВА ИЛИ КРУНА И ГУБИЛИШТЕ, др. у 5 ч., од А. Диме оца, прев. А. М. — Н. Сад, 8-12 1874.
- КИН, п. и. у 5 ч., од А. Диме сина прев. К. Н. Христић. — Н. Сад, 26-1 1875.
- КИНЕМАТОГРАФ, — Сомбор, 20-4 1902.
- КИР ЈАЊА, ш. и. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 18-8 1861.
- КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈЕ, ист. фрагмент у 1 ч., од Бр. Ђ. Нушића. — Панчево, 8-2, Н. Сад, 30-10 1901.
- КНЕЗ НИКОЛА ЗРИЊСКИ, о., од Ивана Зајца. — Осијек, 1899.
- КОБАН СПОМЕН, п. и. у 3 ч. с пев., од М. К. Димитријевића. — Н. Сад, 28-3 1890.
- КОБНО ИМЕ, ш. и. у 1 ч., посрбио Коста Руварац. — Н. Сад, 11-12 1868.
- КОД БЕЛОГ КОЊА (IM WEISSEN RÖSSL), ш. и. у 3 ч. с пев., од Каделбурга и Блументала, прев. М. К. Савићевић. — Вел. Кикинда, 16-10, Н. Сад, 16-11 1904.
- КОЈЕ ГОСПОДАР У КУЋИ?, ш. и. у 1 ч., од А. Бана, прерадио Милко (Милав Костић). — Н. Сад, 6-2 1864.
- КОКАР И БИКОКЕ, од Х. Ремона и Бушерона. — Т. Бечеј, 26-8 1904.
- КОЛЕРА И ЖЕНСКА ЂУД, ш. и. у 1 ч., од Лажоша Кевира, прерадио Мита Поповић. — Н. Сад, 27-11 1868.
- КО МНОГО ЗНА МНОГО И ПАТИ, ш. и. у 3 ч., од А. С. Грибоједова, прев. А. Сандић. — Н. Сад, 6-6 1876.
- КОРАК У СТРАНУ, ш. и. у 4 ч., од Ернеста Бихерта, прев. Јован Грчић. — Вел. Кикинда, 1896, Н. Сад, 4-6 1898.
- КОСОВСКА ТРАГЕДИЈА, др., од Жарка Лазаревића. — Н. Сад, 6-12 1913.
- КОШТАНА, п. и. у 3 ч. с пев., од Боре Станковића, с муз. П. Крстића. — Н. Сад, 1911.
- КРАДЉИВАЦ (LE VOLEUR), п. и. у 3 ч., од Анри Бернштена, прев. Н. — Н. Сад, 19-1 1910.
- КРАЈИШКИЊА, сл. у 3 ч., од Петра Крстоношића, с муз. Хуга Доубека. — Вршац, 1896, Н. Сад, 14-7 1898.
- КРАЈЊЕ СРЕДСТВО, — Панчево, 20-3 1907.
- КРАЉ ЛИР, тр. у 5 ч., од В. Шекспира, прев. Лаза Костић, Ант. Хаџић и Ј. Д. Стевановић. — Н. Сад, 15-4 1873.
- КРАЉЕВА СЕЈА, др. у 4 ч., од д-р Милана А. Јовановића. — Осијек, 23-11, Н. Сад, 30-12 1864.
- КРАЉЕВИЋ МАРКО И АРАПИН, сл. у 5 ч. с пев., од Веље М. Миљковића, с муз. Франье Гала. — Н. Сад, 19-2 1895.
- КРАЉЕВИЋ МАРКО И АРАПИН, п. и. у 3 ч. с пев., од Атанасија Николића, с муз. Јосифа Шлезингера. — Вршац, 4-7 1865, Н. Сад, 12-6 1866.
- КРАЉИЧИНА ДЕВОЈКА, др. у 2 ч., од Ж. Бајара, прев. Стојан Новаковић. — Н. Сад, 5-12 1868.
- КРЕМОНСКИ СВИРАЧ, од Фр. Копеа, прев. Андра Николић. — Сомбор, 4-3 1904.
- КРИВ, др. у 3 ч., од Рихарда Фоса, прев. д-р Жарко и Милена Миладиновић. — Рума 1899, Н. Сад, 29-2 1900.
- КРСТ И КРУНА ИЛИ КРУНИСАЊЕ СТЕВАНА НЕМАЊИЋА, КРАЉА СРПСКОГ, сл. у 4 ч., од д-р Јована Суботића. — Н. Сад, 14-1 1870.
- КРШТЕНО ПИСМО (DER TAUFSCHEIN), ш. и. у 1 ч., од А. В. Ифланда, посрбио Милан А. Симић. — Н. Сад, 20-12 1873.
- КРВАВИ ПРЕСТО, тр. у 5 ч., од Мите Поповића. — Н. Сад, 29-11 1881.
- КСЕНИЈА, о. у 1 ч., од Виктора Парме. — Н. Сад, 25-11 1909.
- КСЕНИЈЕ И КСЕНИЈА, п. и. у 5 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 26-1 1910.
- КУЋНА КАПИЦА Д-РА ФАУСТА (DR. FAUST'S HAUSKÄPPCHEN ODER DIE HERBERGE IM WALDE), л. у 3 ч. с пев., од Фр. Хопа, посрбио, Адам Мандровић, с муз. од Д. Јенка. — Н. Сад, 1-5 1872.
- КУРЈАК И ЈАГЊЕ, ш. и. у 4 ч., од А. Шрајбера, прев. Јован Максимовић. — Н. Сад, 25-1 1890.

- ЛАВОРИКА И ПРОСЈАЧКИ ШТАП (LORBEER-BAUM UND BETTELSTAB ODER DREI WINTER EINES DEUTSCHEN DICHTERS), п. и. у 3 ч., од К. Холтаја, прев. П. Ј. Мостић. — Н. Сад, 15-11 1881.
- ЛАДАЊСКА ОПОЗИЦИЈА в. ОПОЗИЦИЈА НА СЕЛУ, др., од Маријана Деренчина. — Н. Сад, 6-10 1911.
- ЛАЖНИ ЦАР ДИМИТРИЈЕ, тр. у 5 ч., од Х. Лаубеа, прев. д-р Н. Ђорђић. — Суботица, 1896, Н. Сад, 13-6 1898.
- ЛЕК ОД ПУНИЦА, ш. и. у 1 ч., од Дона Манујела Хуан Дијана, прев. Ј. Ђорђевић. — Београд, 23-9 1867, Н. Сад, 20-9 1868.
- ЛЕКАР, ш. и. у 1 ч., прев. Лаза Поповић. — Н. Сад, 13-4 1876.
- ЛЕПА ГАЛАТЕЈА, о. у 1 ч., од П. Хаприона с муз. од Фр. Супеа. — Вршац, 1886, Н. Сад, 29-6 1898.
- ЛЕПА МАРСЕЉАНКА, п. и. у 4 ч., од Пјера Бертона, — Вел. Кикинда 1906, Н. Сад, 4-12 1907.
- ЛЕПЕЗА (LADY WINDERMERE'S FAN), п. и. у 4 ч., од Оскара Вајлда, прев. Јован Грчић. — Осијек 22-11 1903, Н. Сад, 22-1 1905.
- ЛЕТОВАЊЕ, од Милоа и Халевија, прев. Милка Марковић. — Осијек, 16-10 1903.
- ЛИЈОНСКИ УЛАК, др. у 5 ч., од Мороа, Сардена и Делакура, прев. И. М. Стојановић. — Н. Сад, 27-1 1890.
- ЛИЛИПУТАНИ, — Вуковар, 1-9 1891.
- ЛИПА БУЊЕВКА в. БУЊЕВКА.
- ЛОВУДСКА СИРОТИЦА, п. и. у 4 ч., од Шарлоте Бирх-Пфајфер, прев. А. Мандровић. — Панчево, 27-10 1872, Н. Сад, 24-2 1873.
- ЛОКОТ (THE PADLOCK), ш. и. у 1 ч. с пев., од Жијена, прев. Б. Л. — Н. Сад, 9-4 1872.
- ЛУДА ПОСЛА, ш. и. у 4 ч., од Фр. Шентана, прев. Милан А. Јовановић. — Н. Сад, 10-3 1900.
- ЛУДВИГ XI, тр. у 5 ч., од Казимира Делавиња, прев. Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 29-3 1886.
- ЛУДНИЦА (MAISON D'ALIÉNÉS), ш. и. у 1 ч., од М. Дезожијера, прерадио Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 20-5 1862.
- ЛУКСЕМБУРШКИ ГРОФ (DER GRAF VON LUXEMBURG), оп., од Франца Лехара. — Н. Сад, 16-12 1911.
- ЛУТКА, оп. у 3 ч., од Мориса Ордоноа, с муз. Едмона Одрана. — Н. Сад, 21-1 1910.
- ЛУЦИЈА ДИДЈЕРОВА, др. у 3 ч., од Батија и Фиса, прев. Бранко Рајић. — Београд, 12-10 1867, Н. Сад, 12-10 1868.
- ЉУБАВ, др., од Потапенка — Н. Сад, 2-12 1911.
- ЉУБАВ БДИ (L'AMOUR VEILLE), др., од Кајавеа и Флера. — Вршац, 14-12 1912.
- ЉУБАВ И ФИЛОЗОФИЈА, п. и., прерадио Божидар Недељковић. — Н. Сад, 16-6 1862.
- ЉУБАВ ИХ ИЗМИРИЛА, ш. и. у 3 ч. с пев., од М. К. Димитријевића. — Сомбор, 1888, Н. Сад, 3-2 1890.
- ЉУБАВ ИХ МОРИ (DIE EIFERSÜCHTIGEN), ш. и. у 1 ч., од Родерика Бенедикса. — Н. Сад, 3-3 1874.
- ЉУБАВ НИЈЕ ШАЛА, ш. и. у 1 ч., од Антонија Хаџића. — Панчево, 1871, Н. Сад, 21-3 1874.
- ЉУБАВНО ПИСМО, ш. и. у 1 ч., од Ј. Т. Вијемса, прев. Н. К. — Панчево, 1871.
- ЉУБАВНО ПИСМО, ш. и. у 1 ч., од Косте Трифковића. — Вршац, августа 1871, Н. Сад, 8-12 1873.
- ЉУБОМОРНА ЖЕНА (DIE EIFERSÜCHTIGE FRAU), од Августа Коцебуа, прерадио Филип Оберкнежевић. — Н. Сад, 1-7 1862,
- МАГЕЛЮНА, др. у 4 ч., од Јосифа Колара, прев. Аугуст Шеноа. — Н. Сад, 28-11 1869.
- МАДАМ МОНГОДЕН, л., од Ернеста Блума и Раула Тошеа, прев. Адам Мандровић. — Н. Сад, 17-11 1909.
- МАДАМ САН-ЖЕН, к. у 4 ч., од Викторијена Сардуа и Мороа, прев. Н. — Земун, 1897, Н. Сад, 27-11 1902.
- МАЈКА, ш. и. у 3 ч., од Гергеља Чикија, прев. Стеван Дескашев. — Србобран, 1894, Н. Сад, 15-2 1895.
- МАЈЧИН БЛАГОСЛОВ, п. и. у 4 ч. с пев., од Ф. Е. Линкера, с муз. од А. Милера. — Н. Сад, 17-3 1896.
- МАКСИМ, ш. и. у 3 ч., од Мите Калића, с муз. Исе Бајића. — Сомбор, 22-3, Н. Сад, 30-5 1898.
- МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ, тр. у 5 ч., од д-р Лазе Костића. — Н. Сад, 30-1 1869.
- МАЛА ЧОКОЛАДАРКА, ш. и., од Гавоа. — Н. Сад, 31-12 1913.
- МАЛВИНА ИЛИ УДАДБА ИЗ НАКЛОНОСТИ, др. у 2 ч., од Скриба, прев. Лаза Телечки. — Вршац, 13-7 1867.
- МАЛЕ РУКЕ, ш. и. у 3 ч., од Е. Лабиша и Е. Мартена, прев. Милка Марковић. — Осијек, 1899.
- МАЛИ ЉУДИ, ш. и. у 4 ч., од К. Карлавајса, прев. Петар Крстоношић. — Вршац, 16-12 1900, Н. Сад, 4-11 1901.
- МАМЗЕЛ НИТУШ, оп. у 3 ч., од Х. Мејака и Милоа, муз. од Хервеа, прев. Душан Л. Ђокић. — Вршац, 31-12 1900, Н. Сад, 27-10 1901.
- МАМИЦА, ш. и. у 3 ч., од Е. Сиглигетија, прерадио Антоније Хаџић. — Н. Сад, 9-4 1872.
- МАРИЈА, др. у 3 ч., од д-р Милана Савића. — Н. Сад, 28-3 1895.
- МАРИЈА И МАГДАЛЕНА, п. и. у 4 ч., од Павла Линдауа, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 28-11 1881.
- МАРИЈА, КЊИ ПУКОВНИЈЕ, ш. и. у 3 ч., по Бајару и Сен Жоржу прерадио Фридрих Блум, прев. Спира Димитровић. — Н. Сад, 6-1 1888.
- МАРИЈА СТЈУАРТОВА, тр. у 5 ч., од Фридриха Шилера, прев. Спира Димитровић-Которанић. — Панчево, 6-3 1871, Н. Сад, 28-1 1872.
- МАРИЈА ТЈУДОРОВА ИЛИ ТРИ ДАНА ИЗ ЖИВОТА ЈЕДНЕ КРАЉИЦЕ, др. у 3 ч., од Виктора Игоа, прев. Антоније Зоричић. — Н. Сад, 12-1 1875.
- МАРИЈАНА, п. и. у 5 ч., од Денерија, прерадио Манојло Хрвашанић. — Н. Сад, 1872.
- МАРИНА ЦАРИЦА, др. у 5 ч., од С. Х. Мозентала, прев. А. Сандић. — Н. Сад, 27-4 1875.
- МАРКИ ВИЛМЕР, п. и. у 4 ч., од Жорж Сандове. — Н. Сад, 3-3 1884.

- МАРКОВА САБЉА в. САБЉА КРАЉЕВИЋА
МАРКА, ал. у 2 дела с пев., од Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића, с муз. Д. Јенка.
— Н. Сад, 14-1 1873.
- МАРСЕЛЬ, ш. и. у 1 ч. — 1881.
- МАТИ И СИН, к. у 5 ч., од Шарлоте Бирх-Пфајферове. — Н. Сад, 1872.
- МАТИ СЕ МОРА УДАТИ, ш. и. у 1 ч., од Марије Пинтер, прев. Ж. А. Радивојевић. — Н. Сад, 9-2 1884.
- МЕДВЕД, ш. и. у 1 ч., од А. Чехова, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 1-12 1901.
- МЕЂУ ОФИЦИРИМА, ш. и. у 2 ч., од Лукијана Трив. Бранковића. — Панчево, 30-11 1902.
- МЕЈРИМА, др. у 4 ч., од Матије Бана. — Н. Сад, 29-7 1862.
- МЕНА, п. и. у 1 ч., од Љуб. Г. Грујића и М. Динића, муз. Исе Бајића. — Н. Сад, 24-1 1902.
- МЕХУРИЋИ (BUBORÉKOK), ш. и. у 3 ч., од Гергеља Чикића, прев. Милан А. Јовановић. — Н. Сад, 12-12 1887.
- МИЛА (ERSTE GASTROLLE DES FRÄULEINS VEILCHENDUFT ODER THEATRALISCHE STUDIEN), ш. и. у 1 ч., по Гернеру, прерадио Коста Трифковић. — Н. Сад, 27-1 1872.
- МИЛИОН (LE POINT DE MIRE), ш. и. од Лабиша и Делакура, прев. Н. Н. — Н. Сад, 23-4 1879.
- МИЛКА, п. и. у 4 ч., од Л. Мргуда (д-р Лаза Марковић). — Н. Сад, 1908.
- МИЛО ЗА ДРАГО, ш. и. у 1 ч., од Рожера, посрбио Коста Трифковић. — Н. Сад, 5-3 1870.
- МИЛОШ ОБИЛИЋ, др. у 5 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 30-1 1862.
- МИЛОШ ОБИЛИЋ, тр. у 5 ч. с пев. од д-ра Јована Суботића. — Н. Сад, 4-7 1866.
- МИЛОШ У ЛАТИНИМА, п. и. у 1 ч., од Милорада П. Шапчанића. — Н. Сад, 6-12 1889.
- МИЉКО МРКОНИЋ в. ПРЕТХОДНИЦА СРПСКЕ СЛОБОДЕ ИЛИ СРПСКИ АЈДУЦИ, др. у 5 ч., од Ђорђа Малетића. — Н. Сад, 9-2 1864.
- МИНИСТАР И СВИЛАР, п. и. у 5 ч., од Е. Скриба, прев. Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 28-11 1874.
- МИНИСТАРСКА КРИЗА (MINISZTERVALSÁG), к., од Арпада Берцика. — Н. Сад, 1911.
- МИРНА КУЋА, др. — Рума, 8-3 1913.
- МИШЕЛ ПЕРЕН (MICHEL PERRIN), ш. и. у 2 ч., од Мелвија и Диверијера, прев. Лаза Течки. — Н. Сад, 7-3 1863.
- МИШОЛОВКА (HEIRATSNEST), ш. и. у 3 ч., од Густава Дависа, прев. Јован Грчић. — Панчево, 10-4 1907, Н. Сад, 1908.
- МЛАДЕНЦИ (DIE VERMÄHLTEN), ш. и. у 3 ч., од Адолфа Вилбрента, прев. Младен Бошњаковић. — Н. Сад, 29-3 1877.
- МЛАДОСТ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА, сл. из живота у 5 ч., од Косте Трифковића. — Панчево, 1871.
- МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ, п. и. у 5 ч., од В. Шекспира, прев. Јован Петровић. — Н. Сад, 13-2 1869.
- МОЈ ДЕРАН, — Србобран, 1913-4.
- МОЈ ЦЕП, ш. и. у 3 ч., од Мите Калића. — Н. Сад, 22-12 1887.
- МОНА ВАНА, др. у 3 ч., од Мориса Матерлинка, прев. Јован Грчић. — Земун, 28-2 1903.
- МОНИКА, тр. у 3 ч., од Јосипа Колара, прев. Сава Рајковић. — Панчево, 1871.
- МОНТРОЗ, др. у 5 ч., од Х. Лаубеа, прев. Ј. Е. Томић. Сомбор, 1888, Н. Сад, 13-1 1890.
- МОРАВКА, ш. и. у 1 ч. с пев., од М. Сретеновића. — Н. Сад, 4-12 1904.
- МРАМОРНА СРЦА (FILLES DE MARBRE), п. и., од Баријеа, прев. Милан Матејић. — Вел. Бечкерек, 1902, Н. Сад, 22-12 1904.
- МРЉА КОЈА ЧИСТИ (MANANTIAL, QUE NO SE AGOTA), др. у 4 ч., од Ј. Ечегареја. — Панчево, 18-2 1899, Н. Сад, 25-1 1900.
- МУЖ НА СЕЛУ, ш. и. у 3 ч., од Бајара и Ж. де Раји, прев. Персида Пинтеровић. — Н. Сад, 7-3 1875.
- МУЖ ПРЕД ВРАТИМА, оп., од Жака Офенбаха. — Осијек, 23-11 1905, Н. Сад, 17-1 1908.
- МУЖ У КЛОПЦИ, ш. и. у 1 ч. с пев., од Леополда Стаплоа, с муз. Алојза Милчинског, прев. Милан Јоксић. — Панчево, 17-10 1872, Н. Сад, 8-2 1874.
- МУШКИ МЕТОД И ЖЕНСКА МАЈСТОРИЈА, к. у 1 ч., од Лајоша Кевира, прерадио Ђура Вукићевић. — Н. Сад, 23-7 1861.
- НА БАДЊИ ДАН, др. у 1 ч., од Косте Трифковића. — Панчево, 1871.
- НА ВРЗИНОМ КОЛУ, др., од д-ра Лазе Марковића. — Н. Сад, 31-1 1912.
- НА ДОВРОТВОРНУ ЦЕЛ, ш. и. у 3 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 20-2 1886.
- НА ДНУ, др. у 4 ч., од Максима Горког. — Панчево, марта 1909, Н. Сад, 28-11 1909.
- НАДРИАДВОКАТ (DER WINKELSCHREIBER), ш. и. у 4 ч., од А. Винтерфелда, прев. Александар Сандић. — Н. Сад, 4-2 1870.
- НАДРИЛЕКАР (A KURUZSLÓ), п. и. у 3 ч., од И. Фелдеша. — Н. Сад, 1911.
- НАЖИВИО СЕ, ш. и. у 1 ч., од Косте Ристића (Милан Савић). — Н. Сад, 24-3 1879.
- НА МРЗАНУ КУЋА ОСТАЈЕ в. КАВРГА.
- НА ПОЗОРНИЦИ И У ЖИВОТУ, ш. и. у 1 ч., од Милана Шевића Максимовића. — Н. Сад, 27-3 1886.
- НА ПОЧИНАК (ZAPFENSTREICH), др. у 4 ч., од Бајерлајна, прев. Јован Грчић. — Вел. Кикнда 22-9 1904, Н. Сад, 18-1 1905.
- НАРОД И ВЕЛИКАШИ, др. у 5 ч., од д-ра Владана Ђорђевића. — Н. Сад, 8-2 1870.
- НАРОДНИ НЕПРИЈАТЕЉ, п. и. у 5 ч., од Хенрика Ибзена, прев. Ст. Предић. — Вршац, 2-1, Н. Сад, 27-11 1907.
- НАРОДЊАК, п. и. у 3 ч., од Л. Мргуда (д-р Лаза Марковић). — Н. Сад, 30-12 1909.
- НАРЦИС, тр. у 5 ч., од Алберта Е. Брахфогла, прев. Стеван Д. Поповић. — Н. Сад, 10-11 1901.
- НАСАМО (UNTER VIER AUGEN), ш. и. у 1 ч., од Фулде. — Н. Сад, 23-10 1913.
- НАСЛЕДНИК, к. у 5 ч., од Емила Ожјеа и Ж. Сандове, прев. Милован Ђ. Глишић. — Н. Сад, 22-3 1886.

- НАША ДЕЦА, хумореска у 1 ч., од Бр. Ђ. Нушића. — Сомбор, 14-2, Н. Сад, 27-11 1904.
- НАШ ЧОВЕК, др. у 3 ч., од Бошка Петровића. — Н. Сад, 15-12 1909.
- НАШЕ ЖЕНЕ, ш. и, у 5 ч., од Густава Мозера и Фр. Шентана, прев. Персида Пинтеровић. — Н. Сад, 24-1 1884.
- НАШИ РОБОВИ, п. и. у 5 ч., од Сахер Мазоха, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 15-2 1879.
- НАШИ СЕЉАНИ, п. и. у 3 ч., од Мите Петровића, с муз. Ј. Пачуа. — Панчево, 1885, Н. Сад, 26-12 1885.
- НАШЛА ВРЕЋА ЗАКРПУ (LA POUDRE AUX YEUX), ш. и. у 2 ч. с пев., од Лабиша и Мартена, прерадио Лаза Телечки. — Панчево, 1871, Н. Сад, 21-1 1873.
- НАШ ПРИЈАТЕЉ НЕКЉУЖЕВ, к. у 5 ч., од Александра Ивановића Паљме, прев. Славко Св. Милетић. — Н. Сад, 13-3 1890.
- НА УРАНКУ, о. у 1 ч., од Станислава Биничког.
- НЕВЕРНИ ТОМА, ш. и. у 3 ч., од Карла Лауфеа и Вилхелма Јакобија, прев. Адам Мандровић. — Н. Сад, 8-11 1909.
- НЕИСПИСАНИ ЛИСТ, ш. и. у 3 ч., од Ернеста Волцогена, прев. Милка Марковић. — Осијек, 9-10 1903, Н. Сад, 30-11 1904.
- НЕЛСКА КУЛА, др. у 5 ч., од Гајара, прев. Ђорђе Јеремин. — Н. Сад, 17-2 1869.
- НЕМАЊА, др. у 5 ч., од д-ра Јована Суботића. — Н. Сад, 14-1 1864.
- НЕМАЊА, др. у 5 ч., од Милоша Цветића. — Н. Сад, 27-1 1864.
- НЕРВОЗНЕ ЖЕНЕ, к. у 3 ч., од Ернеста Блума и Раула Тошеа, прев. Станка Ђ. Глишићева. — Панчево, 1895, Н. Сад, 11-4 1895.
- НЕРВОЗНИ, ш. и. у 3 ч., од Викторијена Сардуа. — Н. Сад, 25-3 1873.
- НЕРВОЗНИ ЉУДИ, — Н. Сад, 1914.
- НЕСТАШНИ ЂАЦИ, ш. и. у 1 ч. — 1881.
- НЕСУЂЕНИЦА ИЛИ ШТА ГОВОРИ СВЕТ?, п. и. у 5 ч., од Серета, прев. Филип Оберкнешевић. — Н. Сад, 19-1 1870.
- НЕЋЕ ВАРОШАНКУ, ш. и. у 4 ч., од А. Шрајбера, превео Ј. Максимовић. — Н. Сад, 9-11 1891.
- НЕЧИСТА СОБА (DER ALTE MAGISTER), ш. и. у 2 ч., од Родриха Бенедикса, прерадио Стеван В. Поповић. — Н. Сад, 21-2 1863.
- НИ БРИГЕША, л. у 2 ч., од Гернера и Белија, прерадио Коста Трифковић. — Панчево, 16-11 1872, Н. Сад, 15-2 1873.
- НИЗ БИСЕРА ИЛИ РОБ, СЛУГА И ГОСПОДАР (HANS JÜRGE ODER KNECHT, DIENER UND HERR, а и као DIE PERLENSCHNUR), п. и. у 2 ч. с пев., од Карла Холтаја, прев. С. Д. К. — Н. Сад, 19-1 1865.
- НИЈЕ ЉУБОМОРАН в. ОН НЕ РЕВНУЈЕ.
- НИЈОБА, п. и. у 3 ч.. од Харија и Е. А. Полтина, прев. Никола Андрић. — Н. Сад, 27-1 1896.
- НОВ КОМАД, др. у 3 ч., од дон Мануела Тамајо и Бајус, прев. Х. С. Давичо. — Панчево, 1897, Н. Сад, 6-6 1898.
- НОВИ ПЛЕМИЋ (DER GEADELTE KAUFMANN), п. и. у 5 ч., од К. А. Гернера, прерадио Лаза Телечки. — Земун, 9-7, Н. Сад, 19-11 1868.
- НОРА, п. и. у 3 ч., од Хенрика Ибзена, прев. Милан Шевић Максимовић. — Ср. Карловци, 31-3 1894, Н. Сад, 21-2 1895.
- НОЋ УОЧИ НОВЕ ГОДИНЕ, п. и. у 1 ч., од Родриха Бенедикса, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 31-12 1873
- ОБИЧАН ЧОВЕК, ш. и. у 3 ч., од Бранислава Ђ. Нушића. — Панчево, 22-2, Н. Сад, 30-10 1901.
- ОГЛЕДАЛО, ш. и. у 3 ч., по шпанском. — Земун, 1889, Н. Сад, 15-2 1890.
- ОДМЕТНИК, од Јована Грчића. — Вел. Кикнда, 12-10 1902.
- ОДСУДНИ ТРЕНУЦИ, пенталогија, од Милана Савића, беху приказивани само једночини НА СГАНИЦИ, МЕЛАНИЈА и ЂУРЂЕВИЋЕВИ. — Н. Сад, 22-1 1910.
- ОКАЉАНО ПОШТЕЊЕ, карактерна сл. у 3 ч., од Бормана Ригена, прев. Сава Рајковић. — Н. Сад, 30-12 1881.
- ОКОВИ, др. у 4 ч., од А. И. Сумбатова, прев. Милован Ђ. Глишић. — Панчево 1895, Н. Сад, 11-2 1895.
- ОМЕР И МЕРИМА, др. од Н. Ђурића. — Н. Сад, 15-11 1911.
- ОН, ш. и., од Св. Ђорђевића. — Рума, 11-6 1905.
- ОН И ОНА, ш. и., од Карла Нереја, прев. Ј. Ристић. Н. Сад, 20-7 1862.
- ОН ЈЕ ИЗЛЕЧЕН, ш. и. у 1 ч., прерадио Ј. Ђорђевић. — Београд, 5-10 1867.
- ОНА ЈЕ ЛУДА, др. у 2 ч., од Мелвија, прев. Д. Јоксић. — Н. Сад, 11-6 1866.
- ОН НЕ РЕВНУЈЕ в. НИЈЕ ЉУБОМОРАН (ER IST NICHT EIFERSÜCHTIG), ш. и. у 1 ч., од А. Елца, посрбио Лаза Телечки. — Н. Сад, 14-12 1863.
- ОПКЛАДА (LA SCOMMESSA), ш. и. у 1 ч.. од Карла Голдонија, прерадио Ђорђе Максимовић. — Н. Сад, 8-7 1862.
- ОПОЗИЦИЈА НА СЕЛУ в. ЛАДАЊСКА ОПОЗИЦИЈА.
- ОПРОШТАЈНО ВЕЧЕ, — Ст. Бачеј, 1894.
- ОСАМ ДАНА ПОСЛЕ ВЕНЧАЊА, ш. и. у 1 ч., од Хилдебранта, прев. Персида Пинтеровић. — Н. Сад, 21-3 1875.
- ОСМА ТАЧКА, ш. и. у 1 ч., од Миржера, прев. Јован Хаџић мл. — Н. Сад, 10-12 1869.
- ОТАЦ п. и., од Бушинеа. — Н. Сад, 3-1 1912.
- ОТАЦБИНА (PATRIE), др. у 5 ч., од Викторијена Сардуа, прев. Сава Рајковић. — Н. Сад, 20-11 1904.
- ОТЕЛО, тр. у 5 ч.. од В. Шекспира, прев. Гига Гершић и Антоније Хаџић. — Панчево, 1886, Н. Сад, 1-3 1886.
- ОТМИЦА САБИЊАНАКА, ш. и. у 4 ч., од Павла Шентана, прев. Мих. Р. Поповић. — Ср. Митровица, 6-5 1899, Н. Сад, 1-2 1900.
- О ТУЂЕМ ХЛЕБУ, др., од Тургенјева. — Вршац, 9-1 1913.
- ОЧАРАНИ КНЕЗ, ш. и. у 3 ч., од Ј. Плеџа, прев. П. П. — Н. Сад, 13-3 1886.
- ОЧЕВИ И ДЕЦА, — Ст. Бачеј, 1894.
- ОЧИНА МАЗА, др. у 3 ч., од Адолфа Ларонжа, прев. Сава Рајковић. — Н. Сад, 6-12 1881.

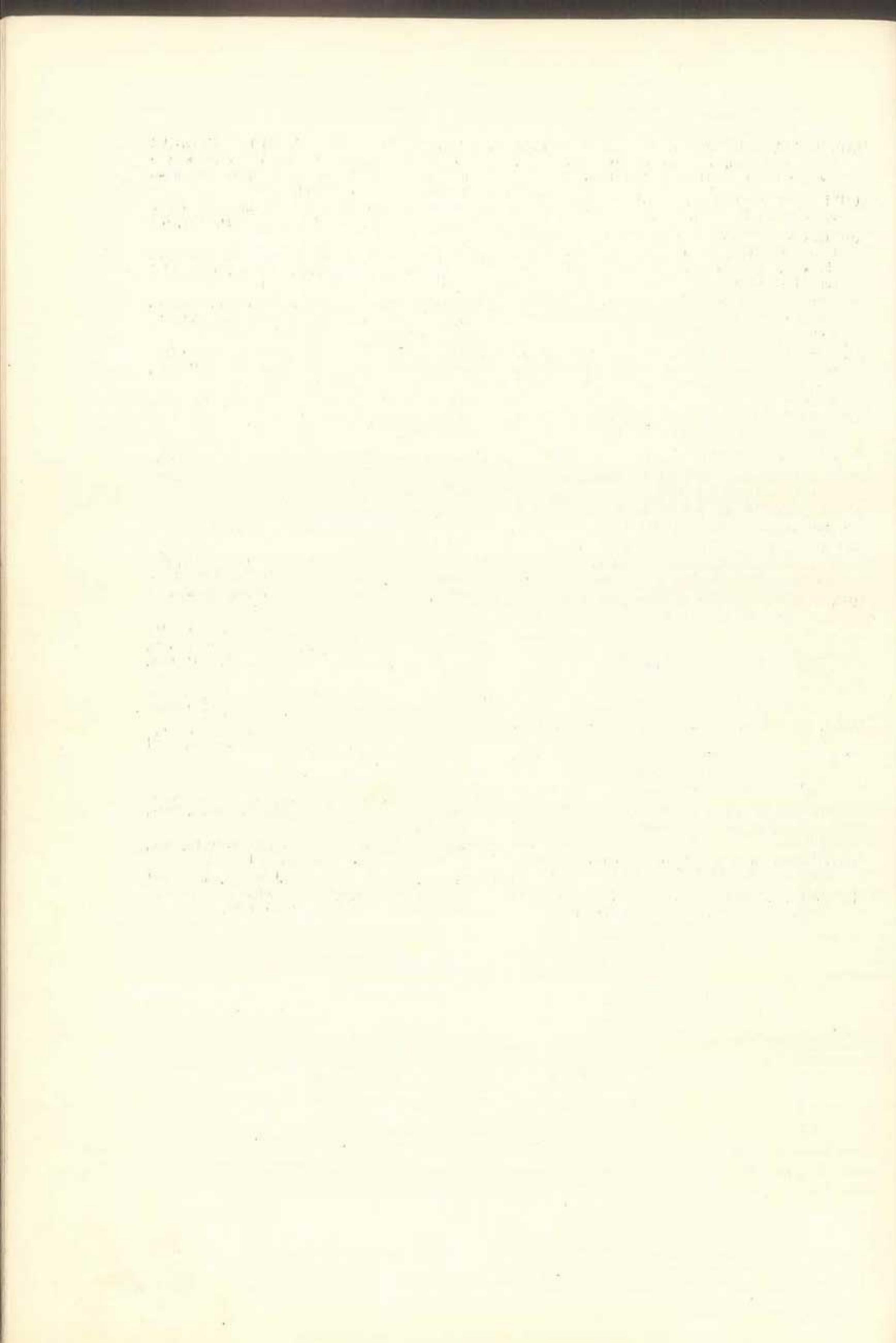
- ПАНА ЦИГАНКА, с мађарског. — Осијек, 12-11 1905.
- ПАРИСКА СИРОТИЊА, др. у 6 ч., од Ежене Ниса и Едуарда Брисбара, прев. М. И. Стојановић. — Панчево, 1871, Н. Сад, 18-3 1873.
- ПАРИСКИ КОЛОТЕР (LE GAMIN DE PARIS), п. и. у 2 ч., од Жана Бајара, прев. Лаза Телечки. — Панчево, 6-2 1867, Н. Сад, 17-9 1868.
- ПАРИСКИ КОЧИЈАШ, п. и. у 5 ч., прев. Манојло Хрвањанин-Србендић. — Н. Сад, 9-1 1870.
- ПАРНИЦА, ш. и. у 5 ч., од Родериха Бенедикса, прерадио Ђорђе Максимовић. — Сомбор, 24-1, Н. Сад, 2-6 1866.
- ПАРТИЈА ПИКЕТА, ш. и. у 1 ч., од Фурнијеа и Мајера, прев. Филип Оберкнешевић. — Панчево, 1870, Н. Сад, 8-4 1876.
- ПАСТОРАК, п. и., од Јосипа Е. Томића. — Осијек, 30-12 1905, Н. Сад, 15-2 1908.
- ПЕПЕЉУГА, од Бранислава Ђ. Нушића.
- ПЕПЕЉУГА, прича у 4 ч., од Р. П. Т. — Сомбор, 4-3, Н. Сад, 8-12 1904.
- ПЕРА СЕГЕДИНАЦ, тр. у 5 ч., од д-ра Лазе Костића. — Н. Сад, 26-1 1882.
- ПЕРИШОНОВ ПУТ (LE VOYAGE DE M. PERICHON), ш. и. у 4 ч., од Е. Лабиша. — Н. Сад, 19-11 1887.
- ПЕСНИК, — Панчево, 7-4 1905.
- ПИЈАНИЦА, ш. и. у 2 ч., прерадио Никола Ђурковић. — Н. Сад, 24-8 1861.
- ПИСМОНОША И ЊЕГОВА СЕСТРА (ER UND SEINE SCHWESTER) оп., од Берната Бухбиндера (Густав Клингер). — Ср. Митровица, 7-3 1913.
- ПИТ И ФОКС, ш. и. у 5 ч., од Рудолфа Готшала, прев. Веља Мильковић. — Н. Сад, 14-11 1887.
- ПИШЧЕВА КУБУРА И СЛАВА ПРОСТОГ НАРОДА, ш. и. у 2 ч., од Илије Округића. — Н. Сад, 22-2 1870.
- ПОВРАТАК, др. у 1 ч., од Срђана Туцића. — Осијек, 23-12 1905, Н. Сад, 1909-10.
- ПОД НОВИМ СЛЕМЕНОМ, сл. у 3 ч., од Мргуда (д-р Лаза Марковић). — Србобран, 1906.
- ПОД ОБЛАЦИМА, — Ср. Митровица, 6-6 1905.
- ПОД СТАРОСТ, цртица у 1 ч., од Бр. Ђ. Нушића — Сомбор, 14-2, Н. Сад, 27-11 1904.
- ПОДВАЛА, к. у 5 ч., од Мил. Ђ. Глишића. — Ср. Митровица, 1891, Н. Сад, 2-11 1891.
- ПОЗНАЈ СЕБЕ (CONNAIS-TOI), др., од Пола Ервијеа. — Ср. Митровица, 7-10 1911.
- ПОЗОРИШНЕ ЛУДОРИЈЕ в. ДРАМСКЕ ЛУДОРИЈЕ.
- ПОЗОРИШНО ДЕЛО, ш. и. у 5 ч., од Е. Хенлејеве, прев. Сава Петровић. — Рума, 22-7 1893, Н. Сад, 14-3 1895.
- ПОЕЗИЈА У ПРОЗИ (BÜRGERLICH UND ROMANTISCH), од Бауерифелда. — Осијек, 7-12 1905.
- ПОКЛОН, ш. и. у 1 ч., од К. А. Гернера, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 3-12 1887.
- ПОКОНДИРЕНА ТИКВА, ш. и. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 15-8 1861.
- ПОЛА ВИНА ПОЛА ВОДЕ, ш. и. у 1 ч., од Косте Трифковића. — Н. Сад, 9-5 1876.
- ПОЉУБАЦ, ш. и. у 1 ч., прерадио Никола Ђурковић. — Панчево, 31-12 1870, Н. Сад, 21-1 1872.
- ПОМОДАР (LE BOURGEOIS GENTILHOMME), ш. и. у 2 ч., од Молијера, прерадио Јован Ристић. — Н. Сад, 3-8 1861.
- ПОМОДАРКЕ (LES PRÉCIEUSES RIDICULES), ш. и. у 1 ч., од Молијера, прерадио Лаза Телечки. — Н. Сад, 11-10 1862.
- ПОП ДОБРОСЛАВ (DER PFARRER VON KIRCHFELD), сл. у 4 ч., од Л. Анценгрубера, прерадио Паја Адамов, муз. од Хуга Доубека. — Суботица, 1894, Н. Сад, 18-2, (2-III) 1895.
- ПОРУЧНИК РАЈФ (REIF-REIFLINGEN), ш. и., од Густава Мозера. — Осијек, 17-10 1905.
- ПОСЕТА, др. у 1 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 15-12 1904.
- ПОСЛАНИЧКИ АТАШЕ, ш. и. у 3 ч., од Х. Мејака, прев. Манојло Хрвањанин-Србендић, — Н. Сад, 8-3 1870.
- ПОСЛЕ ВЕНЧАЊА, ш. и. у 2 ч., од Родериха Бенедикса, прев. Филип Оберкнешевић. — Н. Сад, 2-6 1876.
- ПОСЛЕДЊА ВОЉА, ш. и. у 3 ч., од Косте Ристића — Н. Сад, 26-1 1879.
- ПОСЛЕДЊА ДЕСПОТИЦА СМЕДЕРЕВСКА, др., од Лазе Телечког. — Темишвар, 18-6 1867.
- ПОСЛЕДЊЕ ЉУБАВНО ПИСМО (LES PATTES DE MOUCHE), ш. и. у 3 ч., од Викторијена Сардуа. — Н. Сад, 9-4 1877.
- ПОСЛЕ ИГРАНКЕ в. ПОСЛЕ ПОНОЋИ.
- ПОСЛЕ ПИЈАНКЕ, л. у 1 ч., прерадио Лаза Телечки. — Н. Сад, 28-10 1868.
- ПОСЛЕ ПОНОЋИ в. ПОСЛЕ ИГРАНКЕ, ш. и. у 1 ч од Дикеа, прерадио Лаза Телечки. — Н. Сад, 21-4 1864.
- ПОСЛЕДЊИ ИДЕАЛ, ш. и. у 1 ч., од Илије И. Вукићевића. — Суботица, 10-4 1904.
- ПОСМРТНА СЛАВА КНЕЗА МИХАИЛА, од Ђорђа Малетића. — Београд, 30-10 1868.
- ПОТУРИЦА, др. у 4 ч., од Ивана Кукуљевића Сакчинског. — Н. Сад, 21-10 1868.
- ПОХОД НА СЕВЕР, др. у 4 ч., од Хенрика Ибзена, прев. Павле Ј. Мијатовић. — Бела Црква, 13-5 1903, Н. Сад, 13-12 1904.
- ПОШТЕЊАЦИ, ш. и. у 4 ч., од Т. Баријеа и Капандија, преп. Јован Хаџић мл. — Н. Сад, 21-2 1869.
- ПРВИ САСТАНАК (LA PREMIÈRE RENCONTRE), ш. и. у 1 ч., од Е. Скриба, посрбио И. Вучетић. — Н. Сад, 28-7 1866.
- ПРГАВ ЧОВЕК, — Вршац, 21-6 1903.
- ПРЕКИ ЛЕК, ш. и. у 1 ч., од Мите Калића — Н. Сад, 27-3 1886.
- ПРЕТЕНДЕНАТ И ПРОТЕКТОР, ш. и. у 1 ч., од Б. Фридриха, прев. Бранко Мушички. — Н. Сад, 9-2 1875.
- ПРЕХВАЛА, др. у 5 ч., од д-ра Јована Суботића — Н. Сад, 9-4 1864.
- ПРЕЦИОЗА, п. и. у 4 ч. с пев., од Пија Ал. Волфа, прев. М. Живковић, муз. од Вебера. — Т. Бачеј, 5-9, Н. Сад, 6-11 1904.
- ПРИБИСЛАВ И БОЖАНА, д-р у 4 ч., од Драг. Ј. Илића. — Н. Сад, 7-7 1898.
- ПРИЈАТЕЉИ, ш. и. у 1 ч., од Лазара Лазаревића. — Н. Сад, 23-7 1861.

- ПРИЛЕПЧИВО (EPIDEMISCH), ш. и. у 4 ч., од Ј. Б. Швајцера, прев. Паја Мостић. — Н. Сад 18-4 1879.
- ПРИСНИ ПРИЈАТЕЉИ (NOS INTIMES) ш. и. у 4 ч., од Викторијена Сардуа, прев. М. И. Стојановић. — Н. Сад, 24-1 1874.
- ПРКОС (DER EIGENSINN), ш. и. у 1 ч. с пев., од Родериха Бенедикса, прерадио Јован Андрејевић, муз. од Аксентија Максимовића. — Н. Сад, 6-1 1863.
- ПРОБА ЗА ОПЕРУ (DIE OPERNPROBE), оп. од Лорцинга. — Сомбор, 23-4 1902.
- ПРОВОДАЦИЈА, ш. и. у 3 ч., од Јулија Розена, прев. А. М. — Н. Сад, 30-4 1874.
- ПРОВОДАЦИЈЕ, ш. и. у 5 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 25-2 1884.
- ПРОДАНА НЕВЕСТА, о., од Б. Сметане. — Ср. Митровица, 28-10 1911.
- ПРОТЕКЦИЈА, к. у 5 ч., од Бр. Ђ. Нушића — Н. Сад, 17-3 1890.
- ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ СРПСКА, од Ђ. Малетића. — Београд, 30-11 1867.
- ПРЕТХОДНИЦА СРПСКЕ СЛОБОДЕ ИЛИ СРПСКИ ХАЈДУЦИ в. МИЉКО МРКОНИЋ.
- ПРУЖАЈ СЕ ПРЕМА ГУБЕРУ, ш. и. у 3 ч., од Станислава Богуславског. — Н. Сад, 15-4 1876.
- ПСИХЕ, к. у 3 ч., од Ива Војновића. — Суботица, 1898, Н. Сад, 14-5 1898.
- ПУКОВНИК ОД ОСАМНАЕСТ ГОДИНА ш. и. у 1 ч., од Мелвија, прев. Л. Телечки. — Сомбор, 3-2, Н. Сад, 31-5 1866.
- ПУНИЦА (MY WIFE'S MOTHER), ш. и. у 2 ч., од Карла Матјуса, прев. Коста А. Новаковић. — Н. Сад, 28-1 1864.
- ПУСТИЊАКОВО ЗВОНО, о. у 3 ч., од Мајара. — Н. Сад, 17-1 1902.
- ПУТ ОКО ЗЕМЉЕ ЗА ОСАМДЕСЕТ ДАНА, п. и. у 5 ч., од А. Денерија и Жила Верна, прев. Милер и Бадалић, муз. од Супеа. — Н. Сад, 25-12 1887.
- ПУТНИЦИ, ш. и. у 3 ч., од А. Винтерфелда, прев. Сава Петровић. — Вршац, 18-12 1879, Н. Сад, 3-12 1881.
- ПУЧИНА, др. у 4 ч., од Бр. Ђ. Нушића. — Н. Сад, 12-1 1902.
- РАДЕНИЧКА ПОБУНА (A STRAJK), п. и. у 3 ч., од Е. Сиглигетија и А. Балажа, прев. Ст. Дескашев, — Ср. Митровица, 1891. Н. Сад, 3-11 1891.
- РАЗБИЈЕНА ШОЉА, ш. и. у 1 ч., од Вермона и Лабиша, прерадио Л. Телечки. — Н. Сад, 24-1 1863.
- РАЗБОЈНИЦИ, др. у 5 ч., од Фр. Шилера, прев. Живко А. Шокорац и Мих. В. Вујић. — Панчево, 1870, Н. Сад, 25-1 1886.
- РАЗВЕДЕНА ЖЕНА (DIE GESCHIEDENE FRAU), оп., од Леа Фала. — Панчево, 15-5 1913.
- РАКИЈА п. и. у 3 ч. с пев., од Гезе Гардоњија, с муз. Исе Бајића, прев. Петар Крстоношић. — Панчево, 17-4, Н. Сад, 16-12 1907.
- РАНИЦАВЉЕВИ в. ЗАВАЂЕНА БРАЋА.
- РАСЕЈАНИ (DIE ZERSTREUTEN), водв., од Коцеља, прерадио Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 24-8 1861.
- РАСПИКУЋА (DER VERSCHWENDER), п. и. у 5 ч., од Ф. Рајмунда, прев. М. И. Стојановић. — Н. Сад, 29-3 1887.
- РАСТАВЉЕН, од д-ра Душана Ј. Диме. — Рума, 2-9 1897.
- РАТ У МИРНО ДОБА (KRIEG IM FRIEDEN) ш. и. у 5 ч., од Густава Мозера и Фр. Шентана, посрбно Бр. М. Јовановић. — Н. Сад, 17-1 1882.
- РЕВИЗОР, ш. и. у 5 ч., од Николе Гогоља, прев. Пера Тодоровић. — Сомбор, 6-3, Н. Сад, 23-11 1904.
- РЕЗЕРВИСТИНА ЖЕНИДБА, л. у 4 ч., од Дирија и Шивоа, прев. Арношт Грунд, муз. И. Штерна. — Н. Сад, 23-12 1909.
- РЕТКА СРЕЋА ш. и. у 1 ч., од Милеве Симићеве. — Н. Сад 16-2 1900.
- РИЂОКОСА (A VÖRÖS HAJU), п. и. у 3 ч., од Лукачија. — Н. Сад 20-2 1890.
- РИЧАРД III, одломак, од Шекспира, прев. др. Л. Костић. — Н. Сад, 20-4 1864.
- РКАЋ. п. и., од Петра Пеције Петровића. — Осијек, 17-12 1905.
- РОБ (A RAB), п. и. у 3 ч. од Е. Сиглигетија. — Н. Сад, 10-2 1874.
- РОБИЈАШЕВА ЂЕРКА в. ФАБРИЦИЈУСОВА ЂЕРКА (DIE TOCHTER DES HERRN FABRICIUS), п. и. у 3 ч., од А. Вилбрата, прев. Ј. Грчић. — Панчево, 1885, Н. Сад, 30-12 1885.
- РОМАН СИРОМАШНЕ ДЕВОЈКЕ, п. и. у 5 ч., од Жорж Сандове. — Н. Сад, 16-4 1877.
- РОМАН СИРОМАШНОГ МЛАДИЋА др. у 5 ч., од Октава Фејеа, прев. Св. Савковић — Н. Сад, 26-10 1868.
- РОМЕО И ЈУЛИЈА, тр. у 5 ч., од Шекспира, прев. д-р Л. Костић. — Н. Сад, 19-4 1875.
- РУКАВИЦА И ЛЕПЕЗА, ш. и. у 3 ч., од Бајара и Соважа, прев. Филип Оберкнежевић. — Н. Сад, 17-12 1869.
- САБЉА КРАЉЕВИЋА МАРКА в. МАРКОВА САБЉА.
- САВЕТ ГРАТИС, ш. и. у 1 ч., од Чарлса Денса, прев. Н. — Н. Сад, 12-2 1870.
- САЈЦИЈИН ШЕШИР, прерадио Јован Петровић. — Н. Сад, 14-3 1863.
- САЛИК МОЈЕ МИЛЕ (DAS PORTRAIT DER GELIEBTEN), од Леополда Фелдмана, прерадио Коста А. Новаковић. — Н. Сад 20-9 1862.
- САМРТНА ЗАМКА, др. у 5 ч., од Николе А. Поњохина, прев. Стеван Живковић. — Земун, 14-4 1899, Н. Сад 8-1 1900.
- САН И ЈАВА, др. у 3 ч., од др. Милана Јовановића, с муз. Алојза Милчинског. — Н. Сад, 7-4 1874.
- САН КРАЉЕВИЋА МАРКА, ал. у 3 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 8-9 1861.
- САН НА ЈАВИ, сл. у 1 ч., од д-ра Јована Суботића, с муз. Алојза Милчинског, с муз. Аксентија Максимовића. — Н. Сад, 14-1 1869.
- САФА (SAPPHO), тр. у 5 ч., од Фр. Грилпарцера. — Н. Сад, 21-12 1911.
- САЋУРИЦА И ШУБАРА, п. и. у 2 ч., од Илије Округића. — Н. Сад, 12-1 1869.
- СВАКОМ СВОЈЕ, сл. у 3 ч., од Љубе Миланова, с муз. Исе Бајића. — Н. Сад, 15-11 1909.

- СВАТОВИ, ш. и. у 3 ч. с пев., од Драг. Ј. Илија, с муз. Антонија Освалда. — Вел. Бечкерек, 1900, Н. Сад 11-11 1901.
- СВЕ ЗА СИНА (LE FILS DE GIBOYER), п. и. у 5 ч., од Емила Ожјеа, прев. Мил. Ђ. Глишић. — Н. Сад, 21-3 1887.
- СВЕКРВА, ш. и. у 1 ч., од Мите Калића. — Н. Сад, 1-1 1889.
- СВЕТ, к. у 4 ч., од Бр. Ђ. Нушића. — Земун, 20-5, Н. Сад, 1-12 1907.
- СВЕТИСЛАВ И МИЛЕВА, др. у 5 ч., од Јована Ст. Поповића, Вуковар, 11-11, Н. Сад, 26-12 1861.
- СВИЛЕНИ РУБАЦ, ш. и. у 3 ч., од Божидара Борђошког. — Н. Сад, 17-2 1890.
- СВИ СМО ИЗМИРЕНИ, ш. и. у 1 ч., од Велимира Ђорђевића. — Н. Сад, 21-3 1875.
- СЕБИЧЊАК (MOI), к. у 3 ч., од Е. Лабиша и Е. Мартена, прев. Стана Ђ. Глишићева. — Н. Сад, 2-6 1898.
- СЕВЕРО ТОРЕЛИ, др. у 5 ч., од Фр. Копеа, прев. Душан Л. Ђокић. — Панчево, 1895, Н. Сад, 11-3 1895.
- СЕДИ С МИРОМ, ш. и. у 1 ч., од Фр. Веја, прев. Бранко Рајић. — Н. Сад, 8-4 1876.
- СЕЉАК КАО МИЛИОНАР, п. и. у 5 ч., од Ф. Рајмунда, с муз. од Милекера, прев. А. М. — Н. Сад, 4-3 1890.
- СЕОБА СРБАЉА, др. у 5 ч., од Ђуре Јакшића. — Вршац, 18-6 1863, Н. Сад, 9-1 1864.
- СЕОСКА ЛОЛА (A FALU ROSSZA), п. и. у 3 ч. с пев., од Е. Тота, с муз. Даворина Јенка, прерадио Стеван Дескашев. — Н. Сад, 22-1 1884.
- СЕОСКА ПРОСТОТА (DIE EINFALT VOM LAND), ш. и. у 4 ч., од К. Тенфера, прерадио С. Д. К. — Н. Сад, 13-3 1873.
- СЕОСКА ШКОЛА, др. у 4 ч., од Р. Каствекија, прев. П. С. (Панта Срећковић) и А. М. Рада. — Н. Сад, 7-1 1874.
- СЕОСКО ЧАСТОЉУБЉЕ, — Сомбор, 14-2 1904.
- СЕСТРЕ, др. у 3 ч., од Евгенија Кумичића. — Н. Сад, 9-7 1898.
- СИРОТИЊСКИ АДВОКАТ, др. у 5 ч., од Пола Мориса. — Н. Сад 26-1 1884.
- СЛАННИК, ш. и. у 1 ч., од К. А. Гериера, прев. С. Д. К. — Н. Сад 26-1 1873.
- СЛАТКА ПОРОДИЦА, од Есмана. — Н. Сад, 1911.
- СЛЕПИ МИШ, оп. у 3 ч., од Јохана Штрауса. — Осијек, 17-11 1907, Н. Сад, 7-2 1908.
- СЛОБОДАРКА, др. у 5 ч., од Манојла Ђорђевића-Призренца. — Вршац, 1896, Н. Сад, 16-5 1898.
- СМРТ КНЕЗА ДОБРОСЛАВА, др. у 5 ч., од Матије Бана. — Н. Сад, 15-8 1866.
- СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА, драмска песма у 3 певања, од Ива Војновића. — Н. Сад, 18-2 1908.
- СМРТ СТЕВАНА ДЕЧАНСКОГ, др. у 5 ч., од Јована Ст. Поповића. — Н. Сад, 14-9 1861.
- СНЕЖАНА (SCHNEEWITTCHEN), др., од К. А. Гериера. — Вршац, 1-1 1913.
- СОЦИЈАЛНЕ ДЕМОКРАТЕ, ш. и. у 3 ч., од Косте Ристића. — Н. Сад, 22-5 1877.
- СПЛЕТКА И ЉУБАВ (KABALE UND LIEBE), др. у 5 ч., од Фр. Шилера, прев. Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 18-1 1862.
- СПЛЕТКАШЕВИЋ (LES FOURBERIES DE SCAPIN), од Молијера, прерадио Лаза Телечки. — Н. Сад, 30-9 1862.
- СПРЕМА СЕ НА БАЛ, ш. и. у 1 ч. с пев., од Ј. Ј. Станковског, прерадио Ј. — Панчево 1886, Н. Сад, 16-1 1886.
- СРЕЋА И ЉУДИ, ш. и. у 1 ч., од Илије Вукићевића. — Суботица, 10-4 1904.
- СРПСКЕ ЦВЕТИ, др. у 4 ч. с пев., од Матије Бана. — Н. Сад, 6-4 1875.
- СТАНОЈЕ ГЛАВАШ, тр. у 5 ч., од Ђуре Јакшића. — Т. Бачеј, 20-8 1900, Н. САД, 18-11 1901.
- СТАРИ БАКА И ЊЕГОВ СИН ХУСАР (A VÉN BAKANCSOS ÉS FIA A HUSZÁR), п. и. у 3 ч., од Ј. Сигетија, прерадио Јован Ђорђевић и Лаза Илић. — Н. Сад 14-2 1863.
- СТАРИ КАПЛАР п. и. у 5 ч., од Карла Жујина и Рајхарта, с муз. Ивана Зајца, прев. Д. Јоксић. — Н. Сад, 25-3 1876.
- СТАРИ КОВАЦИЈА (LE VIEUX ÉLEVEUR D'ABEILLES), ш. и. у 2 ч., од Л. Мерсијеа, прерадио Светозар Савковић. — Н. Сад, 31-3 1864.
- СТЕВАН, ПОСЛЕДЊИ БОСАНСКИ КРАЉ, тр. у 5 ч., од Мите Поповића. — Н. Сад, 30-1 1884.
- СТРАХ ОД РАДОСТИ, — Панчево, 4-3 1899.
- СТРАШАН ДАН, л. у 3 ч., од Мргуда (д-р Лазе Марковића) с муз. Исе Бајића. — Панчево, 7-3 1907.
- СТРЕЛАН (WILDFEUER), др. у 5 ч., од Фридриха Халма, прев. Јован Грчић. — Панчево, 1885, Н. Сад, 2-1 1886.
- СТРИЦ, п. и. у 5 ч., од саксонске принцезе Амалије, прев. Јован Ђорђевић. — Н. Сад, 16-5 1876.
- СУДИЈА У НЕПРИЛИЦИ, — Осијек, 23-10 1903.
- СУЂАЈЕ, муз. драмолет, од Љубинка, муз. Јосифа Маринковића. — Осијек, 23-11 1903. Н. Сад, 14-11 1904.
- СУЗЕ, сл., од Петра Петровића. — Н. Сад, 5-12 1909.
- ТАЈНИ АГЕНТАТ, ш. и. у 5 ч., од Ф. Б. Хаклендера, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 3-4 1875.
- ТАКО ЈЕ МОРАЛО БИТИ, др. у 4 ч., од Бр. Ђ. Нушића. — Панчево, 27-3 Н. Сад, 3-11 1901.
- ТАКО ТИ ЈЕ ТО У СВЕТУ ДЕТЕ МОЈЕ, к. у 2 ч., од Ђ. Галине, прев. Г. Р. — Н. Сад, 1-12 1901.
- ТАМНИЦА (DAS GEFÄNGNIS), од Родериха Бенедикса, прерадио Лаза Телечки. — Н. Сад, 16-7 1866.
- ТВРДО СРЦЕ, п. и. у 1 ч., од Станислава Лесера, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 11-1 1879.
- ТЕЛЕГРАМ, ш. и. у 1 ч., од Густава Пф. Моравског, прев. Сава Рајковић. — Н. Сад, 19-12 1869.
- ТЕРА ОПОЗИЦИЈУ, ш. и. у 1 ч., од Косте Трифковића. — Н. Сад, 28-4 1876.
- ТОСКА, др. у 4 ч., од Викторијена Сардуа, прев. Н. — Н. Сад, 11-11 1904.
- ТРАЖИ СЕ ВАСПИТАЧ, ш. и. у 2 ч., од Декурсена и Џемса, прев. Мих. Хрванић-Србендин. — Н. Сад, 14-11 1869.
- ТРГОВИНА ЈЕ ТРГОВИНА (LES AFFAIRES SONT LES AFFAIRES), од Октава Мирбоа, прев. Ј. — Панчево, 14-4, Н. Сад, 29-11 1907.

- ТРИ БЕКРИЈЕ (DER BÖSE GEIST LUMPACI -VAGABUNDUS), ш. и., од Нестроја. — Н. Сад, 31-12 1911.
- ТРИ БРАЧНЕ ЗАПОВЕСТИ (HÁZASSÁGI HÁROM PARANCS), ш. и. у 3 ч. с пев., од Е. Сиглиетија, прерадио Јустин М. Шимић, с муз. Слављуба Лжичара. — Н. Сад, 24-11 1874.
- ТРИ ЖЕНЕ У ЈЕДАН МАХ, ш. и. у 1 ч., од Е. Скриба, прерадио Александар Космар, прев. Окомир. — Н. Сад, 16-11 1891.
- ТУБИНКА, п. и. у 5 ч., од Александра Диме сина, прев. В. М. Јовановић. — Панчево, 7-3 1889, Н. Сад, 24-2 1890.
- ЋУШКА ПОШТО ПОТО, ш. и. у 1 ч., од Димитира, прерадио Ђорђе Рајковић. — Н. Сад, 11-2 1869.
- У БАЛЧАКУ МАЧА, ш. и., од Хосеа Ечегареја. — Н. Сад, 4-11 1913.
- УБИЦА, др. у 5 ч., од Едгара Плувијеа, прев. Драгутин П. Јовановић. — Н. Сад, 25-3 1887.
- УГАШЕНО ОГЊИШТЕ, — Ст. Пазова 1914.
- УДАДБА ИЗ НАКЛОНОСТИ, од Е. Скриба, прев. Л. Телечки. — Београд, 24-10 1867.
- УДАДБА ПО МОРАЊУ, сл. у 5 ч., од Косте Радуловића. — Н. Сад, 8-3 1884.
- У ДОЛИНИ, др. у 3 ч., од Хосеа Ечегареја, прев. Х. С. Давичо. — Вршац, 5-7 1903, Н. Сад, 30-12 1904.
- У ЗАПАРИ, ш. и., од Л. Мргуда (д-р Лаза Марковић). — Н. Сад, 10-1 1914.
- У ЈАВНОМ ЖИВОТУ, — Ст. Пазова 1899.
- УКРОЂЕНА ГОРОПАД, ш. и. у 4 ч., од Шекспира, прев. Милан Костић. — Н. Сад, 3-2 1869.
- У ЛАЖИ ЈЕ ПЛИТКО ДНО (IL BUGGIARDO), п. и. у 1 ч., од К. Голдонија, прерадио Ђ. Максимовић. — Н. Сад, 26-7 1862.
- УЛТИМО, ш. и. у 5 ч., од Г. Мозера, прев А. М. — Н. Сад, 7-5 1877.
- УЊКАВА КОМЕДИЈА ИЛИ КИЦОШ МАТА, БАЛАВИ ЂУРА И ДРЉАВИ СТЕВА, сл. с пев., од Илије Округића. — Н. Сад, 6-1 1870.
- УОБРАЖЕНИ БОЛЕСНИК (LE MALADE IMAGINAIRE), ш. и. у 2 ч., од Молијера, прерадио Л. Телечки. — Н. Сад, 9-8 1862.
- У ПЕТАК, ш. и. у 1 ч., од Зигмунда Шлезингера, прев. М. Хрванић-Србендић. — Панчево, 24-10 1872.
- УРИЈЕЛ АКОСТА, тр. у 3 ч., од Карла Гуцкова. — Н. Сад, 2-12 1913.
- УРОШ V И МАТИ МУ ЈЕЛЕНА, др. у 5 ч., од Матије Бана. — Београд, 2-12 1867.
- УСКОЧКИЊА, сл. у 3 ч. с пев. од Л. Мргуда (д-р Лаза Марковић). — Н. Сад, 29-11 1909.
- У СНУ И НА ЈАВИ в. ЦРКАО МАГАРАЦ, др. у 4 ч., од Т. Баријера и А. Жена, прев. Бранко Рајић. — Н. Сад, 30-5 1876.
- УТОПЉЕНО ЗВОНО (DIE VERSUNKENE GLOCKE) од Герхарда Хауптмана, прев. Риста Одавић. — Н. Сад, 24-1 1912.
- У ХИПНОЗИ, др. у 3 ч., од д-ра Миладина Свињарева. — Н. Сад, 30-12 1913.
- У ЦИВИЛУ, — Панчево, 4-3 1899.
- УЧИТЕЉИЦА, п. и. у 3 ч., од И. Бродија. — Н. Сад, 1911.
- УЧИТЕЉИ СТАРА И НОВА КОВА (FLACHSMANN ALS ERZIEHER) ш. и. у 3 ч., од Ота Ериста Шмита, прерадио Милан Ђурчин. — Панчево, 17-1 1903.
- ФАБРИЦИЈУСОВА ЂЕРКА в. РОБИЈАШЕВА ЂЕРКА.
- ФАБРИЧАР, п. и. у 3 ч. од Девријена по Сувестру, прев. Јован Стефановић-Виловски — Н. Сад, 7-11 1869.
- ФАУСТ, тр. у 6 раздела, од Гетеа, прев. Милан Савић. — Н. Сад, 8-4 1886.
- ФЕДОРА, др. у 4 ч., од В. Сардуа, прев. Ј. Мишкатовић. — Н. Сад, 5-12 1887.
- ФЕРНАНДА, п. и. у 4 ч., од В. Сардуа, прев. Милка Марковић. — Сомбор, 1900, Н. Сад, 13-11 1901.
- ФРАНСИЈОН, к. у 3 ч., од А. Диме сина, прев. М. Р. Поповић. — Сомбор, 15-2 1902, Н. Сад, 24-11 1904.
- ФРАНЦУСКО-ПРУСКИ РАТ, ш. и. у 1 ч.. од К. Трифковића. — Панчево, 1870.
- ФРЕНОЛОГ, ш. и. у 1 ч., од Јустуса (граф Геза Зичи), прев. А. Сандић. — Н. Сад, 11-4 1873.
- ФРИШЕ ФИРЕ, ш. и. у 1 ч. од Косте Ристића (Милан Савић). — Н. Сад, 24-2 1879.
- ФЛОРЕНТИНСКИ ШЕШИР (UN CHAPEAU DE PAILLE D'ITALIE), од Лабиша и Марк-Мишела. — Осијек, 1905.
- ФРОМОН И РИСЛЕР, др. у 5 ч., од А. Додеа и А. Белоа. прев. Мих. Р. Поповић. — Н. Сад, 20-1 1900.
- ФУРШАМБОЛОВИ (LES FOURCHAMBAULTS), п. и. у 5 ч., од Ожјеа, прев. Бранко Мушићки. — Н. Сад, 13-3 1884.
- ХАМЛЕТ, тр. у 5 ч., од Шекспира, прев. д-р Л. Костић. — Н. Сад, 19-3 1896.
- ХАНЕЛА (HANNELE'S HIMMELFAHRT), виђење и јава у два раздела с пев. и музиком, од Г. Хауптмана, прев. Сава Петровић. — Н. Сад, 11-7 1898.
- ХАСАНАГИНИЦА, др. слика, од Ал. Шантића. — Н. Сад, 12-1 1912.
- ХЕРЦЕГ ВЛАДИСЛАВ, тр. у 5 ч., од д-р Ј. Суботића. — Вуковар, 14-11, Н. Сад, 14-12 1861.
- ХЕТМАН (L'HETMAN), др. у 5 ч., од Павла Деруледа, прев. д. л. Ђокић — Н. Сад, 20-1 1896.
- ХОМЕОПАТСКИ ЛЕК. прерадио С. Поповић. — Н. Сад, 15-7 1862.
- ХРИСТИФОР КОЛУМБ, од Метепе и Бареа, прев. Мил. Ђ. Глишић. — Панчево, 1893.
- ЦАР ДУШАН СИЛНИ, тр. у 5 ч., од Милоша Цветића. — Вел. Кикинда, 29-10 1902, Н. Сад, 8-11 1904.
- ЦАР ЈОВАН, тр. у 5 ч., од Мите Поповића. — Н. Сад, 26-12 1881.
- ЦАР ЛАЗАР, тр. у 5 ч., од Матије Бана. — Н. Сад, 11-4 1887.
- ЦАР ПЕТАР ВЕЛИКИ КАО ЛАЂАР, ш. и. у 2 ч., од Мелвија, Мерла и Бааријеа, прев. Мил. И. Стојановић. — Панчево, 1871.
- ЦАР ПРОВОДАЦИЈА, ш. и. у 4 ч., од Милана Савића. — Н. Сад, 15-12 1901.

- ЦАРЕВ ГЛАСНИК, сценички комад у 10 сл. с пев., од П. Ота, прев. Милан Матејић, с муз. Айт. Освалда. — Н. Сад, 27-1 1905.
- ЦВРЧАК, п. и. у 5 ч., од Ш. Бирх-Пфајфер, прев. С. Д. К. — Н. Сад, 9-7 1866.
- ЦВРЧАК У МРАВИЊАКУ (LA CIGALE ENTRE LES FOURMIS), ш. и. у 1 ч., од Легувеа и Лабиша, прев. Бранко М. Јовановић. — Н. Сад, 18-1 1879.
- ЦЕЗАРЕВ ТЕСТАМЕНТ. к. у 3 ч., од Адолфа Белоа и Е. Вијтара, прев. Живко Милосављевић. — Н. Сад, 10-2 1896.
- ЦИГАНИН (A CZIGÁNY), п. и. у 3 ч. с пев., од Е. Сиглигетија, посрбно Јустин М. Шимић, с муз. Алојза Милчинског. — Н. Сад, 15-12 1873.
- ЦРВЕНИ ТАЛАР (LA ROBE ROUGE), од Ежене Бриса. — Вел. Бечкерек, 1-6 1902.
- ЦРКАО МАГАРАЦ в. У СНУ И НА ЈАВИ.
- ЦРНА ПЕГА, др. у 3 ч., од Г. Чикија, прев. Ј. Грчић. — Ириг, 9-7 1887.
- ЦРНИ ДОКТОР, др. у 6 ч., од Анисе Бурже и Диманоара. — Н. Сад, 28-3 1876.
- ЦРНИ КРАЉ СА СМЕЋА, сл. у 4 ч. с пев., од Пере Данкулова, с муз. Прајза-Јаворског. — Панчево, 26-3, Н. Сад, 23-12 1901.
- ЦРНОГОРЦИ, др. у 3 ч. с пев., од Ј. Ц. и О. В. — Н. Сад, 23-4 1876.
- ЧАНКОЛИЗИ, к. у 5 ч., од Едварда Љубовског, прев. Рајко. — Н. Сад, 12-3 1896.
- ЧАР ВАЛЦЕА, оп. у 3 ч., од Оскара Штрауса. — Н. САД, 2-12 1909.
- ЧАСТ, др. у 4 ч., од Х. Судермана. — Н. Сад, 1911.
- ЧАША ВОДЕ (LE VERRE D'EAU), ш. и. у 5 ч., од Е. Скриба, прев. Владислав Вежић. — Н. Сад, 25-2 1869.
- ЧЕЛИК-ЧОВЕК (A VASEMBER), тр. у 4 ч., од Г. Чикија, прев. Ј. Грчић. — Н. Сад, 4-12 1891.
- ЧЕСТИТАМ, ш. и. у 1 ч., од К. Трифковића. — Панчево, 21-3 1871, Н. Сад, 16-4 1873
- ЧЕТИРИ АДВОКАТА. ш. и. у 3 ч., прерадио Стеван Павловић. — Н. Сад, 17-3 1864.
- ЧЕТИРИ ЖЕНЕ ПОД ЈЕДНИМ КРОВОМ (QUATTRO DONNE IN UNA CASA), к. у 3 ч., од Пајса Ђакометија, прев. Михаило Добрић. — Н. Сад, 9-11 1904.
- ЧЕТИРИ МИЛИОНА РУБАЉА, ш. и. у 3 ч. с пев., од Стевана Ј. Јефтића. — Н. Сад, 6-4 1886.
- ЧЕТИРИ ПИСМЕНА. ш. и. у 1 ч., прерадио Ђорђе Поповић-Даничар. — Н. Сад, 17-5 1862.
- ЧИКИНА КУЋА, к. у 3 ч., од И. И. Мјаснициког, прев. Ј. Веселиновић. — Панчево, 1895, Н. Сад, 29-2 1896.
- ЧОВЕК БЕЗ ПРЕДРАСУДЕ (DER MANN OHNE VORURTEIL), ш. и. у 5 ч., од Сахер-Мазоха, прев. Н. — Н. Сад, 12-12 1881.
- ЧУЧУК—СТАНА, сл. у 3 ч. спев., од Милорада М. Петровића, с муз. Исе Бајића, — Н. Сад, 16-1 1910.
- ШАЉИВА ИГРА (EIN LUSTSPIEL), ш. и. у 4 ч., од Р. Бенедикса, прерадио Владан Арсенијевић. — Н. Сад, 4-12 1869.
- ШАРАН, ш. и. у 1 ч., од Јована Јовановића-Змаја. — Срп. Митровица, 20-6 1864, Н. Сад, 2-7 1866.
- ШАРЛАТАНИЗАМ, ш. и. у 1 ч., од Скриба, прев. М. Ф. Х. и Н. Ј. М. — Н. Сад, 18-12 1874,
- ШВАЉА, п. и. у 4 ч., од Лукијана Тривунова Бранковића. — 17-11 1901.
- ШЕЛЕРОВ ПАНСИЈОН, — Панчево, 21-4 1905.
- ШКОЛСКИ НАДЗОРНИК, ш. и. у 1 ч., с пев., од К. Трифковића. — Вршац, 1871, Н. Сад, 19-1 1873.
- ШОКИЦА, п. и. у 5 ч. с пев., од Илије Округића. — Суботица, 1892, Н. Сад, 26-2 1895.
- ШОЉА ТЕЈА, ш. и. у 1 ч., од Нитера и Дерлеја, прев. Гига Гершин. — Панчево, 2-11 1872, Н. Сад, 8-12 1873.
- ШТЕДИОНИЦА, — Панчево, 1890.
- ШТОМФАЈЕВИ, п. и. у 3 ч., од Г. Чикија, прев. Милан А. Јовановић. — Вел. Кикинда, 1888, Н. Сад, 20-1 1890.
- ШУМАРЕВА КРИСТА (FÖRSTER-CHRISTL), оп., од Бухбиндера. — Вршац, 4-1 1913.
- ШУМСКА РУЖА (DIE WALDROSE), ш. и. у 1 ч., од В. Милера, прерадио Спира Димитровић-Которанић. — Н. Сад, 24-11 1881.

РЕГИСТАР

Абоњи Лајош 30 140
 Адамовић Никола 35 36
 Адамовићева 2 36
 Адамовићева Тинчика 74
 Адамовићка 35 38
 Аделсхајмова Марија 57
 Албини Срећко 104 137
 Алмажановић Раденко 116
 Амалија, саксонска принцеза 27 147
 Андраши Јулије 115
 Андрејевић Јован 146
 Андрић Милан 140
 Андрић Никола 61 79 137 144
 Антонијевић Јован 91 96 100 105
 Анђелић 5
 Анценгрубер Лудвиг 60 145
 Араго 139
 Арачки 63
 Ариу 5 138
 Арсенијевић Владан 8 139 149
 Арсеновићка Тода 113
 Атанасијевић 40
 Атанацковић Нићифор 133
 Атанацковић Платон 52 71

Бадалић 146
 Бадрљица Јулијана 33
 Бадрљица Стеван 33
 Бајар Жан 5 8 16 24 46 123 138 141—143
     145 146
 Бајерлајн Фр. 79 143
 Бајин Стеван 63
 Бајић Иса 65 73 80 88 89 94 113 129 139 140
     142 143 146 147 149
 Бакаловић Ђорђе 46 56 60 87 94
 Бакаловићка Сара 46 48 54 58 63 66 68 69 73
     90 94 101
 Балаж А. 53 146
 Бан Матија 22—24 38 45 122 139 141 143 147
     148
 Банвић Теодор 20 138
 Бандићка-Телечки Даница 61 124 139
 Бандобранска Дарinka 40 42
 Банић М. 40 42
 Банковић Ђорђе 32
 Барбарић Миливој 36 38
 Барбије Жил 62 141
 Баре 57 148
 Барије Теодор 5 27 74 143 145 148
 Барјактаровић Душан ст. 62 75 78
 Барјактаровићка Јелена 74 76 79
 Бати Леон 79 140 142
 Бајернфелд Едуард 86 145
 Бајс Мануел Томајо 144
 Бачвански Алекса 102 103
 Беговић Милан 113—116

Белић 14 144
 Бело Адолф 61 69 148 149
 Бенедикс Родерих 8 14 16 20 21 27 33 123
     139 140 142 144—147 149
 Бернар Сара 46
 Бернштен Анри 94 96 137 141
 Бертон Ћијер 142
 Берцик Арпад 104 143
 Бесхидов Јан в. Паљарик Ј.
 Биберовић 57
 Бинички А. 113
 Бинички Станислав 104 108 144
 Бирх-Пфајфер Шарлота 12 14 15 24 123 139
     140 142 143 149
 Бисон Александар 69 75 139 140
 Битонг 137
 Бихерт Ернест 144
 Блум Ернест 61 94 96 142 144
 Блум Фридрих 46 68 142
 Блументал Оскар 53 78 89 107 139 141
 Боарије 9 148
 Богдан Даница 74
 Богићевић Војислав 106
 Богуславски Станислав 27 146
 Боде Ж. 143
 Божковић Јеврем 15 29 33
 Боздеха Емануел 73 139
 Бојанов Ј. 113
 Бокор 34
 Борђошки Божидар 48 147
 Бортон Ћијер 89
 Ботић Андирија 70 73
 Бошковић 28
 Бошковић Јован 58 102
 Бошковић Сретен 29
 Бошњаковић М. 120
 Бошњаковић Младен 28 143
 Брадићева Д. 68
 Брандон Тома 65 141
 Брани Петар 5 12 15
 Бранковић Лукијан Тривунов 73 74 143 149
 Брановачки Ђена 135
 Брановачки Ида 36 135
 Брановачки М. 74
 Брановачки Стеван 11 18 19 23 36 135
 Брахфогл Албрехт Е. 72 143
 Брашованова Тинка в. Лукићка Т.
 Брежовски М. 68
 Брежовски Максим 133
 Брзак Драгомир 60 94 139
 Бријес Ежен 74 149
 Брисбар Едуард 9 145
 Бэкићева Смиљка 40 41 46
 Броди Шандор 104 148
 Броничер 83 137
 Бугарески Коста 80
 Будимир Ј. 68

Буњић Јосип 16 29
 Бурже Аниса 27 149
 Бухбиндер Беријат 111 145 149
 Буш Вилхелм 65 137
 Бушарди Жозе 35 36 137
 Бушерон М. 78 141
 Бушине 104 144

 Вајлд Оскар 79 142
 Вајлен Јозеф 21 139
 Вал Антон 38 138
 Валабрег Албин 53 60 61 137 139
 Вањек Фрања 129
 Васиљевић Коста 40 41 49 53 54 63 66 68 75
     79 89—91 94 95 100 106 107 120 129
 Васиљевићка Даница 49 94 100 101 107 120
 Вебер Карл Марија 69 78 116 135 138
 Вежић Владислав 5 149
 Веј Ф. 27 147
 Верга Ђ. 75 141
 Верди Ђузепе 74
 Вермон 146
 Верн Жил 46 146
 Вернон 139
 Веселиновић Јанко 40 60 61 70 139 149
 Весићева Даница 53 58 63 68
 Весићева Јелена 53 58 63
 Вест 14
 Видуловић 139
 Вијтар Едмунд 61 149
 Вилбрант Адолф 28 38 41 123 137 143 146
 Виловац Војислав 74 120
 Виловац Катица 74 120
 Вилхелм Александар 24 140
 Вильемс Ј. Т. 9 142
 Винтерфелд Адолф 8 9 32 35 123 140 143
     146
 Вилхелм Ериест 66
 Влаховић П. 129
 Војновић Иво 65 90 123 146 147
 Волф Пије Ал. 78 145
 Волцоген Ериест 79 144
 Вранешевић Михајло 29
 Врањешевић Ст. 6
 Врга Никола 46
 Вуја Мара 58
 Вујић Јоаким 44 133
 Вујић Михајло В. 9 24 146
 Вујићка Софија 5 12 29 30 33 40 46 53 54
     58 63 65 68—70 73 81—83 87 95 110
 Вујичићева Ленка 68
 Вујковић Светозар 30 32
 Вукићевић Ђура 143
 Вукићевић Илија И. 78 145 147
 Вучетић Илија 53 77 145

 Гаво Пол 89 113 138 142
 Гаврила Емил 62 77
 Гавrilović Милорад 33 36 38 63 90 120
 Гајар Љ. 5 144
 Гал Фрања 48 56 60 71 137 141
 Галац Б. 37 137
 Галина Ђ. 73 147
 Гангхофер Лудвиг 83 137
 Гардоњи Геза 88 146
 Гере Карло 69 140
 Герик 143
 Гершић Глиша 14 39 144 149
 Гернер К. А. 12 14 16 46 110 123 143—145 147
 Гете Јохан Волфганг 41 148

Геци Стеван 89 139
 Гирит Ото 28
 Глишић Милован 39 41 43 48 53 57 60 61 123
     138—140 143—145 147 148
 Глишићева Станка Ђ. 61 66 123 137 144 147
 Гоголь Никола 50 75 78 88 123 139 146
 Голдони Карло 123 133 144 148
 Горки Максим 94 143
 Готшал Рудолф 46 145
 Гошић Никола 105 116
 Гошићка Александра 105 107
 Гргурова Милка 14 38 69
 Григоријевић М. 62
 Грилпарцер Франц 104 146
 Грос Фрида 104
 Грујић Јуђен Г. 73 89 139 143
 Грунд Арношт 94 146
 Грчић Јован 8 12 13 16 28 38 39 41 46 48 54
     62 66 67 69 73 74 78 79 83 88 89 90 91
     94—97 105 106 110 113 115—117 119 120
     123 136—138 140—144 146 147 149
 Грчка С. 113
 Гуцков Карл 106 148

 Дабижин Кузман 32
 Давис Густав 88 143
 Давичо Хаим 61 66 79 123 144 148
 Данкулов Пере 70 104 140 149
 Данкулова Драгиња 137—139
 Дверж 14 140
 Двилнел 14 140
 Девријен 8 148
 Дезожије М. 142
 Декурсен 8 147
 Делавињ Казимир 5 38 139 142
 Делакур 27 31 48 137 142 143
 Делини Коста 49 57 94
 Денери Адолф 12 46 141 142 146
 Денерил 90 139
 Денс Чарлс 8 146
 Деренчин Маријан 104 142
 Дернеј 14 149
 Дерулад Пол 61 148
 Десимировић Андрија 31 33 42
 Дескашев Стеван 37 45 53 57 60 142 146 147
 Дефорж 27 138
 Диверије 143
 Дијана Мануел Хуан 142
 Дике 28 145
 Дима Александар-отац 24 54 141
 Дима Александар-син 48 61 78 90 123 138
     141 148
 Дима Душан Ј. 65 146
 Дианоар Филип 5 8 27 28 79 138—141 148 149
 Димитријевић Марија 37
 Димитријевић Миша 141 142
 Димитријевић Миша К. 33 35 38 39 46 47 49 50
 Димитријевићка Савета 33 40 48
 Димитровић-Которанин Спира (С. Д. К.)
     8 9 16 20 24 35 46 123 138 140 142 144 147 149
 Динић Милош 36 38 63 66 68—71 76 95 100
     106 107 115 117 120 129
 Динићка Јубица 36 38 68 95 106 107 111 120
 Динуловић Иван 105—107
 Динуловић Светислав 27 28 76 87
 Дири Ари Алфред 94 146
 Добриновић Јован 102
 Добриновић Пере 20 22 24 30 35 36 39 41
     42 46 48 49 53 54 58 60 61 63 64 66 68—70
     73—75 79 81 84—89 93—97 100—104 107—109
     120 129

- Добриновића Зорка 38 63 66 68 73 76 123
     129 138 139 141
 Добриновића Јелисавета (Јеца) 28 30 37—39
     42 49 61 66 110
 Добрић Михаило 78 149
 Доде Алфонс 69 148
 Докић Ј. 75
 Доубек Хуго 54 56 60 61 63 66 129 137 140
     141 145
 Драгашевић Јован 137
 Драгојевић Јован М. 35 109
 Дрегель Гabor 94 139
 Дрост 14
 Дуза Ђока 133
 Дузе Елеонора 58
 Дунђерски Гедеон 19
 Дунђерски Лаза 55 59 135
 Душановић Јевта 58 68 72 73 81 88 94 117
 Душановић Милорад 120
 Душановића Љубица 58 68
 Докић Душан Л. 60 61 69 72 139 140 142 147 148

 Ђакомети Паоло 78 149
 Ђокић Душан Л. 60 61 69 72 139 140 142
     147 148
 Ђорђевић Велимир 24 147
 Ђорђевић Владан 8 143
 Ђорђевић Јован 11 14 15—17 20 24 27 38 44
     45 58 63 67 71 92 102 110 118 123 134 137
     138—140 142—144 146 147
 Ђорђевић Цоца 90
 Ђорђевић-Призренач Манојло 65 66 140 147
 Ђорђевића Јелена 43
 Ђорић Никола В. 39 63 138 142
 Ђурђевић Светислав 38 41
 Ђурић Н. 104 144
 Ђуришић Зорка в. Добриновић З.
 Ђуришић Светислав 102
 Ђурковић Никола Стеван 9 123 134 138 145

 Елснер 64 139
 Елц Александар 144
 Ервије Пол 104
 Еркман Емил 43 63 140
 Есман 104 147
 Ечегареј Хосе 61 68 79 113 123 138 148

 Жагровић Иван 54
 Жанова Даница в. Васиљевића Д.
 Жен А. 27 148
 Жене Р. 137
 Живковић Васа 14
 Живковић Михаило 46 78
 Живковић Стеван 69 146
 Живојновић Јован 73
 Жигровић Иван 54 138
 Жијен 12 142
 Жикић Јефта 53
 Жикић Катица 53
 Жујин Карло 27 147

 Зајц Иван 14 69 73 129 140 141 147
 Зичи Геза 16 148
 Зорић Никола 5 21 28 32
 Зорићева Љубица 22 30 32
 Зоричић Антоније 24 142

 Ибзен Хенрик 60 79 88 89 123 125 139 143—145
 Ивановић Васа 70 105 120
 Иваштанин С. 63

 Јиковић Н. 49
 Игњатовић Мојсије 133
 Иго Виктор 24 108 140 142
 Иго Шарл 21
 Илић Војислав 83
 Илић Драгутин Ј. 45 49 53 66 73 105 123 138
     140 145 147
 Илић К. 63
 Илић Тодор 46 48
 Иличић Јубиша 63 89
 Иличића Десанка 63 89
 Илкић Милан
 Исајловић 46
 Ифланд А. Б. 20 141

 Јакоби Вилхелм 94 97 144
 Јанковић Ђура 8 31 44 45 73 123 141 147
 Јанковић Гавра 39 135
 Јанковић Драгомир 57
 Јанковић Ђушан 16
 Јанковић Евген 74
 Јанковић Емануило 133
 Јанковић Паја 101
 Јевтић Стеван 40 41 77 149
 Јелисејић Марко 133
 Јенко Даворин 12 15 37 53 60 66 69 79 129
     139 143 147
 Јеремић Ђорђе 5 144
 Јовановић Александар 48
 Јовановић Бранко (Муша) 29 30 35 41 48
     137—139 146 148 149
 Јовановић Драгутин М. 30 148
 Јовановић Драгутин Н. 43 139
 Јовановић Ђура 32 33
 Јовановић Ђура К. 37
 Јовановић Јован (Змај) 22 68 75 76 117 119
     149
 Јовановић Милан (Морски) 12 21 29 45 46
     60 61 64 78 94 120 123 138—143 146 149
 Јовановић Никола 35 37
 Јовановић Пера 120
 Јовановић Тоша 12 32 38 41 43 45 77 102
 Јовановића Јулка 12
 Јовановића Лепосава 91 94 95
 Јовановића Марија 35 36
 Јовановића Марта 153
 Јовић 68
 Јовичић Петар 152 153
 Јокај Мавро 52 53 78
 Јоксимовић Божа 74
 Јоксић Д. 9 67 123 138 144
 Јоксић Милан 14 143
 Јоргованић Рикард 74
 Јорговић К. 69
 Јосић Козма 133
 Јосићева Љубица 116
 Јосићева Милица 91 96
 Јуришић 28
 Јуришић Урош 74 75
 Јурковићева Вукосава 54

 Каделбург Густав 78 141
 Кајаве 142
 Калдерон де ла Барка 21 140
 Калић Даринка 73 139
 Калић Мита 41 45 46 65 66 123 142 143 145
     147
 Калман Имре 104 141
 Капанди Е. 5 145

Карапетровић Миливој 56—58
 Каракић Стефановић Вук 53
 Каре Мишел 62 79 140 141
 Карлавајс К. 72 142
 Касашковић Светислав 29
 Кастелвекио Рикард 20 147
 Кевир Лајош 5 123 141 143
 Кенгелац Емилијан 52
 Керамион 5 140
 Кернер Теодор 29
 Керуд Андре 61 137
 Кестерчанек Стеван 40 49
 Кинд Фридрих 69
 Кириловић Димитрије 67 110
 Кишфалуди 117 119
 Кјаве 110
 Клајст Хајнрих 64
 Клервиј Луј Франсоа 79 139
 Кнајзл Рудолф 31 44 75 138 139
 Кнежевић Јован 6 57 67 86 110 134
 Ковачић Јоца 36
 Ковачић Јулијана 36 135
 Козачински Емануило 133
 Колар Јосип 8 9 35 123 142 143
 Коларовић Димитрије 17 49 103
 Коларовићка Љубица 32 49 110
 Кондороши Ђорђе 63
 Коњовић Петар 97—99 101 103 104 109 115
 Копе Франсоа 60 61 75 123 140 141 147
 Кормон 73
 Космар Александар 148
 Костић Јулијана 75 87
 Костић Лаза 5 6 9 12 16 20 24 29 35 45 57
     62 65 72 73 87 123 138 139 141 142 145
     146 148
 Костић Милан 148
 Коцебу Аугуст 123 140 142 146
 Кранчевић Драгомир 76 79 86 90 94 96 100
     107 112 120
 Кранчевићка Петар 63
 Крайчевић Ружа 89 96 107 120
 Крез 34
 Крестић Светозар 19
 Крецуљ Стеван II. 53
 Криж Антоније 94 116
 Крстић П. 104 141
 Крстић С. 63
 Крстоношић Петар 66 69 72 88 129 140—142
     146
 Кукуљевић-Сакчински Иван 5 145
 Кумичић Евген 66 147
 Кучера Јулија 120

 Лабиш Ежен 9 30 31 46 48 58 66 69 86 123
     140 142—149
 Лазаревић Жарко 113 141
 Лазаревић Лазар 45 138 145
 Лазић Љукин Сима 43
 Лазић Михаило 68
 Лакроа 73
 Ламбер 24 138
 Ларонж Алфонз 35 38 61 123 139 140 144
 Латинчићева Ј. 16
 Лајбе Хајирих 9 48 63 138 143
 Лајфе Карло 83 94 97 123 144
 Лебрен Жан Ант. 105
 Лебрен К. 108
 Левински Јозеф 18
 Легуве Ернест 5 30 37 137 140 149
 Лжичар Славољуб 23 129 148
 Леман 11

Ленска Штефанија 116 120
 Ленц Леон 113 137
 Леонкавало Руђер 110 137
 Лесер Станислав 30 147
 Лесинг Готхолд Ефраим 8 133 139
 Лесковић Ђорђе 5 15
 Летис 112
 Лехар Ференц 104 139 142
 Лијанка Стеван 76
 Линдау Паул 35 142
 Линкер Ф. Е. 62 142
 Лисински Ватрослав 42
 Лифка Адолф 129
 Ловренчићева Тереза 56
 Ломон Шарл 75 79 141
 Лорцинг Алберт 74 146
 Лотић Љубомир 61 71 101 140
 Лубовски Едвард 61 149
 Лугумерски Катица 8
 Лугумерски Лазар 12 29 42
 Лукачи Шандор 48 146
 Лукић Андрија 12 20—22 24 30 31 35 36 38—
     40 44 45 48 49 53 54 63 68 69 72 73 78 81
     84 87 95 100 108 129
 Лукић Ђорђе 39
 Лукићка Тинка 38 40 46 49 57 58 61 63 65
     68 72 73 78 79 81 90 95 101 105

 Магерле Терезија 138
 Мађарић Ђура П. 81 102
 Мајар Е. 73 146
 Мајер 9 14 34 138 145
 Мајербер 114
 Мајсторовић Антоније 55
 Максимовић Аксентије 9 12 16 19 83 85 110
     129 138 146
 Максимовић Ђорђе 5 141 144 145 148
 Максимовић Јован 48 53 123 140 141 144
 Максимовићева Милка в. Марковићка
     Милка
 Максимовићка Софија в. Вујићка С.
 Макуц Марија 112
 Малахов 64 139
 Малетић Ђорђе 22 45 69 105 123 137 143 145
     146
 Малешевић Стеван 93 101 106
 Малијан 90 139
 Мандровић Адам 12 14 28 45 94 103 123 141
     142 144
 Манић 95
 Манојловић Данило 13 19
 Манојловић Никола Рајко 61
 Манојловић Св. 70
 Мара А. 60 139
 Маринковић Јован 68 73 76 78 79 127 128
 Маринковић Јосиф 78 129 147
 Маринковић Никола 62 79 140 141
 Маринковић Павле 5 12 17 28
 Маринковићка Јелена 5 12 15 22 24 25 28 74
 Марк-Мишел 148
 Марковић Ана М. 94 137
 Марковић Ваџа 12 15 24 30 35 49
 Марковић Лаза 79 80 87 88 94 104 109 113
     122 143 145 147 148
 Марковић Митица 79 81 96
 Марковић Михаило 37 49 54 63—65 68 69 72
     78 81 87 89 90 95 96 100 105 107 116 117
     129 139
 Марковић Павле (Адамов) 60 145
 Марковић Стеван 81
 Марковићка Зорка 49 81

Марковићка Милка 16 30 40 41 46 48 53 58
60 61 63 65 69—73 75 78 79 81 89 94—6
101 106—111 117 123 129 138 140 142 144 148
Маркуш Емилија 71
Мародић Аксентије 33
Мартен Е. 9 66 69 123 142 144 147
Маскањи Пиетро 104 141
Масне Виктор 62 141
Матавуљ Сима 60 66 137 140
Матејић Милан 62 63 73 74 79 81 96 100 106
107 115 120 129 143 149
Матејићка Даница 73 74 79 81 86 95 100 101 120
Матић М. 69
Матјус Карл 146
Матковић Бела 119
Мегерле Терезија 54
Мејак Хенрик 8 72 79 88 137 139 142 145
Мелвиј 9 143 144 146 148
Мерл 9 148
Мерсије Л. 147
Месарош Коломан 74
Метастазио Пиетро 133
Метепа 148
Метерлинк Морис 78 143
Мијатовић Павле Ј. 79 145
Миладиновић Жарко 73 80 101 141
Миладиновићка Милене 73 141
Миланов Љуба 146
Милекер 48—147
Милер 46 146
Милер А. 62 142
Милер В. 35 149
Милер Марк 86
Милер Хуго 24 139
Милетић Славко Св. 48 54 123 137 139 144
Милетић Светозар 9 10 17 29 71
Милићевићева Љубица 36
Милићевићка В. 63
Мило 72 75 142
Миловановић Д. 62
Миловановић К. 33
Миловановићка Драга 62
Милојевић Алекса 40 41 49
Милојевићева Драга 105
Милојевићка З. 40 46 49
Милосављевић Андрија 36 40 76 77
Милосављевић Живко 61 149
Милошевић Јован 133
Милутиновић Добрица 94 120
Милутиновићка Јелена 94
Милчетић 87
Милчински Алојзије 14 20 46 56 129 137 141
143 146 149
Милчиновићка Адела 94 140
Мильковић 102
Мильковић Веља 40 41 44 46 48 53 54 57 60
69 71 129 137 138 140 141
Мильковић М. 61
Мильковићка Савка 40 53 54 57 74
Мирани Јохан Хајрих 16 137
Мирбо Октав 147
Миржер Аири 8 144
Мирковић Јован 66
Мирковић Симо 107
Михајловић Димитрије (Мита Барон) 67
Мицић Љубомир 68 69
Мишкатовић Ј. 46 148
Мјасниџки И. И. 61 66 73 123 138 140 141 149
Мозентал Саломон Херман 24 29 39 47 138 142
Мозер Густав 28 35 37 86 123 137 144—146 148
Молнар Ференц 75 94 111 123 137—139
Молијер 113 123 140 145 147 148

Моравски Густав 8 35 147
Морет 14 139
Морис Пол 37 147
Моро 48 63 142
Мостић П. Ј. 30 31 35 139 142 146
Мотеп 57
Моцарт Волфганг Амадеус 21
Мргуд в. Марковић Лаза
Мркојевић Бранко 74
Мушицки Бранко 24 38 123 139 145 148

Најђенов 88
Нако Јован 36
Настасић Д. 49
Недељковић Божидар 142
Недељковић Ђорђе 37
Недељковић М. 23
Недељковић Никола 5 16 21 22 24 25
Недељковићка Марија 5 22 25
Нереј Карло 144
Нестрој Јохан 29 104 148
Нигринова Вела 54 57 58 63 75 90
Николајевић Милан Св. 64 137
Николантић 70
Николић Андра 75 141
Николић Атанасије 133 134 140 141
Николић Божа 116
Николић Милан 58 60 63 66 68 73 100
Николић-Србоградски Исидор 134
Николићева Даница 40 46
Николићка Даринка 68
Нис Евген 9 145
Нитер 14 149
Нишићка Лепосава 91 96 102
Новаковић Исидор 80 88 138
Новаковић Коста 145 146
Новаковић Стојан 5 27 141
Новићева Драга 8
Нушић Бранислав Ђ. 49 70 72 73 76 78 79
80 84—87 89 104 108 121 122 135 141 144—147
Нушић Страхиња 79
Нушићева Маргита 79

Оберкнежевић Филип 8 9 37 123 140 142
144—146
Оберњик Кароль 13 43 45 58 95 139
Обрадовић Доситеј 133
Обрадовић Милан 111
Оданић Риста 86 104 120 148
Одран Едмон 94 142
Ожје Емил 38 41 43 143 146 148
Окомир 148
Округић-Сремац Илија 5 8 16 18 21 60
62—64 102 123 138 145 146 148 149
Оксендорф Џон 30 138
Оне Жорж 39 138
Ордоно Морис 53 61 94 112 137 139 142
Освалд Антоније 48 66 69 70 71 73 76 79 105
129 137 147 149
Освалдова Олга 91 96
Остојић Тихомир 80 92 97—99 101 104 105
115 120
От Џ. 79 149
Оffenbach Жак 79 86 140 143

Павићевић Радомир 68
Павловић Стева 10 31—33 135 149
Палигорић М. 64
Паљарић Јан 129 140

Пальма Александар Ивановић 48 144
 Пајрон Едуард 60 139
 Панић Стеван 66
 Парма Виктор 94 97 123 141
 Пелеш Ђорђе 8 16 27 50
 Перушић 112
 Петрик Ф. 21
 Петровић Бошко 91 92 94 97 115 135 144
 Петровић Д. 56
 Петровић Јован 5 143 146
 Петровић Љубомир 16
 Петровић Љубомир (Љубинко) 38 69 78 139 147
 Петровић Милорад М. 94 149
 Петровић Никола 58 59 135
 Петровић Петар 94 147
 Петровић-Његош Петар 44 73 135 138
 Петровић Пеција Петар 86 146
 Петровић Сава 20 24 27 28 30 32 35 39 46 60
     66 73 123 138—140 143—148
 Петровићева Јелена (Лена) 37 38
 Пешић Андрија 15
 Пешић Никола 25
 Пинтер Марија 37 143
 Пинтеровићева Персида 24 37 41 143 144
 Пихерт Емануел 53 62 129 138
 Планче Ј. 141
 Племенчић Јосип 12
 Плец Ј. 41 144
 Плувије Едуард 43 148
 Пол Е. 73
 Полит-Десаичић Михајло 5 23 25 31 135 137
 Полти Е. А. 61 144
 Поповић Александар А. 140
 Поповић А. Б. 138
 Поповић Александар В. 5
 Поповић Васа 36 37
 Поповић Ђорђе (Даничар) 139 149
 Поповић Јелена (Јеца) 5 22
 Поповић Јован (Бечкеречанин) 40
 Поповић Јован Стерија 38 44 45 67 87 88
     110 122 137 138 140 143 145—147
 Поповић Константин (Комораш) 134
 Поповић Лаза 8 27—29 42 57 103 108 110 142
 Поповић Љука 57 67 83 110
 Поповић Љука 62 68 69 90
 Поповић Мита 5 35 37 39 41 45 47 123 138 141 147 148
 Поповић Михаило Р. 60 69 73 78 123 137 139
     144 148
 Поповић Јулка 56
 Поповић Паја 25 28 110
 Поповић Реља 33 35 37
 Поповић С. 148
 Поповић Стеван (Вацки) 29
 Поповић Стеван Д. 72 143
 Поповићева Емилија 8 110
 Поповићева Јеца в. Добриновића Ј.
 Поповићева Катица 110
 Поповићева Софија в. Вујић С.
 Потапенко Игњат Николајевић 104 107 111 142
 Похочин Никола А. 69 146
 Прага Марко 104 137
 Прајз-Јаворски 129 149
 Предић Миливој 90 138
 Предић Стеван 89 143
 Предић Урош 72
 Премаре 139
 Прокопчани Терезија 19
 Протић Ђорђе К. 38 50 63 87 90 105
 Протић Јован 79 94 138 140
 Протић Стеван 109
 Пурић Андра 87
 Путић Андреја 109 110

Рада А. М. 20 147
 Радивојевић Ж. А. 37 143
 Радић Ђушан 85 94 139
 Радичевић Бранко 44
 Радовановић П. 68
 Радовановић Стеван 68
 Радовић Алекса 62
 Радошевићева Милица 68
 Радуловић Димитрије 134
 Радуловић Коста 38 148
 Рајић Жил 24 143
 Рајић Бранко 10 17 123 142 147 148
 Рајковић Ђорђе 5 74 129 148
 Рајковић Лаза 57 58
 Рајковић Марија 28 29 46
 Рајковић Милица 32 35 36 38
 Рајковић Сава 8 9 12 28—30 34 35 46 78 123
     129 137 138 140 143 144 147
 Рајмунд Фердинанд 44 48 146 147
 Рајнхард 27 147
 Рајчевић Михаило 30 32
 Рајчићка Пава 120
 Расудов М. И. 73 139
 Рашић Алекса 33
 Рашић Бранко 37 38 40 74
 Рашић Милева 110
 Рашић Никола 12 16 29
 Ремон Х. 78 141
 Решина М. 37
 Ригер Борман 35 144
 Ристић Јован 137 138 144 145
 Ристић Коста в. Савић Милан
 Рожер 8 143
 Розен Јулије 28 29 138 139
 Розен Фридрих
 Росини Ђоакино 34 63
 Руби Томас Родрихијес 61 140
 Руварац Коста 5 139—141
 Ружић Димитрије 5 8 14 20—23 27 28 30 32
     33 35 39 40 42—44 46—49 54 55 58 63 65
     67—69 72—75 81 84 95 100 107 109 110
     129 136
 Ружић Жарко М. 74 140
 Ружићка Драгиња 5 8 12 14 17 19 20 22 24
     25 27 28 30 35 36 41 43 46 47 49 53 57 66
     68 109 110
 Ружићка-Штроцијева Марија 68

 Савић Анича 120
 Савић Божидар 91
 Савић Жарко 62 63 96 102 107 108 111—116
     120 129 139
 Савић Катица 5 15 19
 Савић Милан 28 30 37 38 41 54 60 63 73 79
     94 122 139 141—148
 Савић Милица 5
 Савићка Султана 62—65 105 107 116
 Савичевић М. К. 78 141
 Савковић Светозар 5 146 147
 Сајевић Александар 15 16 20 22 24 27—29
 Сајевићка Иванка 15 16 20 21 22 24 27—29
 Санд Жорж 28 37 38 142 143 146
 Сандић Александар 8 16 18 21 24 27 123
     139—143 148
 Сандо Жил 41
 Сарден 142
 Сарду Викторијен 16 20 28 30 46 58 63 73
     78 88 89 95 117 123 137 138 142 144—148
 Сахер-Мазох 30 35 144 149
 Свињарев Миладин 113 148
 Секулић Лаза 92

Сен Жорж 46 142
 Сервијски Георгије 133
 Серет 8 144
 Сигети Јосиф 103 123 137 147
 Сиглигети Еде 12 16 20 21 23 27 53 61 68
     123 138 140 142 146 148 149
 Симић Милан А. 20 141
 Симићева Даринка 64 68
 Симићева Милева 69 124 146
 Сирден 48
 Скриб Ежен 6 8 14 16 24 30 37 53 77 123 137
     139 140 142—145 148 149
 Славнић С. 53
 Сланкаменац Никола 117
 Слукा Влајко 74
 Сметана Беджих 104 146
 Соваж 8 146
 Соколовић Ђорђе 5 16
 Спасић Димитрије 53 60 65 66 68 69 72 73
     78 79 89—91 95 100 107 111 115 117 129 129
 Спасићка Драга 64 66 68 69 72—75 78 79 86
     90 91 113
 Спиридоновић Риста 86 96 100 107
 Сртенојевић М. 79 143
 Срећковић Панта 20 147
 Ставенов Берихард 64 137
 Станишић Марко 67
 Станишићева Милева 16
 Станковић Бора 104 120 141
 Станковић Јосиф 134
 Станковић Корнелије 17 43
 Станковић Милан 53 63 68
 Станковић Р. 136
 Станковић Т. 53
 Станковски Ј. Ј. 39 147
 Стanoјевић Илија 35 37 38 40 53 54
 Стanoјевић Лаза 33 36 44 59 68 71 76 84—86
     119 127 128 135
 Стanoјевић Љуба 38 40 63
 Стапло Леополд 14 143
 Стевановић Ј. Д. 141
 Степић Душан 12 23
 Степић Јулка 77
 Степић Павле 76
 Стеријина А. 68
 Стефановић-Варади Бранко 5 14
 Стефановић-Виловски Јован 8 148
 Стефановић Ј. 16
 Стефановић Љубомир 108
 Стефановић М. 69
 Стефановић Светислав (Буџа) 49 63 68 70
     81 100 107 113 117
 Стефановић С. 69
 Стефановић Урош 119
 Стефановићева Драга в. Спасићка Д.
 Стефановићева Зора 56
 Стефановићева Мила 16
 Стојановић Андра 70 73 74 81
 Стојановић Милутин И. 9 20 44 48 142 146 148
 Стојановићка Јелена 76 79 81
 Стојковић Боривоје С. 38 57
 Стојковић Миливој 61 62 64
 Стојковић Тоша 116
 Стојчевић Јован 49 58
 Стојчевић Савета 58
 Стратимировић Радивој 138
 Суботић Јован 5—11 16 23 39 42 44 45 67 122
     139 134 135 137 140 141 143—146 148
 Суботић Марко 5 16 22 25 29 37 40 87
 Сувестр 8 148
 Судерман Херман 94 96 104 106 110 123 140
     141 149

Сулић-Томашевић Ивањка в. Сајевићка И.
 Сүмбатов А. И. 60 144
 Сүпе Франц 46 62 142

 Таборска Мара 113
 Талма Жозе 43
 Телечки Ана 14 15
 Телечки Лаза 5 9 12 14—19 28 67 110 123
     129 138 140—148
 Теодосијевићка Зорка 48 55 57 58 68
 Тепфер Карло 16 147
 Тибје 74
 Тиц Ф. 16
 Тодоровић Пера 78 146
 Тодоровићи 104
 Тодосић Драго 61 64
 Тодосић Јанко 58 63 68 69 74 88
 Тодосићева Милена 81
 Тодосићка Зорка 110
 Тодосићка Марта 58 60 68 81 88 89 95 100 101
 Токалић М. 63
 Томајо и Бајус Мануело Дон 66 68
 Томандл Миховил 16
 Томић Јаша 20 139
 Томић Јосип Ђуѓен 28 48 86 89 90 123 137
     139 143 145
 Топаловић Мита 48 62 63 105
 Топонарски Урош 60 138
 Тот Еде 37 147
 Тот Коломан 21 34 139
 Тоше Раул 61 94 96 142 144
 Трифковић Ђура 85 89 106 112 115 120 136
     140 141
 Трифковић Коста 8 9 12 14 16 20 24 25 27
     31 34 42—45 103 122 140 142—145 147—149
 Трот Тил 78 138
 Тургенјев И. С. 50 111 144
 Турик Бер. 75 140
 Турички Војин 76 81
 Туџаковићева Даница 58 68 69
 Туцић Срђан 86 145

 Ђирић Д. 32 33
 Ђирић Милан А. 53
 Ђирић Петар 88
 Ђоровић Светозар 84 104 140 144
 Ђурчић Милан 74 148

 Ўгричић Н. 36
 Ўлрих А. 76

 Фал Лео 107 111 139 146
 Феје Октав 5 146
 Фелдеш Имре 104 143
 Фелдман Леополд 146
 Фештетић Андор 74
 Фијан Андија 50 68
 Филиповић П. 69
 Филиповић Светозар 62
 Филиповићка Матијда 62
 Фис Ж. 27 137 142
 Флер 110 142
 Флотов Фридрих 74 114
 Формаћ Коста 20 139
 Форстен 91
 Фос Рихард 54 73 123 137 139 141
 Фрајденрајх Јосип 9 11 16 42 50 110 138
 Фредро Александар 28 97 123 138—140
 Фридрих Вилхелм 24 145

- Фулда Л. 113 143
Фурније Марк 5 9 14 34 138
Фурније Н. 145
- Хаклендер Фридрих Вилхелм 24 147
Халеви Лудовик 75 79 137 142
Халм Фридрих 39 147
Хамер О. 94 96 141
Ханрион П. 62 142
Хапл 40
Хари 61 144
Хариш Марија 19
Хауптман Герхард 66 104 148
Хацић Антоније 5 7 9—13 15 22 23 29 31 34
38 39 44 45 47 52 53 55 57 59 66 70 73 75
76 80 85 96 97 103 106 109 111 115—119
135 136 141—144
Хацић Босиљка 12 22 36 37
Хацић Јован мл. 5 8 139 140 144 145
Хацић Коста (Баба) 5 14
Хацић Ленка 5 20 22 24 28 30 35 42 46 47
58 63 64
Хацић Марија 116 120
Хенекен Алфред Неокле 30 38
Хенлејева Е. 60 145
Херве 142
Хесе Аугуст 27 140
Хилдебрант 24 144
Холтај Карл 35 76 142 144
Хоп Фридрих 12 141
Храниловић Јован 73 94
Хрваћанин-Србендић М. 5 8 9 12 14 22 28
129 138 145 147 148
Хрваћанин-Станчић М. 12 22 24 129 140 142
Хројевићева Марија 116
Христић Коста Н. 24 58 141
Христић Филип 22
Хүмпердинк Енгелберт 114
- Цветић Милош 32 38 54 55 78 86 129 144 148
Цветићка Марија 38
Цвијановић Јоца 105 107
Цвијановићка Вукосава 105
Це Јосиф 48
Цибулка Алфонс 21
Цијукова Султана в. Савићка С.
- Чавић Никола 37
Чекић Стеван 86
Четић 40
Чики Гергель 46—48 54 60 69 83 87 123 138
140 142 143 149
Чехов Антон 73 143
Чудрака 73 123 137
- Џемс 8 147
- Шамоерг Фр. 74 140
Шантић Алекса 95 104 107 108 111 148
Шапчанин Милорад 14 43 44 46 54 55 59
139 140 143
Шатријан Александар 43 63 140
Швајцер Ж. Б. 30 137 146
Шарвеј Роберт 89 138
Шевић Максимовић Милан 41 60 143 144
Шекспир Вилијам 5 7 16 19 38 87 104 141
143 144 146 148
Шеноа Аугуст 8 142
Шентан Павле 69 144
Шентан Франц 35 37 48 69 140 142 144 146
Шенхер Карло 94 140
Шиво 94 146
Шилер Фридрих 9 15 20 25 67 123 138 139
142 146 147
Шилханова Марија 94 116
Шимић Јустин М. 20 21 23 25 30 123 139 140
148 149
Шифман Христифор 36
Шлезингер Зигмунд 14 148
Шлезингер Јосиф 54 141
Шмит Ернест 74 148
Шокорац Живко А. 9 146
Шрајбер А. 35 48 53 123 141 144
Шрамова Љерка 65 69
Штерн И. 94 146
Штеша Вацлав 110 140
Штолц 79 139
Штраус Јохан 89 147
Штраус Оскар 94 149
Шумахер 117

СЛИКЕ

	Страна
1. Димитрије Ружић, велики глумац наше романтичарске школе	7
2. Др Јован Суботић	10
3. Паја Маринковић	13
4. Катица Савић, прва креаторка Малчике у Избирачици	14
5. Пера Добриновић као Луда у Шекспировом Краљу Лиру	15
6. Аксентије Максимовић	17
7. Лаза Телечки	18
8. Драгиња Ружић	20
9. Коста Трифковић	25
10. Пера Добриновић у улози Кир Јање	31
11. Др Лаза Стanoјевић	43
12. Веља Миљковић	47
13. Љубица Коларовић	49
14. Лаза Поповић	56
15. Тинка Лукић као Балканска царица	62
16. Султана Цијукова	64
17. Тинка Лукић као Вила	65
18. Андрија Лукић као Циганин	70
19. Милан Матејић као Милош Обилић	75
20. Милан Матејић као Наполеон	77
21. Милка Марковић као Марија Стјарт	80
22. Један део трупе Српског народног позоришта 1905 године	81
23. Софија Вујић	83
24. Милош Цветић	87
25. Заједница омладине Српског народног позоришта 1907 године	89
26. Драга Спасић	90
27. Коста Васиљевић	95
28. Милка Марковић као Офелија	97
29. Драгомир Кранчевић као поручник Леренти у оперети „Јесењи маневар“	107
30. Жарко Савић	114
31. Антоније Хаџић	118
32. Драгомир Кранчевић	119
33. Ружа Кранчевић	129

ИСПРАВКА

Техничком омашком, услед избацивања два рђава клишеа, поремећен је број слика на страни 49 и 56 ове књиге.

С А Д Р Ж А Ј

Страна

VIII Српско народно позориште

2. Брз опоравак и плодан рад Српског народног позоришта	5— 11
3. Напори око одржавања Српског народног позоришта	12— 33
4. Двадесетпетогодишњица Српског народног позоришта	34— 45
5. Борба око земљишта за подизање позоришне зграде	46— 59
6. Рад на реорганизацији Српског народног позоришта	60— 85
7. Критика на рад и стање у Српском народном позоришту	86—105
8. Две значајне турнеје Српског народног позоришта	106—116
9. Престанак Српског народног позоришта	117—121
10. Осврт на рад Српског народног позоришта	122—129

Додатак

Хронолошки преглед најважнијих догађаја из историје Српског народног позоришта у Војводини	133
Репертоар Српског народног позоришта у Новом Саду од 1861 до 1914 године	137
Регистар	151

